

Noord versus Zuid

De kruistochten in de Languedoc (13de eeuw)

Selma Onnekink, 3081990
S.A.Onnekink@students.uu.nl / s.onnekink@planet.nl
W.A. Vultostraat 45
3523 TT Utrecht

Dr. Rob Meens

Master Middeleeuwse Studies
1 september 2012

Noord versus Zuid

De kruistochten in de Languedoc (13de eeuw)

*Totz lo mons ne valg mens, de ver o sapiatz
Car Paratges ne fo destruitz e decassatz
E totz Crestianesmes aonitz e abassatz
Aras aujatz, senhors, co fo, e escoutatz*

Canso de la Crosada, 137, 1-4

*Heel de mensheid verloor hierdoor waardigheid, beseft dat goed,
Want Paratge werd vernietigd en verscheurd,
Heel de christenheid vernederd en besmeurd,
Spits de oren, nobele heren, hoe het ging, luister goed.*

Vertaling: Willy Vanderzeypen

Voor mijn ouders,
voor hun steun en liefde

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Hoofdstuk 1. De Languedoc voorafgaand aan de Albigenzenkruistochten (5de - 12de eeuw)	14
1.1 De politieke situatie in de Languedoc	14
1.1.1 De politieke voorgeschiedenis van de Languedoc (5 ^{de} - 8 ^{ste} eeuw)	14
1.1.2 De vorming van de (burg)graafschappen Toulouse, Barcelona en Béziers-Carcassonne (8 ^{ste} - 13 ^{de} eeuw)	15
1.2 De religieuze situatie in de Languedoc (12 ^{de} - 13 ^{de} eeuw)	20
1.2.1 De opkomst van ketterse bewegingen in het Westen	20
1.2.2 De kathaarse geloofsovertuiging in vergelijking met de katholieke geloofsovertuiging	21
1.2.3 De katharen in de Languedoc	24
Chronologie 1	28
Hoofdstuk 2. De eerste militaire ondernemingen in naam van de Katholieke Kerk (1209)	32
2.1 De burggraaf van Béziers-Carcassonne verliest als eerste zijn macht	32
2.1.1 De drie primaire bronnen	32
2.1.2 Van bekeringspogingen tot de oproep tot een kruistocht	36
2.1.3 De aanval van het Franse kruisvaardersleger op Carcassonne (juli/augustus 1209)	42
Chronologie 2	49
Hoofdstuk 3. Het verloop van de Eerste Albigenzenkruistocht (1209-1224)	51
3.1 De voormalige Trencavelgebieden en andere zuidelijke (burg)graafschappen na de val van Carcassonne	51
3.1.1 De eerste veroveringen van Simon van Montfort als burggraaf en leider van de Albigenzenkruistocht	51
3.1.2 Raymond VI van Toulouse	53
3.1.3 De strijd om de Toulousain (1211-1214)	54
3.1.4 De nederlaag van Raymond VI van Toulouse en zijn bondgenoten (april 1214 - november 1215)	60
3.1.5 De Occitaanse heroveringscampagne (1216-1224)	64
Chronologie 3	74
Hoofdstuk 4. De Franse kroon grijpt in (1226-1229)	78
4.1 De Koninklijke Kruistocht (1226-1229) zet de spanningen opnieuw op scherp	78
4.1.1 Een nieuwe kruistocht	78
4.1.2 Vrede tussen de opstandige Occitanen en de Franse koning (1228-1229)	84
4.2 De laatste belangrijke opstanden tegen de Franse koning Lodewijk IX	91
4.2.1 De oprichting van de pauselijke Inquisitie (1230-1233)	91
4.2.2 Raimond II Trencavel komt in opstand en belegert Carcassonne (1240)	93
4.2.3 De laatste opstand van Raymond VII van Toulouse (1241-1242)	97
4.2.4 De val van Montségur (maart 1244)	99
4.2.5 De inlijving van de Languedoc (1271)	100
Chronologie 4	104

Afsluiting	108
Lijst van illustraties	116
Afbeeldingen	116
Kaarten	117
Literatuurlijst	118
Literatuur	118
Bronnenuitgaven	119
Internetbronnen	119

Inleiding

In de Hoge Middeleeuwen (c. 950-1270) speelde één religieus doel een belangrijke rol: het permanent veroveren van Jeruzalem. In totaal werden negen officiële kruistochten naar het Oosten ondernomen, waarvan er zes in de dertiende eeuw plaatsvonden. Een groot gedeelte van de Hoge Middeleeuwen, en in het bijzonder de dertiende eeuw, werd in religieus opzicht dus gekenmerkt door deze kruistochten tegen de moslims. In de dertiende eeuw kreeg de West-Europese bevolking echter ook dichter bij huis te maken met religieuze oorlogen, want in 1208 riep paus Innocentius III op tot een kruistocht naar de Languedoc. In dit Zuid-Franse gebied hadden de katharen zich in de twaalfde eeuw stevig gevestigd en dus moesten zij aan de hand van een kruistocht vernietigd worden. Het katarisme was de grootste ketterse uitdaging waarmee de Katholieke Kerk in de twaalfde en dertiende eeuw te maken kreeg. De poging van de katharen om een antwoord te vinden op de fundamentele religieuze problemen die voortvloeiden uit het bestaan van het kwaad, in combinatie met hun succes in het overtuigen van grote aantallen christenen in het Westen dat ze deze problemen hadden opgelost, schudde de Katholieke Kerk tot op zijn grondvesten en veroorzaakte een reeks van reacties die extremer waren dan alle eerdere overwogen maatregelen.

Het kathaarse geloof was een totale tegenstelling van de Katholieke Kerk, die door de katharen als een valse en frauduleuze organisatie gezien werd, die alleen uit was op het verkrijgen van macht en rijkdom. Als gevolg van de inhoudelijke enorme verschillen tussen het kathaarse geloof en het katholieke geloof was een compromis met de katharen voor de Kerk volledig uitgesloten. De katharen, zo vond de Katholieke Kerk, waren bezig met het ondermijnen van de gelovigen in opdracht van de duivel en dus was het de verantwoordelijkheid van alle katholieke leiders om te streven naar de overwinning op deze ketterij. De wilskracht om ketterij te vernietigen was van alle tijden, maar zij was bijzonder sterk voor het hervormde pausdom dat sinds de jaren vijftig van de elfde eeuw probeerde het leiderschap over de universele Kerk te herbevestigen. Om dit te bereiken probeerden de pausen zowel de geestelijkheid als leken te voorzien van een nieuwe reeks morele waarden. Het onderdrukken van het kathaarse geloof was daarom geen kwestie van keuze, want het was een positieve verplichting voor degenen die door God aangesteld waren om Zijn Kerk op aarde te leiden.

De oorsprong van het katarisme is controversieel, maar duidelijk is dat de katharen zich vanaf de twaalfde eeuw werkelijk begonnen af te zetten tegen de Kerk. Halverwege deze eeuw raakten de paus en vele andere vooraanstaande leden van de Katholieke Kerk dan ook overtuigd van het feit dat het katarisme een verschrikkelijke bedreiging begon te vormen voor de katholieke orthodoxie. De falende missies die gestuurd werden om de katharen van hun fouten te overtuigen en de duidelijke zinloosheid van de veroordelingen van het kathaarse geloof op kerkelijke concilies, zoals het Derde Concilie van Lateranen uit 1179, namen de angst voor deze ketterse beweging niet weg. De situatie veranderde echter met de aanstelling van paus Innocentius III in 1198. Hoewel hij het vertrouwen in overredingskracht nooit volledig verloor, raakte Innocentius III al enkele jaren na zijn aanstelling tot paus overtuigd van het feit dat hij geweld in de vorm van een kruistocht zou moeten gebruiken en wel voordat het probleem onoplosbaar zou worden. In 1208 kwam uiteindelijk het ultieme excuus om de plannen van een kruistocht naar de Languedoc zo snel mogelijk uit te voeren: in januari werd Pierre van Castelnau, een pauselijke legaat, in het zuiden van het huidige Frankrijk vermoord, mogelijk door een vazal van graaf Raymond VI van Toulouse. In juli 1209, ruim een jaar na de moord, stond uiteindelijk een enorm leger dat bestond uit Franse baronnen in Lyon klaar om de ketterij in de Languedoc te vernietigen. Voor de Occitaanse heren en uiteindelijk ook de katharen betekende dit het begin van het einde, want na deze kruistocht volgden nog twee andere die uiteindelijk een einde maakten aan de religieuze, maar voornamelijk politieke situatie van vóór de kruistochten. De gehele Occitaanse bevolking had het ruim achttien jaar zwaar te verduren en leed uiteindelijk een immens verlies: de graven verloren hun 'onafhankelijkheid' terwijl de katharen dankzij dit verlies door de Inquisitie te gronde gericht konden worden.

De politieke situatie van de Languedoc maakte het voor de Kerk mogelijk om drie kruistochten naar dit gebied te sturen en uiteindelijk zelfs de Franse koning Lodewijk VIII te overtuigen het leiderschap van de Tweede Albigenzenkruistocht op zich te nemen. Sinds het einde van de Vroege Middeleeuwen (c. 400-950) was de Languedoc zo goed als onafhankelijk en vormde het geen integraal onderdeel van het Koninkrijk Frankrijk. Dit Franse koninkrijk bestond in de twaalfde en dertiende eeuw uit de kroondomeinen (rond de Île-de-France) die direct onder de koning van Frankrijk stonden – tussen 1180 en 1223 breidde Filips II deze kroondomeinen aanzienlijk uit – en uit leengebieden. De leengebieden die ten zuiden van de Loire lagen werden door de heren van dat gebied echter niet als onderdeel van het koninkrijk beschouwd, wat dus aangeeft in hoeverre zij onafhankelijk waren. De macht van de koning was echter niet alleen zeer klein in het Zuiden, want ook in het Noorden was de macht van Filips II aan de vooravond van de Eerste Albigenzenkruistocht niet bijzonder groot.¹ Tot aan 1200 streed Filips met de koning van Engeland (en de aanzienlijk onafhankelijke hertogen) om de macht in de hertogdommen Bretagne en Normandië en was zijn invloed in deze gebieden over het algemeen zeer klein. Beide hertogdommen werden doorgaans dan ook niet als onderdeel van het koninkrijk beschouwd. In Vlaanderen had de koning, als directe leenheer, nog wel enige invloed, al blijkt uit het feit dat het graafschap Vlaanderen groter was dan de grondgebieden van Filips II wel dat zijn invloed ook hier niet aanzienlijk was. Met Champagne en het hertogdom Bourgondië had de Franse koning eveneens een goede relatie, maar opnieuw had hij daar aan het einde van de twaalfde en het begin van de dertiende eeuw geen direct gezag. In het Noorden had Filips II, en de Franse koningen voor hem, dus zeker enige macht in handen, zij het in sommige gebieden zeer miniem, maar omdat al deze aparte hertogdommen en graafschappen een gemeenschappelijke cultuur hadden en eenzelfde politieke structuur kenden, vormde het noorden van het huidige Frankrijk een redelijke eenheid. Dit gold

¹ Ik zal naar de Languedoc tevens verwijzen met de term Zuiden en naar de kroondomeinen en het omliggende gebied met de term Noorden.

zeker nadat Filips II zijn kroondomeinen steeds verder uitgebreid had en dus steeds meer direct gezag in het Noorden had verkregen. Er waren wel lokale dialecten, maar geen grote taalbarrières en er waren verschillen in lokale gebruiken, maar opnieuw niets onoverkoombaars. En hoewel er conflicten bestonden tussen alle noordelijke gebieden waren deze nooit blijvend. Leden van de hogere klassen voelden zich dan ook vrijwel overal in het Noorden thuis. Hoewel het Noorden politiek gezien dus verdeeld was, vormde het in zekere zin één land.²

Gezien de situatie in het Noorden is het niet zeer vreemd dat de Franse koningen weinig macht hadden in de grote graafschappen en hertogdommen van het Zuiden. Van een koning die al weinig macht bezat in Normandië en Vlaanderen kan niet verwacht worden dat hij zijn macht wel kon laten gelden in Toulouse en al helemaal niet dat hij zijn rechten op grondgebied ten zuiden van de Pyreneeën kon behouden. Het grote verschil was echter dat de Languedoc geen onderdeel was van de culturele en politieke gemeenschap van het Noorden. Het gebied waar de Albigenzenkruistochten plaatsvonden was onderdeel van Occitanië. Met Occitanië bedoel ik het volledige gebied waar Occitaans gesproken werd, wat wil zeggen het zuiden van het huidige Frankrijk en kleinere delen van Italië en Spanje. Dit gebied onderscheidde zich dus van het Noorden door de taal die er gesproken werd – de *Langue d'Oc* – maar ook door de eigen gebruiken en voornamelijk de maatschappelijke en politieke structuur. Het Zuiden werd dan ook beschouwd als een apart land, dat slechts met het Noorden verbonden was door de erkenning van een gemeenschappelijke koning.³ Als gevolg van deze scheiding tussen het Noorden en Zuiden heb ik er voor gekozen om personen uit het noorden van het huidige Frankrijk aan te duiden met het begrip Fransen. Personen die tegenwoordig dus als Noord-Fransen beschouwd worden, noem ik gewoonweg Fransen, omdat zij uit een gebied kwamen dat redelijk onderdeel was van het Koninkrijk Frankrijk en in ieder geval eenzelfde politieke structuur kende. Hoewel ik dus in principe alle Noord-Fransen bedoel, komt het er als gevolg van het onderwerp op neer dat ik voornamelijk verwijs naar personen uit de Franse kroondomeinen en zijn directe omgeving, aangezien dit de personen waren die als kruisvaarders naar het Zuiden trokken en waar de Occitaanse heren dus tegen vochten. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat alle kruisvaarders ook uit deze omgeving kwamen en dus is het in dat opzicht een algemene term.

Occitanië kan dus beschouwd worden als een land dat aanzienlijk verschilde van het Franse koninkrijk. Maar ook Occitanië zelf was weer onderverdeeld in verschillende eenheden en kan grofweg worden verdeeld in vijf subregio's (alleen het Franse gedeelte meerekendend): het hertogdom Aquitanië, de Pyreneeën, het Centraal Massief, het graafschap Provence en het centraal gelegen gebied. Het westen van Occitanië was onderdeel van het hertogdom Aquitanië, dat vanaf 1152 onder het gezag van de koningen van Engeland viel. Het bestuur in dit gebied was zwakker dan dat in Engeland zelf, maar nog steeds sterk genoeg om Aquitanië veel van het lot van de rest van Occitanië te besparen. Ketterij was in dit gebied van de Engelse koning geen groot probleem en dus kwamen alleen de grenzen van Aquitanië in aanraking met de Albigenzenkruistochten. Ten zuiden van Aquitanië lagen de Pyreneeën, die, samen met de vlakten aan de voet van dit gebergte, in handen waren van een groep graven die als vrijwel onafhankelijke prinsessen regeerden. Sommigen waren vazallen van de hertog van Aquitanië en sommigen van de graaf van Toulouse, maar geen van deze heersers had werkelijk macht over de heren van de Pyreneeën. De burchten van de graven lagen immers hoog in de bergen, waardoor een aanval om hen te onderwerpen vrijwel onmogelijk was en zeer zeker niet aantrekkelijk. Daarnaast was het zeer goed mogelijk dat de koning van Aragon, die zelf rechten op grondgebied in Occitanië had en onder de graven van de Pyreneeën vazallen had, zich zou mengen in de strijd. Dankzij de ligging van hun graafschappen stonden deze graven dus sterk, maar omdat men niet bereid was samen te werken kregen ook deze graven, die de Albigenzenkruistochten anders misschien wel hadden kunnen ontlopen, het in de dertiende eeuw zwaar te verduren. Een ander bergachtig gebied dat verdeeld was onder veel min of meer onafhankelijke heren was het Centraal Massief, een noordoostelijke regio van Occitanië. Maar in tegenstelling tot de heren van de Pyreneeën waren enkele van de meest belangrijke heren hier geestelijken. Het belang van deze heerlijkheden, als ook van de isolatie en armoede van het Centraal Massief, hielpen dit gebied te beschermen tegen het ergste geweld van de kruistochten, waardoor net als bij Aquitanië slechts de grensgebieden betrokken raakten bij de oorlogen. Ten zuiden van deze regio, voorbij de Rhône, lag het graafschap Provence. Dit gebied was tot en met 1246 onderdeel van het Koninkrijk Bourgondië, dat op zijn beurt weer onderdeel was van het Heilige Roomse Rijk. Als gevolg hiervan hebben de Albigenzenkruistochten ook hier weinig invloed gehad, al zorgde de opsplitsing van het graafschap in 1125 wel voor enige moeilijkheden. In dat jaar werd de Provence verdeeld tussen de graaf van Barcelona en de graaf van Toulouse en als gevolg van de heerschappij van de laatstgenoemde graaf werd ook dit gebied af en toe betrokken bij de oorlogen. Toch was de stad Avignon één van de weinige plaatsen die werkelijk geleden heeft onder de Albigenzenkruistochten. Ten slotte is er dan nog het centrale gebied van Occitanië, het enorme gebied dat liep van de grenzen van Aquitanië via Toulouse, Carcassonne, Narbonne en Nîmes naar de Rhône. Deze regio bevatte enkele van de vruchtbaarste grondgebieden en enkele van de rijkste steden van het hele land. Vrijwel alles was, direct of indirect, ondergeschikt aan de graaf van Toulouse, maar ook dit centrale gebied vormde geen politieke eenheid. De graaf had vrijwel geen macht in de grote steden: Toulouse was autonoom, Narbonne was verdeeld tussen de aartsbisschop en de burggraaf en het grootste gedeelte van Montpellier werd tot aan 1202 geregeerd door een lokale dynastie, waarna de rechten overgedragen werden aan het Huis van Aragon. Erger was echter het feit dat de gebieden in het midden van het graafschap Toulouse – van Carcassonne en Béziers in het zuiden tot Albi in het noorden – toebehoorden aan de Trencavels. Deze familie was zeer ambitieus en liet zich niet door anderen besturen. Maar hoewel geen enkele van de andere vazallen van de graaf van Toulouse zo onhandelbaar was, waren er toch maar weinigen waarop de graaf in tijden van problemen kon vertrouwen. Elke adellijke familie probeerde zijn eigen macht uit te breiden in zijn eigen gebieden en niemand hield zich bezig met het versterken van de centrale macht van het graafschap. Dus hoewel de graaf van Toulouse gezien werd als de symbolische leider van Occitanië, mede dankzij de grote spreiding van zijn bezittingen – hij had tevens bezit in de Provence en zelfs vazallen in de afgelegen noordelijke en

² Joseph F. Strayer, *The Albigensian Crusades* (Michigan 1995) 1-2.

³ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 2-3.

zuidelijke berggebieden – was hij slechts een symbool van de gedeelde cultuur en niet van een gedeelde politieke ervaring. Zowel Occitanië als geheel als het graafschap van Toulouse op zich was dan ook niet geïntegreerd of georganiseerd genoeg om zich te verzetten tegen vijanden van buitenaf.⁴

Zoals ik al aangegeven heb, raakten niet alle vijf de regio's betrokken bij de Albigenzenkruistochten. In feite vonden de oorlogen alleen plaats in het centrale gebied van Occitanië dat grofweg overeenkwam met het graafschap Toulouse in brede zin – het kerngebied en alle vazal(burg)graafschappen. Het gebied waarin de strijd tegen de katharen plaatsvond was dus niet zo groot als het linguïstische gebied: het liep grofweg van Agen in het westen naar Avignon in het oosten en van de Pyreneeën in het zuiden naar Cahors in het noorden.⁵ Als gevolg van de politieke verdeeldheid had dit gebied echter geen naam. Het feit dat deze studie volledig gaat over dit gebied heeft er toe geleid dat ik het zelf een benaming gegeven heb: de Languedoc. Hoewel deze term tegenwoordig eveneens gebruikt wordt om het taalggebied, ofwel Occitanië, aan te duiden, heb ik er voor gekozen om met de term Languedoc slechts het gebied te beschrijven waar de Albigenzenkruistochten plaatsvonden. Deze keuze is voornamelijk tot stand gekomen door het feit dat het gebied dat door de Franse koning Filips III in 1271 geannexeerd werd de provincie Languedoc werd. Hoewel deze Franse provincie niet volledig gelijkstaat aan het gebied dit ik hier met de term aanduid, komt het wel in grote mate overeen en omdat ik onderscheid wilde maken tussen het culturele gebied van het zuiden van het huidige Frankrijk, dat ik dus Occitanië noem, en het zuidoostelijke gebied daarvan, dat ik aanduid met de term Languedoc, heb ik voor deze terminologie gekozen. Als gevolg van het feit dat ik de term Languedoc gebruik, zou ik naar de inwoners van dit gebied moeten verwijzen met de term Languedociennes. Deze benaming, die feitelijk pas gegeven werd aan de inwoners van de provincie Languedoc, is naar mijn mening echter te vreemd, ofwel te Frans, om lekker in het gehoor te liggen. Ik heb er daarom voor gekozen om naar de inwoners van de Languedoc te verwijzen met de benaming Occitanen. Hoewel ik hier in eerste instantie alleen maar verwarring mee lijkt te creëren, aangezien de Occitanen nu dus zowel specifiek de inwoners van de Languedoc zijn als die van Occitanië, maakt het feit dat ik in deze scriptie vrijwel niet naar Occitanië als geheel verwijs en des te meer naar de Languedoc het mogelijk om deze keuze te maken. Daarnaast lijkt de term Occitanen mij de meest toepasselijke, aangezien inwoners van de Languedoc slechts cultureel gezien een eenheid vormden.

Naast de begrippen Occitanië en Languedoc vergt ook de veel gebruikte term katharen hier een verduidelijking. Als je de bronnen bekijkt – middeleeuwse kronieken, de Inquisitieverlagen en de kathaarse teksten – dan valt meteen op dat het woord kathaar geen enkele keer voorkomt. Halverwege de twaalfde eeuw duikt het woord voor het eerst op in een preek van de Duitse monnik Eckbert von Schönau, maar deze heeft het over de ketters uit het Rijnland en niet over die uit de Languedoc. Pas een halve eeuw later duikt de term ook buiten Duitsland op, maar alleen in geschriften van tegenstanders en nooit in verband met de Languedoc. Dit verband is dan ook een heel recent gegeven, want de meeste historici die in de loop der eeuwen over de katharen hebben geschreven, waaronder tijdgenoten, gebruikten uitsluitend de term *Albigensis* (Albigenzen), naar de stad Albi. Ook de vier grote kroniekschrijvers – Pierre des Vaux-de-Cernay (*Hystoria Albigensis*), Guillaume de Tudela (*Canso de la Crosada*), een anonieme auteur (*Canso de la Crosada*) en Guillaume de Puylaurens (*Chronica*) – gebruikten dit begrip in plaats van het woord katharen. De eerste die naar de ketterse gelovigen van de Languedoc verwees met het begrip katharen was Charles Schmidt in zijn boek *Geschichte der Valdesier und Katharer* (1848-1849). Ter verduidelijking kreeg zijn boek in het Frans de titel *Histoire et doctrine de la secte des Cathares ou Albigensis* mee. De Occitaanse ketters die in de Albigenzenkruistochten bestreden werden, werden dus pas in de negentiende eeuw voor het eerst katharen genoemd. In de negentiende en twintigste eeuw werd met de term katharen echter verwezen naar iedereen die met deze ketters verbonden was: de gewijde geestelijkheid (*parfaits*), gelovigen (*croyants*), sympathisanten en soms zelfs politieke beschermheren.⁶ Zelf maakten de katharen echter onderscheid tussen al deze groepen, net als de inquisiteurs. Tegenwoordig pleitten sommige onderzoekers, waaronder Yves van Buyten en Willy Vanderzeypen, voor een veel striktere scheiding, waarbij alleen de *parfaits* aangeduid moeten worden met de term katharen. Ik heb er voor gekozen om onder het begrip katharen zowel de *parfaits* als de *croyants* te scharen, aangezien beide groepen werkelijk aanhangers waren van de kathaarse religie. Het feit dat de gelovigen een zeer normaal leven leidden, zonder verboden en geboden, terwijl de gewijde clerus een strikt evangelisch leven leidde, doet in mijn ogen niet af aan het feit dat zij beiden de kathaarse leer aanhingen. Hetzelfde kan echter niet gezegd worden van de sympathisanten en Occitaanse beschermheren en dus sluit ik deze groepen uit. Naast de term katharen verwijs ik ook naar de *croyants* en *parfaits* met de term ketters. Ondanks dat dit een begrip is dat volledig afkomstig is van de Katholieke Kerk – de Kerk gebruikte dit label om andere personen als afwijkend te bestempelen – en de *croyants* en *parfaits* zichzelf natuurlijk nooit zo aangeduid hebben, heb ik ervoor gekozen om de begrippen ketter en ketterij toch te gebruiken. Zij zijn tegenwoordig immers zo bekend, ook in verband met de katharen, dat het naar mijn mening vreemd zou zijn om deze begrippen niet te hanteren. Het is echter wel van belang om te onthouden dat het volledig katholieke begrippen zijn, die ook nog eens zeer onduidelijk waren in de beginperiode van de kruistochten omdat ze nog niet duidelijk gedefinieerd waren.

Ten slotte is er dan nog de kwestie rond de persoonsnamen en geografische aanduidingen. In deze studie wordt een periode behandeld waarin de persoonsnamen en geografische aanduidingen vaak verschillen van degenen die in het hedendaags Frans en Nederlands gebruikt worden. In de regel heb ik volledig Nederlandse benamingen gebruikt, maar er zijn enkele uitzonderingen. Er zijn bijvoorbeeld enkele gevallen waarin de Nederlandse namen van personen zo erg vernederlandst zijn dat ze abnormaal klinken, waardoor de namen in de oorspronkelijke taal – Occitaans, Frans of Latijn – herkenbaarder zijn. Veelal gaat het om onbekende(re) personen of juist om personen die onder hun oorspronkelijk naam bekend zijn en dus heb ik er voor gekozen om deze namen (deels) in de oorspronkelijke taal weer te geven. Het vertalen van namen is altijd een moeilijke beslissing en daarom heb ik nog eens uitgebreid gekeken naar namen die wel een gewone Nederlandse vertaling kennen. Door met een moderne blik naar alle namen te

⁴ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 2-3, 11-14.

⁵ Michael Costen, *The Cathars and the Albigensian Crusade* (Manchester/New York 1997) 1.

⁶ Marc Bogaerts, 'De kathaarse religie' (dlw 5 juni 2012), www.katharen.be.

kijken, heb ik besloten dat enkelen tegenwoordig niet meer uit de toon vallen en dus niet per se vertaald dienen te worden. Ik heb er daarom bijvoorbeeld voor gekozen om Roger niet te vertalen naar Rogier en Amaury niet naar Amalrik. Daarnaast heb ik besloten de namen van de drie kroniekschrijvers in het Frans weer te geven, aangezien zij onder deze namen alom bekend zijn en ik deze niet wilde vernederlandsen. Tevens moet gezegd worden dat in de periode waarover deze studie handelt enigszins nonchalant werd omgegaan met de spelling van persoonsnamen en geografische benamingen en er vaak dus veel meerdere variaties bekend waren. Ik heb geprobeerd zo consistent mogelijk te zijn in mijn spelling, maar het kan voorkomen dat een naam op verschillende wijzen weergegeven is. Wel heb ik er bewust voor gekozen om de naam Raymond, of variaties hierop, op twee verschillende wijzen te schrijven. Van alle personen die deze naam hadden heb ik de naam met een y geschreven, behalve bij de (burg)graven van Béziers-Carcassonne, waarbij ik de namen met een i geschreven heb. Beide waren juist, al was het met een i waarschijnlijk meer Occitaans dan Frans, maar ik heb hiervoor gekozen om duidelijk onderscheid te maken tussen de verschillende graven met dezelfde naam, aangezien meerdere Raymonds regelmatig als bondgenoten samen streden in hun verzet.

De belangrijkste bronnen voor onderzoek naar de katharen en de Albigenzenkruistochten zijn de al genoemde twee kronieken en het *chanson de geste*. Van deze bronnen zijn in de twintigste eeuw een aantal edities en vertalingen verschenen die voor het onderzoek naar de Albigenzenkruistochten van grote waarde geweest zijn. De kruistochten konden nu in het Frans, en uiteindelijk ook Engels en zelfs Nederlands, via de woorden van ooggetuigen van de kruistochten beleefd worden. De belangrijkste vertalingen van deze drie bronnen zijn van de hand van Pascal Guébin en Henri Maisonneuve (*Histoire albigeoise*: 1951), Jean Duvernoy (*Guillaume de Puylaurens, Chronique 1145-1275: Chronica Magistri Guillelmi de Podio Laurentii*: 1976) en Eugène Martin-Chabot (*La chanson de la croisade albigeoise*: 1931-1961). Naast deze drie werken zijn ook de pauselijke brieven een belangrijke bron van informatie voor onderzoek naar de katharen. Opmerkelijk genoeg hebben de Franse koningen – Filips II, Lodewijk VIII en Lodewijk IX – in hun brieven weinig over de problemen in de Languedoc geschreven, waardoor hun standpunten ten opzichte van de katharen en de oorlogen voornamelijk uit andere bronnen gehaald moeten worden. Vanaf de tweede helft van de dertiende eeuw is zeer veel over de situatie in de Languedoc opgeschreven, maar het is moeilijk om deze bronnen goed te interpreteren. Zij komen ofwel van Occitanen die de Fransen als bezetters zagen en zich tegen de kruisvaarders en dus Kerk verzetten, ofwel van personen die juist sterk aan de Franse zijde en de Kerk stonden. Gezien de situatie is het dus zeer aannemelijk dat de bronnen veel subjectieve informatie bevatten, waarin de vijand expres zeer negatief en niet waarheidsgetrouw neergezet is. De beste verhalen over slechte priesters (van Occitanen) en ijverige ketteren (van de Kerk/Fransen) en de meest volledige beschrijvingen van het kathaarse geloof en kathaarse rituelen (voornamelijk van de Kerk/Fransen) komen uit deze periode. Historici zijn er in het verleden van uitgegaan dat deze bronnen gebruikt konden worden om de omstandigheden van het begin van de dertiende eeuw te beschrijven, maar dit is duidelijk niet zonder gevaar en het is dan ook belangrijk om de omstandigheden waaronder deze bronnen geschreven zijn en de redenen altijd duidelijk te onthouden.⁷

In het historische onderzoek naar de katharen is maar langzamerhand vaart gekomen. De katharen waren boven al slachtoffer van hun status als dissidente minderheid die uit de geschiedenis geschrapt was en doordat de eigen bronnen veelal door de kruisvaarders en katholieke geestelijken vernietigd waren of nog niet teruggevonden waren, was er in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw maar weinig representatief bronnenmateriaal aanwezig. Hierdoor waren de katharen en de kathaarse religie voornamelijk bekend vanuit het gezichtspunt van de overwinnaars en omdat het weinig bronnenmateriaal het zeer moeilijk maakte om nieuwe studies te verrichten, kwam er ook maar langzaam vordering in het onderzoek. De eerste onderzoeken naar het kathaarse geloof zijn als gevolg van de zeer subjectieve bronnen dus niet erg nauwkeurig en de weergave van de katharen niet zeer waarheidsgetrouw. In de Middeleeuwen werd het katarisme in de controversiële antiketterse teksten veroordeeld als een doctrinaire, neo-Manicheïsche ketterij en de eerste onderzoeken waren op deze beschrijvingen gebaseerd. Daarnaast werd het onderzoek naar het katarisme tot aan het begin van de twintigste eeuw volledig gedomineerd door theologen die het kathaarse geloof volledig vanuit een religieus en veelal christelijk perspectief bekeken. Aan het einde van de negentiende eeuw werd het onderwerp onder het grote publiek echter populair dankzij het werk van Napoléon Peyrat, een Occitaanse nationalist en fervent tegenstander van de Rooms-Katholieke Kerk. In 1870 verschenen de eerste delen van zijn levenswerk *Histoire des Albigeois*, terwijl het laatste deel, onafgewerkt, na zijn dood in 1882 uitgebracht werd. Op onnavolgbare wijze heeft hij het verhaal van de katharen en hun onderdrukking verteld. Hij heeft zich goed gedocumenteerd, hij heeft de middeleeuwse kronieken geraadpleegd en is zelfs gaan kijken naar de Inquisitieverlagen die in de *Bibliothèque Nationale* in Parijs bewaard worden, maar Peyrat was geen historicus. Sommige middeleeuwse teksten zijn door hem dan ook fout geïnterpreteerd en waar geen bronnen beschikbaar waren heeft hij zelfs zijn eigen fantasie gebruikt om deze gaten op te vullen. Zo ontstond een romantisch heldenepos, waarin Esclarmonde van Foix en de burcht Montségur de hoofdrollen speelden, dat gedurende tientallen jaren een groot aantal lezers in zijn ban hield. Volgens Peyrat waren er in Montségur ondergrondse gangen, waar gedurende de kruistochten de schat van de katharen bewaard was. Hoewel het hele verhaal van Peyrat rond Montségur en de schat vrijwel woordelijk gebaseerd was op een volkslegende uit de negentiende eeuw, maakte hij met zijn boeken wel een enorm enthousiasme los. De interesse voor de katharen, die enkele jaren eerder nog onbestaand was, nam binnen de kortste keren spectaculaire vormen aan en de interesse voor de kathaarse schat nog meer. Napoléon Peyrat stond dus aan de basis van de mythevorming rond Montségur en de katharen.⁸

Met de boeken van Napoléon Peyrat was de interesse voor Montségur en de katharen dus voorgoed gewekt. Maurice Magre nam de literaire fakkel van hem over en zijn boeken (onder andere *Le Sang de Toulouse. Histoire albigeoise du XIIIe siècle* uit 1931 en *Le Trésor des Albigeois* uit 1938) borduren verder op hetzelfde thema. Aan het begin van de twintigste eeuw werd door Antonin

⁷ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 264.

⁸ Bogaerts, 'De mythe: Napoléon Peyrat' (dlw 5 juni 2012), www.katharen.be; Julie Roux-Perino, *The Cathars (Vic-en-Bigorre 2006)* 310-311 (Auteur van dit stuk is Anne Brenon, de historische adviseur van dit boek).

Gadal vervolgens een nieuw hoofdstuk toegevoegd aan de gehele mythe, die voortkwam uit de verhalen en legenden van de amateurhistoricus Adolphe Garrigou. Gadal was echter niet de enige die zijn persoonlijke interpretatie aan het katarisme gaf. De eerste helft van de twintigste eeuw was een ware bloeitijd voor de esoterie. Doordat het historisch onderzoek nog in zijn kinderschoenen stond, was de grens tussen geschiedenis en esoterie niet altijd duidelijk. Iemand die voortdurend op die grens opereerde was Déodat Roché, een antroposoof die zocht naar een hedendaagse spirituele invulling van het katarisme. Hoewel het dus verleidelijk is om hem af te doen als een fantast, is Roché, paradoxaal genoeg, zeer belangrijk geweest voor het historisch onderzoek. In 1900 stichtte hij namelijk het tijdschrift *Le Réveil des Albigeois*, dat volledig gewijd was aan het katarisme. In 1904 verdween het tijdschrift, maar in 1949 deed Roché een nieuwe poging met *Cahiers d'Études Cathares*. In dit tijdschrift was ruimte voor elke mening en door de jaren heen zijn in het tijdschrift ook veel degelijke historische bijdragen geplaatst. Onder meer René Nelli, Jean Duvernoy en Michel Roquebert publiceerden in dit tijdschrift. In 1999 hielden de *Cahiers d'Études Cathares* uiteindelijk definitief op te bestaan en op wetenschappelijk vlak waren zij toen ook al lang voorbijgestreefd door *Heresis*, de uitgave van het *Centre d'Études Cathares*.⁹ Tot halverwege de twintigste eeuw bleven historici van comparatieve religies (Söderberg, Runciman) het onderzoek naar het katarisme nog in de (esoterische) lijn voortzetten, wat uiteindelijk resulteerde in de vaak besproken these van de Duitse historicus Arno Borst (*Die Katharer*: 1953), die de ketterij definieerde als een twijfelachtige, Oosterse, niet-christelijke doctrine die gedoemd was tot een natuurlijk uitsterven als gevolg van zijn interne tekortkoming.¹⁰ Enkele jaren eerder had de Nederlandse historica Hélène Nolthenius in haar studie *Duocento* (1951) het kathaarse geloof al in vergelijkbare verwoordingen beschreven:

Veel gevaarlijker dan Waldes' volgelingen [de Waldenzen] waren de Katharen die als Albigenzen de Provence bevolkten, en wier dualistische leer niet christelijk genoemd kan worden. Het is moeilijk te achterhalen waarin voor het ongeletterde volk de aantrekkingskracht school van het sombere geloof van de Manicheeërs, zoals de Katharen hun dat predikten (...)

(...) want de haat tegen het leven – dat duivelswerk – maakte de Katharen tot volslagen nihilisten (...) heel de samenleving, gebouwd op de christelijke principes die ze verfoeiden, werd welbewust door hen ondermijnd. (...) Kathaarse bisschoppen bakenden hun diocesen af en regeerden het volk naar believen (...).¹¹

Het lijkt pure onzin, maar het zijn citaten uit een veelgeprezen historische studie. In tegenstelling tot het heden wist men toen niet beter. Nu is bekend dat het katarisme helemaal geen somber geloof was, dat het absoluut niets te maken had met manicheïsme, dat de katharen christenen waren en dat de kathaarse bisschoppen hun volk niet 'regeerden'. Het is daarom zeer opmerkelijk dat het boek in 1995 opnieuw uitgebracht is zonder dat er enige aanpassingen gedaan zijn, waardoor compleet verouderde visies blijven bestaan, zeker bij toevallige lezers.¹²

Halverwege de twintigste eeuw vond er ten slotte een omwenteling in het onderzoek naar het kathaarse geloof plaats met de ontdekking of het in aanmerking nemen van een nieuw soort documenten: de Inquisitieregisters en teksten van kathaarse afkomst. De thesen van de middeleeuwse antiketterse teksten werden door deze nieuwe bronnen aangevuld, ondersteund en voornamelijk geherdefinieerd. De katharen kwamen nu werkelijk tot leven en het kathaarse geloof werd in de eigen bewoordingen weergegeven en dus moesten de onderzoekers hun meningen door de Inquisitieregisters en voornamelijk kathaarse bronnen in het voordeel van de kettters bijstellen. Vanaf de publicatie van het omvangrijke *Le registre d'inquisition de Jacques Fournier* (drie delen in het Latijn uit 1965 en drie delen vertaald naar het Frans uit 1976-1978) van Jean Duvernoy en andere registers van de Inquisitie verschenen andere sociologische werken, waaronder *Montaillou, village occitan* (1975) van Emmanuel Le Roy Ladurie. Na het werk van de onderzoekers Antoine Dondaine en Christine Thouzellier – de vondsten en publicaties van onder andere *Liber de duobus principiis* (Dondaine: 1939)/*Livre des deux principes* (Thouzellier: 1973) en *Liber contra Manicheos* (na de vondst van Dondaine in 1961 door Thouzellier gepubliceerd onder de titel *Un trainté cathare inédit de début du XIIIe siècle d'après le liber contra manicheos de Durand de Huesca*) – volgden vele publicaties met nieuwe perspectieven op de katharen. Twee traktaten en drie kathaarse rituelen zijn tegenwoordig bekend en dankzij de nieuwe vondsten uit de twintigste eeuw moesten de historici dus veel van hun werk herzien ofwel aanzienlijk aanvullen. En hoewel dit gebeurde, kwamen de nieuwe onderzoeken pas vanaf 2000 op grote schaal op gang.¹³

In 1959 verscheen van de hand van René Nelli echter al de eerste editie van *Écritures cathares*, waarin alle kathaarse teksten vertaald en commentarieerd zijn, waarna een proces van kritische reconstructie van het kathaarse geloof tot stand kwam dat begon met een algemeen overzicht van Jean Duvernoy. Dit werk, *Le catharisme*, dat uitkwam in twee volumes – *L'histoire des cathares* (1976) en *La religion des cathares* (1979) – kan men gerust beschouwen als de start van het moderne historisch onderzoek naar de katharen. Weg zijn de mythische verhalen en fantasieën die voordien steeds weer opdoken in publicaties over dit onderwerp. Duvernoy was de eerste historicus die zich uitsluitend baseerde op authentieke historische bronnen en ook de eerste die gebruik kon maken van alle tot op heden ontdekte kathaarse teksten. Daarom wordt *Le Catharisme* nog steeds als een mijlpaal in het historisch onderzoek beschouwd. Naast Duvernoy was ook René Nelli één van de basisleggers van het moderne historisch onderzoek. Zoals zovelen liet hij zich in de eerste helft van de twintigste eeuw meeslepen door esoterische ideeën, maar halverwege de twintigste eeuw

⁹ Bogaerts, 'De mythe: Antonin Gadal' (dlw 5 juni 2012), www.katharen.be.

¹⁰ Roux-Perino, *The Cathars*, 310 (Anne Brenon).

¹¹ Bogaerts, 'De mythe: Vandaag' (dlw 5 juni 2012), www.katharen.be.

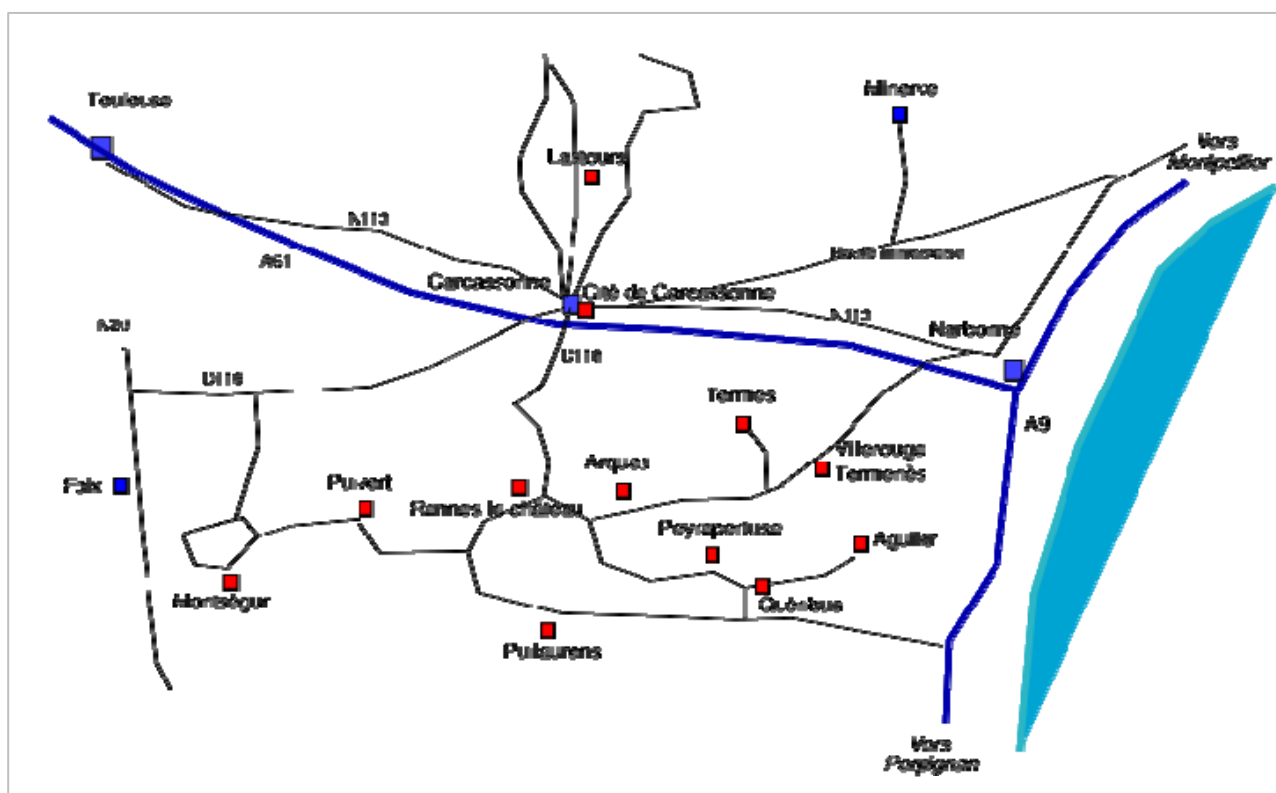
¹² Bogaerts, 'De mythe: Vandaag' (dlw 5 juni 2012), www.katharen.be; Yves van Buyten & Willy Vanderzeypen, *Katharen in Europa (1209-2009). Kruistochten en inquisitie* (Castelnaudary 2009).27.

¹³ Roux-Perino, *The Cathars*, 310-311 (Anne Brenon).

begon hij zijn onderzoeken op een professionele en wetenschappelijke manier aan te pakken, om zo af te rekenen met alle verhalen en valse mythes die de ronde deden. Zijn omvangrijke oeuvre is nog steeds de moeite van het lezen waard, zij het dat het hier en daar wat gedateerd is.¹⁴ Een andere belangrijke mijlpaal in de studie naar de katharen was de oprichting van het *Centre National d'Études Cathares* in 1981 door René Nelli, Philippe Wolff en Jean Duvernoy. Ongeveer vijftien jaar lang werd er nieuw onderzoek verricht door het internationale team van dit onderzoekscentrum en van het tijdschrift *Heresis* (1983-1999). Ondertussen vond er een reeks van jaarlijkse colloquia plaats in Carcassonne waaronder *Mouvements dissidents et novateurs* in 1989 en *La persécution du catharisme* in 1993. Het werk uit deze periode heeft enorm geholpen met het terugplaatsen van de ketterij in zijn zuiver christelijke context.¹⁵

In de laatste kwart van de twintigste eeuw zijn dus vele belangrijke en vernieuwende onderzoeken naar de kathaarse religie verschenen, waaronder ook het werk van de Britse mediëvist Robert Ian Moore (onder andere *The Formation of a Persecuting Society: Power and Deviance in Western Europe, 950-1250* (1987)). Gelijktijdig met deze nieuwe studies vonden er belangrijke archeologische vondsten plaats, waardoor de mythe van de kathaarse kastelen ontkracht werd en het kathaarse geloof weer teruggeplaatst werd in de zuidelijke steden en *castra*. Het is dan ook vanuit een meer wetenschappelijk perspectief dat de laatste onderzoeken voortgekomen zijn en zoals gezegd is er rond het jaar 2000 relatief veel literatuur verschenen over de katharen en de Albigenzenkruistochten, waaronder *The Cathars and the Albigensian Crusade* (1997) van Michael Costen, *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages* (2000) van Malcolm Barber en *The Cathars* (1998) van Malcolm Lambert. Onder de wat oudere maar nog steeds belangrijke literatuur over het kathaarse geloof (en de Albigenzenkruistochten) behoren onder andere de reeks *L'épopée Cathare* (1970-1998) van Michel Roquebert, *The Albigensian Crusades* (1971) van Joseph R. Strayer, het al eerder genoemde tweedelige *Le Catharisme* (1976-1979) van Jean Duvernoy en *Heresy, Crusade and inquisition in Southern France* (1974) van Walter Wakefield.

Veel literatuur, waaronder ook enkele hier genoemde boeken, zijn het resultaat van onderzoek naar de verspreiding en inhoud van de kathaarse religie en slechts in enkele hebben de auteurs de kruistochten tegen de katharen in de Languedoc ook werkelijk uitgebreid behandeld, maar dan altijd alleen in relatie met de katharen. In vrijwel alle studies zijn de Albigenzenkruistochten dus alleen onderzocht en begrepen in verband met het kathaarse geloof, maar waren de Albigenzenkruistochten wel zo religieus van aard als de benamingen doen vermoeden? De bestaande studies hebben daar naar mijn gevoel nog geen bevredigend antwoord op gegeven, want door volledig uit te gaan van een religieuze aard hebben de onderzoekers naar mijn mening slechts één aspect van de kruistochten behandeld en het is dan ook mijn bedoeling om de kruistochten tevens los van het kathaarse verband te onderzoeken en te bekijken in hoeverre zij een politieke aard hadden.

De 'katharische' burchten van de Languedoc

¹⁴ Bogaerts, 'Bibliografie' (dlw 11 december 2011), www.katharen.be.

¹⁵ Roux-Perino, *The Cathars*, 311 (Anne Brenon).

De Languedoc voorafgaand aan de Albigenzenkruistochten (5de - 12de eeuw)

1.1 De politieke situatie in de Languedoc

1.1.1 De politieke voorgeschiedenis van de Languedoc (5de - 8ste eeuw)

Het zuiden van het huidige Frankrijk, het gebied waar de Albigenzenkruistochten plaatsvonden, behoorde eeuwenlang tot het Romeinse Rijk. Al in 121 v. Chr. voegden de Romeinen Zuid-Frankrijk – toen onderdeel van Gallië (*Gallia*) – bij hun keizerrijk en vormden zij de provincie Gallia Narbonensis. De grenzen van deze provincie liepen van de Middellandse Zee langs de rivier de Var tot de Pyreneeën, de Alpen, het meer van Genève, de bovenloop van de Rhône tot het voorgebergte van het Centraal Massief en de Cevennen.¹⁶ Rond 407 n. Chr. werd Gallia Narbonensis voor het eerst door de Visigoten, een (Oost-)Germaans volk, aangedaan, waarna vanaf 423 – na de dood van keizer Honorius en de usurpatie van Johannes nam de macht van het West-Romeinse Rijk sterk af – de eerste Visigotische veroveringen plaatsvonden.¹⁷ In 462 wezen de Romeinen Gallia Narbonensis vervolgens officieel toe aan de Visigotische koning Theodorik II, waarna naar dit gebied over het algemeen verwezen werd als Septimanië (*Septimania*). Enkele steden uit dit gebied waren echter al jaren eerder in handen gekomen van Theodorik II, zoals Carcassonne dat vanaf 453 onder Visigotisch gezag stond. Vanaf dat jaar vervulde Carcassonne dan ook een belangrijke rol, mede doordat het omringd was met een verdedigingsmuur: het was het Visigotische hoofdkwartier en diende tevens als grenspost waarvandaan de Frankische uitbreiding richting het Middellandse Zeegebied tegengehouden moest worden.¹⁸

Theodorik II was over het algemeen een trouwe bondgenoot van de Romeinse keizer, maar na de opvolging van zijn broer Eurik (r. 466-484) in 466 vond een volledige breuk plaats met Rome. Vanaf 475 regeerde de Visigotische Eurik als volledig onafhankelijke koning, wat mogelijk gemaakt werd door het feit dat de keizerlijke macht in het Westen begon af te nemen en marionetkeizers, die vrijwel alleen nog in Italië macht bezaten, op de troon kwamen. Dit was tevens het moment waarop de onafhankelijke Eurik zijn koninkrijk uit begon te breiden naar het Middellandse Zeegebied, de Loire, het Iberisch Schiereiland en de Auvergne. Hiermee vergrootte hij zijn koninkrijk enorm: Eurik regeerde uiteindelijk over een gebied gelegen tussen de Straat van Gibraltar en de Loire. Dit betekent dat hij ongeveer drie vierde van het Iberisch Schiereiland in zijn bezit had en de helft van Gallië.¹⁹

Na de dood van Eurik in 484 ontstonden ernstige conflicten tussen de Visigoten en Salische Franken onder Clovis I (r. 481-511) – Gallië was rond 480 verdeeld tussen een Romeins restgebied onder heerschappij van Syagrius, het noorden werd beheerst door Salische Franken onder koning Clovis I, het zuiden en zuidwesten behoorde tot het Visigotische koninkrijk, in het oosten lagen de zelfstandige koninkrijken van de Alemannen en Bourgondiërs en in het noordwesten lag Bretagne dat door de Romeinen aan zijn lot was overgelaten – die leidden tot de verovering van al het Visigotische grondgebied ten noorden van de Pyreneeën door de Franken en hun bondgenoten de Bourgondiërs. Uitzondering hierop was Septimanië, waar de Visigoten zich hadden teruggetrokken in een aantal goed verdedigbare steden: Carcassonne, Béziers, Nîmes en Arles.²⁰ In 711 verloren de Visigoten ten slotte ook al hun grondgebied op het Iberisch Schiereiland, dit keer aan de Moren, waarna de overgebleven Visigotische adel zich rond 719 volledig terugtrok in Septimanië. Dit nieuw ontstane Koninkrijk Septimanië was echter geen lang leven beschoren, want ook hier behaalden de Moren al snel successen. In 725 werd Carcassonne bijvoorbeeld door de Moren veroverd en geplunderd en kwam vrijwel geheel Septimanië in Moorse handen.²¹

Na de verovering van vrijwel het gehele koninkrijk van de Visigoten trokken de Moren verder noordwaarts Gallië binnen waar zij Karel Martel (c. 689-741), hofmeier van het Frankische rijk, onder andere in de Slag bij Poitiers troffen. Vanaf de overwinning bij Poitiers in 732 begonnen de Franken vervolgens pogingen te ondernemen om de Moren uit het zuiden van het huidige Frankrijk te verjagen. Maar hoewel er enkele overwinningen bereikt werden, overheersten de nederlagen met als gevolg dat Septimanië nog zevenentwintig jaar in handen van de Moren zou blijven. Karel Martel was echter tevreden met het isoleren van de vijand in Septimanië en liet de Moren daar hun gang gaan.²² In 759 behaalde de zoon van Karel Martel, Pepijn de Korte (r. 751-768), eindelijk de overwinning op de Moren door Narbonne te veroveren, waardoor de Moren zich uit geheel Septimanië terugtrokken.²³ Met de overwinning op de Moren was het Frankische Rijk naar het zuiden uitgebreid, maar pas na het overlijden van Pepijn in september 768 werd het gebied onder zijn zoon Karel de Grote (r. als koning 768-814 / keizer 800-814) werkelijk bij het rijk getrokken door Septimanië aan de Spaanse Mark toe te voegen. In het voormalige zelfstandige Septimanië installeerde de koning van de Franken vervolgens enkele gouverneurs die de titel van graaf kregen en moesten fungeren als vazallen in een poging zijn macht in dit gebied veilig te stellen. Deze gouverneurs kregen echter te maken met enkele grote problemen – de invasie van Noormannen, aanhoudende

¹⁶ E. Viollet-le-Duc, *La Cité de Carcassonne (Aude)* (Herdruk van Le Cercle Artistique et Littéraire Occitan; Carcassonne 1970) 6.

¹⁷ Edward James, *The Origins of France. From Clovis to the Capetians, 500-1000. New Studies in Medieval History* (Londen 1992) 15-16.

¹⁸ Lily Deveze, *Carcassonne en de kastelen van de katharen. Het Gouden Boek* (Florence 2010) 3; Jean-Pierre Panouillé, *Carcassonne. History and Architecture* (Luçon 1999) 12; Jean Girou, *Carcassonne, sa cité – sa couronne* (Grenoble 1930) 20-22.

¹⁹ James, *The origins of France*, 16; Hermann Kinder en Werner Hilgemann, *Atlas bij de wereldgeschiedenis. Deel 1: van prehistorie tot Franse Revolutie. Sesam serie* (38ste druk; Baarn 2005) 116-117.

²⁰ Kinder en Hilgemann, *Atlas bij de wereldgeschiedenis*, 120-121; James, *The origins of France*, 18.

²¹ James, *The origins of France*, 18; Ian Meadows, 'The Arabs in Occitania', *Aramco World* 44 (maart/april 1993) 24-29.

²² Meadows, 'The Arabs in Occitania', 24-29; Paul Fouracre, *The Age of Charles Martel* (Londen 2000) 96; Panouillé, *Carcassonne*, 13.

²³ Panouillé, *Carcassonne*, 13; Meadows, 'The Arabs in Occitania', 24-29.

invallen van de Moren en politieke wanorde – waardoor zij tegen de gewoonte in voor een lange periode genoodzaakt waren samen te werken, met alle gevolgen van dien.²⁴

1.1.2 De vorming van de (burg)graafschappen Toulouse, Barcelona en Béziers-Carcassonne (8ste – 13de eeuw)

Het onderdeel worden van het Frankische Rijk heeft veel invloed gehad op de steden in Septimanië, voornamelijk omdat de grenzen veranderden. De zuidelijke grens van het keizerrijk van Karel de Grote kwam bijvoorbeeld zuidelijker te liggen, net ten zuiden van de Pyreneeën. Dit betekende dat de militaire positie van de steden die voorheen bij de grens lagen, zoals Carcassonne, aanzienlijk afnam en deze steden in aanzien verloren.²⁵ Met het overlijden van Karel de Grote in 814 veranderde de positie van Septimanië opnieuw. Het overlijden van de keizer leidde uiteindelijk tot het uiteenvallen van zijn rijk waardoor de graven langzamerhand steeds meer zelfstandigheid verworven. Vanaf de late negende eeuw trokken edellieden als prinses, hertogen en markgraven de macht naar zich toe door de *honores* – openbare posities of stukken land die als blijk van erkenning oorspronkelijk door de machthebber verdeeld werden en verbonden waren met het vruchtgebruik van eigendom – aan zich te binden zonder dat zij hiervoor aangewezen waren door de koning. Daarnaast trokken zij het banrecht – het recht van de koning om te verbieden, bevelen en straffen – naar zich toe. De koning verloor dus vrijwel alle macht over het zuiden en westen van zijn koninkrijk, omdat hij niet langer toegang had tot zijn eigen land en de adel niet langer onderdeel was van zijn hof. Aan het begin van de tiende eeuw waren de hogere edellieden dus vrijwel geheel autonoom, maar in de loop van de tiende eeuw begonnen deze ‘zelfstandige’ heren eveneens in de problemen te raken en vielen voornamelijk de prinsdommen uiteen. Het proces van het uiteenvallen van politieke structuren en de verspreiding van gezag zette zich in grote mate voort. Opnieuw vond er een machtsverschuiving plaats waarbij de werkelijke macht dit keer in handen kwam van lokale machthebbers zoals graven, burggraven, provoosten en zelfs landeigenaren. Dit was het begin van het ontstaan van de banheerlijkheden van de elfde eeuw en van versterkte dorpen/steden en kastelen. Deze dorpen en kastelen – *castra* in Occitanië – werden tussen 950 en 1050 gevormd doordat de boerenbevolking rond het kasteel van een heer ging wonen om zijn bescherming te genieten.²⁶

Deze ontwikkeling, waarbij de plaatselijke bestuurders steeds meer macht en gezag naar zich toetrokken, als ook het begin van de overerving van de landgoederen en het gouverneursambt vanaf de tiende eeuw luidde het begin van het feodale tijdperk in. In veel zuidelijke steden, zoals Carcassonne en Toulouse, zijn deze veranderingen zeer goed zichtbaar geweest: in eerste instantie werden de graven door Karel de Grote en zijn opvolgers zelf benoemd, maar na het uiteenvallen van zijn rijk trokken zij zich los en gingen de graafschappen over van vader op zoon waardoor de titel van graaf steeds prestigieuzer werd.²⁷ De graafschappen ontwikkelden zich daardoor op een andere manier dan zij als gecontroleerde vazalgraafschappen gedaan zouden hebben.

Aan het begin van de tiende eeuw waren er een aantal belangrijke dynastieën in de regio – het Huis van Rouergue (Toulouse), het Huis van de Belloniden (Carcassonne) en het Huis van Sunifried (Barcelona) – die zich gevestigd hadden als machtige erfelijke heersers. Zowel de graven van Toulouse als de graven van Carcassonne en Barcelona stamden af van de graven die aangesteld waren door Karel de Grote en zijn afstammelingen en voerden hun rechten dus terug op deze aangewezen graven.²⁸

De graven van Toulouse stamden af van Fredelon, die in 840 als hoofd van het graafschap Toulouse, de meest prestigieuze zetel in het Koninkrijk Aquitanië – in 781 creëerde Karel de Grote dit koninkrijk voor zijn zoon Lodewijk I de Vrome met als hoofdstad Toulouse – door Pepijn II aangesteld was.²⁹ Niet lang na deze aanstelling werd Pepijn II echter vervangen door Karel de Kale (koning der Franken; r. 840-877), maar in 843 kwam Pepijn II succesvol in opstand tegen zijn oom en verwierf hij opnieuw de rechten over Aquitanië. Beide mannen bleven elkaar echter bestrijden en in 845 besloot Fredelon de kant van Karel de Kale te kiezen, die zijn positie bevestigde. Na zijn overlijden in 852 werd Fredelon opgevolgd door zijn broer Raymond, die vervolgens weer in 863 door de markies van de Spaanse Mark, Bernard, afgezet werd.³⁰ In 878 werd Bernard als gevolg van deze actie door de paus geëxcommuniceerd, waarna de graaf van de Auvergne, Bernard Plantevelue, hem opvolgde als markies van de Spaanse Mark. Het graafschap Toulouse behoorde tot de Spaanse Mark, maar Bernard Plantevelue besloot het graafschap niet zelf op hem te nemen. De zoon van Raymond I van Toulouse, Odo, werd daarom als graaf van Toulouse aangesteld.³¹

Vanaf Odo van Toulouse (r. 879-918) begonnen de graven van Toulouse hun politieke macht uit te breiden door huwelijksallianties. Het huwelijk van Odo met Garsenda leverde de macht over de Albigeois op. Aan het begin van de tiende eeuw grepen de graven van Toulouse tevens de macht over de Auvergne en Limousin in het noorden en Carcassonne, Narbonne en Razès in het zuidoosten. In het noorden leidde dit tot vijandigheden met de familie van de graven van Poitou en in het zuiden tot conflicten met de erfgenamen van Oliba, graaf van Carcassonne, die de macht probeerden te grijpen in het zuidelijke gedeelte van Septimanië, terwijl bondgenoten en familieleden verder naar het zuiden over Barcelona regeerden. Later in de tiende eeuw trouwde Willem III Taillefer in 990 met Emma, de dochter van de graaf van Provence, waardoor in de toekomst aanspraak gemaakt zou kunnen worden op de rechten van het graafschap Provence. Deze strategie waarbij via huwelijksallianties nieuw bezit verkregen werd, werd tot en met de twaalfde eeuw gevolgd en bood een tegenwicht aan de verspreiding van land en bevoegdheden als gevolg van het feit dat alle zonen erfden.³² Het continue delen van de erfenis had de familie na het overlijden van Odo van Toulouse in 918 er al toe gedwongen om

²⁴ Girou, *Carcassonne*, 28-29.

²⁵ Deveze, *Carcassonne en de kastelen van de katharen*, 3.

²⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 25; Costen, *The Cathars*, 4-5.

²⁷ Deveze, *Carcassonne en de kastelen van de katharen*, 3-4; Girou, *Carcassonne*, 28-29.

²⁸ Costen, *The Cathars*, 5.

²⁹ Fredelon was naast graaf van Toulouse (r. 840-852) ook graaf van Carcassonne (r. 850-852).

³⁰ Raymond I was naast graaf van Toulouse (r. 852-863) ook graaf van Carcassonne (r. 852-863).

³¹ Roux-Perino, *The Cathars*, 105.

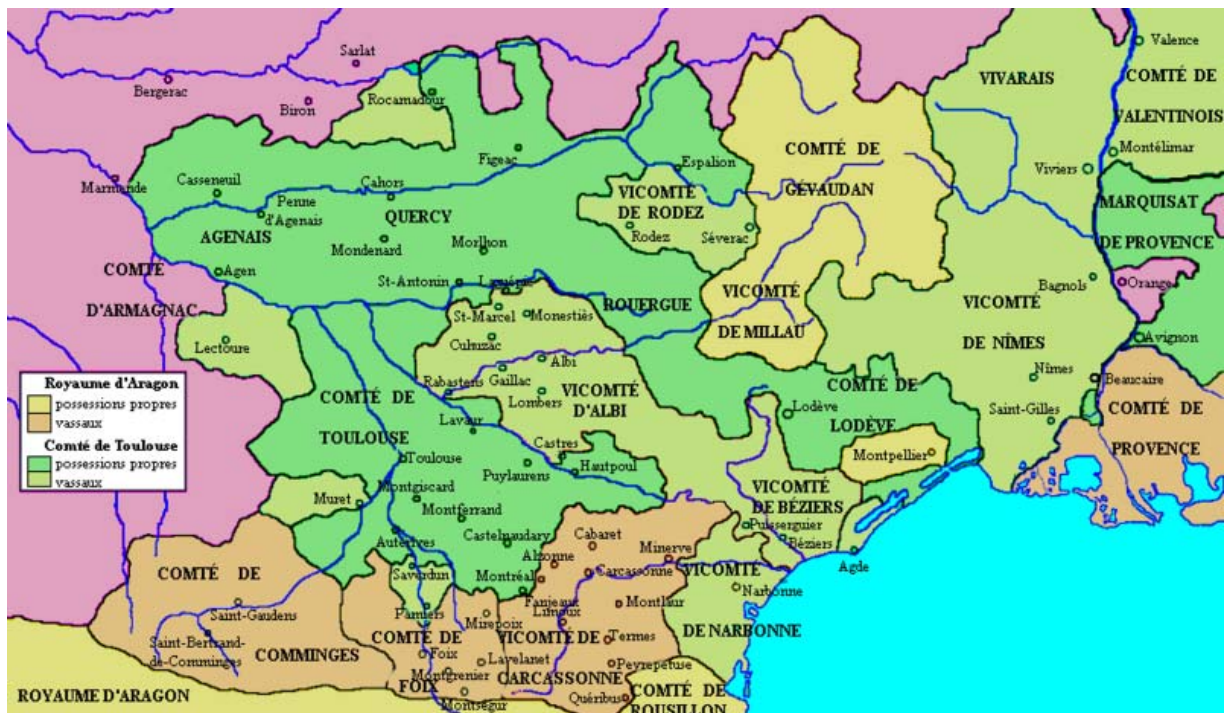
³² Costen, *The Cathars*, 5-6.

zich in twee takken te delen: die van de graven van Rouergue, die Nîmes veroverden, en die van de graven van Toulouse en Saint-Gilles. Deze laatste tak breidde hun heerschappij geleidelijk uit over vrijwel het gehele zuiden. Maar ook binnen deze takken moesten de erfenissen gedeeld worden, waardoor de bezittingen alsnog opgesplitst werden, zij het natuurlijk wel binnen een zeer beperkte familiekring. Halverwege de elfde eeuw werden de bezittingen van de graven van Toulouse bijvoorbeeld meerdere keren verdeeld: na het overlijden van Willem III rond 1037 verdeelden zijn twee zonen Pons en Bertrand het graafschap en toen Pons vervolgens in 1061 stierf verdeelde de nieuwe graaf Willem IV de macht opnieuw tussen zichzelf en zijn broer Raymond van St. Gilles. In 1065 ontstond tussen de broers echter een strijd om de macht in het graafschap Rouergue, omdat de gravin van Rouergue zonder erfgenamen was komen te overlijden. In 1080 won Raymond deze machtsstrijd en nadat hij in 1088 zijn broer als graaf van Toulouse – als Raymond IV³³ – had opgevolgd, waren het graafschap Rouergue en graafschap Toulouse weer verenigd onder één graaf, zij het niet territoriaal verenigd.³⁴

Raymond IV was vanaf 1088 dus graaf over een uitgestrekt gebied in de Languedoc, maar rond 1096 liet hij dat alles achter zich om deel te nemen aan de Eerste Kruistocht (1096-1099), die hem volledig in beslag zou nemen. In 1105 stierf de graaf van Toulouse in Tripoli, waarbij hij slechts een minderjarige zoon achterliet. Zijn bezittingen in de Languedoc had hij tijdens zijn afwezigheid in handen van zijn buitenechtelijke zoon Bertrand achtergelaten, maar deze had ze niet kunnen behouden. In 1098 was de dochter van Raymond namelijk getrouwd met Willem IX, hertog van Aquitanië, die Toulouse in de afwezigheid van Raymond had weten te veroveren. Pas nadat hij door de paus in 1100 geëxcommuniceerd was, gaf Willem IX de stad en zijn gebieden terug. Maar nu de problemen in de Languedoc opgelost leken, volgde Bertrand het voorbeeld van zijn vader – hij kon het graafschap Toulouse immers toch niet erven – en vertrok hij naar het Oosten waar hij de heerser werd over het graafschap Tripoli. Het graafschap Toulouse bleef op deze manier dus achter zonder werkelijke heerser en dus heroverde Willem IX de gebieden. Pas enkele jaren later lukte het Alfons-Jordaan, een zoon van Raymond IV, om in te grijpen.³⁵

Tijdens de tiende en elfde eeuw kregen de graven van Toulouse dus meerdere keren te maken met moeilijkheden die over het algemeen het gevolg waren van familieveten en die soms leidden tot verlies van de bezittingen. Gedurende de twaalfde eeuw werden de graven van Toulouse vervolgens geconfronteerd met de opkomst van enkele kleinere machthebbers, zoals de graven van Béarn, Bigorre, Comminges, Foix en de burggraven van Béziers-Carcassonne, Narbonne en Montpellier, die ten koste van de graven van Toulouse steeds meer macht en onafhankelijkheid verkregen. Aan het einde van de tiende eeuw was de werkelijke macht van de graven van Toulouse inmiddels beperkt tot de regio's rond Toulouse, Albi en Rodez en tot de Rhônevallei. Daarnaast hadden de graven van Toulouse ook te maken met machtige vijanden. Ze hadden in het bijzonder grote problemen met de graven van Barcelona, die steeds meer grondgebied in de Languedoc veroverden of via familiebanden erfden en die sinds 1137 aanspraak maakten op de troon van het Koninkrijk Aragon. De Catalaans-Aragonese kroon bezat al Cerdagne, de Roussillon, de Gevaudan en het graafschap Millau en had het voornemen om één grote staat te creëren die van de rivier de Ebro tot aan de Alpen zou moeten gaan lopen.³⁶

De Languedoc in 1209

³³ Raymond IV van St. Gilles moet eigenlijk Raymond VI van St. Gilles zijn. In de officiële genealogie zijn hoogstwaarschijnlijk drie regerende graven vergeten, waaronder twee Raymonds. Deze ontdekking van 1993 heeft tot gevolg dat bij alle latere Raymonds twee eenheden bijgeteld moet worden. De meeste historici houden zich echter aan de traditionele nummering en ik zal hier hetzelfde doen.

³⁴ Roux-Perino, *The Cathars*, 105; Costen, *The Cathars*, 6.

³⁵ Roux-Perino, *The Cathars*, 105; Costen, *The Cathars*, 11.

³⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 84; Costen, *The Cathars*, 6, 9.

Het graafschap Barcelona was net als het graafschap Toulouse door Karel de Grote opgericht als een bufferzone – als deel van de Spaanse Mark. De Spaanse Mark werd onder het gezag van Bernard van Septimanië, de zoon van de graaf van Toulouse, geplaatst die de graafschappen van Barcelona, Girona, Pallars-Ribagorza, Ampurias, Toulouse, Carcassonne en Narbonne onder zijn macht verenigde. In 844 werd Bernard echter door Karel de Kale ter dood gebracht, waarna Sunifried (r. 844-848) hem opvolgde als graaf van Barcelona. Sunifried was tevens graaf van Narbonne, Urgell, Cerdagne en Girona. In 878 werd het gebied van de Spaanse Mark vervolgens door koning Lodewijk de Stotteraar verdeeld onder de nakomelingen van Sunifried: Wifried I de Harige (r. 878-897) kreeg de macht over het graafschap Barcelona en de omliggende graafschappen.³⁷ Vanaf Wifried werd het graafschap Barcelona echter vrijwel geheel onafhankelijk en werd de titel *de facto* erfelijk: de graven droegen hun titel over op hun oudste zoon, terwijl het centrale gezag steeds zwakker werd. De benoemingen van de graven van Barcelona waren na de dood van Karel de Grote al steeds meer slechts een formaliteit geworden, wat dus leidde tot vrijwel gehele autonomie. De feitelijke onafhankelijkheid kwam echter pas rond 985, toen de Franse koning Lotharius I de graaf van Barcelona niet te hulp schoot tegen de aanvallen van de Moren. Dus toen in 987 de Karolingische dynastie vervangen werd, erkende de graaf van Barcelona de nieuwe koning Hugo Capet en het Huis Capet niet. Tot aan 1258, toen het Verdrag van Corbeil gesloten werd, hadden de Franse machthebbers echter nog wel rechten op de Spaanse Mark.³⁸

Net als de graven van Toulouse kregen de graven van Barcelona te maken met familieveten. In 1082 vermoordde Berengarius-Raymond II bijvoorbeeld zijn tweelingbroer Raymond-Berengarius I, met wie hij sinds 1076 over Barcelona heerste, waarna hij nog vijftien jaar als alleenheerser regeerde. Deze moord leidde echter niet tot een nieuwe verdeling van het grondgebied of tot verlies. De onrust die veroorzaakt werd door deze gewelddadige daad had echter wel tot gevolg dat Berengarius-Raymond II zijn rechten over Carcassonne – die zijn vader in 1069 van Ermengarde van Carcassonne gekocht had – niet kon doen gelden, zodat Ermen-garde, haar echtgenoot Raimond-Bernard Trencavel en hun zoon Bernard-Aton opnieuw de macht over Carcassonne en het bijbehorende gebied konden grijpen. De aanspraken van het Huis van Barcelona op Carcassonne bleven echter bestaan en werden een algemene aanspraak op de opperheerschappij.³⁹

Het graafschap Barcelona en het graafschap Toulouse waren vanaf de tiende eeuw dus duidelijk in handen van machtige dynastieën die daardoor meerdere keren met elkaar in conflict kwamen. Beide dynastieën wilden hun grondgebied natuurlijk zoveel mogelijk uitbreiden, waardoor de graven van Barcelona en de graven van Toulouse op zeer gespannen voet met elkaar stonden en meerdere keren met elkaar in oorlog waren. Één van deze oorlogen had betrekking op de macht in de Provence. In deze oorlog van 1123 stonden graaf Alfons-Jordaan van Toulouse (r. 1109-1110 en 1120-1148) en graaf Raymond-Berengarius III van Barcelona (r. 1082-1131) tegenover elkaar. Beiden waren getrouwd met een dochter van de gravin van de Provence en zagen daarin hun kans om de rechten op dit graafschap op te eisen. In 1125 werd uiteindelijk een zwakke vrede overeengekomen wat leidde tot een splitsing van het grondgebied: het graafschap Provence werd bezit van de graven van Barcelona en het markizaat Provence werd eigendom van de graven van Toulouse.⁴⁰

Tot aan de twaalfde eeuw waren de graven van Toulouse en Barcelona ongeveer even sterk – al verloren de graven van Toulouse langzaam aan al wel steeds meer macht – maar in de eerste helft van de twaalfde eeuw keerde het tij voor de graven van Barcelona. In 1137 verloorde de graaf van Barcelona zich met de koningin van Aragon, waardoor hun macht verenigd werd en Raymond-Berengarius IV zowel graaf van Barcelona als prins-regent van Aragon werd.⁴¹ Het Koninkrijk Aragon en het graafschap Barcelona werden vervolgens in 1162 officieel verenigd in de Kroon van Aragon met de troonsopvolging van Alfons II. Dit betekent dat de graven van Barcelona vanaf 1162 eveneens koning van Aragon waren en er dus een enorme machtsuitbreiding plaatsvond: alle Catalaanse graafschappen en het graafschap Provence werden verenigd onder de Kroon van Aragon en daarnaast legde Alfons II zijn soevereiniteit op aan de graafschappen Béarn, Bigorre en Foix en ontving hij in 1179 een eed van trouw van Roger II Trencavel (r.1167-1194), burggraaf van Béziers-Carcassonne.⁴²

De graven van Toulouse hadden naast de graven van Barcelona nog andere waardige tegenstanders: de hertogen van Aquitanië. In 1137 werd Eleonora hertogin van Aquitanië en dankzij het huwelijk in 1094 tussen Filippa, nicht van Raymond IV van St. Gilles (graaf van Toulouse) en Willem IX, de grootvader van Eleonora, maakte Eleonora aanspraak op het graafschap Toulouse. In een poging om zijn positie te verstevigen trouwde Raymond V van Toulouse (r. 1148-1194) in 1154 daarom met een dochter van zijn suzerein Lodewijk VII, maar dit weerhield Hendrik II Plantagenet, echtgenoot van Eleonora en koning van Engeland (r. 1154-1189), er niet van om Toulouse in 1159 te belegeren. Hendrik II sloot vervolgens een bondgenootschap met de graaf van Barcelona waardoor hij op kon rukken tot Cahors. In 1181 leidde Richard Leeuwenhart, een zoon van Hendrik II, vervolgens een veldtocht naar de Quercy en veroverde zeventien burchten in de Toulousain, waaronder Moissac en Cahors. De werkelijke aanleiding van deze conflicten was de strijd tussen de Capetingen en Plantagenets. Deze zelfde strijd had tot gevolg dat het Provençaalse conflict in 1166 opnieuw oplaaide, want de graaf van Toulouse en markies van Provence was een vazal van de Franse koning, terwijl de graaf van Barcelona en Provence een bondgenoot van de Plantagenets was. Het conflict over de Provence werd echter pas aan het begin van de

³⁷ Enkele graven van Barcelona waren eveneens graven van Toulouse of graven van Carcassonne: Humfried was zowel graaf van Barcelona (r. 858-864) als van Carcassonne (r. 863-864) en graaf van Toulouse via verovering (r. 863-865), Raymond-Berengarius I was zowel graaf van Barcelona (r.1035-1076) als graaf van Carcassonne (r. 1069-1076) en Wifried was een lid van de Belloniden die over Carcassonne en omstreken heersten.

³⁸ Costen, *The Cathars*, 9; Roux-Perino, *The Cathars*, 85.

³⁹ Costen, *The Cathars*, 9.

⁴⁰ Roux-Perino, *The Cathars*, 84; Costen, *The Cathars*, 11.

⁴¹ Toen Raymond-Berengarius IV in 1137 met Petronila van Aragon trouwde was zij slechts 1 jaar. In datzelfde jaar deed haar vader afstand van de troon waardoor Petronila koningin van Aragon werd. In feite was het echter Raymond die regeerde als prins-regent.

⁴² Roux-Perino, *The Cathars*, 84-85.

dertiende eeuw werkelijk opgelost, toen Raymond VI van Toulouse (r. 1194-1222) in 1200 voor de vijfde keer trouwde, dit keer met de zus van Peter II van Aragon.⁴³

Er werden dus verschillende allianties vastgesteld, gesloten en geannuleerd, terwijl het land vernietigd werd door onophoudelijke oorlogen tussen de graven van Toulouse, de hertogen van Aquitanië en de graven van Barcelona/koningen van Aragon. Vanaf 1142 kwamen daar nog eens de Trencavels bij. Hoewel de Trencavels in het verleden conflicten gehad hadden met de graven van Barcelona over Carcassonne, schaarden zij zich in eerste instantie toch aan de Catalaans-Aragonese zijde. Graaf Raymond V van Toulouse probeerde zijn gevaarlijke situatie in 1171 daarom te verbeteren door zijn dochter uit te huwelijken aan Roger II Trencavel.⁴⁴ De grote machten stonden dus tegenover elkaar in de strijd om de macht in het Zuiden. Zoals is gebleken trokken de graven van Toulouse over het algemeen aan het kortste eind, ook al bestond de Languedoc voornamelijk uit grondgebied van de graven van Toulouse. Het is duidelijk dat zij in dit grote gebied steeds meer macht verloren en dat zowel andere grote machten, zoals de graven van Barcelona, als kleinere opkomende eenheden, zoals Carcassonne, de macht die oorspronkelijk gelegen had bij deze graven naar zich toetrokken.

De derde dynastie die vanaf de tiende eeuw steeds belangrijker werd, was die van de Belloniden. Het Huis van de Belloniden werd gesticht door Bello I die in 790 door Karel de Grote benoemd werd tot graaf van Carcassonne. Naast Carcassonne regeerde Bello eveneens in Urgell, Cerdagne, Conflent, Barcelona en vele andere Catalaanse en Septimaanse (mark)graafschappen. Tot aan de heerschappij van Oliba II (r. 865-872, 872-877) werden de graven van Carcassonne door de Karolingen benoemd, waarna het graafschap een min of meer erfelijk bezit werd. Na de heerschappij van de Belloniden ging het graafschap Carcassonne via een huwelijk over op de graven van Comminges-Couserans (933-1068). Één van deze graven was Raimond II, graaf van Carcassonne en Razès, die trouwde met de erfgename van burggraaf Willem van Béziers en Agde. De titels van Garsende en Raimond II werden vervolgens verenigd met de opvolging van hun zoon Roger III, die echter zonder nakomelingen stierf.⁴⁵ Rond 1068 ontstond er als gevolg van het overlijden van Roger III een strijd om de macht over Carcassonne en de verbonden graafschappen, die uiteindelijk gewonnen werd door zijn zus Ermengarde. Ermengarde greep de macht over Agde, Béziers, Carcassonne en Razès met behulp van haar echtgenoot Raimond-Bernard (burggraaf van Albi en Nîmes) en hun zoon Bernard-Aton, waarna zij samen met haar zussen over deze gebieden regeerde. Maar omdat veel verwanten eveneens aanspraak maakten op Carcassonne en Razès werd hun machtsovername zeer betwist. Rond 1069 werd daarom besloten om de rechten op deze gebieden op te geven: in een poging de graafschappen te beschermen werden zij verkocht aan Raymond-Berengarius I (r. 1035-1076), graaf van Barcelona.⁴⁶ Raymond-Berengarius I kreeg nu dus de titel graaf van Carcassonne en Razès, terwijl Ermengarde in 1082 erkend werd als de burggravin van deze gebieden. Dankzij het burggraafschap over Agde, Béziers – deze gebieden waren al burggraafschappen en waren lenen van de graven van Toulouse – Carcassonne en Razès werd de eerste Trencavel verbonden met deze gebieden, aangezien de echtgenoot van Ermengarde als burggraaf van Albi de bijnaam ‘Trencavel’ gekregen had. Hoewel Raimond-Bernard dus de eerste Trencavel was, was hij niet de eerste Trencavel die burggraaf van Carcassonne en de daarmee verbonden burggraafschappen was, aangezien niet hij, maar zijn vrouw de werkelijke titels droeg.⁴⁷

Na het overlijden van Ermengarde in 1099 ontstonden er opnieuw problemen, maar nadat haar zoon Bernard-Aton de macht opnieuw veiliggesteld had, was de eerste Trencavelburggraaf van Agde, Béziers, Carcassonne, Razès (via zijn moeder: r. 1101-1129), Albi en Nîmes (via zijn vader: r. 1074-1129) een feit.⁴⁸ In 1068 had Raimond-Bernard namelijk besloten dat Trencavel de familienaam zou worden, waardoor hij een nieuwe dynastie gecreëerd had en zijn zoon na de machtsovername de eerste Trencavelburggraaf van Carcassonne en de verbonden burggraafschappen werd. De burggraafschappen bleven tot en met 1129 volledig in handen van Bernard-Aton IV, waarbij er slechts een minieme invloed van Barcelona en Toulouse aanwezig was, waarna ze voor zeer lange tijd bestuurd werden door andere leden van de Trencaveldynastie.⁴⁹

Na het overlijden van Roger III was het graafschap Carcassonne dus vrij zwak en hoewel Ermengarde en haar zoon de macht wel wisten te grijpen, mede dankzij de hulp van Raimond-Bernard, ging de dynastiewisseling toch duidelijk gepaard met grote moeilijkheden. Hoewel de graven van Barcelona hier hun voordeel uit hebben proberen te trekken, en dit in zekere mate ook gelukt is, faalden de graven van Toulouse om te profiteren van de zwakte van de (burg)graafschappen, zelfs ondanks een politieke interesse in het gebied. Aan het einde van de elfde eeuw ontstond er daardoor een blok van grondgebied – van Albi naar Béziers in het noorden, langs de kust naar het zuiden van Narbonne en van de zee naar Carcassonne – wat buiten hun machtsgebied lag. De natuurlijke communicatielijnen tussen Toulouse en de Rhônevallei werden nu dus onderbroken door dit gebied van de Trencavels.⁵⁰

Vanaf 1120/1124 werd de stad Carcassonne de hoofdresidentie van de Trencavels en ontwikkelden ze een prinselijk hof. In de domeinen van de Trencavels ontwikkelden zich nieuwe *castra* en feodale heerlijkheden, waarvan de adellijke families met elkaar verbonden waren door huwelijken en onder de heerschappij van de Trencavels vielen. De burggraven stimuleerden dit proces van nieuwe stichtingen om nog meer politieke controle over hun enorm uitgebreide gebied te krijgen, wat overigens ten nadele van de

⁴³ Roux-Perino, *The Cathars*, 84, 86

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Girou, *Carcassonne*, 28-29; Roux-Perino, *The Cathars*, 102.

⁴⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 102; Frederic L. Cheyette, ‘The “Sale” of Carcassonne to the Counts of Barcelona (1067-1070) and the Rise of the Trencavels’, *Speculum* 63 (Cambridge 1988) 826-864, aldaar 827-828.

⁴⁷ Roux-Perino, *The Cathars*, 102. Hoewel Raimond-Bernard de eerste persoon was die de naam Trencavel droeg en die de naam als familienaam invoerde, wordt de oorsprong van het Huis Trencavel bij Aton I, burggraaf van Albi in de vroege tiende eeuw, gelegd. Niet alle leden van de Trencaveldynastie droegen echter de naam Trencavel, omdat deze oorspronkelijk alleen bedoeld was voor familieleden die de naam Raimond droegen.

⁴⁸ Roux-Perino, *The Cathars*, 102.

⁴⁹ Panouillé, *Carcassonne*, 16. Zie voor een uitgebreid verslag van de machtsovername o.a. Cheyette, ‘The “Sale” of Carcassonne’, 826-864.

⁵⁰ Costen, *The Cathars*, 9, 11.

grote abdijen ging die voorheen veel macht uitoefenden.⁵¹ De macht die de Trencavelburggraven voor zichzelf verwierven was onder andere gebaseerd op hun rijkdom, wat afkomstig was van het land. De Trencavels mochten als landbezitters bijvoorbeeld belastingen en tollens heffen, waarmee zij veel inkomsten verwierven. Tevens hadden ze het monopolie op de zoutverkoop in handen, waardoor de zoutpannen van de burggraaf, waar het waardevolle zout verkregen en opgeslagen werd, een grote bron van winst waren, zoals ook de ovens, de molens en de drukkerijen die ze bezaten. Dit alles maakte het vervolgens mogelijk om een hof te creëren dat zeer verrijkt was.⁵²

Net als bij de andere graven uit het Zuiden werd het grondgebied van Bernard-Aton IV na zijn overlijden in 1129 verdeeld onder al zijn zonen: Roger I kreeg de burggraafschappen Albi, Carcassonne en Razès, Raimond I erfde Béziers en Agde en Bernard-Aton V verkreeg Nîmes. Na de dood van Roger I in 1150 kreeg Raimond I tevens zijn gebieden in handen, waardoor een zeer groot gebied onder zijn heerschappij stond. De jongste zoon lijkt er nogal slecht van af te komen, maar Raimond I schonk zijn broer in 1150 ter compensatie het burggraafschap Agde. Door deze verdeling van de bezittingen verloren de Trencavels – de dynastie liep immers via Raimond I – voorgoed hun rechten op Agde en Nîmes.⁵³ Ondertussen bleven de graven van Barcelona hun veroveringspogingen doorzetten, want na de machtsovername van Bernard-Aton IV in 1101 hadden de graven vrijwel alle invloed in de burggraafschappen verloren. Dit leidde er uiteindelijk toe dat Raimond I Trencavel na zeven oorlogen de soevereiniteit van Barcelona in 1157 moest erkennen. Dit betekende dat de burggraafschappen Carcassonne en Razès opnieuw werkelijk een leen van Barcelona werden. Toch moet niet te veel waarde gehecht worden aan dit feit, want ook na deze nieuwe erkenning van Barcelona als de suzerain bleven de Trencavels zeer onafhankelijk.⁵⁴

De macht van het Huis Trencavel was vanaf het ontstaan van de dynastie zeer groot, wat onder meer blijkt uit het aantal burggraafschappen dat zij in handen hadden. Alleen de twee grote concurrerende huizen van Toulouse en Barcelona, die op grotere schaal streden om de macht in het Zuiden, waren superieur aan de Trencavels. Deze superioriteit van de op dat moment twee grootste dynastieën ten opzichte van de Trencaveldynastie blijkt voornamelijk uit het feit dat de graven van Toulouse en Barcelona de leenheren van de Trencavels waren: de burggraafschappen Albi en Béziers waren leengebieden van de graaf van Toulouse en de burggraafschappen Carcassonne en Razès waren leengebieden van de graaf van Barcelona. In de twaalfde eeuw streden de graven van Toulouse en Barcelona dus beiden om de macht in het Zuiden. De Trencavelburggraven maakten handig gebruik van de rivaliteit tussen Toulouse en Barcelona: wanneer hun autoriteit door de graaf van Barcelona ondermijnd werd, aarzelden ze niet om militaire hulp in te schakelen van Toulouse, maar wanneer zij in conflict waren met de graven van Toulouse sloten zij net zo gemakkelijk een wapenstilstand met Barcelona. Ze werkten dus met beide partijen samen zoals het hun uitkwam, wat mede mogelijk gemaakt werd door het feit dat de burggraafschappen vrij machtig waren en de Trencavels hun gebieden stevig in hun greep hielden. Volgens een charter uit 1191 waren de Trencavels alleen al voor de burggraafschappen Béziers en Carcassonne de suzerainen van zestig ridders. En hoewel dit dus slechts een fractie van trouwe dienaren was waarop ze konden vertrouwen, was alleen dit al een macht waarmee anderen rekening dienden te houden.⁵⁵

De Languedoc was dus een complex geheel van feodale relaties, van veten en van rivaliteit. Gedurende de gehele twaalfde eeuw was het gebied politiek gezien buitengewoon onstabiel door de strijd tussen de verschillende gravenhuizen, voornamelijk die van Toulouse en Barcelona. In 1154 kwam daar nog eens de inmenging bij van de Engelse koning Hendrik II, die dankzij zijn huwelijk met Eleonora van Aquitanië eveneens rechten had op gebieden in de Languedoc, en ook de koning van Frankrijk bleef proberen macht te verkrijgen of deze te versterken. Hoewel de Languedoc aan het einde van de twaalfde eeuw en het begin van de dertiende eeuw, vlak voor het begin van de Eerste Albigenzenkruistocht, dus vrijwel volledig bestond uit grondgebied van de graaf van Toulouse, had deze in werkelijkheid zeer weinig invloed, zeker niet bij zijn grotere vazallen zoals de Trencavels van Béziers-Carcassonne of de graven van Foix.⁵⁶

---

⁵¹ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 96.

⁵² Panouillé, *Carcassonne*, 17-18.

⁵³ Vanaf nu zal ik naar de burggraafschappen van de Trencavels voornamelijk verwijzen als de burggraafschappen Béziers-Carcassonne. Hieronder vallen echter ook de burggraafschappen Albi en Razès.

⁵⁴ Elaine Graham-Leigh, *The Southern French Nobility and the Albigensian Crusade* (Woodbridge 2005) 12-13, 99-100, 147-148; Frederic L. Cheyette, *Ermengard of Narbonne and the World of the Troubadours* (Ithaca 2001) 265, 275, 277, 334-445.

⁵⁵ Panouillé, *Carcassonne*, 16.

⁵⁶ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 96.

1.2 De religieuze situatie van de Languedoc (12de - 13de eeuw)

1.2.1 De opkomst van ketterse bewegingen in het Westen

Om de opkomst van ketterse bewegingen, en daarmee dus ook het kathaarse geloof, goed te kunnen begrijpen is het noodzakelijk eerst inzicht te krijgen in het leven van de middeleeuwse mens in West-Europa in de elfde en twaalfde eeuw, toen de ketterse bewegingen opkwamen en floreerden.

In de Hoge Middeleeuwen (c. 950-1270) vonden enorme maatschappelijke veranderingen plaats: ten eerste herstelden en internationaliseerden de handel en geldeconomie in het Westen zich na de voorbije eeuwen van oorlog tegen de invallers uit het noorden, zuiden en oosten, vervolgens werden steden gesticht en landbouwtechnieken verbeterd, waardoor de algemene welvaart steeg en de bevolking in steden kon toenemen, en ten slotte verwierven deze West-Europese steden langzamerhand steeds meer zeggenschap en voorrechten in de feodale machtsstrijd tussen koning, adel en de kerkelijke machten.⁵⁷

In deze opbloei van Europa nam de Kerk een vooraanstaande plaats in, al speelde zij in de economische ontwikkeling niet rechtstreeks een sleutelrol. Toch was de bijdrage van de Kerk zelfs op economisch gebied zeker van belang: ze verschaftte de financiële middelen die zij in de beginfase als enige bezat. In de voorgaande periode had de Kerk namelijk meer vergaard dan wie dan ook en toen de economische bloei en in het bijzonder de groei van de bouwnijverheid na het jaar 1000 behoefte kreeg aan een financiering waarin door het gewone productieproces niet kon worden voorzien, functioneerde de Kerk als geldschietter.⁵⁸

Tijdens deze gehele periode functioneerde de Kerk eveneens als beschermheer van de koopmannen en hielp hen bij het overwinnen van de vooroordelen van de klasse van de heren. Tevens zorgde de Kerk voor een herwaardering van de werkzaamheden waarmee de economische opbloei gepaard ging: werk – in Genesis nog gedefinieerd als straf – kreeg nu een rol bij het verwerven van het heil. De Kerk voegde zich dus naar de ontwikkeling van de samenleving en gaf de geestelijke steun die nodig was. Gedurende deze lange periode waarin de welvaart langzaam tot stand kwam en het vergaren van rijkdom steeds verleidelijker werd, gaf de Kerk degenen die succes hadden en zich om dat succes bezorgd maakten – het evangelie twijfelt ernstig aan de mogelijkheden voor een rijke om in de hemel te komen – een ideologische uitlaatklep: de lofrede op de armoede.⁵⁹

De armoedebeweging begon zich in de loop van de elfde eeuw af te tekenen en gaf de aanzet tot een aantal hervormingen. Naast de angst als gevolg van de rijkdom ontstond er bij vele katholieke leken én geestelijken een existentiële angst, omdat men het gevoel had God te hebben ‘verloren’ en men het idee had dat Hij zich van Zijn Schepping had afgekeerd. Dit idee kwam onder andere tot stand door de vele epidemieën van pest, cholera, malaria en roodvonk, die geregeld grote delen van West-Europa teisterden. In de hoop God weer terug te vinden zocht men de oplossing in een geestelijke innerlijke ommekeer en een terugkeer naar de mystieke zuiverheid van de eerste christenen. In eerste instantie probeerde men dus zelf veranderingen door te voeren, maar al snel begon men grootschalige hervormingen van de katholieke geestelijkheid te eisen. Als gevolg van de zoektocht naar de evangelische eenvoud – de *vita vere apostolica* – probeerden enkele pausen, waaronder Gregorius VII, het tij te keren door ingrijpende structurele hervormingen door te voeren – bepalingen tegen simonie en nicolaïsme en tegen benoemingen van geestelijken door wereldlijke prinsessen of koningen werden vastgelegd – en over te gaan tot een verdieping van het geloof. Evangelische ideeën van ketteren werden zelfs in het Gregoriaanse hervormingsprogramma opgenomen en het is dan ook niet verwonderlijk dat in deze periode de ketterijen in West-Europa afnamen. De Gregoriaanse Hervorming inspireerde onder andere een hervorming van de geestelijkheid die leidde tot versterking van het gemeenschapsbesef: het kapittelwezen werd vernieuwd door de kanunniken de zogeheten Regel van Augustinus op te leggen. Aan het einde van de elfde en gedurende de twaalfde eeuw bereikte deze beweging een hoogtepunt, wat uitmondde in de stichting van nieuwe kloosterorden die de nadruk legden op de zoektocht naar de werkelijke christelijke waarden.⁶⁰ Vooral een aantal randfiguren waren gedurende deze gehele periode een antwoord op de hang naar zuiverheid van de massa. Deze kluisenaars doken overal in christelijk Europa op en functioneerden als voorbeelden van puurheid, niet bedorven door de politieke beslommingen van de georganiseerde geestelijkheid. Ze belichaamden de onrust en het onbehagen van een samenleving die in een tijd van economische groei met tal van tegenstellingen op zoek was naar een vluchtplaats die afzondering bracht maar ook ruimte bood aan de wereld en haar problemen. Uiteindelijk duwde de succesvolle ontwikkeling van de steden zowel het oude anachronisme van de kloostergemeenschappen als het nieuwe anachronisme van de kluisenaars naar de achtergrond. Beide waren namelijk verbonden met een agrarische en feodale samenleving, maar de Kerk bleef zich aanpassen en creëerde opnieuw nieuwe orden: de bedelorden.⁶¹

De hervormingen die aan het einde van de elfde eeuw en het begin van de twaalfde eeuw doorgevoerd werden waren aanzienlijk, maar ondanks alle inspanningen en de nieuw verworven nederigheid van de monniken kon Rome niet verhinderen dat een krachtig antiklerikalisme zich in geheel Europa bleef manifesteren. De hervorming van de clerus ging nu eenmaal langzaam en de geestelijkheid slaagde er niet in om de grote spirituele behoefte van de bevolking – hun zoektocht naar de zuivere evangelische waarden – voldoende in te vullen. Velen gingen daarom op zoek naar een alternatief waarmee zij beter zorg konden dragen voor hun zielenheil. Vanaf het begin van de twaalfde eeuw, toen het volk ontdekte dat de Gregoriaanse Hervorming een ‘mislukking’ was en dat het geen antwoord gaf op hun vragen, werden openlijk doctrines gevolgd die ingingen tegen het dogmatisme van Rome.⁶² Vanaf

⁵⁷ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 28; Jacques Le Goff, *De cultuur van middeleeuws Europa* (Amsterdam 1987) 81-83, 98, 102-106.

⁵⁸ Le Goff, *De cultuur van middeleeuws Europa*, 108.

⁵⁹ *Ibidem*, 109.

⁶⁰ Le Goff, *De cultuur van middeleeuws Europa*, 109-110; Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 30-31.

⁶¹ Le Goff, *De cultuur van middeleeuws Europa*, 112-113.

⁶² Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 32; Roux-Perino, *The Cathars*, 38.

het einde van de twaalfde eeuw waren de ‘nieuwe’ orden van Cîteaux en Prémontré dan ook al weer achterhaald en voorbijgestreefd en waren zelfs de bedelorden niet langer verzekerd van algemene bijval en kwam de Kerk opnieuw onder grote druk te staan.⁶³

Het ideologische monopolie van de Kerk had natuurlijk al eerder blootgesteld gestaan aan grote druk: vanaf de allereerste tekenen van de opbloei van Europa, zo rond het jaar 1000, werd de leidende positie van de Kerk aangevochten door ketterijen die beperkt van omvang bleven. Zo verkondigde een boer uit de Champagne onder de inwoners van Vertus en omgeving een weinig rechtzinnig evangelie en waren er de Italiaanse ketterijen van Monforte en Milaan, wiens ontstaan nauw verbonden was met de opkomst van de steden. Veel ketterijen deden zich slechts tijdelijk gelden in een bepaalde stad of streek. Ook de geleerde ketterijen van Roscellinus van Compiègne en Arnold van Brescia, die de ketterij van de theologische scholen naar de straten van Rome bracht, zorgden uiteindelijk slechts in beperkte kring voor verwarring. De Kerk reageerde op deze ketterijen krachtadig en snel – al in 1022 laaiden de eerste brandstapels voor ketteren in Orléans op – vaak geholpen door de vorsten die hun steun welwillend ter beschikking stelden, waardoor de ketterijen vaak snel de kop in gedrukt konden worden.⁶⁴

Deze eerste ketteren verschilden over het algemeen aanzienlijk van de latere katharen, vooral in organisatie en moraal, maar het grootste verschil was waarschijnlijk wel dat de katharen als één van de weinige ketteren theologische veranderingen wilden doorvoeren.⁶⁵ Deze eerste ketterijen waren over het algemeen dus nog niet zeer riskant voor de Kerk, maar al snel begon een veel bredere en gevaarlijker beweging, die inspiratie putte uit de oosterse ketterijen, zich vanuit Italië te verbreiden naar Midden-Europa en het huidige Frankrijk. Het betrof hier een aantal min of meer met elkaar verbonden bewegingen, bekend onder verschillende namen, gevormd uit een coalitie van heterogene sociale lagen, waaronder de nieuwe burgerij, ambachtslieden en uiteindelijk tevens een deel van de adel. Het grootste succes bleek weggelegd voor het katharisme, dat in de twaalfde eeuw werkelijk voet aan de grond kreeg in het Westen en een wezenlijk gevaar voor de Katholieke Kerk begon te vormen.⁶⁶

1.2.2 De kathaarse geloofsovertuiging in vergelijking met de katholieke geloofsovertuiging

Hoewel de katharen zich dus aan het begin van de twaalfde eeuw begonnen af te zetten tegen de Kerk en eigen religieuze ideeën begonnen te vormen, bleven zij zichzelf zien als christenen, zoals blijkt uit verschillende studies en interpretaties van de overgeleverde kathaarse bronnen. De katharen geloofden dus, zoals alle christenen, in God en de Heilige Geest en ze beriepen zich op Christus, de apostelen en de evangeliën. Het grote verschil met het katholieke geloof was echter hun interpretatie van het christendom; de katharen baseerden zich op een dualiteitsleer, dat ook wel het ‘absolute dualisme’ genoemd wordt.⁶⁷ In deze leer werd nadrukkelijk het katholieke basisgegeven van één unieke God, Schepper van alles waaronder de mens, verworpen. Het was voor de katharen namelijk onmogelijk dat de Algoede God de mens zou laten lijden met epidemieën, hongersnoden, oorlogen, dood en ander kwaad. Tevens konden zij zich niet voorstellen dat die ene God in al zijn goedheid de mens uit het Paradijs zou hebben verdreven en hem zonder enige reden zou hebben veroordeeld tot het lijden. De duidelijke tegenstrijdigheid van een algoede en genadige God die de slechte wereld waarin men leefde gecreëerd had, was voor de katharen onoverkomelijk, aangezien God door de schepping van al dat kwaad niet langer algoed was. Dit betekende voor de katharen dan ook dat God niet verantwoordelijk kon zijn voor het kwaad in de wereld.⁶⁸

Door vast te stellen dat het kwaad niet van God afkomstig was ontstond een probleem, aangezien er wel degelijk kwaad in de Schepping aanwezig was. Dit werd echter opgelost door te stellen dat er tegenover de goede God, de God van het Licht, een ander even oneindig en machtig, maar kwaad, principe stond, dat de katharen de Prins der Duisternis noemden. Zo creëerden ze twee scheppingen wat door de katharen de Twee Principes genoemd werd. Hoewel er allerlei varianten van dit dualistische denkbeeld binnen de kathaarse leer bestonden, kan het Occitaanse gedachtegoed in de woorden van Bernard Gui, opgetekend in zijn *Handboek van de Inquisitie (Practica officii Inquisitionis heretice pravitatis)*, als volgt worden omschreven: ‘[ze] erkennen twee goden of twee heren, de één goed en de ander slecht. Ze bevestigen dat alle zichtbare en materiële dingen niet geschapen zijn door God de hemelse Vader, die zij de goede god noemen, maar door de duivel, Satan, de kwade boosaardige god zoals zij zeggen, de god en prins van deze wereld. Ze onderscheiden dus twee scheppers, God en de duivel, en twee scheppingen, de één van onzichtbare en onstoffelijke dingen en de ander van het zichtbare en stoffelijke.’⁶⁹ Uit dit kathaarse denkbeeld komt dus voort dat de ziel, een onstoffelijk gegeven, tot de goede goddelijke Schepping behoorde en dat het lichaam, een zichtbaar en stoffelijk gegeven, deel uitmaakte van de slechte duivelse Schepping.⁷⁰

Een ander groot en belangrijk verschil met het katholieke geloof was dat de katharen zich uitsluitend beriepen op het Nieuwe Testament. De God van het Oude Testament was, als gevolg van de dualiteitsleer, de Duivel, aangezien in het Oude Testament de creatie van het stoffelijke – de wereld – beschreven wordt. De God van het Licht en Leven toonde zich vervolgens in het Nieuwe Testament en dus was dit volgens de katharen het enige echte werk van de Algoede God. Naast het Oude Testament werden ook de katholieke kerkelijke dogma’s, het aanbidden van heiligenbeelden en de verering van kruizen, wonderen en relikwieën door

⁶³ Le Goff, *De cultuur van middeleeuws Europa*, 115-116.

⁶⁴ Ibidem, 116-117.

⁶⁵ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 35; Roux-Perino, *The Cathars*, 34.

⁶⁶ Le Goff, *De cultuur van middeleeuws Europa*, 117.

⁶⁷ Dit in tegenstelling tot het gematigde dualisme, dat te vinden was bij de Bogomielen en veel Italiaanse katharen. Hier was de Duivel vroeger een engel die zich uit eigen ambitie met God had gemeten, daardoor ten val gekomen was en naar de aarde verbannen werd. Bij het absolute dualisme is er van die vrije wil geen sprake. (Marc Bogaerts, ‘De kruistocht’, www.katharen.be).

⁶⁸ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 21, 53, 55-56; Malcolm Barber, *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages. The medieval world* 8 (Harlow etc. 2000) 1.

⁶⁹ Eigen vertaling van de Engelse vertaling van Janet Shirley: Bernard Gui, *The Inquisitor's Guide. A Medieval Manual on Heretics*, Janet Shirley ed. (Welwyn Garden City 2006) 35; Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 56.

⁷⁰ Costen, *The Cathars*, 62; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 28; Bogaerts, ‘De kruistocht’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

de katharen verworpen. Een zeer groot gedeelte van het katholieke geloof werd dus door de katharen afgedaan als slecht en/of overbodig. En hoewel zowel de katharen als de katholieken zich baseerden op het Nieuwe Testament, leidden de lezingen en interpretaties van de katharen – die aanzienlijk afweken van die van de katholieken – tot grote verschillen in de twee geloven. Daarnaast zorgde ook de nadruk die de katharen legden op één enkel boek binnen het Nieuwe Testament, het Johannesevangelie – dat met zijn intense mystiek, zijn begrippen van licht, waarheid en eeuwig leven de katharen meer dan enige andere Bijbelse tekst inspireerde – dat het katharisme afweek van het katholieke christendom.⁷¹

Niet alleen het beeld van God, maar ook het beeld van Jezus Christus verschilde aanzienlijk van dat van de katholieken. De leerstellingen over Christus zijn onderhevig geweest aan veranderingen, maar de meeste katharen geloofden dat Christus ófwel de Zoon van God was, maar niet zijn gelijke, ófwel een engel.⁷² In ieder geval kon hij geen mens van vlees en bloed zijn, omdat dit zou betekenen dat God met de Duivel samengewerkt moest hebben. Christus werd daarom gezien als een spiritueel wezen, waarbij zijn lichaam slechts als een representatie van een werkelijk lichaam gezien werd. Daarnaast zagen de katharen Christus niet als de Verlosser, zoals de katholieken, maar als een boodschapper die door de God van het Licht gezonden was om de mens de dualistische boodschap te brengen; met deze ‘missie’ moest Christus er dus onder andere voor zorgen dat de mens zich bewust werd van het goddelijke deeltje dat in ieder mens zat – de ziel.⁷³ Vanuit deze kathaarse benadering van het goddelijke volgde dat God niet zou neerdalen in de mens ter verlossing, maar dat de mens door een diepe bewustwording en een voortdurend zoeken naar de juiste wegen van redding zelf, in geestelijke vorm, naar God toe moest gaan.⁷⁴

Naast het dualistische basisprincipe en de daarmee verbonden interpretatie van God en Jezus Christus, verschilde ook de verdere interpretatie van de Bijbel op grote schaal met die van de Katholieke Kerk. De katharen pasten de Logica van Aristoteles toe

Evangeliarium van Susteren:
De apostel Marcus schrijft zijn evangelie
(1ste helft 11de eeuw)

Evangeliarium van abt Wedricus:
De apostel Johannes schrijft zijn evangelie
(ca. 1147, Avesnes, Frankrijk)

op de teksten van de Heilige Schrift, wat leidde tot een compleet andere Bijbelverklaring. Overigens moet wel gezegd worden dat de interpretaties intern niet altijd identiek waren en dat ze ook naar gelang de periode en de streek konden variëren, wat mogelijk was doordat er geen internationaal sturend orgaan bestond die alle ‘groeperingen’, die voornamelijk in de eerste jaren bestonden, in dezelfde richting stuurde.⁷⁵

Aangezien (op)offeren, in welke vorm dan ook, geen rol speelde in het kathaarse geloof bestond het concept van het priesterschap niet. Iedere gelovige kon God zelf aanspreken door te bidden.⁷⁶ Het gebed werd door de katharen dan ook, net als door de katholieken, als een belangrijke uiting van hun geloof gezien. Het Onze Vader, in de eigen interpretatie, stond centraal in het geloof en was voor de kathaarse ingewijde gelovigen het meest gebruikte gebed. Wie ingewijd was verplichtte zich ertoe om het voortdurend te bidden, op de manier zoals ook katholieke en Byzantijnse monniken dat deden: gezamenlijk en volgens een vastgesteld schema. Het Onze Vader was zelfs zo belangrijk dat het samen met de eerste zeventien verzen van het Johannesevangelie de basistekst voor het ritueel van het *consolamentum* – het sacrament waardoor een kathaarse gelovige een *parfait* of *perfectus* werd – vormde.⁷⁷ Via handoplegging werden mannen en vrouwen via dit sacrament ingewijd. Het consolament fungeerde echter eveneens als spirituele

⁷¹ Costen, *The Cathars*, 61-63. Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 53, 80.

⁷² Jean Duvernoy, *Le catharisme I, La religion des cathares* (Toulouse 1976) 81-82.

⁷³ Costen, *The Cathars*, 64; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 28-29.

⁷⁴ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 58.

⁷⁵ *Ibidem*, 22.

⁷⁶ Costen, *The Cathars*, 65.

⁷⁷ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 53.

doop, boetedoening en zalving en leidde ertoe dat de ziel van de ingewijde na de dood bevrijd kon worden van het slechte lichaam en de slechte wereld. De ziel van iemand die dit sacrament niet ontvangen had, kon na het overlijden dus niet naar God terugkeren en zou volgens de katharen in een nieuw lichaam terecht komen en dus verder moeten ‘leven’ in een lichaam en wereld die onderdeel waren van de slechte Schepping. De Franse term *parfait*, zoals deze ingewijde katharen tegenwoordig nog vaak genoemd worden, is afgeleid van *hereticus perfectus*, zoals zij door de Katholieke Kerk en Inquisitie genoemd werden. De katharen zelf verwezen naar deze groep dan ook niet met dezelfde term: zelf noemden zij deze ingewijde gelovigen *chrétiens* – christenen – terwijl zij door het volk weer *bons hommes* en *bonnes femmes* – goede mannen en goede vrouwen – genoemd werden.⁷⁸ Deze groep ingewijde katharen vormde de kern van het kathaarse geloof en was de drijvende kracht achter de Kathaarse Kerk. Het was dan ook deze groep van gelovigen die zichzelf volledig toewijdde aan de disciplines die zouden leiden tot de redding van de ziel. Zij leefden werkelijk volgens de regels van het kathaarse geloof en zijn in dat opzicht dus te vergelijken met katholieke monniken en nonnen: ze onthielden zich van seksuele relaties, aten geen vlees, legden geen eden af, vochten niet en brachten hun leven in gebed en prekend door.⁷⁹ Het verbod op het afleggen van eden is waarschijnlijk de meest aparte regel die de *parfaits* volgden. Dit verbod kwam voort uit het geloof dat de materiële en spirituele wereld gescheiden waren en werd gerechtvaardigd door het citeren van de evangeliën. Het afwijzen van eden was echter niet geheel uniek voor het katharisme, maar de katharen onderscheidden zich door deze houding wel van de meeste West-Europeanen, aangezien de middeleeuwse samenleving gebouwd was op de stelling dat God het afleggen van eden rechtvaardigde door bemiddeling van de relieken van Christus en de heiligen of door Zijn woord zelf in de Bijbel. Eden waren een centraal onderdeel van de middeleeuwse samenleving en waren dagelijks nodig. Door het afleggen van eden te verbieden verwierpen de katharen onder andere de gerechtshoven en veel van de structuur van de samenleving waarin ze leefden.⁸⁰ Op deze manier maakten de *parfaits* het zichzelf dus zeker niet gemakkelijk en kwamen zij soms in lastige situaties terecht.

Binnen de kathaarse geestelijkheid was er een hiërarchie die voornamelijk gebaseerd was op de volgorde van inwijding tot de kern van het kathaarse geloof. De weergave van het Concilie van St-Felix-de-Caramen geeft aan dat de Kathaarse Kerk in bisdommen verdeeld was en dat aan elk bisdom, net als in de Katholieke Kerk, een bisschop verbonden was.⁸¹ Elke bisschop had vervolgens twee assistenten die als opvolgers functioneerden: de *filius major* en *filius minor*. Vervolgens waren er nog de dekens – reizende *parfaits* – die het gezag over een district hadden, de biecht afnamen en kathaarse gemeenschappen bezochten.⁸²

De grote verschillen tussen het kathaarse en katholieke geloof waren niet alleen van inhoudelijke aard. Zo kenden de katharen in tegenstelling tot de katholieken geen stichter, wat betekende dat het geloof zich niet vanuit één punt verspreidde en niet overal dezelfde inhoud had. Daarnaast keken de katharen geheel anders tegen missionering: de katharen vonden het in tegenstelling tot de katholieken niet belangrijk om andersgelovigen actief te bekeren. Dit betekent echter niet dat prediking niet gezien werd als een zeer belangrijke taak. De katharen van de twaalfde eeuw waren juist een zeer prekende groep en aan het einde van de twaalfde eeuw zullen er in de Languedoc dan ook maar weinig volwassenen geweest zijn die niet bekend waren met de grote lijnen van het kathaarse geloof. In hun preken probeerden de *parfaits* hun luisteraars los te weken van de Katholieke Kerk door de nadruk te leggen op de mislukkingen van de Kerk en zijn geestelijkheid en op het contrast tussen de rijkdom van die geestelijkheid en de armoede van Christus en zijn apostelen. Naast een aanval op het katholieke geloof werd in de kathaarse preken natuurlijk ook aandacht geschonken aan de eigen doctrines.⁸³ Één van de belangrijkste onderwerpen met betrekking tot het eigen geloof was totaal pacifisme, een regel die alle *parfaits* naleefden. Dit betekent dus dat in de Albigenzenkruistochten geen ingewijde katharen vochten, maar slechts gelovigen (de *croyants/credentes*), sympathisanten (de *auditeurs/auditors*) en landheren. De manier van leven van de kathaarse *parfaits*, die men ook wel als de kathaarse geestelijkheid kan beschouwen ook al verwierpen zij dit idee zelf, was dus volledig evangelisch, gericht naar het voorbeeld van Christus en de apostelen.⁸⁴

Hoewel de katharen zich dus profileerden als christenen, en beschouwd kunnen worden als één van de christelijke stromingen, beschouwden ze zich zelf als de enige, rechtstreekse en authentieke bewaarders van de boodschap en traditie van Christus en zijn apostelen. Ze aanvaardden dan ook geen enkele autoriteit van buitenaf, behalve als zij deze autoriteit zelf benaderd hadden. Dit betekent dat zij het gezag van de Kerk niet accepteerden en alle symbolen en sacramenten van Rome verwierpen. Het wegvallen van de betekenis en waarden van de katholieke dogma's en sacramenten voor de kathaarse mannen en vrouwen was het gevolg van de strakke logica van de Twee Principes en het basisidee dat de mens zelf zijn redding moest zoeken; de Katholieke Kerk behoorde dus, zoals al het zichtbare, tot het werk van de Prins der Duisternis.⁸⁵ Hetzelfde gold dus voor de kerkgebouwen van de katholieken: deze behoorden tot de materiële wereld en waren in de ogen van de katharen onwenselijk.⁸⁶

Mede door het grote verschil met het katholieke geloof, en het feit dat de katharen in principe anti-Rooms waren, vormde het katharisme een grote bedreiging voor de Katholieke Kerk. Een ander negatief punt voor de Katholieke Kerk was het feit dat de losse kathaarse kerkgemeenschappen zich vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw begonnen te structureren. Er werd zelfs contact gezocht over de taalgrenzen heen en samen daagden deze gemeenschappen Rome openlijk uit. Dit blijkt bijvoorbeeld uit kat-

⁷⁸ Costen, *The Cathars*, 66; Bogaerts, ‘Katharisme van A tot Z’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be. Vanaf hier zal ik de Franse term – *parfaits* – gebruiken om naar deze groep te verwijzen omdat deze term zo ingeburgerd is.

⁷⁹ Costen, *The Cathars*, 66; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 31-32.

⁸⁰ Costen, *The Cathars*, 65-66.

⁸¹ Zie voor de inhoud van het Concilie van Saint-Félix-de-Caraman o.a. Jean Duvernoy, *Le catharisme II, L'histoire des cathares* (Toulouse 1979) 215-219 en B. Hamilton en J. Hamilton, *Christian dualist heresies in the Byzantine world c. 650-1450* (Manchester 1998) 250-252; zie voor onderzoek naar het Concilie o.a. Bernard Hamilton, ‘The Cathar Council of St Felix reconsidered’, *Archivum Fratrum Praedicatorum* 48 (zp 1978) 23-53.

⁸² Duvernoy, *Le catharisme I*, 236-237; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 31.

⁸³ Costen, *The Cathars*, 67-68.

⁸⁴ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 21-22.

⁸⁵ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 62; Barber, *The Cathars*, 1-2.

⁸⁶ Costen, *The Cathars*, 66.

haarse geschriften waarin de Katholieke Kerk veroordeeld werd als ‘de slechte Romeinse kerk, een schepping van het kwade dat een pact heeft gesloten met de duivel.’⁸⁷ Verschillende pausen, maar voornamelijk paus Innocentius III (r. 1198-1216) zagen de kathaarse doctrine dan ook als een ondraaglijke bedreiging, wat waarschijnlijk niet geheel onterecht was. Overigens vormden niet alleen de religieuze verschillen een bedreiging voor het katholieke geloof en de paus, want de katharen stonden ook in enkele politieke zaken tegenover de paus. Zo weigerden zij bijvoorbeeld de kerkelijke tienden te betalen, een belasting die een grote bron van inkomsten was voor Rome. Daarnaast was het kathaarse geloof en voornamelijk het heilsysteem zo aantrekkelijk dat zelfs katholieke clerici openlijk overliepen. Rome moest dus wel reageren en door de standvastigheid en strijdvaardigheid van de katharen en hun verdedigers moesten ze uiteindelijk zelfs alle mogelijke middelen aanwenden om de openlijk rivaliserende Kathaarse Kerk te vernietigen.⁸⁸

1.2.3 De katharen in de Languedoc

Vanaf het begin van de twaalfde eeuw verspreidde het kathaarse geloof zich op grote schaal. Maar ondanks de groei van het bereik van het katarisme behaalde het vrijwel alleen in de Languedoc grote successen. In tegenstelling tot de noordelijke gebieden van het huidige Frankrijk en overal elders in het Westen, waar het geloof clandestien bleef en de brandstapels opvlamden, ontwikkelde het katarisme zich hier in alle openbaarheid en onder de bescherming van de lokale adel.⁸⁹ In het noordoosten werden de ketters gearresteerd, overgeleverd aan seculiere autoriteiten en gedwongen zich te bekeren. Deden zij dit niet dan werden ze ter dood gebracht op de brandstapel. In deze regio's werkten de ecclesiastische autoriteiten samen met de seculiere machten om de ketterij te onderdrukken en volgden ze de voorbeelden van de aartsbisschop van Reims, de paus of de keizer door de maatregelen van de Concilies van Toulouse (1119), Lateranen (het Tweede Concilie; 1139), Reims (1148) of Tours (1163) te volgen. De katharen in het zuidoosten van Occitanië werden daarentegen tot grote hoogte getolereerd door de seculiere autoriteiten. Het was hen toegestaan om te preken, bijeen te komen in hun werkplaatsen en zelfs om in het openbaar hun ideeën en interpretaties van het Nieuwe Testament te vergelijken met die van de Katholieke Kerk. De katharen waren dan ook zeer goed geïntegreerd in de gemeenschappen, voornamelijk in die van de *castra* rond Albi, Toulouse en Agen. In 1165 kon de kathaarse bisschop van Albi zich in Lombers zelfs openlijk verzetten tegen de prelaten van de Katholieke Kerk in de aanwezigheid van Raimond I Trencavel en Constance, gravin van Toulouse, zonder nadelige consequenties.⁹⁰ Het gevolg van de tolerantie van de seculiere autoriteiten was dat een sterk front van seculiere en religieuze machten, zoals in het Noorden, onmogelijk werd en dus konden in het Zuiden in eerste instantie niet dezelfde resultaten behaald worden als in het Noorden. Het was zelfs de lagere adel van de *castra* die het kathaarse geloof op grote schaal tolereerde en vele van deze lagere edellieden gingen zelfs een stap verder en sloten zich bij de katharen aan. Dankzij deze verdraagzaamheid kon het katarisme zich in de eerste eeuw na zijn ontstaan enorm snel en ver verspreiden, maar jarenlang onderzoek naar de redenen van de zuidelijke tolerantie heeft naar mijn mening nog steeds geen bevredigend antwoord opgeleverd. Vrijwel alle redenen die in het verleden gegeven zijn gelden namelijk niet exclusief voor de Languedoc en dus zijn er geen bevredigende verklaringen waarom ketterij in de twaalfde en dertiende eeuw alleen werkelijk voet aan de grond gezet heeft in de Languedoc en het noorden van Italië. In Duitsland en het noorden van Frankrijk waren slechts kleine groepen ketters en in Engeland vrijwel geen.⁹¹

Één van de punten waar in het verleden op gewezen is met betrekking tot de verspreiding van ketterse geloven is de geografische ligging van de Languedoc. Dit gebied lag dicht bij het originele centrum van een grote ketterij, de Waldenzen. Het is niet vreemd dat de volgelingen van Petrus Waldo – grondlegger van de Waldenzen – zich van Lyon naar het zuiden en westen in de Languedoc verspreidden, maar waarom hadden de Waldenzen minder succes in verspreiding naar het noorden? Hetzelfde geldt voor de verspreiding van het kathaarse geloof: deze ketterij verspreidde zich waarschijnlijk van Bulgarije naar Bosnië, van Bosnië naar het noorden van Italië en van daaruit naar de Languedoc, maar waarom verspreidde het niet verder Frankrijk in?⁹² Lang werd gedacht dat de verspreiding van ketterijen verbonden was met de handelsroutes en hier is dat inderdaad het geval: een belangrijke handelsroute liep van Noord-Italië via de Rhône en Champagne naar de Île-de-France. Het kathaarse geloof en andere ketterijen verloren echter aan kracht bij de verspreiding in Franstalige gebieden, waardoor de ketters van het Noorden minder talrijk, minder zeker en minder goed georganiseerd waren dan die van het Zuiden. Maar dat de Languedoc gunstig gelegen was ten opzichte van de haard van de Waldenzen en op de hoofdroute lag van het katarisme verklaart alleen waarom deze ketterijen zich naar de Languedoc probeerden te verspreiden. Het geeft echter geheel geen uitsluitsel op de vraag waarom men in de Languedoc zo bereid was ketterse geloven te accepteren.⁹³

Als antwoord op deze vraag werd in het verleden veelal gewezen op de corruptie en het gebrek aan ijver van de geestelijkheid in de Languedoc. De verdorven geestelijken zouden zozeer ongeschikt en nalatig geweest zijn dat het kathaarse geloof niet alleen enorm aantrekkelijk werd voor de Occitanen, maar dat het de ketters ook toegelaten werd het religieuze leiderschap over te nemen. Dat de Kerk in de Languedoc corrupt was staat wel vast, maar niets wijst er op dat dit in andere gebieden en landen niet evenzeer het geval was. In feite is er in het eerste decennium van de dertiende eeuw weinig bewijs tegen de Occitaanse geestelijkheid, afgezien van retorische uitspraken van pausen en provinciebesturen. Maar deze retorieken werden ook gebruikt in Parijs, Rouen en Oxford, waar de geestelijkheid eveneens beschuldigd werd van wereldlijkheid en hebzucht, van het houden van minnaressen en

⁸⁷ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 22.

⁸⁸ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 22; Barber, *The Cathars*, 2.

⁸⁹ Bogaerts, ‘De kathaarse religie’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Panouillé, *Carcassonne*, 22.

⁹⁰ Roux-Perino, *The Cathars*, 81-82.

⁹¹ Strayer, *The Albigensian Crusade*, 15.

⁹² De herkomst van het katarisme blijft controversieel. De meeste historici accepteren dat de dualistische Kerk der Bogomielen, gevestigd in delen van Macedonië en Bulgarije vanaf ongeveer 930, een rol gespeeld heeft in de vorming van het westerse katarisme. Er is echter weinig overeenstemming over de omvang en het belang van de invloed van de Bogomielen (Barber, *The Cathars*, 2).

⁹³ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 15-16.

verspilling van kerkelijke rijkdom en van het verwaarlozen van hun taken en het uitkleden van hun parochianen. Het is waar dat de meeste parochiepriesters in de Languedoc zeer onwetend en in sommige gevallen zelfs geheel ongeletterd waren en zij dus niet opkonden tegen ketters, maar opnieuw kan hetzelfde gezegd worden over parochiepriesters, voornamelijk de plattelandsparochiepriesters, in andere delen van Europa. Het beste bewijs voor corrupte en onwetende parochiepriesters komt juist van gebieden die vrijwel onaangetaast geweest zijn door ketterijen, zoals Normandië en Engeland. Het lijkt er dus op dat men in het noorden van Europa zich grotere zorgen maakte om de geestelijkheid, al moet gezegd worden dat veel problemen met de geestelijkheid in de Languedoc waarschijnlijk gewoonweg niet zijn opgeschreven of overgeleverd. Desondanks lijkt het dat er weinig wisselwerking was tussen de problemen rond de geestelijkheid en de ontvankelijkheid voor ketterijen. Aan de andere kant kan het feit dat de bisschoppen van de Languedoc weinig efficiënt en ijverig waren niet volledig opzijgeschoven worden: het gebrek aan interesse en administratieve kennis en het constant bezig zijn met het proberen te behouden van de wereldlijke rechten en inkomsten moet een enorme afleiding geweest zijn van de problemen met ketters. De aantrekkingskracht van ketterijen kan dus niet in verband gebracht worden met de problemen met de geestelijkheid – de Occitaanse bevolking zou zich dus niet tot het kathaarse geloof aangetrokken gevoeld hebben omdat de geestelijkheid op alle fronten ongeschikt was – aangezien er teveel gebieden en landen waren die hier eveneens last van hadden, maar die geen grote verspreiding en bloei van ketterse geloven meemaakten. Maar het feit dat de geestelijkheid van de Languedoc zeer nalatig was heeft het ketters – in dit geval de katharen – wel mogelijk gemaakt zich te ontwikkelen en heeft hen de gelegenheid gegeven een werkelijk dissidente Kerk op te bouwen.⁹⁴

De zwakte van de bisschoppen was echter niet alleen het gevolg van hun persoonlijke fouten. In vele opzichten weerspiegelde het namelijk de zwakte van de gehele Occitaanse gemeenschap. In landen waar enige vorm van centralisatie had plaatsgevonden en waar sterke leiders heersten waren bisschoppen over het algemeen mannen van grote bekwaamheid en werden zij volledig gesteund door wereldlijke autoriteiten. En hoewel er gedurende de Middeleeuwen enige grote geschillen geweest zijn tussen koningen en pausen bestond een normale relatie tussen de Kerk en Staat over het algemeen uit gezonde competitie of (nauwe) samenwerking. In Occitanië en dus ook de Languedoc was deze relatie tussen religieuze en wereldlijke instituten geheel anders. Geen enkele heer had namelijk genoeg macht om invloed uit te oefenen op religieuze zaken voor heel de Languedoc. De benoemde bisschoppen vertegenwoordigden dan ook slechts een kleine regio of soms zelfs één enkele familie. Ze werkten daarnaast niet met elkaar samen en dachten dan ook niet in termen van het gemeenschappelijk welzijn van de Languedoc en al helemaal niet in termen van het welzijn van het christendom. De zwakte van het Occitaanse episcopaat helpt dus het gebrek aan georganiseerde weerstand tegen ketterij te verklaren, maar het verklaart niet de bereidheid van de bevolking om het katarisme te accepteren.⁹⁵ Het hart van het probleem lijkt dan ook ergens anders gelegen te hebben: de bevolking van de Languedoc had hun enthousiasme en hun toewijding aan het katholieke geloof grotendeels verloren. De golf van vroomheid die in de twaalfde eeuw door West-Europa ging, ging, ondanks het gebrek aan enthousiasme voor de Kerk, niet aan Occitanië en de Languedoc voorbij. Maar omdat men in de Languedoc geen groot respect had voor de leiders van de Kerk én geen verbondenheid voelde met de orthodoxe doctrine voelde men zich meer aangetrokken door twee ketterse bewegingen, het katarisme en de Waldenzen. De doctrines van het kathaarse geloof konden zonder veel moeite door een gewone katholieke leek geaccepteerd worden, de kathaarse rituelen waren herkenbaar en door de simpelheid en saamhorigheid die hoorden bij de kathaarse bijeenkomsten voelde men zich waarschijnlijk al snel op zijn gemak.⁹⁶ Het katarisme was in de praktijk dan ook een simpele religie. Terwijl de *parfaits* een zeer strikt leven leidden, werd de gewone gelovigen een grote vrijheid toegestaan en omdat de Kathaarse Kerk geen sociale leer kende was het katarisme een minder eisend geloof dan het katholieke: om gered te worden hoefde men bijvoorbeeld alleen het laatste sacrament op het sterfbed te krijgen. Inhoudelijk en in uitvoering was het katarisme dus een gemakkelijk geloof en dus is het zeer goed mogelijk dat men zich gewoonweg aangetrokken voelde tot een Kerk die zich niet bemoeide met het gewone leven van zijn volgelingen.⁹⁷

Het falen van de katholieke bisschoppen was dus zoals gezegd onder andere een gevolg van de decentralisatie van macht in de Languedoc. En omdat niemand in staat was en/of bereid was om samen te werken – de geestelijken onder elkaar, de geestelijkheid en de heren van de Languedoc, de heren van de Languedoc onderling – hadden de katharen vrij spel. Politiek gezien was de Languedoc, zoals bekend, geen eenheid: het gebied, dat grotendeels uit grondgebied van de graaf van Toulouse bestond, was onderverdeeld in kleine vrijwel onafhankelijke (burg)graafschappen en hertogdommen. Het concept van *paratge*, dat volledig onbekend was in Frankrijk, speelde een belangrijke rol in deze politieke verdeeldheid. De meeste historici zijn van mening dat de banden van afhankelijkheid in het Zuiden tot de schikking van 1229 zeer zwak of niet-bestaand waren: vrije mensen waren niet bereid om direct afhankelijk te worden van een suzerain en het verlenen van een leen in ruil voor een militaire dienst was zeer zeldzaam. Mannen sloten echter wel overeenkomsten van wederzijdse steun, bekend als *convenientiae*, maar daarbij zagen zij zichzelf als gelijken en niet als afhankelijk. Deze overeenkomsten zijn dan ook niet te vergelijken met de gewoonten van de Fransen om eden van eer en trouw te zweren. Deze mannen in het Zuiden hadden hun eigen grondgebieden: veel grondgebied was absoluut bezit – een *alodium* – terwijl andere domeinen vrije leengoederen waren, waarvoor relatief weinig diensten verleend dienden te worden.⁹⁸ Hoewel er dus wel sprake was van een feodaal systeem, of beter gezegd van een vorm van het welbekende feodale systeem, waren de mannen – die ondanks de verschillen met de mannen uit het Zuiden eveneens als vazallen bestempeld worden – zeer onafhankelijk. De vazallen uit de Languedoc hadden dus een andere relatie met hun heer dan vazallen uit Frankrijk – een distinctie die te allen tijde in het achter-

⁹⁴ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 16-19; Panouillé, *Carcassonne*, 22.

⁹⁵ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 20-21.

⁹⁶ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 25-26, 30-31; Barber, *The Cathars*, 105-106.

⁹⁷ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 211 (Auteur van dit stuk is Carol Lansing, die in 1992 een epiloog geschreven heeft voor dit boek).

⁹⁸ Barber, *The Cathars*, 55-56. Zie voor een uitgebreide weergave van de Occitaanse samenleving van voor de Albigenzenkruistochten o.a. Yves Dossat, 'La Société méridionale à la veille de la croisade des Albigeois', *Revue du Languedoc* 1 (zp 1944) 66-87, aldaar 66-71.

hoofd gehouden moet worden. Maar dat de heren van het Zuiden geen eenheid vormden had geen probleem hoeven op te leveren, ware het niet dat men weigerde samen te werken. In plaats van een poging te ondernemen om de katharen van het begin af aan aan te pakken, hielden zij zich voornamelijk bezig met hun eigen politieke spelletjes, waardoor de Languedoc gedurende de gehele twaalfde eeuw uitermate onstabiel was. De belangrijkste graven van de Languedoc hadden het dus te druk met het bestrijden van elkaars macht om zich bezig te houden met de opkomst en snelle verspreiding van de katharen.⁹⁹

Een groot gevolg van de oorlog tussen de grote heren was de opkomst van de lagere adel, aangezien de machtsstrijd tussen de graven van Toulouse en Barcelona het voor de lagere adel mogelijk maakte om hoger op te klimmen en steeds meer autonomie te verkrijgen en dus te rivaliseren met de hogere heren. Een grote rol in dit emancipatieproces was weggelegd voor het specifieke feudale systeem van de Languedoc: doordat er een redelijke gelijkheid bestond tussen een heer en zijn vazal en een grote onafhankelijkheid voor de vazal van zijn heer konden lagere edelen ook werkelijk vrij veel macht verwerven en dus tot op een bepaalde hoogte met de grote heren concurreren. Opnieuw moesten de hogere heren zich dus op andere dingen richten en mede doordat zij (opnieuw) niet genoeg middelen hadden om zowel tegen andere hoge heren als tegen enkele lage heren én tegen de katharen te strijden, hadden de katharen en de lagere edelen redelijk vrij spel. Het emancipatieproces werd tevens ondersteund door het feit dat vele hoge edellieden vanaf het einde van de elfde eeuw naar het Heilige Land vertrokken, waardoor er een gat ontstond dat de lagere heren opvulden. En aangezien het kathaarse geloof juist door deze lage en onafhankelijke adel overgenomen werd kon het katarisme, samen met de macht van deze adel, zich zeer ver en redelijk snel verspreiden.¹⁰⁰

Naast de rol van de heren van de Languedoc – zowel de hoge als de lage heren – heeft ook de houding van de Occitaanse bevolking invloed gehad op de groei van het kathaarse geloof. Het gewone volk zag de katharen en het kathaarse geloof niet als bedreiging: katharen en katholieken leefden in feite gemoedelijk samen. Er werden zelfs regelmatig openbare debatten georganiseerd waar kathaarse en katholieke geestelijken elkaar en de aanwezigen met theologische argumenten probeerden te overtuigen van hun religieuze standpunten. Onder de deelnemers bevonden zich vaak belangrijke abten en bisschoppen en onder het publiek bevond zich dikwijls de plaatselijke adel. In 1204 zat de koning van Aragon een dergelijk debat zelfs voor.¹⁰¹ Over het algemeen beschouwde men de ketters dus als goede mensen die interessante ideeën hadden en niets verkeerd deden. Met andere woorden, de katharen en het kathaarse geloof werden niet als een probleem gezien, een opmerkelijk verschijnsel in een wereld waarin de Kerk de grootste rol in ieders leven speelde.

Zoals gezegd verspreidde het kathaarse geloof zich in het Zuiden voornamelijk onder de lagere adel. Velen werden een kathaarse gelovige (*croyant*) en enkelen, waaronder veel vrouwen, besloten zich te laten inwijdden tot *parfait*. De bekering van deze lagere edelen leidde er toe dat de hogere heren en vrouwen ook in aanraking kwam met het geloof en uiteindelijk zouden enkelen zich zelfs tot de kathaarse gelovigen gaan rekenen. Onder de hogere vrouwen vonden zelfs enkele inwijdingen plaats en dus was de gehele adellijke gemeenschap aan het einde van de twaalfde eeuw op zijn minst beïnvloed door het kathaarse geloof. In 1177 schreef Raymond V van Toulouse in een brief aan het kapittel van Cîteaux en indirect aan de koning van Frankrijk er het volgende over: 'Ik erken dat het me ontbreekt aan kracht om een zaak die zo groot en zo moeilijk is tot een goed einde te brengen, omdat de grootste edelen van mijn landgoederen al beïnvloed zijn door het kwaad van ontrouw, waarbij ze een grote groep mensen meenemen die afstand doen van hun geloof.'¹⁰² Velen werden dus door het nieuwe geloof aangetrokken, maar hoeveel van hen bekeerden zich nu eigenlijk werkelijk tot het katarisme? Dit is een zeer ingewikkelde vraag, mede doordat het aantal kathaarse gelovigen – zowel de *croyants* als de *parfaits* – per plaats en periode aanzienlijk verschilde. In Zuid-Frankrijk waren de katharen in ieder geval in de minderheid in stedelijke omgevingen. Een uitzondering is echter Toulouse, waar in bepaalde periodes de katharen de overhand gehad lijken te hebben. In de dorpen van de Languedoc waren de katharen beter vertegenwoordigd en in de dorpen waar de lokale heer het kathaarse geloof tolereerde of zelfs aanhing waren de katharen zeer talrijk aanwezig. Voornamelijk in dorpen in de landelijke streek Lauragais, zoals Laurac, Montréal en Fanjeaux, was de bevolking zeer kathaarsgezind. De aantrekkingskracht van de Lauragais, dat deel uitmaakte van de grondgebieden van de Trencavels, lag in het feit dat de Trencavels zeer welwillend stonden tegenover het katarisme. De kathaarse predikanten ondervonden er dan ook geen enkele hinder, waardoor deze streek uitgroeide tot het epicentrum van het kathaarse geloof in de Languedoc.¹⁰³ Van Carcassonne, de hoofdresidentie van de Trencavels, is niets bekend over het aantal katharen, maar over de katharen in Béziers is meer informatie. Op de ketterslijst en lijst met sympathisanten die door de bisschop van Béziers opgesteld werd toen de kruisvaarders de stad binnentrokken, worden 222 namen vermeld.¹⁰⁴ Het lijkt echter alleen om familiehoofden of leiders van de ketters te gaan. Iets meer dan tweehonderd katharen lijkt inderdaad ook niet genoeg om een stad met duizenden inwoners op brute wijze aan te vallen en dus is het zeer aannemelijk dat er veel meer aanhangers en sympathisanten aanwezig waren.¹⁰⁵

De katharen zullen dus vrijwel altijd een minderheid gevormd hebben. Volgens de schattingen zouden er slechts 3000 à 5000 kathaarse ingewijden in de Languedoc geleefd hebben. Interessant is wel het percentage – dertig procent – dat uit adellijke kringen kwam. En juist dit feit, dat mensen van de meer prominente sociale niveaus zich aangetrokken voelden tot het kathaarse geloof, en het feit dat er een werkelijk nieuwe Kerk gecreëerd werd, moet de katholieke geestelijkheid veel zorgen gebaard hebben.¹⁰⁶

⁹⁹ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 96.

¹⁰⁰ Roux-Perino, *The Cathars*, 82, 84, 86.

¹⁰¹ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 22-23; Panouillé, *Carcassonne*, 22.

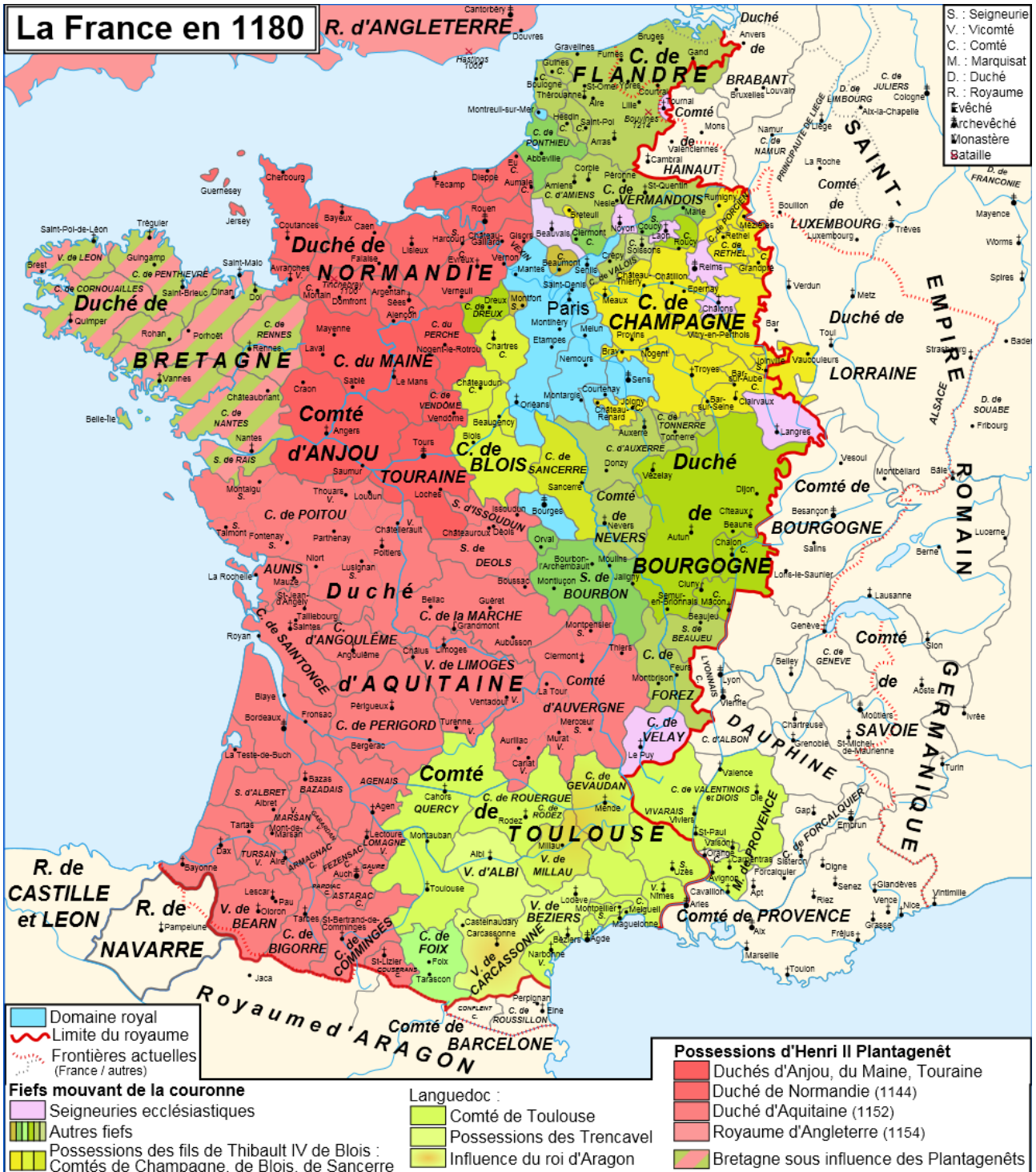
¹⁰² Eigen vertaling van het Franse citaat van Michel Roquebert: Michel Roquebert, *L'épopée cathare I, 1198-1212: L'invasion* (Toulouse 1972) 83.

¹⁰³ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 69; Costen, *The Cathars*, 51, 75-76.

¹⁰⁴ Dit waren zowel gelovigen van het katarisme als van de Waldenzen.

¹⁰⁵ Panouillé, *Carcassonne*, 22; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 61.

¹⁰⁶ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 71; Panouillé, *Carcassonne*, 22.

Frankrijk in 1180

Chronologie 1

Gallia Narbonensis / Septimanië

Rond 407

- De Visigoten trekken voor de eerste keer door Gallia Narbonensis.

430-439

- Rond 430: Theodorik I wordt gedwongen een verdrag te sluiten met de Romeinse keizer en moet de Romeinse suprematie erkennen.
- 436: Theodorik I bereikt de zuidelijke grens van Gallia en verovert Carcassonne en het kustgebied op de Romeinen.
- 437: De Romeinen heroveren Narbonne, waarna een tweejarige oorlog tegen de Visigoten begint.
- 438: De Romeinen belegeren Toulouse en dwingen de vrede af.
- 439: De vrede tussen de Romeinen en Visigoten wordt officieel gesloten.

453-466

- 453: Carcassonne komt in handen van Theodorik II.
- 462: De Romeinen wijzen Gallia Narbonensis officieel toe aan de Visigotische koning Theodorik II, waarna naar dit gebied verwezen wordt met de term Septimanië.
- 466: Theodorik II wordt opgevolgd door zijn broer Eurik.

475

- Eurik breekt definitief met Rome en gaat als volledig onafhankelijke koning regeren.

506-511

- 507: Slag bij Vouillé. Clovis overwint door de Visigotische koning Alarik II te doden.
- Na de overwinning verovert Clovis het Visigotische gebied ten noorden van de Pyreneeën met uitzondering van Septimanië.

711

- De Moren vallen het Spaanse gedeelte van het Visigotische koninkrijk binnen en veroveren vrijwel het gehele Iberisch Schiereiland.

Rond 719

- Na de Moorse veroveringen trekt de Visigotische adel zich terug in Septimanië dat nu het Koninkrijk Septimanië wordt.

720

- De Moren vallen Septimanië binnen waarna zij geleidelijk aan het gehele gebied veroveren op de Visigoten.

732

- Slag bij Poitiers: Karel Martel verslaat de Moren.

759

- Pepijn de Korte behaalt de overwinning op de Moren, die zich vervolgens uit Septimanië terugtrekken.

768

- Pepijn de Korte overlijdt, waarna Karel de Grote hem opvolgt.
- Karel de Grote voegt Septimanië toe aan de Spaanse Mark en benoemt de eerste graven.

814

- Karel de Grote sterft waarna zijn rijk snel uiteenvalt en het feodale tijdperk wordt ingeluid.

Toulouse

849-1271

- Het Huis van Rouergue regeert over het graafschap Toulouse.

918

- Het Huis van Rouergue splitst zich in twee takken op: de graven van Rouergue en de graven van Toulouse en St. Gilles.

1065

- De gravin van Rouergue overlijdt zonder nakomelingen: Willem IV en Raymond van St. Gilles (van de andere tak van het Huis van Rouergue) strijden om de macht in het graafschap Rouergue.

1080

- Raymond van St. Gilles wint de machtsstrijd om Rouergue.

1088

- Raymond IV van St. Gilles wordt graaf van Toulouse waarmee de graafschappen Rouergue en Toulouse onder één graaf verenigd worden.

1123

- Graaf Alfons-Jordaan van Toulouse en graaf Raymond-Berengarius III van Barcelona strijden om de macht in het graafschap Provence.

1166

- Het conflict over het graafschap Provence wordt voortgezet tussen de graven van Toulouse en Barcelona.

Barcelona

878

- Het graafschap Barcelona wordt vrijwel onafhankelijk en de titel *de facto* erfelijk.

878-1162

- Het Huis van Sunifried regeert over het graafschap Barcelona.

985

- Werkelijke onafhankelijkheid van Barcelona: Lotharius I erkent de Capetingen niet.

Rond 1068 / 1069

- Raymond-Berengarius I van Barcelona koopt de rechten over Carcassonne en Razès van Ermengarde van Carcassonne.

1082

- Berengarius-Raymond II vermoordt Raymond-Berengarius I waardoor de macht over Carcassonne niet behouden kan worden.

1123

- Graaf Alfons-Jordaan van Toulouse en graaf Raymond-Berengarius III van Barcelona strijden om de macht in het graafschap Provence.

1137

- Graaf Raymond-Berengarius IV van Barcelona wordt prins-regent van het Koninkrijk Aragon.

1162

- Het Koninkrijk Aragon en het graafschap Barcelona worden verenigd in de Kroon van Aragon.
- Het Huis van Barcelona regeert vanaf nu over het graafschap Barcelona.

1166

- Het conflict over het graafschap Provence wordt voortgezet tussen de graven van Toulouse en Barcelona.

Carcassonne

790-933

- Het Huis van de Belloniden regeert over Carcassonne en omliggende graafschappen.

933-1068

- Het Huis Comminges-Couserans regeert over Carcassonne en omliggende graafschappen.

Rond 1068 / 1069

- Roger III van Carcassonne overlijdt zonder nakomelingen: de macht over zijn bezittingen wordt fel betwist.
- Ermengarde wint de strijd om de macht en wordt (burg)gravin van Agde, Béziers, Carcassonne en Razès.

- Ermengarde geeft haar rechten op Carcassonne en Razès op en verkoopt ze aan Raymond-Berengarius I van Barcelona.

1082

- Ermengarde wordt door Raymond-Berengarius erkend als burggravin van Carcassonne en Razès.

1099

- Ermengarde overlijdt en een nieuwe machtsstrijd ontstaat.
- Bernard-Aton IV weet de burggraafschappen Carcassonne en Razès te verkrijgen en wordt de eerste burggraaf van het geslacht Trencavel van Agde, Albi, Béziers, Carcassonne, Nîmes en Razès.

1101-1209

- Het Huis van de Trencavels regeert over het burggraafschap Carcassonne en omliggende burggraafschappen.

1129

- Bernard-Aton IV van Carcassonne overlijdt waarna zijn bezittingen onder zijn zonen worden verdeeld.

1150

- Raimond I Trencavel verkrijgt na de dood van zijn oudere broer Albi, Carcassonne en Razès. Hij behoudt Béziers en schenkt Agde aan zijn jongere broer.

1157

- Raimond I Trencavel moet de soevereiniteit van Barcelona erkennen waardoor de burggraafschappen Carcassonne en Razès opnieuw een leen van Barcelona worden.

De eerste militaire ondernemingen in naam van de Katholieke Kerk (1209)

2.1 De burggraaf van Béziers-Carcassonne verliest als eerste zijn macht

2.1.1 De drie primaire bronnen

Voordat ik hier in zal gaan op de kruistochten tegen de katharen is het noodzakelijk eerst inzicht te geven in de bronnen waarop onderzoek naar de oorlogen tegen de katharen en heren uit de Languedoc gebaseerd is. De gebeurtenissen rond de kruistochten uit de eerste helft van de dertiende eeuw zijn vrij goed gedocumenteerd, onder meer in twee middeleeuwse kronieken: de *Hystoria Albigensis* van Pierre des Vaux-de-Cernay, waarin de gebeurtenissen van 1209 tot 1218 vanuit het standpunt van het kruisleger behandeld worden, en de objectievere en beknoptere *Chronica* van Guillaume de Puylaurens, waarin de periode 1145-1275 beschreven is. Daarnaast is er nog het in verzen geschreven *chanson de geste*. Dit titelloze gedicht dat voorgedragen werd door een jongleur is bekend geworden onder de naam *La Chanson de la Croisade Albigeoise* of beter het *Canso de la Crosada*, aangezien deze tekst, in tegenstelling tot de twee kronieken, in het Occitaans geschreven is.

De *Hystoria Albigensis* is van de drie bronnen waarschijnlijk de belangrijkste, hoewel gezegd moet worden dat juist de wisselwerking tussen de bronnen het meest waardevolle gegeven is. Samen geven zij namelijk een vrij gedetailleerd en uitgebreid verslag van de volledige Albigenzenkruistochten, waardoor, mede dankzij de verschillende inzichten van de auteurs, een zo goed mogelijk beeld gevormd kan worden. Zoals gezegd is de *Hystoria Albigensis* door Pierre des Vaux-de-Cernay geschreven. Pierre was een monnik van de cisterciënzerabdij Vaux-de-Cernay, dat ten zuidwesten van Parijs in het departement Yvelines gelegen was.¹⁰⁷ Over de auteur is verder bekend dat hij deelgenomen heeft aan de Vierde Kruistocht (1202-1204) en dat hij samen met zijn oom Guy, de abt van Vaux-de-Cernay, Arnaud Amaury vergezelde op zijn missie om ketteren door middel van prediking te bekeren. En ook na het begin van de Eerste Albigenzenkruistocht was Pierre des Vaux-de-Cernay nog nauw betrokken bij vele gebeurtenissen in de Languedoc: samen met zijn oom was Pierre aanwezig bij de militaire operaties van 1212, nam hij deel aan de onderhandelingen in Pamiers (eind 1212) en was hij aanwezig bij het Concilie van Lavaur in januari 1213.¹⁰⁸ Een jaar later, in april 1214, sloot hij zich aan bij Simon van Montfort in Saint-Thibéry en volgde hij het leger naar de Agenais en Rouerque. Vervolgens nam Pierre in 1216 deel aan het beleg van Beaucaire en de strijd tegen de opstandelingen in Toulouse. In juni 1218 overleed Simon van Montfort tijdens het beleg van Toulouse, waarna Pierre zijn kroniek al snel beëindigde en huiswaarts keerde. Pierre des Vaux-de-Cernay verdween volledig uit de openbaarheid waardoor niets van zijn verdere leven tegenwoordig bekend is. Er wordt wel geopperd dat Pierre zelf aan het einde van 1218 overleden is en dat dat de reden is dat de kroniek eindigt met gebeurtenissen uit november en december van datzelfde jaar.¹⁰⁹

Pierre bevond zich dus te midden van alle strijd, waardoor hij, mede doordat hij toegang had tot de archieven waarin voornamelijk aantekeningen van geestelijken en gegevens van de concilies bewaard werden, zeer goed op de hoogte was van alle ontwikkelingen en gebeurtenissen. Pierre groeide met zijn *Hystoria Albigensis* dan ook uit tot de officiële kroniekschrijver van de eerste kruistocht tegen de katharen en zuidelijke heren. Vanaf het begin tot vlak na de dood van Simon van Montfort in 1218 is zijn kroniek een aaneenschakeling van feiten die afgewisseld worden met veel informatie uit de eerste hand. Deze informatie kreeg Pierre van personen die nauw betrokken waren bij de oorlog: onder meer Dominicus, de pauselijke legaten Thédise en Arnaud Amaury, bisschop Foulques van Toulouse, maar ook Simon van Montfort en de leden van zijn generale staf vertelden hem persoonlijk hun ervaringen. Van de drie auteurs die over deze Eerste Albigenzenkruistocht hebben geschreven was hij er ongetwijfeld het dichtste bij betrokken.¹¹⁰

De eerste versie van de *Hystoria Albigensis*, met een voorwoord dat toegewijd was aan paus Innocentius III, had Pierre aan het begin van 1213 voltooid; hij had alles behandeld dat tot dat moment gebeurd was. De kruistocht was in 1213 echter nog niet eens halverwege en Pierre beschreef de latere gebeurtenissen dan ook tijdens of direct na dat deze plaatsvonden. Uiteindelijk heeft Pierre des Vaux-de-Cernay zijn gehele werk in drie onderwerpen verdeeld: de kathaarse ketterij, de preken van de Katholieke Kerk en de kruistocht.¹¹¹ Het meest bijzondere aan dit werk is zijn eerste onderwerp: in tegenstelling tot Guillaume de Tudela (*Canso*) en Guillaume de Puylaurens (*Chronica*) is Pierre uitgebreid ingegaan op de kathaarse leer. Hij heeft dus niet alleen aandacht geschonken aan de strijd tegen de ketteren, maar ook aan hun geloof. Zijn beschrijvingen van de katharen zijn logischerwijs wel zeer negatief, zoals wanneer hij de verspreiding van het geloof behandelt:

Allen – leden van de Antichrist, eerstgeborenen van Satan, bedorven graan, misdadigers, hypocriete leugenaars, verleiders van de simpele zielen – hadden met het venijn van de trouweloosheid bijna de hele provincie Narbonne besmet. (...) De sacramenten van de Kerk beschouwden zij als niet-bestaande in zoverre dat zij in het openbaar onderwezen dat het

¹⁰⁷ Raymond Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Petri Vallium Sarnaii, Hystoria Albigensis', deel I, <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/Hystoria-1.pdf>, voorwoord van de schrijver, vers 1, blz. 3.

¹⁰⁸ Pierre des Vaux-de-Cernay, *Petri Vallium Sarnaii Monachi Hystoria Albigensis. La Société de l'Histoire de France* 442, Pascal Guébin en Ernest Lyon ed. (deel III; Parijs 1939) VII-VIII.

¹⁰⁹ Des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis* III, Guébin en Lyon ed., IX.

¹¹⁰ Des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis* III, Guébin en Lyon ed., X-XVII; Bogaerts, 'Teksten en documenten' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

¹¹¹ Des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis* III, Guébin en Lyon ed., XVIII-XXIV; Bogaerts, 'Teksten en documenten' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

water van het heilig Doopsel in niets verschilde van lopend water, noch de Eucharistie van een gewoon brood voor profaan gebruik. (...) het Vormsel, het Heilig Oliesel, de Biecht beschouwden ze als frivole en absoluut vergeefse zaken (...).¹¹²

Deze toon is in het gehele werk te vinden en staat haaks op de positieve toon waarmee geschreven is over de kruisvaarders en hun handelingen. Dus de slachting in Béziers wordt als volgt beschreven: 'Béziers is ingenomen op het feest van Maria Magdalena. Wat een Opperste rechtvaardigheid van de Voorzienigheid! (...) het is dus heel terecht dat deze afschuwelijke honden werden overmeesterd en vermoord gedurende het feest van deze die ze beschimpt hadden (...).'¹¹³ De kruisvaarders konden in de ogen van Pierre des Vaux-de-Cernay dus niet krachtig genoeg optreden tegen de katharen. De Occitanen daarentegen konden juist niets goed doen. De graaf van Foix en zijn leger worden na een aanval op een groep kruisvaarders in 1210 dan ook omschreven als 'dienaars van het bedrog en bewerkers van het verraad'.¹¹⁴

Hoewel Pierre dus beschouwd wordt als de officiële kroniekschrijver betekent dit niet dat de *Hystoria Albigensis* ook objectief is. Pierre stond duidelijk aan de zijde van de kruisvaarders en dus van de overwinnaars. Alle zuidelijke edelen waren zonder uitzondering verraders, onbetrouwbaar, meinedig en vijanden van het geloof, terwijl de kruisvaarders heiligen waren die het christendom kwamen bevrijden van de duivelse uitingen van de ketters en hun beschermheren. Voornamelijk Simon van Montfort wordt met veel lof beschreven:

Voorop plaatsen wij zijn doorluchtige afkomst, zijn onwrikbare moed en zijn grondige beheersing van de wapens. (...) laat ons zeggen dat zijn woord welsprekend was, zijn beminnelijkheid voor iedereen toegankelijk, zijn kameraadschappelijkheid prettig, zijn kuisheid volledig, zijn nederigheid uitzonderlijk; hij was begiftigd met vasthoudende wijsheid in zijn beslissingen, bedachtzaam in zijn raadgevingen, billijk in zijn oordelen, competent in militaire kwesties, (...), helemaal ter beschikking van de Dienst van God.¹¹⁵

Echt opmerkelijk is deze lof voor Simon van Montfort overigens niet: hij speelde niet alleen een zeer belangrijke rol in de kruistocht, maar de abdij Vaux-de-Cernay en de heerlijkheid Montfort-l'Aumary lagen slechts een twintigtal kilometers van elkaar vandaan, zodat men alleen maar kan aannemen dat de mannen elkaar van jongs af aan kenden. Daarnaast hadden ze beiden deelgenomen aan de Vierde Kruistocht en hadden ze dus gedeelde herinneringen.¹¹⁶

Van de *Hystoria Albigensis* zijn volgens de telling van Pascal Guébin en Ernest Lyon, die van deze kroniek een nieuwe editie en vertaling gemaakt hebben, elf kopieën overgeleverd.¹¹⁷ Van deze kopieën zijn in de twintigste eeuw enkele moderne edities en vertalingen verschenen, waaronder de driedelige bewerking (met Franse vertaling) van Pascal Guébin en Ernest Lyon uit 1926-1939. Enkele jaren later verscheen er opnieuw een vertaling van de hand van Pascal Guébin; samen met Henri Maisonneuve bracht hij in 1951 een vertaling onder de naam *Histoire albigeoise* uit. Uiteindelijk werd in 1998 een Engelse vertaling gemaakt door W.A. Sibly en M.D. Sibly: *History of the Albigensian Crusade: Peter of les Vaux-de-Cernay's 'Hystoria Albigensis'*. Deze nieuwe vertaling is gezien het tijdsverschil veel moderner dan de eerder verschenen vertalingen, maar heeft de vertaling van Guébin en Maisonneuve vooralsnog niet kunnen vervangen als modern standaardwerk. Naast de Franse en Engelse vertalingen is er ook een Nederlandse vertaling, waar ik gebruik van heb gemaakt, van de hand van Raymond Doms, die zich hiervoor gebaseerd heeft op de Franse vertaling uit 1951 van Guébin en Maisonneuve.

Naast de *Hystoria Albigensis* is er nog een tweede kroniek die inzicht geeft in de gebeurtenissen rond de Albigenzenkruistochten: de *Chronica*. Dit werk werd in tegenstelling tot de *Hystoria Albigensis* en het *Canso* niet tijdens de kruistocht geschreven, maar pas vele jaren later. Het gevolg hiervan is dat in deze kroniek een veel langere periode, van 1145 tot 1275, beschreven is. De *Chronica* is dan ook de enige van deze drie belangrijke bronteksten waarin de belegering en de val van Montségur zijn opgenomen.¹¹⁸

De auteur van dit werk is Guillaume de Puylaurens die als de schrijver van deze kroniek aangewezen wordt op basis van de incipit (eerste regel van de tekst) van het oudste overgeleverde manuscript. Maar hoewel de naam van de auteur bekend is, is niet bekend om welke Guillaume de Puylaurens het precies gaat en dus moet men om meer te weten te komen over de auteur van de *Chronica* verder kijken dan de kroniek zelf. Er zijn bijvoorbeeld een paar belangrijke oorkonden en verdragen waarin Guillaume de Puylaurens als getuige vermeld is die enig inzicht kunnen geven. De Franse historicus Yves Dossat heeft al deze vermeldingen verzameld en uit zijn studie *À propos du chroniqueur Guillaume de Puylaurens* uit 1967 kan een vrij goed beeld van de kroniekschrijver gevormd worden. Volgens Dossat werd Guillaume de Puylaurens aan het begin van de dertiende eeuw in Toulouse geboren. In deze stad zou hij in alle waarschijnlijkheid ook gestudeerd hebben, waarbij hij de graad *magister* (meester) bereikte.¹¹⁹ Zijn verbondenheid met Toulouse blijkt inderdaad uit de gedetailleerde beschrijvingen van enkele gebeurtenissen die daar in de eerste jaren van de

¹¹² Vertaling van Raymond Doms: Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis*', deel I, eerste deel, vers 12, blz. 6.

¹¹³ Ibidem, derde deel, tweede hoofdstuk, vers 91, blz. 25.

¹¹⁴ Ibidem, derde deel, vierde hoofdstuk, vers 218, blz. 59.

¹¹⁵ Ibidem, derde deel, tweede hoofdstuk, vers 104, blz. 29.

¹¹⁶ Des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis* III, Guébin en Lyon ed., XXXVIII-XXXIX; Bogaerts, 'Teksten en documenten' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

¹¹⁷ Des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis* III, Guébin en Lyon ed., XL.

¹¹⁸ Bogaerts, 'Teksten en documenten' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

¹¹⁹ Yves Dossat, 'À propos du chroniqueur Guillaume de Puylaurens' in: *Actes du XXIIe Congrès de la Fédération des Sociétés académiques et savantes Languedoc-Pyrénées-Gascogne* (Toulouse 1967) 47-52.

kruistochten plaatsvonden, zoals het vertrek van de cisterciënzers onder leiding van bisschop Foulques van Toulouse naar de belegerde stad Lavaur. Vervolgens heeft Dossat onder andere uit de gesprekken tussen bisschop Foulques en Raymond VII van Toulouse de conclusie getrokken dat de auteur van 1228 tot en met 1230 deel uitmaakte van de entourage van de bisschop van Toulouse.¹²⁰ Tussen 1230 en 1240 zou Guillaume volgens Dossat en Jean Duvernoy vervolgens pastoor geweest zijn van de kerk van Puylaurens en zou hij samengewerkt hebben met de Inquisitie van Toulouse. De kroniekschrijver van de *Chronica* zou dus evenals de andere auteurs, met uitzondering van de anonieme auteur van *Canso de la Crosada*, een geestelijke geweest zijn. Duvernoy is daarnaast van mening dat deze Guillaume eveneens de kapelaan van Raymond VII van Toulouse was, maar Dossat spreekt dit tegen. Volgens hem is de Guillaume van de kroniek en de Inquisitie té antikruistocht om een goede kapelaan van de graaf te kunnen zijn geweest en dus moet deze persoon een andere man met dezelfde naam geweest zijn.¹²¹

De historica Elaine Graham-Leigh heeft echter haar twijfels over de identificatie van Yves Dossat en Jean Duvernoy. De auteur van de kroniek was waarschijnlijk in 1275/1276 klaar met schrijven, toen de meester Guillaume die Dossat en Duvernoy als auteur aanwijzen en die volgens Graham-Leigh vóór 1200 geboren was, eind zeventig geweest moet zijn.¹²² Hoewel het zeer goed mogelijk is dat meester Guillaume deze leeftijd bereikt heeft, is het een enigszins onwaarschijnlijke leeftijd om te beginnen met schrijven en zeker om een ambitieus en complex werk te schrijven als de *Chronica*. Na 1254 zijn er ongeveer twintig jaar geen wijzigingen meer te vinden naar een Guillaume de Puylaurens, totdat in 1273 opnieuw een *magister* Guillaume de Puylaurens in de boeken verschijnt als een getuige voor een zekere Aimery van Rouaix. Volgens Graham-Leigh zou het dus evengoed kunnen dat de eerste Guillaume de Puylaurens halverwege of laat in de jaren 1250 overleden is en dat de auteur van de kroniek de Guillaume is die in de jaren zeventig van de dertiende eeuw pastoor van Puylaurens was. Er blijkt immers nergens uit de kroniek dat de auteur vóór 1215 geboren is en hoewel de auteur zelf aangeeft dat hij persoonlijk met bisschop Foulques van Toulouse gesproken heeft en dat hij de bisschop van Albi, Willem, ontmoet heeft, geeft hij niet aan hoe oud hij op deze momenten was. Bisschop Foulques overleed in 1231 en de bisschop van Albi in 1230 en het is zeker mogelijk dat de auteur hen ontmoet heeft toen hij op jonge leeftijd voor zijn opvoeding onderdeel vormde van het huishouden van de bisschop van Toulouse.¹²³

Welke Guillaume de Puylaurens nu precies de auteur van de *Chronica* is blijft vooralsnog dus een kwestie van speculatie, maar bijna zeker is wel dat de auteur een geestelijke was en dat hij aan de kant van de Kerk stond in haar strijd tegen de ketters en daarmee de heren van de Languedoc. Dit betekent echter niet dat hij de daden van het Franse kruisleger ook onvoorwaardelijk goedkeurde. De vernietiging van zijn geboortestreek door dit leger zal hem, als echte Tolozaan, ongetwijfeld pijn gedaan hebben. Het feit dat hij de vernielingen en slachtpartijen van het Franse kruisleger als een straf van God zag zal zijn pijn nog eens versterkt hebben. Maar niet alleen de Occitanen werden gestraft, ook de Fransen zelf kwamen daar volgens Guillaume niet onderuit. De mislukte poging van Amaury van Montfort om zijn gebied na de dood van zijn vader te behouden was volgens de kroniekschrijver eveneens een vergelding van God, omdat de kruisvaarders de kruistocht hadden laten ontsporen tot een ordinaire veroveringsoorlog. Beide partijen werden dus door God gestraft. Volgens middeleeuwse normen kan de *Chronica* dan ook als vrij objectief beschreven worden. De bondigheid van het verhaal heeft daar veel mee te maken: Guillaume heeft vrijwel alleen een opsomming gegeven van wat hij als feiten zag zonder ellenlange uitweidingen, commentaren, lofuitingen en scheldpartijen.¹²⁴

Van de *Chronica* zijn in totaal vier manuscripten overgeleverd. Het oudste manuscript stamt uit het begin van de veertiende eeuw. Dat betekent dat dit manuscript relatief gezien niet al te lang nadat Guillaume de Puylaurens zijn *Chronica* voltooit had opgetekend is, aangezien Guillaume tussen 1273 en 1276 gestopt is met schrijven. Vervolgens zijn er twee kopieën van dit manuscript overgeleverd en is er nog een vierde manuscript dat uit de zestiende eeuw stamt, maar dat gebaseerd is op een vroeg manuscript dat verloren gegaan is.¹²⁵

De moderne standaardeditie en -vertaling van de *Chronica* is van Jean Duvernoy – *Guillaume de Puylaurens, Chronique 1145-1275: Chronica Magistri Guillelmi de Podio Laurentii* – die in 1976 een Latijnse editie uitbracht met Franse vertaling van het veertiende-eeuwse manuscript. Pas in 2003 werd opnieuw een (Engelse) vertaling van de *Chronica* uitgebracht door W.A. Sibly en M.D. Sibly. De vertaling die ik gebruik heb is opnieuw van Raymond Doms die een Nederlandse vertaling gemaakt heeft (2003-2004) van de Franse vertaling van Jean Duvernoy uit 1976. Ter controle heb ik enkele passages uit deze Nederlandse vertaling vergeleken met de Engelse vertaling die eveneens gebaseerd is op de editie van Duvernoy, maar dan op de Latijnse weergave van de kroniek. De passages die ik vergeleken heb – de aanval op Béziers en Carcassonne in 1209, de Slag bij Muret in 1213, de belegering van Marmande in 1218-1219 en de aanval op Carcassonne in 1240 – komen vrijwel geheel overeen. Het enige verschil dat ik heb kunnen ontdekken ligt bij de schrijfstijl: W.A. Sibly en M.D. Sibly hebben een vloeiend leesbare, moderne vertaling gemaakt, terwijl Doms

¹²⁰ Bogaerts, 'Teksten en documenten' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

¹²¹ Dossat, 'À propos du chroniqueur Guillaume de Puylaurens', 47-52; Yves Dossat, 'Le chroniqueur Guillaume de Puylaurens était-il chapelain de Raymond VII ou notaire de l'Inquisition toulousaine?', *Annales du Midi* 65 (zp 1953) 345-357; Guillaume de Puylaurens, *Guillaume de Puylaurens, Chronique 1145-1275: Chronica Magistri Guillelmi de Podio Laurentii*, Jean Duvernoy ed. (Parijs 1976) 1-5.

¹²² Wanneer Guillaume stopte met schrijven is uit de gebeurtenissen die als laatste beschreven worden ongeveer af te leiden: in 1276 overleed Jacobus I van Aragon, maar aan het einde van Guillaume's kroniek is de koning nog in leven. De troonsbestijging van Filips III in 1270 en de gevangenneming en vrijlating van de graaf van Foix in 1273 worden echter nog wel beschreven. Men kan als gevolg hiervan dus aannemen dat Guillaume tussen 1273 en 1276 gestopt is met het schrijven van zijn kroniek.

¹²³ Elaine Graham-Leigh, Recensie van W.A. Sibly and M.D. Sibly, 'The Chronicle of William of Puylaurens. The Albigenian Crusade and its Aftermath', *H-France Review* 4, nummer 105 (zp oktober 2004) 373-375, aldaar 374.

¹²⁴ Roux-Perino, *The Cathars*, 167.

¹²⁵ De Puylaurens, *Guillaume de Puylaurens, Chronique 1145-1275*, Jean Duvernoy ed., 9-18.

geprobeerd heeft vast te houden aan de schrijfstijl van Guillaume de Puylaurens. Inhoudelijk is er echter vrijwel geen verschil aan te wijzen.¹²⁶

Ten slotte is er nog een derde belangrijke bron. Het *Canso de la Crosada* is zoals gezegd geen kroniek, maar een *chanson de geste* en niet in het Latijn geschreven, maar in het Occitaans. Het gedicht bestaat in totaal uit 9582 verzen, waarvan de eerste 2772 verzen geschreven zijn door een zekere Guillaume (of in het Occitaans Guilhem). Guillaume heeft zelf aan het begin van zijn tekst geschreven dat hij afkomstig is uit Tudela (Navarra) en dat hij een katholieke geestelijke is. Van Guillaume zijn net als van Pierre des Vaux-de-Cernay enkele feiten bekend. Rond 1200 arriveerde hij waarschijnlijk in het zuiden van Frankrijk, aangezien hij enkele jaren later de huwelijksceremonie van Raymond VI van Toulouse en Eleonora van Aragon in Toulouse bijwoonde. Waarschijnlijk vertrok Guillaume in de zomer of herfst van 1211, toen de kruisvaarders een bedreiging begonnen te worden voor de stad, naar Montauban waarvandaan hij naar de versterking van Bruniquel vertrok. Hier zocht hij de bescherming van graaf Boudewijn, een broer van Raymond VI, die zich sinds korte tijd aan de kant van de kruisvaarders geschaard had.¹²⁷

Volgens Eugène Martin-Chabot, één van de vertalers van het *Canso*, schreef Guillaume zijn tekst tussen 1210 en 1213: de begindatum wordt door de auteur zelf vermeld in *laisse* 9 en de einddatum kan ongeveer afgeleid worden uit de laatste gebeurtenissen die Guillaume in zijn gedicht beschreven heeft. Het feit dat de benoeming van Arnaud Amaury als aartsbisschop van Narbonne (12 maart 1212) en de Slag bij Las Navas de Tolosa (16 juli 1212) vermeld worden in het *Canso* (*laises* 5 en 7) geeft aan dat Guillaume halverwege het jaar 1212 nog bezig was aan zijn *chanson de geste*. Zijn gedeelte van het gedicht was echter zeker klaar vóór het overlijden van zijn beschermheer graaf Boudewijn in februari 1214, aangezien deze gebeurtenis niet beschreven is.¹²⁸

Het *Canso* is redelijk objectief, ook al blijkt duidelijk dat Guillaume de inspanningen van de kruisvaarders tegen de ketterij ondersteunt en zich verheugt met hun succes. Maar, in tegenstelling tot vele andere auteurs waaronder Pierre des Vaux-de-Cernay, veroordeelde hij de bevolking van de Languedoc niet als geheel. Hij stond bijvoorbeeld in voor de orthodoxie van de burggraaf van Béziers-Carcassonne en juichte de bekering en onderwerping aan de Kerk van degenen die voor de katharen vochten toe. Guillaume vond het echter wel juist dat koppige en fanatieke katharen gestraft werden, maar hij schreef eveneens met grote afkeuring over de losbandige kruisvaarders die in Béziers onschuldigen en zelfs geestelijken hadden afgeslacht. Guillaume de Tudela probeert dus werkelijk onpartijdig te zijn.¹²⁹ Ondanks deze weinige persoonlijke uitspraken is het gedicht een betrekkelijk droge opsomming van de feiten en Guillaume kan dan ook niet als een groot dichter bestempeld worden. Vanaf vers 2773 verandert het dichtwerk echter aanzienlijk als gevolg van een grote verandering: een nieuwe auteur pakte het werk op waar Guillaume in 1213 gestopt was. Het is duidelijk dat hier een persoon met meer talent aan het werk is geweest: het taalgebruik is beter, vlotter en levendiger en er worden goede dialogen gebruikt. Inhoudelijk vond er ook een grote verandering plaats: na de min of meer objectieve Guillaume koos zijn opvolger resoluut de zijde van Toulouse en moest vooral Simon van Montfort het ontgelden. Deze auteur is van de totaal vier auteurs de enige die werkelijk aan de zijde van de Occitanen stond, waardoor het tweede gedeelte van het *Canso* als extra waardevol gezien wordt. Het feit dat deze dichter achter de Occitanen stond wil overigens niet zeggen dat hij ook positief was over de katharen, want zij werden door hem gewoon gezien als kettters.¹³⁰

Van deze tweede auteur van het *Canso* is dus bekend aan wiens zijde hij stond. Van hem als persoon weten we echter niets. Eugène Martin-Chabot heeft naar aanwijzingen in de tekst gezocht, zoals welke personen en steden veel lof kregen, maar tot een definitieve conclusie is hij evenals anderen nooit gekomen. Tevens is de datering van deze tweede helft lastig. Het werk begint met de voorbereidingen op de Slag bij Muret (september 1213), maar omdat de auteur al vrij aan het begin verwijst naar het overlijden van Simon van Montfort (juni 1218) en de beëindiging van de belegering van Toulouse door het kruisleger (juli 1218) lijkt het er op dat hij pas in de zomer van 1218 begonnen is met schrijven. Halverwege *laisse* 142 en aan het einde van *laises* 147 en 150, allen aan het begin van het dichtwerk van de anonieme auteur, wordt naar het overlijden van Simon verwezen. In *laisse* 147 noemt de auteur echter niet alleen de dood van Simon, maar verwijst hij ook naar het overlijden van Guy van Montfort (januari 1228) en hoewel het mogelijk is dat dit een latere toevoeging is, geeft Martin-Chabot aan dat hier geen aanwijzingen voor zijn. Het is dus zeer aannemelijk dat de anonieme auteur pas in 1228 begonnen is met het schrijven van het tweede gedeelte van het *Canso* en dat hij gebruik gemaakt heeft van zijn (a-posteriori)kennis van de gebeurtenissen die al enkele jaren eerder plaatsgevonden hadden.¹³¹

Evenals Guillaume de Tudela schreef de anonieme tweede dichter het *Canso* nooit volledig af. Het dichtwerk eindigt op het moment dat Toulouse zich klaarmaakt voor de belegering van prins Lodewijk van Frankrijk en Amaury van Montfort (zomer 1219) en aangezien de stad als winnaar uit de strijd kwam lijkt het logisch dat het verhaal had moeten doorgaan, maar de schrijver heeft om onbekende redenen zijn werk afgebroken.¹³²

Van het *Canso* bestaat één compleet manuscript dat bewaard word in de *Bibliothèque Nationale* in Parijs en rond het jaar 1275 geschreven is. Tevens zijn er twee manuscriptkopieën van fragmenten van het *Canso* overgeleverd die gebaseerd zijn op verloren manuscripten en zijn er twee prozaversies respectievelijk uit de vijftiende eeuw en het begin van de zestiende eeuw. Deze twee

¹²⁶ Guillaume de Puylaurens, *The Chronicle of William of Puylaurens: The Albigensian Crusade and its Aftermath*, W.A. Sibly en M.D. Sibly ed. (Woodbridge 2003) xvii.

¹²⁷ Raymond Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/LaCanso-1.pdf>, hfst. I, vers 1, blz. 4; Guillaume de Tudela, *La chanson de la croisade albigeoise. La chanson de Guillaume de Tudèle. Les classiques de l'histoire de France au Moyen Âge* 13, Eugène Martin-Chabot ed. (deel I, 2de druk; Parijs 1960) VIII. (Vanaf hier *La chanson de la croisade albigeoise* 13)

¹²⁸ De Tudela, *La chanson de la croisade albigeoise* 13, Martin-Chabot ed., XI-XII.

¹²⁹ Ibidem, IX-X.

¹³⁰ Anonieme auteur, *La chanson de la croisade albigeoise. Le poème de l'auteur anonyme. Les classiques de l'histoire de France au Moyen Âge* 24, Eugène Martin-Chabot ed. (deel II; Parijs 1957) VIII, XXIII-XXVI (vanaf hier *La chanson de la croisade albigeoise* 24); Bogaerts, 'Teksten en documenten' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

¹³¹ Anonieme auteur, *La chanson de la croisade albigeoise* 24, Martin-Chabot ed., XIII-XIV.

¹³² Bogaerts, 'Teksten en documenten' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

prozaversies zijn opgetekend in drie manuscripten die op een aantal punten sterk afwijken van het compleet overgeleverde manuscript. De prozaversies zijn historisch dan ook niet geheel betrouwbaar, wat wel geldt voor het complete manuscript in verzen, zoals uit een vergelijking met de twee eerder vermelde kronieken en andere middeleeuwse bronnen blijkt. Het feit dat het *Canso* beschouwd wordt als historisch vrij betrouwbaar is echter wel zeer interessant, aangezien er enkele gebeurtenissen in beschreven worden die niet in andere teksten voorkomen, zoals het bezoek van koning Peter II van Aragon aan Carcassonne tijdens het beleg van deze stad.¹³³ Mochten deze weergaven op werkelijkheid berusten, dan geeft het *Canso* als het ware extra informatie die onderzoekers mogelijk nieuw of ander inzicht kan verschaffen, zowel wat betreft de gebeurtenissen als wat betreft de auteur.

Van het *Canso* zijn net als van de andere twee bronnen enkele edities en/of vertalingen gemaakt. Één van de eerste kritische edities van het volledige manuscript en met een Franse vertaling is het tweedelige *La chanson de la croisade contre les albigeois commencée par Guillaume de Tudèle et continuée par un poète anonyme* (1875-1879) van Paul Meyer. Vijftig jaar later verscheen er een tweede vertaling onder de naam *La chanson de la croisade albigeoise* van Eugène Martin-Chabot. Martin-Chabot publiceerde zijn editie en vertaling in drie delen tussen 1931 en 1961. Hoewel er nog een derde Franse vertaling verscheen in 1989 van Henri Gougaud, ditmaal zoals het origineel in verzen, wordt het werk van Martin-Chabot als de moderne standaardeditie en -vertaling gezien. Tevens is er in 1996 een Engelse vertaling verschenen van Janet Shirley onder de naam *The song of the Cathar Wars: A History of the Albigensian Crusade*.¹³⁴ Ikzelf heb mij opnieuw gebaseerd op de vertaling van Raymond Doms, die zich op zijn beurt gebaseerd heeft op de drie volumes van Eugène Martin-Chabot. Doms heeft echter wel enkele veranderingen doorgevoerd. Zo is de tekst ontdaan van overtolligheden zodat elke *laisse* een vaste structuur heeft gekregen.¹³⁵ In het origineel hebben de auteurs namelijk regelmatig stoplappen gebruikt om een vers op te vullen of rijmend te maken. Over het algemeen gaat het hier dan om religieuze aanroepingen of zinnen die vertaald zouden worden als 'voor zover ik weet' en die niet van groot belang zijn voor het verhaal en dus prima achterwege gelaten konden worden. Tevens heeft Raymond Doms besloten slechts de essentiële voetnoten van Martin-Chabot over te nemen, waarin bijvoorbeeld aangegeven wordt dat de auteur zich vergist heeft. Een laatste belangrijke verandering van Doms heeft betrekking op het uiterlijk van zijn vertaling. Ter verduidelijking heeft Doms de tekst ingedeeld in hoofdstukken voorzien van een titel die in het manuscript niet aanwezig zijn.¹³⁶

2.1.2 Van bekeringspogingen tot de oproep van een kruistocht

Zoals gebleken is waren de prelaten van de Languedoc niet zeer bezorgd over de verspreiding van ketterij. De leiders van de Katholieke Kerk waren dit daarentegen wel. Al in 1145 vertrok Bernard van Clairvaux, abt van het cisterciënzerklooster Clairvaux, samen met Albéric van Ostie (legaat van paus Eugenius III) en Geoffroy van Lèves (bisschop van Chartres) naar de Languedoc om de gelovigen te waarschuwen voor het ketterse katholicisme en om de bevolking weer aan de kant van de Kerk te krijgen. In zijn preken probeerde Bernard van Clairvaux de Occitanen te overtuigen van het juiste geloof, het katholicisme, maar hij preekte vooral voor een strenge aanpak van de katharen waarbij gebruik van het zwaard zeker niet geschuwd hoefde te worden. Bernard van Clairvaux en zijn aanhang werden over het algemeen echter niet met open armen ontvangen. In tegendeel, de desinteresse was zo groot dat maar weinig mensen gevonden konden worden die naar de preken wilden luisteren. Het falen van de missie was in de ogen van Bernard van Clairvaux een enorme deceptie en nederlaag en dus een overwinning voor de katharen en hun sympathisanten.¹³⁷ Voordat hij zich weer terugtrok in zijn klooster schreef Bernard daarom een preek waarin de katharen er zeer slecht van af komen: 'Men kan ze niet overtuigen door argumentatie (dat begrijpen ze niet), niet door autoriteit (die erkennen ze niet), niet door overtuiging (want ze zijn te kwader trouw).'¹³⁸ Hij sloot zijn preek vervolgens af met een oproep aan het volk om de katharen aan te pakken: 'grijp ze en stop niet voordat ze allen te gronde gericht zijn want ze hebben bewezen dat ze liever dood zijn dan dat ze bekeerd worden.'¹³⁹

Na de mislukte bekeringspogingen had de Kerk tijd nodig om met nieuwe maatregelen te komen. Voorlopig kregen de kettters dus alle kans om zich te organiseren. In 1167 was het kathaarse bisdom van Albi zelfs zo groot geworden dat het noodzakelijk was om hier drie nieuwe kathaarse bisdommen uit te creëren: de Agenais (rond Agen gelegen), de Toulousain (rond Toulouse gelegen) en de Carcassès (rond Carcassonne gelegen) kregen allemaal een eigen zetel. In 1226 zou uiteindelijk nog een vijfde bisdom, dat van Razès (gelegen tussen Fanjeaux en Limoux), gecreëerd worden uit het bisdom Carcassès.¹⁴⁰

De reactie van het pausdom op de situatie in de Languedoc was duidelijk slechts een algemene reactie op problemen die veroorzaakt werden door ketterse bewegingen. De katharen werden dan wel als kettters bestempeld, maar hadden in werkelijkheid weinig te verduren. In eerste instantie streefde men namelijk naar dialogen met de leiders van de kettters, maar nadat de aard van het kathaarse geloof duidelijker werd en de organisatie van de katharen sterker, werden zowel de kettters als degenen die als hun beschermers gezien werden steeds stelselmatiger veroordeeld. Gedurende de twaalfde eeuw hielden de pausen zich dan ook steeds meer aan een duidelijk beleid: er kon onder geen enkel voorbehoud een compromis gesloten worden met de kettters, maar zij konden wel tot berouw en bekering gebracht worden. Het aantal katholieke preken steeg gedurende de twaalfde eeuw dan ook enorm, maar ook dwang werd door de Kerk als een bruikbaar instrument gezien. Mensen onder dwang zetten werkte immers altijd, maar de Kerk had hierbij de steun van de seculiere machten nodig. Het gebrek aan medewerking van de Occitaanse adel betekende dus dat de Kerk zeer

¹³³ De Tudela, *La chanson de la croisade albigeoise* 13, Martin-Chabot ed., XVII-XVIII, XXVI; Guillaume de Tudela en een anonieme auteur, *The Song of the Cathar Wars. A History of the Albigensian Crusade*, Janet Shirley ed. (Aldershot 1996) 8-9.

¹³⁴ De Tudela, *The Song of the Cathar Wars*, Janet Shirley ed., 9.

¹³⁵ Elke *laisse* heeft één rijm en verzen van 12 voet ofwel lettergrepen.

¹³⁶ Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, Vooraf, blz. 2.

¹³⁷ Bogaerts, 'De kruistocht' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 40.

¹³⁸ Eigen vertaling van de Franse vertaling van Duvernoy: Duvernoy, *Le catharisme* II, 174.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ Roux-Perino, *The Cathars*, 81-82.

zwak stond in de Languedoc.¹⁴¹ Door legaten aan te stellen werden de pausen van de tweede helft van de twaalfde eeuw wel via persoonlijke informatiebronnen op de hoogte gehouden van de gebeurtenissen in de Languedoc. Deze legaten zaten tevens enkele concilies voor en ondanks dat hier soms geweld gebruikt werd tegen de katharen, hadden zij weinig positieve gevolgen voor de Kerk. Wat het meest opvallende is aan de jaren tussen de bekeringspoging van Bernard van Clairvaux in 1145 en 1198, het jaar waarin Innocentius III tot paus gekozen werd, is de vruchteloze aard van de pauselijke ondernemingen. Er is niets waaruit blijkt dat beoefening van het kathaarse geloof en de verspreiding van dat geloof ernstig belemmerd werd.¹⁴²

Het lijkt er dus op dat het kathaarse geloof zich vrij kon verspreiden en niet alleen in de Albigeois en Toulousain, waar het geloof als eerste echt voet aan de grond gezet had, maar ook naar het noordoosten naar Agen en Cahors, naar het zuidoosten naar Minerve en de Biterrois (rond Béziers) en voornamelijk naar Carcassonne, Mirepoix, Foix en de Razès. In het zuiden van het huidige Frankrijk had de Kathaarse Kerk zich in de twaalfde eeuw dus gevestigd in de gebieden van de drie grote zuidelijke politieke eenheden: het graafschap Foix, het graafschap Toulouse en de Trencavelburggraafschappen. En als gevolg van het feit dat de Kathaarse Kerk georganiseerd was in bisdommen en een hiërarchisch gestructureerde geestelijkheid had, en op deze punten dus vergelijkbaar was met de organisatie van de Katholieke Kerk, kan men zeggen dat er sprake was van een werkelijk dissidente Kerk. Het spreekt voor zich dat dit werkelijk een doorn in het oog was van de Katholieke Kerk.¹⁴³

Het pausdom had dus duidelijk met enkele problemen te maken in de strijd tegen het katarisme, wat één van de redenen geweest is voor de snelle verspreiding van het ketterse geloof. Dus nu het kathaarse geloof aan het einde van de twaalfde eeuw en het begin van de dertiende eeuw in een steeds groter gebied werd aangehangen en een groot aantal mensen zich bekeerden, was het voor de katholieke geestelijken noodzakelijker dan ooit om werkelijk ferm op te treden. Met de aanstelling van een nieuwe paus in januari 1198 keerde het tij dan ook aanzienlijk en niet alleen wat betreft de strijd tegen het katarisme: de gehele plaats van de Katholieke Kerk in de wereld moest veranderd en verbeterd worden. Het hoofddoel van paus Innocentius III (r. 1198-1216) was om de Kerk de haar door God gewezen plaats (terug) te geven: de Kerk moest het hoogste heerschap van de wereld worden, aangezien God de hoogste leenheer was en de paus zijn enige vertegenwoordiger op aarde. Innocentius begon zich dan ook direct bezig te houden met verschillende politieke zaken. Hij hield zich onder andere bezig met de benoeming van de keizer van het Heilige Roomse Rijk en de machtsverhoudingen in Sicilië en overige Italiaanse koninkrijken. Hoewel één van de belangrijkste doelen van Innocentius dus politiek georiënteerd was, betekende dit natuurlijk niet dat religieuze zaken minder belangrijk werden. Paus Innocentius was bijvoorbeeld een zeer grote voorstander van kruistochten, die volgens hem in het Oosten niet succesvol konden zijn terwijl ketterij zich in Europa verspreidde. Één van zijn belangrijkste taken was daarom het beëindigen van de problemen in de Languedoc, waar de verspreiding van het kathaarse geloof in volle gang was. De kerken werden hier immers vrijwel niet meer bezocht en rond 1200 was het triomferende katarisme zo sterk geworden dat het op het punt stond om in bepaalde plaatsen in de Languedoc het katholicisme zelfs te verdringen.¹⁴⁴

Het was voor paus Innocentius dus noodzakelijk om zo snel mogelijk in te grijpen, maar de standaardmaatregelen tegen ketterij hadden in het verleden tot niets geleid. De rondreizende en prekende cisterciënzers hadden de ketterij met woorden en overtuigingskracht geprobeerd te bestrijden, maar de katharen hadden zich niet laten overtuigen: ze waren niet geïnteresseerd geweest in de katholieke preken en ook de katholieke bewoners van de Languedoc hadden vaak niet de moeite genomen om naar hun religieuze gelijken te komen luisteren. Hoewel Innocentius III dit vredelievende beleid in eerste instantie toch voortzette, is het gezien de resultaten uit het verleden niet zeer opmerkelijk dat hij het na een compleet fiasco van alle diplomatieke en spirituele zendingen al snel over een andere boeg gooide. Wel is het opmerkelijk dat dit direct een heilige oorlog naar de Languedoc betekende.¹⁴⁵

De Eerste Albigenzenkruistocht (1209-1224), zoals de eerste oorlog tussen de katharen en de katholieken genoemd wordt, was het levenswerk van paus Innocentius III. Hoewel het aanvankelijk lijkt alsof de oproep van de paus tot een kruistocht uit het niets verschenen is, is niets minder waar. Al direct na zijn benoeming begon paus Innocentius met het vormen van een leger dat tegen de katharen zou moeten gaan optreden. Hieruit blijkt wel dat Innocentius III al vanaf het begin van zijn aantreden met het idee speelde om de katharen via een kruistocht te bekeren of te vernietigen. De werkelijke intentie van de paus blijkt tevens uit het feit dat hij al voordat gebleken was dat zijn missionaire pogingen gefaald hadden, begonnen was te dreigen met een invasie. Voor militair ingrijpen was Innocentius echter afhankelijk van de grote seculiere machten van West-Europa en voornamelijk van de koning van

Dertiende-eeuws fresco van paus Innocentius III
(Klooster San Benedetto in Subiaco, Italië)

¹⁴¹ Costen, *The Cathars*, 99-100.

¹⁴² *Ibidem*, 108.

¹⁴³ Roux-Perino, *The Cathars*, 81-82.

¹⁴⁴ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 102-103; Costen, *The Cathars*, 108-109.

¹⁴⁵ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 23.

Frankrijk. De Franse koning Filips II August(us) (r. 1180-1223) voelde echter niets voor een gewapende strijd met de heren van de Languedoc, zeker niet omdat de belangrijkste heer, de graaf van Toulouse, zijn schoonbroer was. Daarnaast was hij verwickeld in een oorlog met de Engelse koning en bezat hij dus niet de middelen of de interesse om zich met de Languedoc bezig te houden. Na de katholieke preken volgde de paus daarom met de traditionele banbliksems, excommunicaties en interdicten en zond hij opnieuw legaties, maar het is niet verbazingwekkend dat ook dit niets opleverde en dat het aantal katharen gestaag bleef groeien.¹⁴⁶

Begin januari 1208 keerde het tij echter voor paus Innocentius III: op 15 januari werd de pauselijke legaat Pierre van Castelnau, die naar de Languedoc gestuurd was om de katharen te bekeren en de hoge heren aan te sporen in te grijpen tegen de ketters, vermoord.¹⁴⁷ De dag daarvoor had een ontmoeting plaatsgevonden tussen de legaat en Raymond VI van Toulouse, die hoopte dat de legaat zijn excommunicatie – een gevolg van zijn aanhoudende weigering om de katharen op zijn grondgebied te vervolgen – zou opheffen. Het onderhoud werd echter een totale mislukking: Raymond VI weigerde de eisen van Pierre van Castelnau in te willigen en dus verlieten de legaat en zijn volgelingen op 15 januari het grafelijk hof zonder een succes behaald te hebben. Op weg naar het oosten werden de pauselijke legaat en zijn gevolg echter aan de oever van de Rhône belaagd en werd Pierre van Castelnau vermoord. Pierre des Vaux-de-Cernay heeft in zijn *Hystoria Albigensis* een bul (10 maart 1208) van paus Innocentius III opgenomen waarin de ontmoeting tussen de graaf van Toulouse en de pauselijke legaat als volgt beschreven wordt:

Toen de legaten aangekomen waren in die stad [Saint-Gilles] toonde de graaf zich tegenover hen soms volgzzaam en oprecht in zijn belofte de bevelen uit te voeren die hem gegeven werden voor zijn bestwil, soms bedrieglijk en koppig in zijn weigering er zich aan te onderwerpen. Toen de legaten besloten zich terug te trekken, bedreigde hij ze openlijk met de dood: hij verklaarde dat hun vertrek, of het nu gebeurde over land of over water, door hem zorgvuldig zou bespied worden (...)¹⁴⁸

De vijandigheden tussen Raymond VI en Pierre van Castelnau worden hier duidelijk naar voren gebracht, als ook de mislukking van de ontmoeting. Het feit dat paus Innocentius in zijn volledige bul veel verwezen heeft naar de graaf, en naar zijn ontmoeting met Pierre van Castelnau, en zelfs specifiek vermeld heeft dat Raymond VI de legaat met de dood bedreigd heeft, geeft al enigszins aan wat de paus met zijn bul wilde bereiken: het legitimeren van een kruistocht. Hij beschreef vervolgens ook de moord zelf en, belangrijker, waarom de graaf daar verantwoordelijk voor was:

Wat de Graaf van Toulouse betreft die reeds door de banvloek voor ernstige en herhaalde fouten, te lang om op te noemen, getroffen is, zijn verantwoordelijkheid in de moord op de heilige man blijkt uit zekere tekenen: niet alleen heeft hij hem openlijk met de dood bedreigd en een valstrik tegen hem opgezet, maar daarenboven, zegt men, heeft hij de moordenaar in zijn intieme kring ontvangen en hem een grote beloning gegeven, zonder te spreken van andere verdenkingen die ons duidelijk zijn geworden.¹⁴⁹

In zijn bul wees de paus Raymond VI dus aan als de opdrachtgever van de moordaanslag op Pierre, wat hij tevens liet blijken door de graaf opnieuw te excommuniceren, en moest de aanleiding voor de moord gezocht worden in het feit dat Raymond zijn kathaarse onderdanen, als ook zichzelf, wilde beschermen. Dat de graaf van Toulouse de katharen tolereerde en niet tegen hen wilde optreden zou dus ten grondslag gelegen hebben aan de moord op Pierre van Castelnau. Hoewel tegenwoordig met zeer veel scepticisme naar de beschuldiging van de paus gekeken wordt, kan niet ontkend worden dat bijna alle tijdgenoten overtuigd waren van de schuld van de graaf. En door een verband te trekken tussen de daad van Raymond VI en zijn bescherming van de katharen kreeg Innocentius een prachtige kans om militair in te grijpen. In zijn bul van 1208 riep hij dan ook iedereen op om op te treden tegen de graaf en de katharen:

Het bloed van het slachtoffer zal, we twijfelen daar niet aan, een dergelijke efficiëntie hebben dat het werk van de heilige prediking dat hij was begonnen in het zuiden van Frankrijk (...), van God de verlangde ontwikkeling [zal] kennen. Om die reden menen we onze eerbiedwaardige broeders de aartsbisschoppen van Narbonne, Arles, Embrun, Aix en Vienne, (...) zorgzaam te moeten verwittigen en aan te sporen, en wij bevelen hen krachtig vanwege de Heilige Geest en krachtens de gehoorzaamheid die zij ons verschuldigd zijn, dat zij het woord van vrede en geloof dat gezaaid werd door de overledene verplicht zijn met water te begieten en met hun prediking te doen opbloeien. Dat zij mogen werken met een niet aflatende ijver om de ketterse verdorvenheid te bestrijden en het katholieke geloof te versterken, om de ondeugden uit te roeien en de deugden te planten (...).¹⁵⁰

(...) Dat het aan elke katholiek toegelaten weze, onder voorbehoud van de rechten van de voornaamste heer, niet alleen deze graaf in persoon te bestrijden, maar ook nog zijn goederen in bezit te nemen en te bewaren opdat de wijsheid van een nieuwe eigenaar dit gebied van de ketterij zou zuiveren waarmee ze door de fout van de graaf tot vandaag beschaamd besmeurd is (...).¹⁵¹

¹⁴⁶ Bogaerts, 'De kruistocht' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 47-48.

¹⁴⁷ Een pauselijke legaat is een gezant van de paus die met bepaalde volmachten is uitgerust. Vanaf met name de twaalfde eeuw lieten de pausen juridische conflicten waarin zij in hoger beroep om een oordeel waren gevraagd over aan legaten.

¹⁴⁸ Vertaling van Raymond Doms, Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis*', deel I, derde deel, eerste hoofdstuk, vers 58, blz. 16.

¹⁴⁹ *Ibidem*, vers 62, blz. 18.

¹⁵⁰ *Ibidem*, vers 61, blz. 17-18.

¹⁵¹ *Ibidem*, vers 62, blz. 18-19.

Vooruit, Ridder van Christus! Vooruit dappere soldaten van het leger van Christus! Dat de universele kreet van pijn van de heilige Kerk jullie aanspore! Dat een godsvruchtige ijver in u ontbrande om een zo grote belediging aan God aangedaan te wreken. (...) Daarom vragen wij u onze aanmaningen goed te begrijpen. Met welwillendheid sporen wij u aan, wij dragen u op, vol vertrouwen in naam van Christus, ten overstaan van dergelijk gevaar beloven wij u de vergiffenis van uw zonden opdat, zonder dralen, u zo grote gevaren zou verhelpen. Span u in om deze volkeren tot vrede te brengen in naam van de God van vrede en liefde. Span u in om de ketterij met alle middelen die God u zal ingeven, te verwoesten. (...) Wat betreft de graaf van Toulouse (...) verjaag hem, hem en zijn medeplichtigen (...). Ontneem hen hun gronden opdat katholieke inwoners de plaats innemen van de verwijderde ketteren en dat zij, conform met de discipline van het orthodox geloof dat het uwe is, dienen in Gods tegenwoordigheid in heiligheid en gerechtigheid.¹⁵²

Uit de woorden van paus Innocentius blijkt heel duidelijk dat de moordaanslag op Pierre van Castelnau als excuus aangegrepen werd om militair in te grijpen in de Languedoc en dus was de moord de directe aanleiding voor de Eerste Albigenzenkruistocht, die ruim een jaar later van start zou gaan. Innocentius III kon nu eindelijk zijn reeds lang bestaande plan uitvoeren en riep de Franse koning opnieuw op tot een kruistocht tegen de ketteren. Het is echter niet zo dat deze kruistocht tegen de katharen zonder de moord op Pierre van Castelnau nooit in het leven geroepen zou zijn. Zoals gezegd speelde paus Innocentius al vanaf 1198 met het idee van een kruistocht en dus was de moord en het feit dat deze in de schoenen van Raymond VI van Toulouse geschoven kon worden een excuus dat Innocentius met beide handen aangreep. De moord op Pierre van Castelnau heeft het proces dan ook alleen maar versneld en niet in werking gezet.¹⁵³ Daarnaast is het belangrijk om de werkelijke reden van de kruistocht te begrijpen. Jarenlang is door historici namelijk aangenomen dat de Eerste Albigenzenkruistocht in het leven geroepen werd omdat het kathaarse geloof zo succesvol geworden was en aan het einde van de twaalfde eeuw en het begin van de dertiende eeuw dus een zeer grote bedreiging vormde voor de Katholieke Kerk. De katharen zouden zo succesvol geweest zijn in het aantrekken van katholieken dat de Kerk wel op deze manier moest reageren. Vanaf de derde kwart van de twintigste eeuw hebben historici deze veronderstelling echter in twijfel getrokken en hebben zij de aard van ketterij opnieuw onderzocht. Het begrip ketterij is immers relatief: het bestaat alleen als het door orthodoxie gecreëerd wordt. Alleen met de formulering van orthodoxe geloofsovertuigingen is ketterij mogelijk, als afwijking van die overtuigingen. In de twaalfde eeuw, toen het katharisme sterk opkwam, was het daarom nog steeds onduidelijk wat nu precies ketterse geloven waren. Het was immers pas in de dertiende eeuw, en gedeeltelijk als reactie op ketterij, dat de Kerk duidelijke richtlijnen voor de scholing en geloofsbeoefening van leken vastlegde. Tot aan die tijd was het dus zeer ingewikkeld om ketterse geloven aan te wijzen gezien het feit dat zij op basis van het katholieke geloof gedefinieerd werden. Niet alle geloofsovertuigingen die afweken van het orthodoxe geloof werden dan ook als ketterse geloven bestempeld. Iemand werd pas als ketter bestempeld als hij, nadat hij op zijn fouten gewezen was, zijn geloofsovertuigingen nog steeds hardnekkig bleef verdedigen. Toch bleef de jacht op ketteren in werkelijkheid zeer selectief en hoewel de kruistocht tegen de katharen in het leven geroepen was als reactie op het feit dat het kathaarse geloof afweek van het katholieke geloof, was dat dus niet de gehele reden. Zij hadden immers specifiek de aandacht getrokken van de pausen en voornamelijk van Innocentius III, die de jacht op de katharen zeer serieus nam. De oproep tot een kruistocht tegen de katharen was dan ook niet slechts het gevolg van het afwijkende geloof, maar had bijvoorbeeld ook te maken met de persoonlijkheid van paus Innocentius III. Deze paus zag kruistochten immers als de perfecte manier om geloofskwesties op te lossen en greep dus elke kans aan om een kruistocht te lanceren. Daarnaast leek een kruistocht de enige mogelijkheid om het kathaarse geloof werkelijk uit de Languedoc te bannen, aangezien de lokale adel niet wilde meewerken aan een waarschijnlijk minder geweldadige oplossing. Het was dus een samenkomen van omstandigheden die leidde tot de Eerste Albigenzenkruistocht.¹⁵⁴

Voor het succes van de kruistocht was Innocentius III echter nog steeds afhankelijk van de Franse koning, maar ook nu bleef Filips II weigeren tegen de katharen van de Languedoc te strijden. Één van de redenen hiervoor is dat hij een grote hekel had aan de ambities van de paus om zich te mengen in feodale zaken met een leenman zoals Raymond VI van Toulouse. Als een heer een ketter of verdediger van ketteren was, dan was het immers de taak van zijn leenheer om dit op te lossen en zouden zijn gebieden moeten komen te vervallen in het voordeel van deze suzerain. Na lang aandringen van de paus gaf de Franse koning echter wel toestemming voor de creatie van een groot leger, voornamelijk omdat hij het zich niet kon veroorloven om de paus in de weg te zitten, en kregen zijn baronnen toestemming om zich in de strijd tegen de katharen te mengen. De keuze van de koning om zich niet persoonlijk te mengen in de strijd had echter tot gevolg dat de Kerk zelf de leiding over de operatie in handen moest nemen, waardoor Arnaut Amaury, abt van de invloedrijke abdij Cîteaux, aangewezen werd als de algemeen opperbevelhebber van het kruisleger.¹⁵⁵

Hoewel de Franse koning zich dus niet liet overhalen, waren er wel veel Franse baronnen en bisschoppen die zich door de pauselijke beloften van avontuur, gebiedsuitbreiding en buit lieten overtuigen. De rijkdom van het Zuiden was hen al lang een doorn in het oog en bij een overwinning zou veel vergaard worden. Ook de deelname zelf leidde al tot vele voordelen, zoals de ontvangst van een algemene aflaat, een vrijstelling van belasting, de opschorting van mogelijke schulden en, voor diegenen voor wie het van toepassing was, de bevrijding van het lijfeigenschap. Naast de vele voordelen die de kruisvaarders zouden vergaren, zowel bij deelname als overwinning, speelde ook de algemeen maatschappelijke tolerantie van de Occitanen ten opzichte van joden, islamieten en vrouwen een belangrijke rol. Deze tolerantie stond de noorderlingen, die in een geheel andere samenleving woonden, tegen en dus

¹⁵² Vertaling van Raymond Doms. Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel I, derde deel, eerste hoofdstuk, vers 64, blz. 19-20.

¹⁵³ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 50.

¹⁵⁴ Ibidem, 175-178 (Carol Lansing).

¹⁵⁵ Bogaerts, 'De kruistocht' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 48; Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 103-104.

was het zeer aantrekkelijk om daar verandering in te brengen. Over het algemeen waren de kruisvaarders echter voornamelijk gemotiveerd door geloofsijver, wat tot uiting gebracht werd door het verlangen naar de aflat.¹⁵⁶

Hoewel er in werkelijkheid dus vele verschillende redenen aan te wijzen zijn die ertoe geleid hebben dat de Franse baronnen en in mindere mate de bisschoppen de wapens tegen de zuiderlingen opnamen, werden er door de paus slechts twee officiële redenen voor de kruistocht gegeven: het herstellen van de vrede in de Languedoc en het zuiveren van het land van alle ketterij.¹⁵⁷ Om zo veel mogelijk mensen aan te trekken bestempelde Innocentius III de katharen daarnaast niet alleen als ketters, maar ook als revolutionaire ondermijners van het gezag die tegen alle uitingen van orde en hiërarchie in opstand kwamen. Paus Innocentius III predikte dus voor een kruistocht in naam van de orde en wet, voornamelijk op religieus vlak.¹⁵⁸

Om de katharen van de Languedoc te bekeren was paus Innocentius III dus niet langer afhankelijk van de Occitaanse heren, maar hun gebrek aan medewerking stond de volledige vernietiging wel in de weg. Het kruisleger kon het kathaarse geloof immers niet te gronde richten als de katharen beschermd werden door de Occitaanse heren. Hoewel het doel van het kruisleger dus de vernietiging van de kathaarse ketterij was, hield dit in werkelijkheid eveneens de vernietiging van de Occitaanse heren in. Voordat de katharen serieus aangepakt konden worden, moesten deze heren eerst overgehaald worden zich aan de zijde van de Kerk te scharen of moesten zij, als zij dit weigerden, door het kruisleger verslagen worden. Dit betekent dat de kruistocht zich in eerste instantie richtte op de twee heren van de Languedoc die de meeste katharen in hun grondgebied hadden wonen: Raymond VI van Toulouse en Raimond-Roger Trencavel, burggraaf van Béziers-Carcassonne. Als gevolg hiervan had de kruistocht, ondanks dat het doel religieus was en men geen politieke ambities had, niet alleen invloed op het religieuze leven van de Occitanen, maar ook op hun politieke leven.¹⁵⁹

Anderhalf jaar na de moord op Pierre van Castelnau was het eindelijk zo ver: een groot noordelijk leger verzamelde zich in Lyon om zich volledig te richten op de *negotium pacis et fidei* (taak van vrede en geloof).¹⁶⁰ De lang geplande kruistocht tegen de katharen en hun beschermheren kon eindelijk van start gaan. Het kruisvaartleger bestond onder andere uit de hertog van Bourgondië, de graaf van Nevers, de graaf van St. Pol, de graaf van Montfort, de graaf van Bar-sur-Seine en hun vazallen – de kruistocht stond

Zegel van Raymond VI van Toulouse

Zegel van Raimond-Roger Trencavel

aanvankelijk dan ook bekend als de baronnenkruistocht – en enkele (aarts)bisschoppen zoals de aartsbisschop van Sens en de bisschoppen van Autun, Clermont en Nevers. Daarnaast waren er enkele groepen uit Duitsland, Gascogne en Poitou. Het is dus niet opmerkelijk dat Raymond VI van Toulouse de voorbereidingen voor de kruistocht met toenemende angst aanzag. In de winter van 1209 zond hij daarom een delegatie naar Rome om zijn zaak te bepleiten. Volgens het *Canso* werd daar afgesproken dat Raymond VI weer opgenomen zou worden in de Kerk – de graaf was op dat moment immers geëxcommuniceerd – als hij als onderpand voor zijn woord om zich naar de pauselijke bevelen te schikken zeven van zijn best versterkte burchten zou overdragen aan de Kerk. Dus terwijl het kruisleger richting de Rhônevallei trok, ontmoette Raymond VI de pauselijke legaat Milo die hem een verzoening met de Kerk aanbood, en dus bescherming tegen de kruisvaart, in ruil voor een belofte dat de graaf de schade die de Kerk had opgelopen zou vergoeden en in actie zou komen tegen de katharen. Gezien het feit dat Raymond VI het eerste slachtoffer van de kruistocht zou worden, kon de graaf weinig anders doen dan deze voorwaarden aanvaarden. Zijn publieke verzoening met de Katholieke Kerk vond op 18 juni in St. Gilles plaats, waardoor zijn tweede excommunicatie werd opgeheven.¹⁶¹

De verzoening van Raymond VI had echter zeer grote gevolgen, zowel voor hem als voor de kruistocht. De graaf werd gedwongen om zich bij de gehele operatie aan te sluiten, waardoor hij en zijn landgoederen onder bescherming van de Heilige Stoel kwamen te staan.¹⁶² Dit betekende dat alle ogen nu volledig gericht werden op de uitgestrekte grondgebieden tussen Toulouse en Montpellier ofwel de Trencavelburggraafschappen en dat burggraaf Raimond-Roger Trencavel het enige doelwit van de gehele kruistocht werd. Raimond-Roger had op zijn minst een even slechte reputatie wat betreft de tolerantie van de katharen als Raymond VI van Toulouse en zijn burchten domineerden de regio waar de katharen het meest talrijk waren. Raimond-Roger Trencavel was dus de meest logische persoon om aan te vallen al zal het feit dat zijn burchten zeer goed versterkt waren wel enige twijfels met zich meege-

¹⁵⁶ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 104, 106; Girou, *Carcassonne*, 35-36; Costen, *The Cathars*, 120-121.

¹⁵⁷ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 106.

¹⁵⁸ Girou, *Carcassonne*, 37-38.

¹⁵⁹ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 66-67.

¹⁶⁰ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 106; Girou, *Carcassonne*, 38.

¹⁶¹ Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. I, vers 10-11, blz. 8

¹⁶² Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. I, vers 10-11, blz. 8; Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel I, tweede hoofdstuk, vers 82-83, blz. 24; Roux-Perino, *The Cathars*, 129-130.

bracht hebben. De graaf zelf was echter niet van plan om af te wachten of zijn versterkingen de belegeringen van het kruisleger zouden doorstaan: uit angst voor wat komen zou besloot de graaf van Béziers-Carcassonne het kruisleger tegemoet te gaan met de bedoeling zich te onderwerpen aan de kruisvaarders en zijn katholieke geloof te bevestigen. De pauselijke legaten waren echter niet van plan om hun laatste doelwit eveneens kwijt te raken en dus werd de overgave van Raimond-Roger geweigerd. Hoewel de kruistocht bijna voorbij geweest was voordat deze werkelijk begonnen was, bleef er nu toch een machtige vijand overeind staan waar de kruisvaarders zich op konden richten. En omdat Raymond VI zich had aangesloten bij de kruisvaarders kon Raimond-Roger geen steun verwachten van deze leenheer en kon tevens geen grote Occitaanse coalitie gevormd worden.¹⁶³

Ondertussen was het kruisleger steeds verder zuidwaarts getrokken richting de twee belangrijkste steden van de Trencavelburggraaf: Béziers en Carcassonne. Op 21 juli 1209 bereikte het leger Béziers terwijl Raimond-Roger, die besloten had dat hij de stad niet zelf kon verdedigen, zich richting Carcassonne haastte, de meest afgelegen en versterkte stad die hij bezat. De inwoners van Béziers waren overtuigd dat zij elke belegering konden weerstaan en besloten zich te verzetten tegen het kruisleger. Op het moment van de belegering had Béziers een populatie van ongeveer tienduizend. Het kathaarse geloof was hier sterk aanwezig, wat blijkt uit het feit dat een groep katholieken, waaronder Pierre van Castelnau, in 1206 in deze stad twee weken lang gepredikt had om de katharen te bekeren. De inwoners en consuls van Béziers toonden hun vertrouwen toen zij weigerden in te gaan op het voorstel van hun bisschop om ruim tweehonderd ketters over te leveren aan het leger om de veiligheid van de stad te waarborgen. Ze waren immers overtuigd van de kracht van de citadel en dachten dat het kruisleger een lange belegering niet zou kunnen doorstaan. Tevens was men van mening dat het argument tussen de katholieken en katharen een privékwestie was en dat de vijand de Franse bezetter was.¹⁶⁴

Het vertrouwen van de bevolking van Béziers was zeker niet misplaatst, want het was bijna onmogelijk om een versterkte stad te bestormen en als de belegering langer dan een aantal weken zou duren zou het merendeel van de kruisvaarders aan zijn verplichtingen voldaan hebben – de kruisvaarders waren verplicht veertig dagen te dienen – en huiswaarts keren. Het liep echter allemaal anders dan gedacht: op de avond van de tweede dag, 22 juli, was Béziers nog slechts een rokende puinhoop. Het garnizoen en enkele stedelingen hadden een overmoedige en geheel overbodige uitval gedaan, waarop het voetvolk van het kruisleger onverwacht snel gereageerd had en de stad onder de voet gelopen, geplunderd en in brand gestoken werd. Dit betekende direct het einde van het fiere Béziers en zijn inwoners: zonder onderscheid van leeftijd, geslacht óf geloof werd de gehele bevolking vermoord.¹⁶⁵

Als gevolg van de brute slachting van 22 juli 1209 is de val van Béziers een bekende episode geworden uit de Albigenzenkruistochten. Een andere reden voor de bekendheid heeft te maken met de kerkelijke prelaat Arnaud Amaury, die volgens Caesarius van Heisterbach een opmerkelijke uitspraak gedaan zou hebben. Tussen 1219 en 1223 schreef Caesarius van Heisterbach, monnik en novicemeester van de cisterciënzerabdij Heisterbach, een werk genaamd *Dialogus miraculorum*. In deze verzameling van *exempla*¹⁶⁶ vind men een hoofdstuk dat (in vertaling) *De ketterij van de Albigenzen* genoemd is en waarin de kroniekschrijver, na de beschrijving van de omvang van het kathaarse geloof in de Languedoc en een korte omschrijving van de inhoud van het geloof, de kruistocht van 1209 heeft behandeld. Zijn versie van de gebeurtenissen van 22 juli is echter zeer origineel:

[De kruisvaarders] arriveerden bij een grote stad, die Béziers genoemd werd (...) en belegerden deze (...). Een aantal voetsoldaten, geleid door een brandend geloof (...) plaatsten ladders en klossen (...) op de vestingmuren. (...) Zij openden de poorten (...) en namen de stad in. Erachter komend dat de katholieken zich onder de ketters bevonden, vroegen zij de abt [Arnaud Amaury]: “Wat moeten we doen, heer? We kunnen de goeden niet van de slechten onderscheiden.” Er wordt gezegd dat de abt, in zijn angst (...) dat degenen die achterbleven zich zouden voordoen als katholieken (...) en na hun vertrek door zouden gaan met hun verraad, antwoordde: “Dood ze allen, God zal de zijnen herkennen”.¹⁶⁷

Hoewel deze reactie van Arnaud Amaury een prachtig verhaal oplevert en zelfs vandaag de dag het meest bekende ‘citaat’ uit de Albigenzenkruistochten is, valt over de authenticiteit zeer te twijfelen. Caesarius is de enige schrijver die dit antwoord aan de pauselijke legaat Arnaud Amaury toeschrijft en het is dus zeer te twijfelen of de abt deze woorden ook werkelijk uitgesproken heeft. In eerste instantie is het dan ook aannemelijker dat dit alles uit de verbeelding van de kroniekschrijver voortgekomen is. Maar uit onderzoek van enkele historici, waaronder Arno Borst, Michel Roquebert en Jacques Berlioz, is gebleken dat het niet geheel ondenkbaar is dat Caesarius het deels bij het rechte eind had: hoewel uit analyses inderdaad is gebleken dat niet vastgesteld kan worden dat de weergave betrouwbaar is, is tevens gebleken dat Caesarius’ beschrijving eigenlijk niet zo vreemd is.¹⁶⁸ Slachtingen van gewone stedelingen kwamen namelijk vaker voor en waren bedoeld om inwoners van andere steden angst in te boezemen zodat zij eerder openstonden voor een overgave. Hoewel het dus niet erg aannemelijk is dat Arnaud Amaury deze woorden daadwerkelijk heeft uitgesproken, toont het verhaal wel de gemoedstoestand van de kruisvaarders en het gemak waarmee men tot buitensporig geweld overging om een punt te maken. Arnaud Amaury was dus hoogstwaarschijnlijk niet schuldig aan het geven van het bevel om iedereen in Béziers af te slachten, maar hij was wel op de hoogte van de moordpartij en heeft het zonder ingrijpen laten gebeuren;

¹⁶³ Costen, *The Cathars*, 123; Bogaerts, ‘De kruistocht’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

¹⁶⁴ Doms, ‘Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise’, deel I, hfst. II, vers 17, blz. 12; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 61.

¹⁶⁵ Doms, ‘Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise’, deel I, hfst. II, vers 19-20, blz. 13; Bogaerts, ‘De kruistocht’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 62.

¹⁶⁶ Een *exemplum* (Latijn voor ‘voorbeeld’, mv. *exempla*) is een kort verhaal dat als voorbeeld diende en/of gebruikt werd om een morele waarheid te illustreren. (Oxford Dictionaries, http://oxforddictionaries.com/view/entry/m_en_gb0279760#m_en_gb0279760.)

¹⁶⁷ Eigen vertaling van de Engelse vertaling van Roux-Perino: Roux-Perino, *The Cathars*, 136. Zie voor het Latijnse citaat: Caesarii Heisterbacensis, *Dialogus Miraculorum*, Josephus Strange ed. (zp 1851) 302.

¹⁶⁸ Ibidem, 136. Zie voor meer informatie o.a. Arno Borst, *Die Katharer. Schriften der Monumenta Germaniae historica* 12 (Stuttgart 1953), Michel Roquebert, *L'épopée cathare* I en Jacques Berlioz, <<Tuez-les tous, Dieu reconnaîtra les siens>>. *La croisade contre les Albigeois vue par Césaire de Heisterbach* (Loubatières 1994).

onschuldig kan men hem in deze zaak dan ook zeker niet noemen.¹⁶⁹ Maar of de abt de woorden nu wel of niet heeft uitgesproken, zijn ondergeschikten hebben er geheel naar gehandeld. Zelfs degenen die hun toevlucht zochten in kloosters en kerken ontkwamen niet aan hun lot en werden op koelbloedige wijze afgeslacht.¹⁷⁰

Het bloedbad van Béziers gaf de kruisvaart het snelle eerste succes dat het nodig had en brak de weerstand van de meeste steden die behoorden tot de Trencavelburggraafschappen: meer dan honderd versterkte dorpen en burchten boden spontaan hun overgave aan of werden gewoonweg door hun bewoners verlaten. Dit alles zorgde er voor dat het kruisleger eerder dan verwacht op kon rukken naar Carcassonne, waar Raimond-Roger Trencavel vrijwel als enige heer in de Languedoc weigerde te wijken voor het Franse kruisvaardersleger, zelfs toen de kruisvaarders op 1 augustus daadwerkelijk voor de muren van Carcassonne verschenen.¹⁷¹

Cognoscentes ex confessionibus illorum *) catholicos cum haereticis esse permixtos, dixerunt Abbati: Quid faciemus, domine? Non possumus discernere inter bonos et malos. Timens tam Abbas quam reliqui, ne tantum timore mortis se catholicos simularent, et post ipsorum *) abcessum iterum ad perfidiam redirent, fertur dixisse: Caedite eos. Novit enim Dominus qui sunt eius *). Sieque innumerabiles occisi sunt in civitate

Fragment uit de *Dialogus miraculorum* waarin de kruisvaarders aan Arnaud Amaury vragen wat te doen en hij zijn befaamde uitspraak doet: 'Caedite eos. Novit enim Dominus qui sunt eius'.¹⁷²

2.1.3 De aanval van het Franse kruisvaardersleger op Carcassonne (juli/augustus 1209)¹⁷³

Eenmaal aangekomen in Carcassonne was het de taak van Raimond-Roger om er alles aan te doen om het krachtige kruisleger buiten de muur van de stad te houden. Om een lang beleg vol te kunnen houden mobiliseerde Raimond-Roger zijn troepen, liet hij reserves opbouwen en regelde hij de verdediging van de stad. Ten tijde van de regeerperiode van Raimond-Roger had Carcassonne slechts één muur – tegenwoordig de binnenste ommuring – waarop ongeveer dertig torens stonden en waaraan in het westen het *Château Comtal* gebouwd was.¹⁷⁴ Maar Carcassonne bestond niet alleen uit de citadel. In de tijd van de Trencavels lagen rond de *Cité*, dus buiten de muur, onder andere twee grote dorpen (zie blz. 50). Het oudste dorp lijkt de marktplaats Castellar(e) geweest te zijn, dat later opgenomen werd in de voorstad Saint-Michel. Dit dorp lag ten zuiden van de citadel; de begraafplaats voor de Narbonnaise poort herinnerd nog aan Castellar doordat deze een uitbreiding is van de begraafplaats die in het verleden rond de kerk van het dorp lag. De *Porte Razès*, die ongeveer lag op de locatie van de huidige *Tour St. Nazaire*, gaf een directe verbinding tussen de marktplaats en de citadel. Het tweede dorp dat rond Carcassonne lag, dit keer aan de noordzijde, was de marktplaats Bourg, dat later onderdeel geworden is van de voorstad Saint-Vincent. De woningen lagen hier allemaal rond de kerk Sainte-Marie (de tegenwoordige Notre-Dame de l'abbaye) en opnieuw gaf een poort, die ook wel de *Porte Bourg* genoemd werd, vanuit de citadel toegang tot het dorp. Hoewel deze twee dorpen dus buiten de omwalling van Carcassonne gelegen waren, waren zij wel goed beschermd door hun eigen muren, torens en greppels. Op de buitenmuur van de citadel, in de buurt van de *Tour du Moulin d'Avar*, kan men nog steeds precies zien waar de muur van Bourg tegen de stadsmuur was aangebouwd. Vele andere poorten, zoals de *Tour de Sanson* en de *Porte des Amandiers*, kwamen uit op landbouwgrond of op een gebied waar huizen afgewisseld werden met wijngaarden, tuinen, groentetuinen en weides. Deze gebieden werden buitenwijken genoemd. Daarnaast lagen er nog enkele huizen tussen de *Cité* en de rivier de Aude, die samen eveneens een eigen soort marktplaats – Granouillant of Graveillant – vormden.¹⁷⁵ Afgezien van de twee dorpen was het gebied rond Carcassonne dus niet beschermd tegen vijanden. In een poging om deze gebieden toch te verdedigen en de kruisvaarders te hinderen liet Trencavel de lokale molens vernietigen en de oogsten verbranden. De kruisvaarders zouden zo in ieder geval niet kunnen profiteren van lokale oogsten en deze gebruiken als bevoorrading. In de citadel zelf was de belangrijkste taak de muur zo goed mogelijk verdedigbaar te maken. Één van de belangrijkste en grootste maatregelen die genomen werd, was de aanleg van houten schotten en looppaden op de muren van het *Château Comtal* die, hoog in de lucht en overdekt, een ideale positie voor de boogschutters vormden om de vijand te beschieten, mochten zij een bres in de muur van de citadel slaan (zie blz. 47 en 49).¹⁷⁶

Hoewel de weergangen en omlopen, die niet alleen op de muren van het kasteel maar ook op grote delen van de verdedigingsmuur en rond de torens aangebracht werden, voor Carcassonne zeer belangrijk waren en ervoor zorgden dat men in grotere mate en voor een langere periode weerstand kon bieden, vormden zij ook een risico. Doordat ze ten tijde van het beleg van Carcassonne nog van hout gemaakt werden, waren zij zeer vlambaar en dus zeer fragiel. Om de houten omlopen zoveel mogelijk te beschermen werden in de looierij dan ook dierenhuiden geprepareerd die op de weergangen geplaatst werden en regelmatig nat gemaakt werden,

¹⁶⁹ Costen, *The Cathars*, 125; Roux-Perino, *The Cathars*, 136.

¹⁷⁰ Bogaerts, 'De kruistocht' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

¹⁷¹ Bogaerts, 'De kruistocht' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Van Buyten & Vanderzeypen, *Katheren in Europa*, 109, 111.

¹⁷² Dit fragment is afkomstig uit de *Dialogus miraculorum* van Caesarius van Heisterbach, blz. 302

(<http://gahom.ehess.fr/relex/dialogusmiraculorum1/CdH-Dialog.mir.-Vol1/>, deel 1 van een Latijnse editie uit 1851).

¹⁷³ Ik geef een uitgebreid verslag van deze aanval, als ook van de aanval uit 1240 op Carcassonne, omdat het een goed inzicht geeft in de belegeringen die plaatsvonden tijdens de Albigenzenkruistochten.

¹⁷⁴ Roux-Perino, *The Cathars*, 137.

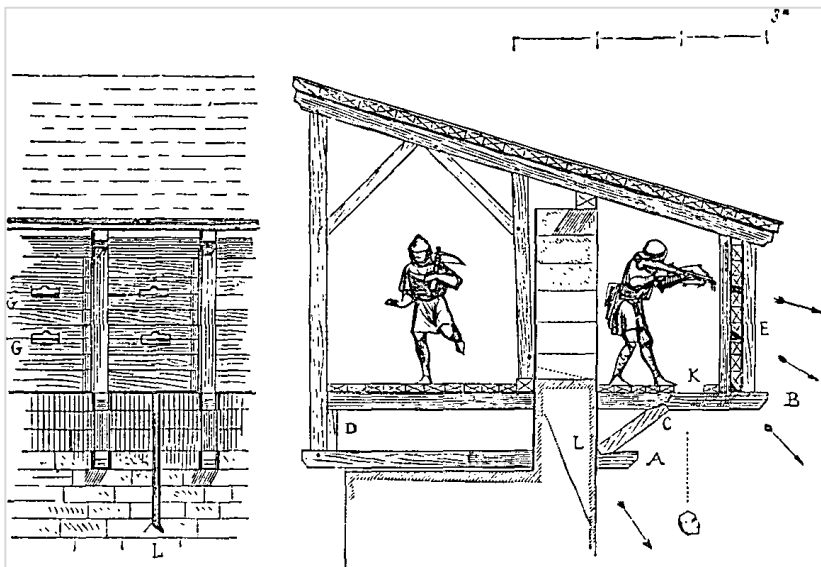
¹⁷⁵ Panouillé, *Carcassonne*, 19-20.

¹⁷⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 137; Viollet-le-Duc, *La Cité*, 29.

zodat eventuele brandende pijlen van de vijand zo min mogelijk schade zouden aanbrengen.¹⁷⁷ Het opbouwen van deze belangrijke weergangen was geen gemakkelijke taak, alleen al omdat er niet genoeg hout voorradig was om de cruciale gedeelten van de verdedigingsmuur van omlopen te voorzien. Al het hout uit de *Cité* en directe omgeving moest daarom ter beschikking gesteld worden voor de verdediging van de stad: hout dat verwerkt was in huizen en in de eigendommen van de inwoners van Carcassonne en zelfs hout van de stalles van de Saint-Nazaire kathedraal werden daarom verwerkt in de omlopen. Naast het aanleggen van de weergangen liet Raimond-Roger de muur rond de citadel op enkele plaatsen versterken, waarvoor hij onder andere spullen uit de voorraadkamer van de kanunniken van de kathedraal gebruikte en zich dus, in de ogen van de kruisvaarders, schuldig maakte aan heiligschennis.¹⁷⁸

Een andere maatregel die getroffen werd, was het verzamelen van munitie om de kruisvaarders mee te kunnen bestoken. Er werden onder andere stenen uit de Corbières op het centrale plein verzameld die gebruikt zouden worden als munitie voor de blijden en katapulten. Tijdens het beleg zou echter blijken dat er niet genoeg projectielen waren om de vijand op afstand te houden. Dit betekende dat de belegerden genoodzaakt werden om hun huizen gedeeltelijk af te breken, de stenen omheiningen van de tuinen neer te halen en de straten op te breken, zodat de wapens voorzien konden worden van nieuwe projectielen en men de vijand kon dwingen om bij de voet van de torens en muur van de *Cité* weg te blijven.¹⁷⁹

Carcassonne werd dus ter voorbereiding op de aanval van het kruisleger extra versterkt om zo veel mogelijk weerstand te kunnen bieden. Gedurende de Middeleeuwen waren er enkele vaste technieken om een kasteel of versterkte stad aan te vallen. De meest voorkomende methode was het graven van *approches* of *sappes*. Deze loopgraven in een zigzagvorm waren naderingsloopgraven die bedoeld waren om een vesting op enigszins veilige wijze te benaderen zonder dat men al te veel gevaar liep geraakt te worden door de aanvallen van de verdedigers van het belegerde vestingwerk. Naast de naderingsloopgraven werd er om een vesting te benaderen ook veelvuldig gebruik gemaakt van houten passages, die *vignes* of *chattes* genoemd werden.¹⁸⁰ Nadat de muur van een vesting uiteindelijk bereikt was, probeerde men deze te verzwakken door het weghalen van enkele stenen waarna de sappeurs in plaats van de verzwakte fundering stutten aanlegden die vervolgens in brand gestoken werden waardoor de muur zou moeten instorten. Eenzelfde manoeuvre, alleen dan ondergronds, werd ook veel uitgevoerd, aangezien de mineurs of mijners dan onzichtbaar bleven voor de verdedigers die op de muren van de stad of het kasteel stonden. Om de vijand aan de voet van de muur te bereiken, moesten de verdedigers die op de muur stonden vaak ver voorover buigen waardoor zij zich blootstelden aan de vijand. Dit vormde dan ook een groot probleem, zeker gezien het feit dat het ondermijnen een zeer belangrijke en veelgebruikte aanvalsmethode was.¹⁸¹ Als oplossing verbeterde men daarom de flankdekking door de bouw van houten passages – de omlopen en weergangen – zoals ook in Carcassonne gebeurde, zodat het voor de verdedigers mogelijk was om de aanvallers te zien en hen aan de voet van de muur te bereiken – voornamelijk met pijlen. Om de omlopen en weergangen te ondersteunen werden, indien nodig, enkele balken in speciaal uitgehouwen gaten in de kantelen van de muur geplaatst. In Carcassonne werd de flankdekking aan de zijkant vervolgens gewaarborgd door torens die het, dankzij hun vorm en de schietgaten op hun flanken, mogelijk maakten om parallel aan de muur te schieten. Naast het verzwakken van de muren door het graven van tunnels probeerde men vaak ook een bres in de verdedigingsmuur te slaan door het gebruik van de vele verschillende werpmachines, zoals blijden en katapulten.¹⁸²

Schets van Eugène Viollet-le-Duc van het gebruik van de weergangen. De figuur links loopt over de weergang die op de muur gebouwd is, terwijl de figuur rechts in een gedeelte van de weergang staat die buiten de muur hangt zodat hij met zijn kruisboog via schietgaten zowel recht vooruit als direct naar beneden kan schieten.

¹⁷⁷ Roux-Perino, *The Cathars*, 137; Viollet-le-Duc, *La Cité*, 29.

¹⁷⁸ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis*', deel I, derde deel, tweede hoofdstuk, vers 93, blz. 26.

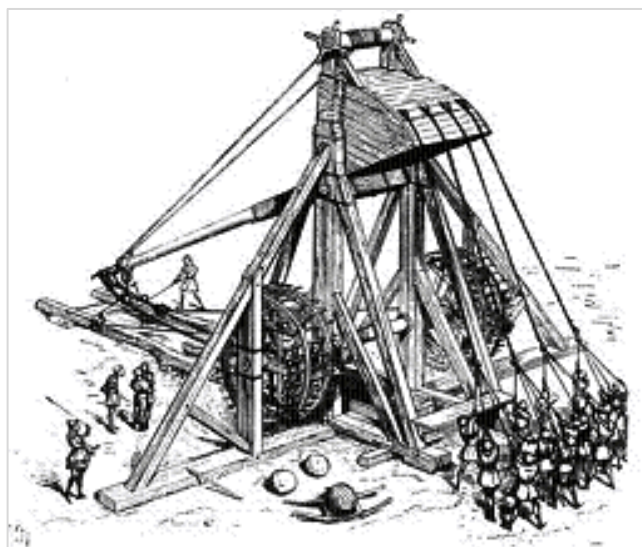
¹⁷⁹ Roux-Perino, *The Cathars*, 137; Viollet-le-Duc, *La Cité*, 29.

¹⁸⁰ *Vignes* of *chattes* kunnen ook wel bestempeld worden als belegeringstoestellen. Het waren over het algemeen overdekte galerijen die (op wielen) bij de vestingmuur werden geplaatst, zodat de aanvallers hun werk onder bescherming konden doen. Vaak probeerden zij de grachten te dempen, maar zij konden ook proberen de muur te verzwakken, zoals hier beschreven is. (Doms, 'Guillaume de Tudela, *La Chanson de la Croisade Albigoise*', deel I, noot 39, blz. 18).

¹⁸¹ Met ondermijnen bedoel ik het verzwakken van muren tijdens belegeringen: stenen werden uit muren gehaald of er werden tunnels onder de muur gegraven die men vervolgens liet instorten, zodat de muur verzwakt en beschadigd raakte en eveneens instortte.

¹⁸² Panouillé, *Carcassonne*, 31.

Naast deze militaire aanvals- en verdedigingsmethoden waren er nog drie regelmatig gebruikte manieren van oorlogvoering die betrekking hadden op de belegering van een stad. De eerste was direct op het volk gericht: de uithongering van de bewoners van de in te nemen stad. Dit vereiste echter veel geduld, grote troepen die de hele omtrek van de verdedigingsmuur en de poorten controleerden en een goede logistiek, aangezien de aanvallers zelf wel bevoorraad moesten worden. En in tegenstelling tot het algemeen geaccepteerde idee dat legers hun voedsel verkregen via plunderingen, kochten ze hun voedsel over het algemeen van lokale boeren. De tweede methode was eveneens op het volk gericht: men kon proberen om de watervoorraad van een stad of kasteel te vernietigen bijvoorbeeld door deze te bombarderen of te vergifigen. Hoewel men hier in de belegerde stad weinig tegen kon doen, kon men wel proberen over zoveel mogelijk waterbronnen te beschikken. Om watertekort tegen te gaan werden in de citadel van Carcassonne in de twaalfde eeuw bijvoorbeeld veel waterputten en waterreservoirs aangelegd, die noodzakelijk zouden zijn bij een belegering van de stad. Een laatste methode was ten

Een werpmachine zoals deze blijde werd gebruikt om een bres in de ommuring te slaan

slotte verraad. Om dit tegen te gaan werden in het geval van een belegering de minder belangrijke doorgangen dichtgemetseld en de hoofdpoorten geblokkeerd door twee valhekken die vanuit twee locaties en dus door verschillende troepenmachten beheerd werden.¹⁸³

Zowel het volk in een stad of burcht als de aanvallende partij moest zich dus op grote schaal voorbereiden op een beleg. In de zomer van 1209 deed men er in Carcassonne dan ook alles aan om de citadel in volledige paraatheid te brengen. Maar om alle maatregelen te kunnen uitvoeren was natuurlijk tijd nodig en dat was iets wat de inwoners van Carcassonne niet hadden. Nog geen twee maanden nadat Raimond-Roger teruggekeerd was van zijn ontmoeting met de leiders van de kruisvaart stond het leger al voor de muren van Carcassonne: op 1 augustus was het beleg van Carcassonne een feit. Het snelle oprukken van het kruisleger, dat mogelijk gemaakt was door de enorme Franse overwinning in Béziers en de angst die daardoor bij de Occitanen ontstaan was, betekende dat de verdediging van de stad bij lange na optimaal was en dat het werk tijdens het beleg extra snel en hard voortgezet moest worden.¹⁸⁴

Omdat Raimond-Roger zo weinig tijd gekregen had om zijn stad in gereedheid te brengen, besloot hij direct na de aankomst van het kruisleger een raad bijeen te roepen waar hij de moedigste en beste ridders verzocht om direct een uitval te doen. Een uitval leek aanvankelijk beter dan te wachten op een aanval in een stad die nog niet geheel voorbereid was, zeker gezien de timing: het kruisvaardersleger had zich nog niet geïnstalleerd en was dus niet op zijn sterkst. Pierre Roger van Cabaret kon Trencavel echter overtuigen om de manschappen niet te verspillen en af te zien van de verrassingsaanval die alleen een verspilling van kracht zou zijn. Dit was hoogstwaarschijnlijk een slimme zet, want een verrassingsaanval zou zeker niet het einde betekend hebben van de Franse aanval. Er zouden hoe dan ook meerdere slagen volgen en dus was het raadzaam alle kracht te sparen.¹⁸⁵

De kruisvaarders lieten er in ieder geval geen gras over groeien. Binnen enkele dagen na hun aankomst slaagden zij er al in om de voorstad Bourg in te nemen. Volgens Pierre des Vaux-de-Cernay, auteur van de *Hystoria Albigensis*, ontruimden de inwoners deze voorstad onmiddellijk nadat de bisschoppen, abten en andere geestelijken van de Franse zijde samen het *Veni Sancte Spiritus* zongen en God om hulp vroegen.¹⁸⁶ Bourg zou dus op vredelievende manier door de Fransen ingenomen zijn. Hoewel dit niet geheel onmogelijk is, lijkt het aannemelijker dat het kruisleger er in slaagde om de belegerden via geweld terug te dringen, waarna de voorstad vrij kwam te liggen. Hoewel dit natuurlijk een belangrijke gebeurtenis in de aanval op Carcassonne was, onder andere omdat de aanval en verovering van het kruisleger hiermee zijn aanvang nam, vond er op dezelfde dag een gebeurtenis plaats die als één van de belangrijkste beschouwd moet worden in de aanval op Carcassonne. De kruisvaarders dreven de mannen van Raimond-Roger namelijk zo ver terug dat zij bezit konden nemen van de rivier de Aude en zo de watertoevoer van de *Cité* afsloten. Het directe gevolg hiervan was dat velen zich uit de marktplaats Gravaillant binnen de muren van de citadel terugtrokken. Zowel het feit dat de watertoevoer van de rivier afgesloten was als het feit dat inwoners uit de ingenomen marktplaats naar de citadel trokken, voerde de druk binnen de citadel enorm op.¹⁸⁷

Volgens Guillaume de Tudela, auteur van het *Canso de la Crosada*, arriveerde twee of drie dagen na de eerste aanval de heer van Raimond-Roger Trencavel – koning Peter II van Aragon (r. 1196-1213) – buiten de muren van Carcassonne. Bij aankomst zou de streng katholieke Peter eerst de kruisvaarders ontmoet hebben, waarna hij met veel vreugde ontvangen werd in de *Cité*. Volgens Guillaume zorgde de komst van de Aragonese koning voor een opleving van hoop onder het volk van Carcassonne, omdat men

¹⁸³ Panouillé, *Carcassonne*, 31.

¹⁸⁴ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 64.

¹⁸⁵ Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. III, vers 23-24, blz. 16; Panouillé, *Carcassonne*, 23; Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 111.

¹⁸⁶ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel I, derde deel, tweede hoofdstuk, vers 95, blz. 26.

¹⁸⁷ Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. III, vers 25, blz. 16; Roux-Perino, *The Cathars*, 137.

verwachtte dat hij hen te hulp zou komen. Maar de koning was niet van plan partij te kiezen, waarschijnlijk omdat dit bemoeilijkt werd door het feit dat hij de leenheer van Raimond-Roger was maar eveneens streng katholiek. Daarnaast zou hij niet genoeg mannen ter beschikking gehad hebben om het kruisleger aan te kunnen. Men mag echter aannemen dat dit zijn keuze om niet militair in te grijpen geenszins beïnvloed heeft, aangezien het niet voor de hand ligt dat hij Raimond-Roger, ook al was hij zijn vazal, zou helpen in de strijd tegen een katholiek leger. Als katholiek zou hij waarschijnlijk nooit toegestemd hebben om tegen andere katholieken te strijden en al helemaal niet tegen katholieken die tegen ketters vochten. Het was echter wel Peters taak om zijn vazal te beschermen en dus probeerde hij een overeenkomst te sluiten met de baronnen uit het Noorden. De onderhandelingen liepen echter niet zoals gehoopt, omdat de kruisvaarders niet van plan waren zo snel op te geven. Het voorstel dat gedaan werd – Trencavel zou de stad met elf man mogen verlaten terwijl de rest van de inwoners aan de wil van de kruisvaarders overgeleverd zou worden – werd zowel door Peter II als door Raimond-Roger als schandelijk ervaren en Trencavel weigerde dan ook om zijn stad te verlaten en zijn bevolking aan zijn lot over te laten. Maar nu de onderhandelingen mislukt waren kon de koning niets anders meer doen dan terugkeren naar Aragon en de situatie laten voor wat het was.¹⁸⁸

De tussenkomst van Peter II van Aragon is zeer interessant en niet alleen omdat het hier om een koning gaat die als gevolg van zijn positie geen partij gekozen heeft. Interessanter is het feit dat deze beschrijving van het onderhoud tussen de Aragonese koning en zijn vazal Raimond-Roger en de ontmoetingen met de kruisvaarders maar door één persoon zijn opgetekend. In tegenstelling tot Guillaume de Tudela beschrijven zowel Pierre des Vaux-de-Cernay (*Hystoria Albigensis*) als Guillaume de Puylaurens (*Chronica*) de tussenkomst van de Aragonese koning niet, waardoor het te betwijfelen valt of Guillaume de Tudela het wel bij het rechte eind

Door Eugène Viollet-Le-Duc nagebouwde houten weergangen (hordijs) op de muur en rond de torens van het Château Comtal in de citadel van Carcassonne

had. Hoe interessant de bemoeienis van Peter II dan ook is, aan de feitelijkheid van de gebeurtenis valt enigszins te twijfelen. Volgens Janet Shirley, vertaalster van het *Canso*, is Guillaume echter te vertrouwen op punten die nergens anders vastgelegd zijn, omdat alle gebeurtenissen die hij beschreven heeft (op een aantal na) overeenkomen met weergaven van deze gebeurtenissen van andere auteurs. De tussenkomst van Peter II bij het beleg van Carcassonne is volgens haar dus zeer waarschijnlijk werkelijk gebeurd.¹⁸⁹ En omdat Peter II van Aragon als heer van de burggraaf van Carcassonne nu eenmaal de taak had Raimond-Roger te beschermen, ben ik geneigd in te stemmen met Shirley en ga er dus vanuit dat de koning van Aragon inderdaad geprobeerd heeft een gunstige overeenkomst te sluiten voor zijn vazal.

Nadat de onderhandelingen tussen de kruisvaarders en de Aragonese koning niets hadden opgeleverd en omdat de eerste voorstad zo gemakkelijk ingenomen was, besloten de kruisvaarders zich al snel op de inname van de tweede voorstad te richten. Hoe de strijd om deze voorstad precies verlopen is, is, net zoals die om de voorstad Bourg, niet geheel duidelijk. Ook deze gebeurtenis wordt namelijk slechts in de *Hystoria Albigensis* weergegeven en omdat het hier slechts om enkele regels gaat is het zeer moeilijk om een precieze weergave te reconstrueren. In ieder geval kan vastgesteld worden dat het zuidelijke Castellar zeer goed versterkt was en beter verdedigd werd dan Bourg. Op 7 augustus, slechts een week na aankomst, zou het kruisleger Castellar hebben aangevallen. De burggraaf en zijn mannen verdedigden de voorstad echter zo goed dat de kruisvaarders de gracht waarin zij zich bevonden zouden hebben, hebben moeten verlaten. Maar de kruisvaarders lieten zich niet zo gemakkelijk verjagen en sloegen direct terug door de ommuring van de voorstad met steenmortieren te beschadigen. Tevens zouden zij geprobeerd hebben de muur te ondermijnen, waar-

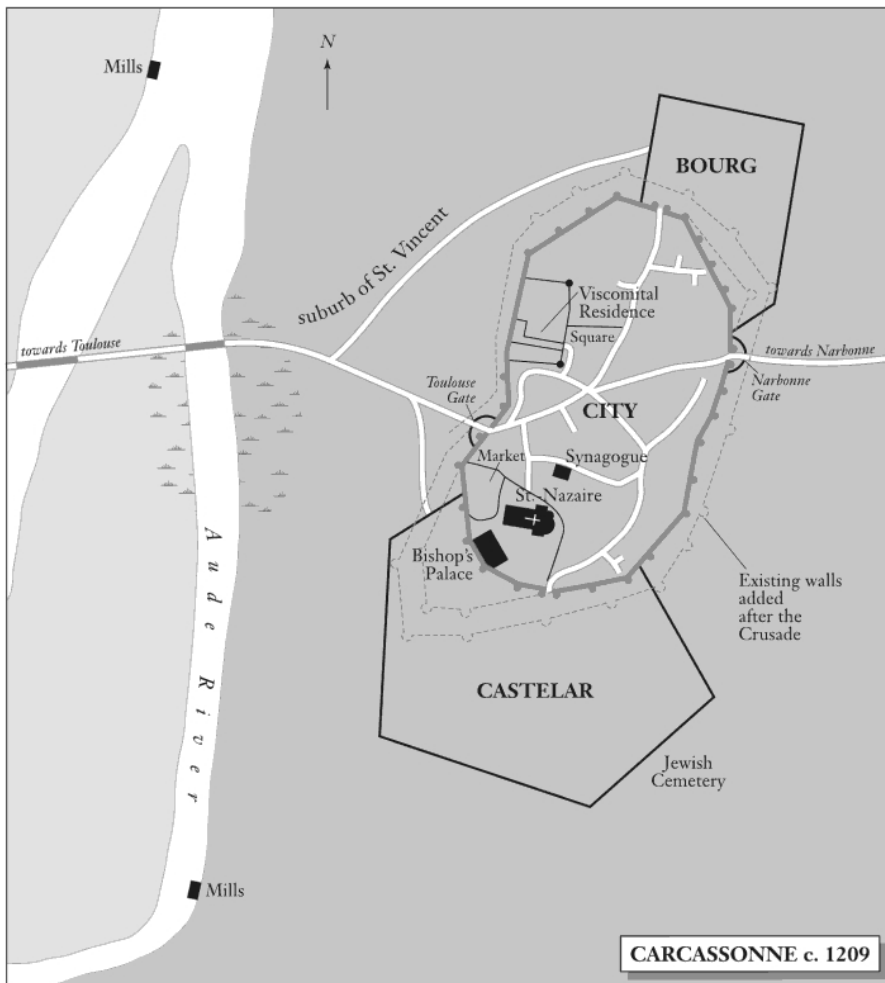
¹⁸⁸ Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. III, vers 26-30, blz. 17-18.

¹⁸⁹ De Tudela, *The Song of the Cathar Wars*, Janet Shirley ed., 4.

na deze zou zijn ingestort en het gehele kruisleger Castellar kon binnendringen. Ondanks de overwinning namen de kruisvaarders Castellar niet in en trokken zij zich weer terug in hun kamp waarna de voorstad plat gebrand werd. Volgens Pierre des Vaux-de-Cernay waren het de mannen van Raimond-Roger die de voorstad in brand staken. Waarschijnlijk wilden zij op deze manier voorkomen dat de vijand Castellar zou gebruiken om zich in te verschuilen, aangezien dit op een lege vlakte niet mogelijk was.¹⁹⁰

Het verlies van deze tweede voorstad leidde er opnieuw toe dat velen uit Castellar en de buitenwijken de *Cité* in vluchtten, waardoor de situatie hier zeer kritiek begon te worden: de gewone bevolking van de citadel, vrouwen, kinderen en boeren uit de directe omgeving en de inwoners van de voorsteden leefden boven op elkaar in onhygiënische omstandigheden. De grootste problemen vormden de afsluiting van de rivier en de waterbronnen van de voorsteden en het voedselgebrek, dat niet alleen het gevolg was van de grote mensenmassa maar ook van het feit dat de opgeslagen voedselvoorraden door de hitte bedierven. Dit, en de overbevolking op zich, leidde er weer toe dat er epidemieën uitbraken. De situatie in de citadel was dus erbarmelijk en zou niet snel verbeteren, aangezien men in Carcassonne geen hulp van buitenaf hoefde te verwachten.¹⁹¹

Hoe de strijd over beide voorsteden dus precies verlopen is, is moeilijk vast te stellen, aangezien dit alleen in de *Hystoria Albigensis* enigszins beschreven is. In ieder geval kan vastgesteld worden dat beide voorsteden voor Raimond-Roger verloren gingen, de één aan het kruisleger en mogelijk aan plundering en de ander aan brand. Beide voorsteden waren dus aangevallen en ingenomen, zij het voor een zeer korte tijd in het geval van Castellar, maar de citadel stond nog even sterk en fier overeind. De kruisvaarders waren dan ook bang voor een lange belegering waarbij veel mannen verloren zouden gaan. En als hetzelfde zou gebeuren als in Béziers, dan zou de hele stad verwoest worden en alles wat ze inhield verloren gaan. Dit zou betekenen dat de nieuwe burggraaf die gekozen zou worden geen enkel middel zou hebben om soldij te betalen aan de ridders die nodig waren om zijn leen te verdedigen. Tevens betekende een ruïne dat er geen buit gemaakt kon worden, iets wat de kruistocht voor veel kruisvaarders juist extra aantrekkelijk maakte. De leiders van de kruistocht besloten dan ook om met Trencavel en zijn mannen te onderhandelen om zo een positief mogelijk resultaat te behalen.¹⁹² Vanuit het oogpunt van Trencavel en zijn medestanders was dit een zeer positieve ontwikkeling en door de al eerder genoemde problemen van vieze omstandigheden, ziektes, water- en voedselgebrek en het sombere vooruitzicht werd besloten dat onderhandelen de beste, en eigenlijk enige, oplossing was. Daarnaast waren zij net als de kruisvaarders, hoewel

Carcassonne rond 1209 met de locaties van de twee marktplaatsen / voorsteden Castellar en Bourg ten opzichte van de citadel

¹⁹⁰ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel I, derde deel, tweede hoofdstuk, vers 96, blz. 27.

¹⁹¹ Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. III, vers 30, blz. 18; Panouillé, *Carcassonne*, 23; Bogaerts, 'De kruistocht' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

¹⁹² Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel I, derde deel, tweede hoofdstuk, vers 98, blz. 27; Panouillé, *Carcassonne*, 23.

om andere redenen, doodsbang dat de geschiedenis van Béziers zich zou herhalen.¹⁹³ Alleen een volledige overgave leek de bevolking van Carcassonne en zijn verdedigers dus te kunnen redden.

Na een belegering van twee weken begonnen op 15 augustus de vredesonderhandelingen tussen de leiders van de kruisvaart en Raimond-Roger Trencavel. Wat er in de vredesonderhandelingen over de positie van de burggraaf precies vastgelegd werd, is niet geheel duidelijk. Volgens Pierre des Vaux-de-Cernay werd door de kruisvaarders bepaald dat de burggraaf na zijn overgave gevangen gezet zou worden, terwijl Guillaume de Tudela beschreven heeft dat de burggraaf zich als gijzelaar uit vrije wil overgaf. Guillaume de Puylaurens schreef in de zeer korte passage die over het beleg en de overgave van Carcassonne handelt dat Trencavel slechts als gijzelaar zou achterblijven gedurende de uitvoering van het verdrag.¹⁹⁴ Er zijn dus drie enigszins verschillende versies en hoewel het daardoor niet mogelijk is om precies vast te stellen bij wie het initiatief van de gevangenneming lag en wat de overeengekomen duur ervan zou zijn, zijn de bronnen over de uitkomst eensgezind: Trencavel bleef de gevangene van het kruisleger totdat hij enkele maanden na de overgave van Carcassonne overleed. Volgens de kruisvaarders was de doodsoorzaak dysenterie, maar velen geloofden dat de burggraaf vergiftigd was zodat hij werkelijk geen bedreiging meer kon vormen.¹⁹⁵

Hoewel de belegering van Carcassonne dus in alle drie de bronnen beschreven is, zijn er behoorlijk wat onduidelijkheden in de details. Toch is het duidelijk dat de kruisvaarders aanvankelijk het meeste succes boekten en hoewel het te betwijfelen valt of zij de citadel van Carcassonne veroverd zouden hebben als Raimond-Roger zich niet overgegeven had – de ommuring was immers nog onaangetast en bij een lange belegering zou het kruisleger uiteengevallen zijn – blijkt uit de bronnen dat ze veel vooruitgang boekten in de twee weken van de belegering. Maar door de overgave van de burggraaf was de strijd om Carcassonne net als de verovering van Béziers geen langdurige en zware militaire onderneming en dus werd aan beide kanten weinig verlies geleden. Daarnaast zorgde de opoffering van Raimond-Roger Trencavel er voor dat de inwoners van Carcassonne niet alleen een lange belegering gespaard werd, maar dat zij ook na de Franse overwinning de citadel veilig konden verlaten.¹⁹⁶

Van tevoren moeten de belegeringen van Béziers en voornamelijk Carcassonne de kruisvaarders enige angst ingeboezemd hebben – ze waren immers zeer goed versterkt en dus zeer goed verdedigbaar – maar achteraf gezien blijkt de verontrusting ongegrond te zijn. Hoewel de belegeringen het begin van de Eerste Albigenzenkruistocht inluidden en een enorm verlies voor de Occitanen en dus tevens katharen betekende, stelden zij militair gezien weinig voor. Ze geven echter wel veel inzicht in de denkwijze van de leiders van de kruistocht en dus van Innocentius III, want de verschillen tussen beide belegeringen geven een duidelijk idee van hoe de kruisvaarders de katharen dachten te kunnen bekeren en geven gedeeltelijk ook een verklaring voor het feit dat de politieke aspecten de religieuze aspecten uiteindelijk verdrongen. De inname van Béziers ging gepaard met één van de meest meedogenloze slachtpartijen van de Middeleeuwen. Niemand werd gespaard en de gehele stad werd op volledig ongeorganiseerde manier volledig geplunderd. Carcassonne daarentegen werd een bloedbad bespaard. Zelfs alle katharen werd toegestaan de stad na de overgave ongedeerd te verlaten en de plunderingen die in de citadel plaatsvonden verliepen systematisch en ordelijk. Wanneer we kijken naar de belegeringen van Béziers en Carcassonne, die beiden behoorden tot het bezit van Raimond-Roger Trencavel, dan is het contrast aanzienlijk terwijl zij binnen een maand van elkaar plaatsvonden. Natuurlijk was er voor de kruisvaarders meer winst te behalen bij een grondige en goed georganiseerde inbeslagname (Carcassonne) dan zij uit wilde, onsystematische plunderingen verkregen (Béziers) en natuurlijk moeten enkele leiders na de vernietiging van Béziers hebben ingezien dat geruïneerde steden zonder inwoners geen goede basis waren waarop zij hun nieuwe heerschappij konden bouwen. Daarnaast toont de behandeling van Carcassonne aan dat het kruisleger wel gedisciplineerd kon zijn en dat het bloedbad van Béziers waarschijnlijk een opzettelijke daad van terreur was. Maar het belangrijkste verschil tussen beide veroveringen was dat Raimond-Roger niet in Béziers was, maar in Carcassonne. Hij was de heer van de regio die de kruisvaarders probeerden te veroveren, hij was het archetype van de Occitaanse heer die technisch gezien een katholiek was, maar die in werkelijkheid de ketterij beschermde en aanwakkerde. Nadat Raimond-Roger zich zou hebben overgegeven of zou zijn overwonnen, zou hij tot een voorbeeld gemaakt kunnen worden voor de andere heren van de Languedoc. In de ogen van de kruisvaarders was dit dus duidelijk waardevoller dan de vervolging van de katharen die zich in de citadel bevonden. Dit komt volledig overeen met de overtuiging van paus Innocentius III dat het kathaarse geloof nooit vernietigd zou kunnen worden totdat de heren van de Languedoc zich in volle overtuiging tegen de katharen zouden richten of totdat zij vervangen waren. Zoals gezegd moest het kruisleger om het religieuze doel van de kruistocht te behalen eerst ingrijpen in de politieke situatie van de Languedoc en hoewel dit dus nog niet betekende dat het doel van de kruistocht ook politiek georiënteerd was, kon het religieuze doel niet zonder politieke veranderingen behaald worden. Het is dus niet zeer opmerkelijk dat als gevolg van deze gehele situatie het religieuze doel uiteindelijk steeds meer veranderde in een politiek doel ofwel in het afzetten van de Occitaanse heren voor het eigenbelang. In het geval van Béziers en Carcassonne ging het echter nog wel om het vernietigen van het katarisme en omdat Raimond-Roger geweigerd had de katharen op zijn grondgebieden aan te pakken werd hij afgezet. Na de overwinning op Trencavel was de eerste opdracht van de pauselijke legaten dan ook het vinden van een betrouwbare katholieke burggraaf voor Béziers en Carcassonne, zodat de katharen zich niet langer veilig konden voelen in deze burggraafschappen.¹⁹⁷ De eerste zet was dus voor de kruisvaarders: de twee grootste steden van Raimond-Roger waren veroverd en de burggraaf zelf was verslagen. Dit betekende echter gezinszins het einde van de strijd.

¹⁹³ Panouillé, *Carcassonne*, 23.

¹⁹⁴ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel I, derde deel, tweede hoofdstuk, vers 98, blz. 27; Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. III, vers 32, blz. 19; Raymond Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/GdPuylaurens.pdf>, hfst. XIV, blz. 15.

¹⁹⁵ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel I, derde deel, derde hoofdstuk, vers 124, blz. 34; Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. IV, vers 37, blz. 22; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XIV, blz. 15.

¹⁹⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 137, 139.

¹⁹⁷ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 66-67.

12 e totz aicels q an. millz de canals corant.
 a ns q su noue claura. ni lo soles cel cans
 p orem cels descofir. q son p cels perans

En loz ditz lo uescoms. totz uos aparellatz
 amatz p'ere las armas. en los cauals motatz
 un ensemble en lost. cumynalmet firatz
 fe dirz. p. rogiert. aisel de cabanatz
 collesh qeu uos co. la foiz non ussintz
 i gartatz uostri uila eu sig. q' assatz sanatz
 u frices alman can se stran dimatz
 a ppiaram uas uos. josta uostres fossatz
 aiga uos uolezan toir. don uos tuit abeuatz
 one laia tant colps. eferitz edonatz
 seit collesh la cordan. tualtotz les plus senatz
 a gaita san foiz sunt. d'el caualiers armatz
 ualtor en toru la uila. q' es mot fortz a latz
 h'arles. le pure. le fortz reis coronatz
 es tene p' de. vij. mes. fo dizon a serlatz
 ane noll p' oq'rie. l' d' unher nill estatz
 astoz l' uopleier. can il sen fo amatz
 q' poir la comiqs. cau lai fo retornatz
 u la gaita no men aiso fo ueritatz
 mers no la pentreit;
Lo uescoms de bezers ses la nou bengantatz
 Alalhu parichant ses al man leuetz
 u buy de fransa can se fozon disnetz
 eson p' tora lost. cominalment armietz
 cels de carailona se sont aparellatz

Pagina waarop de belegering van Carcassonne uit 1209 beschreven staat
 (Guillaume de Tudela, Canso de la Crosada)

Chronologie 2

1145

- Bernard van Clairvaux preekt in de Languedoc.

1167

- Concilie van Saint-Félix-de-Caraman: drie nieuwe kathaarse bisdommen worden gecreëerd (Agen, Toulouse en Carcassonne).

1180

- 18 september: Lodewijk VII van Frankrijk overlijdt, waarna Filips II hem opvolgt.

1198

- 8 januari: Paus Celestinus III overlijdt, waarna Innocentius III hem opvolgt.

1208

- 15 januari: De legaat Pierre van Castelnau wordt in het Zuiden vermoord.
- 10 maart: Paus Innocentius III roept in een bul op tot een kruistocht naar de Languedoc.

1209

- Begin 1209: Raymond VI van Toulouse stuurt een delegatie naar Rome om zich veilig te stellen.
- Juni: De kruisvaarders vertrekken uit Lyon.
- 18 juni: Raymond VI van Toulouse verzoent zich publiekelijk met de Katholieke Kerk, waardoor zijn excommunicatie wordt opgeheven. Enkele dagen later sluit hij zich aan bij de kruistocht tegen de katharen.
- Juni/juli: Raimond-Roger Trencavel probeert zich over te geven aan de Kerk, maar deze weigert hem op te nemen.
- 22 juli: Verovering en bloedbad van Béziers.
- Augustus: De kruisvaarders vallen de citadel van Carcassonne aan.
  - 1 augustus: De kruisridders arriveren bij Carcassonne.
  - Eerste week augustus: De kruisvaarders nemen Bourg in, waarna ze bezit nemen van de rivier de Aude.
  - Eerste week augustus: Koning Peter II van Aragon arriveert en probeert te onderhandelen met de kruisvaarders en Trencavel.
  - 7 augustus: De kruisvaarders vallen Castellar binnen.
  - 15 augustus: Raimond-Roger geeft zich over en wordt gevangengenomen door het kruisleger, waarna iedereen Carcassonne veilig mag verlaten.

Het verloop van de Eerste Albigenzenkruistocht (1209-1224)

3.1 De voormalige Trencavelgebieden en andere zuidelijke (burg)graafschappen na de val van Carcassonne

3.1.1 De eerste veroveringen van Simon van Montfort als burggraaf en leider van de Albigenzenkruistocht

Hoewel de kruistocht aan het einde van de zomer van 1209 pas enkele maanden onderweg was, hadden de kruisvaarders in deze korte periode al vele burchten en steden in de Languedoc weten te veroveren. Het was echter noodzakelijk om de kruistocht continu te vernieuwen, want zonder de druk van het kruisleger en zonder de angst die dit leger bij de bevolking van de Languedoc inboezemde, zouden de veroverde gebieden nooit behouden kunnen worden. Daarnaast had de kruistocht nog geen grote successen behaald in de strijd tegen het katharisme. De burggraaf van Béziers-Carcassonne was dan wel verslagen, maar het probleem van de ketterij bleef bestaan. Om de kruistocht tegen het kathaarse geloof en zijn aanhangers doeltreffend te maken, had men niet alleen één of meerdere spectaculaire successen – zoals die van Béziers en Carcassonne – nodig, maar was tevens een langdurige en saai uitputtingsslag gericht op de vernietiging van de sociale en politieke infrastructuur, die het bestaan van een georganiseerde Kathaarse Kerk mogelijk maakten, noodzakelijk. Geen van de grote seculiere heren uit het Noorden was echter bereid tijdens de winter in het Zuiden te blijven. Ridder die deelnamen aan een kruistocht hadden volgens de gebruiken immers slechts veertig dagen dienst – hun *quarantaine* – waarna ze aan hun verplichtingen hadden voldaan. Na de val van Carcassonne hadden vele kruisvaarders hun *quarantaine* voltooid en maakten ze aanstalten om naar het Noorden terug te keren. In plaats van een langdurige oorlog mochten de kruisvaarders dus al blij zijn als ze de veroverde gebieden konden behouden. Het grootste probleem was echter niet het in omvang afnemende leger, maar het feit dat Arnaud Amaury niet langer bereid was zowel de geestelijk leider als de militaire leider van de kruisvaart te zijn. Het vooruitzicht was dus erbarmelijk – geen leider en geen kruisvaarders – en dus werd besloten dat de nieuwe seculiere heer van Carcassonne tevens de leider van de kruistocht zou moeten worden, in de hoop dat deze persoon de kruisvaart nieuw leven in kon blazen.¹⁹⁸

Het vinden van een nieuwe leider was echter een zeer moeilijke taak. De drie hoogste heren die als eerste de macht aangeboden kregen – de hertog van Bourgondië, de graaf van Nevers en de graaf van Saint-Pol – weigerden de taak op zich te nemen. Zoals gezegd waren slechts weinigen bereid in de winter in het Zuiden te blijven en deze drie heren hadden al grote bezittingen in het Noorden en voelden er niets voor om zich voor een lange periode in vijandelijk gebied te vestigen. Daarnaast wilden ze ook geen moeilijkheden met hun leenheer, de Franse koning, die zijn afkeer van de gehele operatie zeer kenbaar gemaakt had. Dit alles leidde er uiteindelijk toe dat de titels van Raimond-Roger Trencavel en de verantwoordelijkheid voor de voortgang van de kruistocht aan Simon van Montfort, heer van de heerlijkheid Montfort-l'Amaury en uitgestrekte gebieden in Engeland, werden aangeboden, die deze na enig aandringen aanvaardde. In theorie hadden de kruisvaarders echter totaal geen recht om de titels en gebieden van Trencavel aan Simon van Montfort aan te bieden. Ten tijde van deze machtsovername was er immers nog steeds een burggraaf, zij het in de gevangenis. Daarnaast was zijn leenheer Peter II van Aragon niet geraadpleegd en had hij zijn toestemming dus niet gegeven. Het aanbod kwam dan ook van de pauselijke legaat en toont de seculiere macht die paus Innocentius III naar zich toetrokken had: het onteigenen van een ketterse heer was in zijn ogen een recht dat de paus moest hebben. De Kerk toonde dus zijn vastberadenheid om permanente veranderingen in het seculiere leiderschap van de Languedoc door te voeren, wat een garantie was dat er eveneens permanente veranderingen in het religieuze leven zouden komen.¹⁹⁹

In theorie waren de burggraafschappen Albi, Béziers, Carcassonne en Razès nu dus in handen van Simon van Montfort, maar zonder officiële erkenning betekende dit maar weinig en dus drong paus Innocentius III er bij Simon op aan dat hij zijn nieuwe titels door een eed van trouw aan de wettelijke leenheren van deze gebieden zou bevestigen.²⁰⁰ Voor Carcassonne en Razès was de leenheer de koning van Aragon, van wie verwacht werd dat hij Simon van Montfort wel als zijn vazal zou accepteren. Maar de koning was totaal niet ingenomen met de kruistocht in het algemeen en de val van zijn vazal Raimond-Roger Trencavel in het bijzonder en weigerde om Simon te erkennen. Deze weigering gaf de aanzet tot een jarenlang gevecht over titels in de grondgebieden van Simon, waarbij meerdere mannen soms dezelfde titel claimden.²⁰¹ Naast Peter II moest Simon ook een eed van trouw zweren aan de graaf van Toulouse, die de leenheer was voor de burggraafschappen Albi en Béziers. Of Raymond VI Simon als vazal erkend heeft, wordt in de bronnen echter nergens vermeld. Wel bracht Raymond zijn zoon na de overgave van Trencavel naar Carcassonne om de kruisvaarders te ontmoeten. Dit wijst er volgens mij dan ook op dat Raymond geen problemen veroorzaakt heeft, wat ook niet verbaazingwekkend is aangezien Raymond VI aan de zijde van Simon van Montfort stond, zij het niet vrijwillig, en hij zich niet zonder nadelige gevolgen tegen Simon kon keren.²⁰²

Simon van Montfort liet zich door de, in zijn ogen, kleine tegenslag veroorzaakt door de Aragonese koning niet van de wijs brengen en probeerde met zijn beperkte leger zijn nieuwe bezittingen werkelijk in handen te krijgen. Het dragen van de titels was tenslotte één ding, maar het werkelijk uitoefenen van de macht was iets geheel anders. Zoals na de val van Béziers gaven veel kleinere steden en burchten zich uit angst voor het kruisleger zonder tegenstand over, waardoor Simon van Montfort in korte tijd veel

¹⁹⁸ Barber, *The Cathars*, 122; Bogaerts, 'De kruistocht' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

¹⁹⁹ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel I, derde deel, tweede hoofdstuk, vers 101-102, blz. 28; Doms, 'Guillaume de Tude-la, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. IV, vers 34-35, blz. 21; Costen, *The Cathars*, 129.

²⁰⁰ Het burggraafschap Razès werd door Simon van Montfort aan zijn luitenant Lambert van Thurey gegeven.

²⁰¹ Costen, *The Cathars*, 129; Bogaerts, 'De kruistocht' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

²⁰² Roux-Perino, *The Cathars*, 139.

steden en burchten aan zijn zijde kreeg.²⁰³ Carcassonne werd het hoofdkwartier van Simon van Montfort en het kruisleger, waarvan de strijd tegen de rebellerende Occitaanse heren en de ketterse steden opgezet en uitgevoerd werd. De inwoners van het omliggende land, waaronder diegenen uit de twee vernietigde voorsteden, waren na de nederlaag van Raimond-Roger vertrokken, op vrijwillige basis of gedwongen door de kruisvaarders. Maar nadat Simon van Montfort gekozen was als de nieuwe burggraaf en zich in Carcassonne gevestigd had, was het de voormalige inwoners die niet verdacht werden van ketterij toegestaan om terug te keren naar de stad. Beetje bij beetje werden de voorsteden weer herbouwd en kon iedereen weer verder met zijn leven. De Fransen leefden door de terugkomst van al deze mensen, die in het verleden en waarschijnlijk ook heden zo trouw waren aan de Trencavels, constant in angst voor moordaanslagen en hinderlagen. Dit betekende echter niet alleen dat de kruisvaarders op hun hoede waren, maar ook dat het volk voorzichtig moest zijn, aangezien de Fransen in hun angst snel overtuigd konden worden van iemands verraad.²⁰⁴ Het feit dat Raimond-Roger een zoon had nagelaten zal de angstgevoelens van de kruisvaarders waarschijnlijk nog eens versterkt hebben, ook al was hij ten tijde van zijn vaders gevangenneming slechts twee jaar oud. Officieel bleef deze zoon immers de erfgenaam en daardoor rechthebbende. De kruisvaarders konden er dan ook van uitgaan dat Raimond II zodra hij oud genoeg was in opstand zou komen en zijn erfgebieden zou komen opeisen. Daarnaast maakte het feit dat deze zoon gewoonweg bestond het voor de bevolking van de voormalige Trencavelgebieden mogelijk om te blijven geloven in het Huis Trencavel en daaraan trouw te blijven. Met dit alles in gedachte bleef Simon van Montfort dan ook altijd op zijn hoede, zeker nadat de meeste kruisvaarders teruggekeerd waren naar het Noorden en hij dus achterbleef met slechts enkele van zijn mannen uit de Île-de-France.

Simon van Montfort wist dus veel steden en burchten aan zich te binden en hoewel dit een grote overwinning voor hem betekende, was het voor hem van groter belang om de ontoegankelijke burchten in de Montagne Noire en Corbières te veroveren: Mînerve, Termes en Cabaret. Hier zaten namelijk zijn grootste vijanden die streken voor het behoud van hun gebieden, maar ook voor het kathaarse geloof. Daarnaast lagen deze burchten zeer strategisch doordat ze toegang gaven tot de Montagne Noire en de Cabardèsregio. In de handen van zijn vijanden waren de burchten dus zeer gevaarlijk en bevond Simon zich in een nadelige positie.²⁰⁵

In de Montagne Noire lagen de zwaar versterkte burchten van Lastours, die toebehoorden aan Pierre-Roger en Jourdain van Cabaret en Pierre van Laure.²⁰⁶ De drie vestingen, waarvan Cabaret de hoofdburcht was, lagen op dezelfde bergkam en vormden samen een zo goed als onneembaar bolwerk. Nog in de zomer van 1209 viel Simon van Montfort deze drie burchten aan, maar zijn kleine leger was niet opgewassen tegen Pierre-Roger en de natuurlijke barrière, waardoor de gehele onderneming een mislukking werd. Voor de burchten van Lastours was Simon duidelijk nog niet klaar, maar in deze eerste zomer van de kruistocht liet Simon al wel zien wat de Kerk met de kruisvaart wilde bereiken: in Castres werden de eerste katharen – een *parfait* en zijn leerling – op de brandstapel geëxecuteerd.²⁰⁷

In november richtte Simon zich vervolgens op Mirepoix, dat zonder veel moeite ingenomen werd. Maar hoe langer Simon van Montfort met slechts een klein leger in het Zuiden aanwezig was, hoe meer de angst van de Occitanen naar de achtergrond verdween. Na de verovering van Mirepoix keerde het tij dan ook voor de kruisvaarders. Occitaanse heren en steden die de heerschappij van Simon geaccepteerd hadden, kwamen nu tegen hem in opstand en enkele van zijn meest betrouwbare mannen werden vermoord of gevangengenomen. Het leek er op dat Simon van Montfort niet lang stand zou houden, maar dankzij de toewijding van zijn mannen wist de nieuwe burggraaf van Béziers-Carcassonne en de nieuwe leider van de kruistocht zich toch te handhaven. De ongeorganiseerdheid van de Occitaanse opstand heeft daar eveneens een grote rol bij gespeeld. De Occitanen begonnen zich in de winter al wel enigszins beter te organiseren, maar van een verenigde opstand was nog totaal geen sprake en dus waren de individuele opstandelingen niet opgewassen tegen het kruisleger, zelfs niet tegen een kruisleger dat uit slechts een handjevol mannen bestond. Het feit dat de Occitanen het belang van een verenigde opstand niet zagen – Raymond VI van Toulouse probeerde de paus en zijn legaten er nog steeds van te overtuigen dat hij een goed katholiek was, Raymond-Roger van Foix dacht alleen maar aan zijn eigen grondgebied en de lagere heren waren met elkaar in gevecht om de macht in de kleinere districten – gaf Simon van Montfort dus de kans om de belangrijkste burchten van zijn burggraafschap te behouden en de komst van de lente, en dus versterkingen, af te wachten.²⁰⁸ Wel verloor Simon als gevolg van de opstanden in korte tijd meer dan veertig versterkte steden, waardoor slechts Carcassonne, Fanjeaux, Saissac, Limoux, Pamiers, Saverdun, Albi en Ambialet in zijn machtsfeer bleven. De periode waarin de kruisvaarders vele steden wisten te veroveren was dus zeer kort en omdat vele steden zich al snel weer los wisten te trekken van de invloed van Simon van Montfort bleven de katharen over het algemeen redelijk ongeschonden. De brandstapel van Castres had echter wel aangetoond dat als het kruisleger weer in omvang zou groeien, en dat zou beslist in de lente van 1210 gebeuren, de katharen niet langer

Een ketter op de brandstapel (ca. 1254)

²⁰³ Bogaerts, 'De kruistocht' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 113.

²⁰⁴ Panouillé, *Carcassonne*, 26.

²⁰⁵ Bogaerts, 'De kruistocht' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be. Voor een uitgebreidere weergave van deze eerste veroveringen zie Roux-Perino, *The Cathars*, 143, 145-146.

²⁰⁶ Ten tijde van de Albigenzenkruistocht vielen onder de *Châteaux Lastours* drie burchten: Cabaret, Surdespine en Quertineux. Tegenwoordig zijn het er vier: de *Tour Régine* werd waarschijnlijk pas na 1260 gebouwd; Hoewel er drie heren waren, was Pierre-Roger de belangrijkste omdat hij de militaire leider was. Ik zal dan ook voornamelijk naar hem verwijzen of naar de Cabarets als aanduiding van de meerdere heren.

²⁰⁷ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigenensis', deel I, derde deel, tweede hoofdstuk, vers 114, 116, blz. 32-33.

²⁰⁸ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 69-70.

veilig zouden zijn. Katharen en uit hun gebied gezette heren – de *faidits* – verborgen zich daarom in de versterkingen Minerve, Ventajou, Termes en Cabaret.²⁰⁹

Tijdens de daaropvolgende lente, in maart 1210, arriveerden uiteindelijk de hoognodige versterkingen uit het Noorden. De komst van nieuwe kruisvaarders betekende dat de strijd tegen de katharen opnieuw kon beginnen en markeerde het begin van een periode van enorme veroveringen. De eerste fase van de hernieuwde campagne begon net als in 1209 met een opzettelijke daad van terreur: in het voorjaar van 1210 belegerde Simon het kathaarse centrum Bram, nam het in en liet van het gehele garnizoen de ogen uitsteken en de neus afsnijden. De garnizoenen van kastelen die zich na deze verschrikkingen overgaven werden echter veel beter behandeld en dus lijkt het er op dat Simon van Montfort een voorbeeld had willen stellen. In ieder geval boezemde het veel Occitanen opnieuw enorme angst in en dus gaven enkele garnizoenen die anders gesproken langer stand gehouden zouden hebben zich al na korte belegeringen over.²¹⁰ Gedurende de lente en zomer van 1210 wist Simon van Montfort dankzij de versterkingen vrijwel alle burchten en steden die hij in de winter verloren had met weinig moeite te heroveren. Slechts drie belangrijke vestingen in het burggraafschap Carcassonne lagen nu nog buiten zijn machtssfeer: in het zuidoosten lag het kasteel van Termes, naar het noordoosten lagen de stad en het kasteel van Minerve en direct ten noorden van Carcassonne lagen de drie versterkingen van Cabaret.²¹¹

De burchten van Pierre-Roger Cabaret waren de sterkste van de nog niet veroverde versterkingen en dus probeerde Simon Pierre-Roger te verzwakken door hem volledig te isoleren. Als eerste richtte Simon van Montfort zich daarom op Minerve, dat in juni 1210 belegerd werd. Door de nieuwe manschappen werd het voor Simon mogelijk om deze stad in zijn geheel te omsingelen, maar een rechtstreekse aanval bleef onhaalbaar. Toch behaalde Simon de overwinning, doordat hij de enige waterput van de stad liet vernietigen. Zonder water, in de zomerhitte en met gewonden en zieken konden de belegerden het niet lang volhouden en vijf weken na het begin van de belegering moest Guillaume van Minerve zich dan ook al aan het kruisleger overgeven. De voorwaarden van de overgave werden door Arnaud Amaury bepaald: het leven van het garnizoen, de katholieke stedelingen en de *croyants* werd gespaard, maar de *parfaits* zouden alleen in leven gelaten worden als zij zich zouden bekeren. De *parfaits* van Minerve bleven echter volledig trouw aan het kathaarse geloof waarna de kruisvaarders honderdveertig ingewijde katharen, zowel mannen als vrouwen, op de brandstapel gooiden. Dit was de eerste van de massa-executies die een kenmerk van de kruisvaart in de Languedoc zouden worden.²¹²

Na de val van Minerve ging de veroveringstocht van het kruisleger voort naar Termes, gelegen in de Corbières. Dit kasteel stond op een berg boven een ravijn en was slechts vanaf één kant bereikbaar. Zoals vele van de burchten in de Languedoc leek het kasteel dus onneembaar, maar ook hier resulteerden ziekten, kou en watertekort in een verlies. Maar in tegenstelling tot de aanval op Minerve was de belegering van Termes een langdurige affaire: Raymond van Termes, zelf een kathaar, kon de kruisvaarders vier maanden lang tegenhouden. Met de verovering van Termes waren bijna alle belangrijke verzetshaarden in het burggraafschap Carcassonne nu geheel uitgeschakeld, maar Simon van Montfort nam hier geen genoegen mee en zette zijn campagne voort. Hierbij richtte hij zich op de verovering van Razès, het kasteel van Puivert en het gebied ten zuiden van Albi. Overal zou hij het verzet overmeesteren en dus bleven de heren van Lastours als enige belangrijke vijand overeind staan. Simons plan om de burchten van Lastours volledig te isoleren van alle steun wierp tot dan toe duidelijk nog geen vruchten af en hoewel hij de burchtheren wel in een zeer lastige en nadelige positie bracht, wisten zij zich staande te houden in de strijd tegen het kruisleger.²¹³

Hoewel de strijd om de versterkingen van Lastours dus nog niet voorbij was, ging het Simon van Montfort in alle andere opzichten voor de wind. Niet alleen had hij enorme overwinningen behaald door vele steden en burchten te veroveren en de eerste katharen te vernietigen, ook wist hij de laatste rechten van Raimond II Trencavel eindelijk in handen te krijgen. Op 24 november 1210 tekende Agnès van Montpellier, de moeder van de jonge Trencavel, een overeenkomst waarbij zij de rechten op de kastelen van Pézenas en Tourbes – haar bruidsschat – en al het grondgebied van haar man overmaakte aan Simon van Montfort. Enkele maanden later, begin 1211, werd de overeenkomst door het concilie van Narbonne bevestigd.²¹⁴

3.1.2 Raymond VI van Toulouse

Nu vrijwel alle grote verzetshaarden in de voormalige Trencavelburggraafschappen bestreden en ingenomen waren, was het voor het kruisleger tijd om de druk op te voeren op Raymond VI van Toulouse. De graaf had de kruistocht na de val van Carcassonne in augustus 1209 verlaten, omdat hij afstand had willen nemen van de slachting in Béziers en de val van zijn vazal. Daarnaast was Raymond gaan inzien dat Occitaanse heren die zich niet aan de zijde van de Kerk en de kruisvaarders zouden scharen door het kruisleger gewoonweg afgezet zouden worden. In de ogen van Raymond begon de kruistocht verdacht veel op een veroveringsoorlog te lijken en hoewel hier nog niet volledig sprake van was, begon de kruistocht al wel enkele kenmerken van een veroveringsoorlog te tonen. Simon van Montfort deed er immers alles aan om de burggraafschappen die hij op Raimond-Roger Trencavel veroverd had volledig in zijn macht te krijgen. Hoewel dit natuurlijk ook het plan was van paus Innocentius III – alleen een katholieke burggraaf kon de katharen aanpakken – lijkt het er tevens op dat Simon de Occitaanse adel gewoonweg af wilde zetten zodat hij zelf de volledige macht kon grijpen. En hoewel de graaf van Toulouse zelf wél de kant van de Kerk gekozen had en in principe dus niets te vrezen had, betekende de manier van oorlog voeren dat Raymond VI niet langer deel wilde nemen aan de kruistocht. Het ging immers tegen

²⁰⁹ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigenis', deel I, derde deel, derde hoofdstuk, vers 136, blz. 37; Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 113; Costen, *The Cathars*, 130.

²¹⁰ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigenis', deel I, derde deel, derde hoofdstuk, vers 142, blz. 39; Strayer, *The Albigenian Crusades*, 70-71.

²¹¹ Costen, *The Cathars*, 131.

²¹² Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigenis', deel I, derde deel, derde hoofdstuk, vers 151-155, blz. 41-42; Costen, *The Cathars*, 131.

²¹³ Costen, *The Cathars*, 132

²¹⁴ Roquebert, *L'épopée cathare* I, 325-326; Graham-Leigh, *The Southern French Nobility*, 44.

al zijn principes in om de rechten van Occitaanse machthebbers af te nemen en over te dragen aan de vijand, de Franse baronnen. Het feit dat de graaf niet langer meestreed in de kruistocht was echter nog daaraan toe – velen vochten over het algemeen toch niet langer dan de verplichte veertig dagen – maar het feit dat Raymond ook totaal geen inzet meer toonde in de strijd tegen de katharen betekende in de ogen van de Kerk dat hij zich van het katholieke geloof en de opdracht van de paus had afgekeerd. Een excommunicatie was opnieuw het resultaat. In de winter van 1209 had Raymond daarom zijn heil gezocht in de diplomatie door onder andere Rome, keizer Otto IV van het Heilige Roomse Rijk en de Franse koning te bezoeken. Raymond behaalde echter nergens het gewenste succes en dus bleef hij op het randje van de afgrond balanceren. De pauselijke legaten wilden echter definitief weten waar de graaf stond en eisten bewijs dat hij achter de kruistocht en de Kerk stond.²¹⁵

Het concilie waar Raymond zich moest bewijzen en de pauselijke legaten over zijn zaak zouden beslissen, vond in juli/augustus 1210 in Saint-Gilles plaats en betekende een bevestiging van zijn excommunicatie door de legaten. De legaten konden de graaf niet langer vertrouwen, aangezien hij geen van de beloftes uit 1209 – die hij gedaan had toen hij zich met de Kerk verzoende en zich bij de kruistocht aansloot – vervuld had. De paus heeft de maatregelen die op dit concilie vastgesteld werden, waaronder dus de excommunicatie, echter nooit bevestigd en dus kon Raymond VI van Toulouse in de zomer van 1210 nog in enige veiligheid naar zijn bezittingen terugkeren.²¹⁶

In januari 1211 werd opnieuw een bijeenkomst gehouden waar Raymond wederom onder druk gezet werd om de katharen uit zijn graafschap te verdrijven. In feite eiste men dat Raymond een oorlog zou beginnen tegen de katharen op zijn eigen grondgebied, iets wat hij niet alleen aankon. Raymond zou hiervoor hulp nodig hebben van het kruisleger, maar steun van dit leger betekende zonder twijfel een enorm risico voor hem en zijn bezittingen en dus weigerde de graaf met dit plan in te stemmen. Daarnaast wilde hij de katharen ook gewoonweg niet van zijn grondgebied verbannen en dus zat er niets anders op dan te weigeren. Een andere kwestie die in Narbonne aan bod kwam, was de positie van Simon van Montfort en na lang aandringen erkende Peter II van Aragon hem als zijn vazal voor het burggraafschap Carcassonne. Nadat het concilie vervolgens op 27 januari verplaatst was naar Montpellier werd Raymond opnieuw herinnerd aan zijn beloftes die hij in Saint-Gilles gedaan had en werd hij gedwongen om naar het Heilige Land te vertrekken en daar te blijven totdat de kerkelijke autoriteiten anders zouden beslissen. Daarnaast zou Raymond Simon vrije toegang tot zijn grondgebied moeten geven zodat deze de ketters daar zou kunnen verjagen. Omdat Raymond de taak niet op zich wilde nemen, was men van mening dat de macht om de kathaarse religie te vernietigen dan maar aan Simon van Montfort gegeven moest worden. Op deze manier zou Raymond zijn titels en inkomsten kunnen behouden, maar zou Simon van Montfort de werkelijke machthebber worden. Dit ging Raymond duidelijk te ver, want zonder enige belofte gedaan te hebben vertrok hij uit Montpellier. Gezien de eisen van de pauselijke legaten lijkt het er op dat zij een oorlog met Raymond VI van Toulouse wilden uitlokken. En hoewel dit misschien te gemakkelijk gedacht is en voorkomt uit kennis achteraf, zou het niet opmerkelijk zijn aangezien de meeste katharen nog steeds te vinden waren in het graafschap Toulouse en Raymond VI duidelijk niet van plan was daar iets aan te doen. Maar of de eisen nu expres onmogelijk gemaakt waren of dat de legaten werkelijk van mening waren dat dit was wat nodig was en dat een goede katholieke graaf hier wel mee zou instemmen, is hier niet van al te groot belang. Het resultaat, een nieuwe excommunicatie voor Raymond VI en zijn bondgenoten, is des te interessanter, want deze werd op 17 april wél door paus Innocentius III bevestigd. Raymond VI van Toulouse was nu dus niet alleen geen kruisvaarder meer, maar hij behoorde ook niet meer tot de kerkelijke gemeenschap en dus gaf Innocentius III het bevel om zijn grondgebieden te confisqueren. De breuk met de Kerk was compleet en de graaf trok zich terug naar Toulouse om daar zijn bondgenoten – de graven van Foix en Comminges, de burggraaf van Béarn en de seneschalk van de Engelse koning – te mobiliseren voor de komende oorlog.²¹⁷

3.1.3 De strijd om de Toulousain (1211-1214)

De oorlog tegen de graaf van Toulouse betekende nieuwe veroveringsmogelijkheden voor Simon van Montfort en markeerde een nieuwe fase in de Eerste Albigenzenkruistocht. Het veroveren van de gebieden van Raymond VI van Toulouse werd vanaf april 1211 het hoofddoel van de kruisvaarders. Maar om dit doel te bereiken was het noodzakelijk dat de burchten van de Cabarets in handen van het kruisleger waren, zodat het dit keer de graaf van Toulouse was die volledig van zijn bondgenoten geïsoleerd zou raken. Nog voordat Simon de burchten had kunnen aanvallen, besloot Pierre-Roger zich echter al over te geven. Samen met de burcht van Lavaur, die binnen de grenzen van het graafschap Toulouse in enge zin gelegen was, waren de versterkingen van Lastours de enige van de voormalige bezittingen van Raimond-Roger Trencavel die nog stand hielden, maar zonder enkele steun van buitenaf was het voor de Cabarets onmogelijk om een nieuwe aanval af te slaan en een overwinning op de kruisvaarders te behalen. Dus wetende dat een overwinning niet erg aannemelijk was, besloten de heren van Cabaret dat een overgave de beste optie was. Dit kon immers nog een voordelige overeenkomst met zich meebrengen. En inderdaad ontving Pierre-Roger van Cabaret in ruil voor zijn burchten nieuw gebied in de buurt van Béziers. De overgave van de Cabarets betekende echter dat Simon van Montfort zonder een laatste strijd te leveren de voornaamste heer van de Montagne Noire werd.²¹⁸

Vanuit de Montagne Noire trok het kruisleger in het voorjaar van 1211 vervolgens richting de hoofdstad van Raymond VI. Op weg naar Toulouse belegerden de kruisvaarders echter eerst Lavaur, aangezien deze stad een bezit was van de burggraaf van Béziers en dus van Simon van Montfort. Na een belegering van enkele weken viel Lavaur op 3 mei 1211 en net als bij de andere

²¹⁵ Bogaerts, 'De strijd om Toulouse' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Costen, *The Cathars*, 132-133.

²¹⁶ Costen, *The Cathars*, 133; Roux-Perino, *The Cathars*, 156.

²¹⁷ Costen, *The Cathars*, 133-134; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 76-79.

²¹⁸ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel I, derde deel, vierde hoofdstuk, vers 214, blz. 58; Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. VI, vers 63-66, blz. 33-34; Bogaerts, 'De strijd om Toulouse' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

veroveringen die aan het begin van een campagne plaatsvonden, ging de val van Lavaur gepaard met enkele gruwelijke daden. De bevelhebber van het garnizoen werd samen met tachtig andere ridders geëxecuteerd, maar de bekronende gruweldaad was wel de steniging van de burchvrouw. Daarnaast werden volgens de bronnen drie- tot vierhonderd katharen op de brandstapel gegooid, waardoor dit één van de grootste massa-executies van de Albigenzenkruistochten is. Één van de gevolgen van deze enorme executie was dat de katharen, met enkele uitzonderingen, niet langer hun toevlucht zochten in de grote versterkte steden. Daarnaast had de massamoord ook het gebruikelijke effect: vele steden en burchten in de regio rond Toulouse gaven zich aan het kruisleger over. In zijn poging om Toulouse te isoleren trok Simon van Montfort met zijn kruisleger vervolgens in een cirkel om de stad heen waarbij het kasteel van Montgey vernietigd werd, Puylaurens en het *castrum* van Les Cassès ingenomen werden, het garnizoen van Lagrave geëxecuteerd werd en de Agenais, Quercy en Périgord – allen ten noorden/noordwesten van Toulouse – veroverd werden.²¹⁹ Gedurende de lange periode waarin het kruisleger het gebied rond Toulouse veroverde, had Simon echter een moment van zwakte gekend: in juni had hij zijn geduld verloren en besloten Toulouse rechtstreeks aan te vallen. Maar zelfs met de vele kruisvaarders die na de winter gearriveerd waren, was het voor het kruisleger onmogelijk gebleken om Toulouse volledig te omsingelen. Om de stad te veroveren was dus de medewerking van de katholieke inwoners nodig, maar deze bleken totaal niet geïnteresseerd te zijn in het feit dat er katharen in de stad woonden, want zij wilden allemaal hetzelfde: de onafhankelijkheid behouden. Dit betekende dus dat iedereen aan dezelfde zijde stond, die van Toulouse, en dus had het stadsgarnizoen zelfs een brutale uitval gedaan tot diep in het kruisvaarderskamp, waarna Simon besloten had het beleg op te heffen. Na deze mislukking had Simon van Montfort zijn veroveringstocht echter ongestoord voortgezet en had hij nog zonder veel problemen grote successen behaald.²²⁰

Terwijl Simon bezig was het Zuiden volledig te veroveren, deed de graaf van Toulouse verwoede pogingen om een zuidelijke legermacht bijeen te krijgen en in september 1211 was dit Raymond eindelijk gelukt: Raymond-Roger II van Foix, Bernard IV van Comminges, Gaston VI van Béarn en Savary van Mauléon, de Engelse seneschalk van Aquitanië, sloten zich samen met hun vazallen bij de graaf aan. Er kan geen reële schatting gemaakt worden, maar met de komst van de herfst waren de meeste kruisvaarders noordwaarts getrokken en dus lijkt het er op dat Simon van Montfort een veel kleinere legermacht tot zijn beschikking had dan zijn tegenstanders. Toch zou Simon in de winter van 1211-1212, net als in de voorgaande winter, met zijn gedisciplineerde troepen weten stand te houden: hij moest zich altijd verdedigen, verloor burcht na burcht en toch werd hij nooit verslagen en verloor hij nooit een essentiële positie. Hoewel Simon van Montfort het dus zwaar had, toonde de campagne van de winter van 1211-1212 hoe sterk zijn leger eigenlijk was. Voor de Occitanen onthulde de campagne echter juist hoe zwak zij in werkelijkheid waren, wat al blijkt uit de eerste grootschalige belegering. In september 1211 vond de Slag bij Castelnaudary, een plaats die in handen was van het kruisleger, plaats. Simon, die zijn onderdanen niet kon vertrouwen omdat velen die hem uit angst trouw gezworen hadden overliepen naar Raymond en zijn bondgenoten, besloot zelf deel te nemen aan de strijd en bracht zijn mannen binnen de muren van de burcht.²²¹ Uit de weergave van Guillaume de Tudela blijkt hoe enorm het Occitaanse leger was en hoe bijzonder de samenstelling, zeker gezien het feit dat men niet gewoon was samen te strijden tegen een vijand. De beschrijving van Guillaume neemt een twintigtal verzen in beslag en geeft een goed inzicht in wie zich allemaal aan de kant van de graaf van Toulouse geschaard hadden, zoals mannen uit Montauban, Moissac en Castelsarrasin.²²² Ook Pierre des Vaux-de-Cernay heeft een stuk aan de strijd om Castelnaudary gewijd waarin hij duidelijk zijn afkeer toont van iedereen die aan de zijde van Toulouse streed. Hoewel zijn beschrijving van Savary van Mauléon zeer subjectief is, is het naar mijn mening exemplarisch van hoe de katholieken dachten over iedereen die zich aan de kant van de katharen of Raymond van Toulouse schaarden:

die gevaarlijke apostaat, die plichtsverzaker, die duivelszoon, die handlanger van de Antichrist, (...), dat toppunt van ketterij, erger dan elke afvallige, vijandig gestemd tegenover de kerk, vijand van Christus, gevaarlijke man of gevaarlijk gif; ik spreek over Savary, misdadiger en ontaard, zonder pudeur, noch wijsheid, die toestormde, het hoofd opgeheven tegen God en die de Heilige Kerk durfde aan te vallen. O Prins van de afvalligen, zaaier van wreedheid en verdorvenheid, medeplichtige van de slechten en perversen, smaad van de mensheid, man zonder deugd, suppoost van de Duivel en Duivel van vlees en bloed!²²³

Hoewel de strijd om Castelnaudary niet erg belangrijk geweest is binnen het geheel van de Albigenzenkruistochten en de Occitanen de stad niet konden heroveren, markeerde het wel een nieuw begin. Want nu de belangrijkste Occitaanse heren zich verenigd hadden, ging men eindelijk voluit in de tegenaanval. Daarnaast verspreidde de opstand van de zuidelijke steden en heren zich steeds verder en werd de tegenstand onder een groot deel van de zuidelijke bevolking steeds heviger. De Fransen moesten vanaf nu dus rekening houden met een werkelijk Occitaans leger, maar hoewel men samenwerkte was er geen sprake van een echte eenheid, omdat elke heer zijn eigen belangen had. De Occitaanse coalitie stond dan ook minder sterk dan het Franse kruisvaardersleger, want terwijl Simon van Montfort bij de Fransen de enige en onbetwiste leider was, waren er bij de Occitanen uiteindelijk wel zes bevelhebbers, die allemaal zo nu en dan persoonlijke initiatieven ondernamen. De gevolgen hiervan waren al zichtbaar bij de strijd om

²¹⁹ Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. VI, vers 67-68, blz. 34-35; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XVI, blz. 18; Roux-Perino, *The Cathars*, 158-160.

²²⁰ Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. VIII, vers 79-83, blz. 41-42; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XVII, blz. 18.

²²¹ Costen, *The Cathars*, 135, 137; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 82-83.

²²² Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. IX-X, vers 88-108, blz. 44-50.

²²³ Vertaling van Raymond Doms: Raymond Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Petri Vallium Sarmaii, Hystoria Albigenensis', deel II, <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/Hystoria-2.pdf>, derde deel, vierde hoofdstuk (dit is een fout van de auteur, het moet het zesde hoofdstuk zijn), vers 254, blz. 68-69.

Castelnaudary, want terwijl Raymond-Roger II van Foix in gevecht was met een groep mannen van Simon deed de graaf van Toulouse niets om hem te helpen. Had Raymond VI wel ingegrepen en zich volledig ingezet dan hadden de Occitanen Simon mogelijk kunnen verslaan.²²⁴

Hoewel Simon van Montfort gedurende de winter van 1211-1212 Carcassonne, Albi en Pamiers behield en hij de macht had in al het gebied achter die denkbeeldige frontlijn, verloor de leider van de kruistocht in de winter opnieuw veel grondgebied. Toch waren de gevechten in de winter voornamelijk betekenisloos: kleine overwinningen van de graaf van Toulouse en zijn bondgenoten – Simon wist de belangrijke burchten in handen te houden – gaven geen grote problemen voor Simon van Montfort en kleine overwinningen van Simon beëindigde de Occitaanse weerstand niet.²²⁵ Maar hoewel in de winter weinig belangrijke en blijvende resultaten behaald werden, markeerde de algemene opstand van de Occitanen wel het punt waarop de meeste zuiderlingen een eenheid begonnen te vormen tegen de kruisvaarders, omdat zij de oorlog nu werkelijk als een strijd van de Languedoc tegen de buitenlandse noordelijke indringers begonnen te zien. In de lente van 1212 arriveerden er echter nieuwe manschappen en was Simon in staat de verloren steden en kastelen te heroveren. Tegelijkertijd begon Simon zich weer te richten op de isolatie van Toulouse. Om alle steun van buitenaf te blokkeren was het noodzakelijk dat alle noordelijke gewesten van het graafschap Toulouse veroverd werden en dus trok het kruisvaardersleger in juni richting de Agenais waar de kathaarse burcht Penne d'Agenais ingenomen werd en de daar wonende katharen op de brandstapel vernietigt werden. Daarna trokken de kruisvaarders weer richting Toulouse waarbij ze Moissac aanvielen en veroverden, een mislukte poging deden om Montauban in handen te krijgen en ten slotte Saverdun innamen en zo tevens de graaf van Foix dwarsboomden.²²⁶ Met Agen, Cahors, Moissac en Albi in zijn handen had Simon de meeste hoekstenen ten noordoosten, noorden en noordwesten van Toulouse in zijn macht. Zijn eerdere veroveringen ten zuiden en zuidoosten van de stad had Simon in de winter weten te behouden en door ten slotte het gebied van de graaf van Comminges (ten zuidwesten van Toulouse) aan te vallen en de veroveringen van Auterive en Muret wist Simon van Montfort het gehele gebied rond de stad Toulouse in zijn machtsfeer te brengen. En door Comminges te bezetten, werd Gaston VI van Béarn van Toulouse afgesneden en dus verloor Raymond VI steeds meer steun van zijn bondgenoten.²²⁷

Door de veroveringen van het kruisleger in het omliggende gebied van de stad Toulouse begon de stad, net als Carcassonne in de zomer van 1209, overbevolkt te raken door de vele vluchtelingen. Maar hoewel dit vele nadelen met zich meebracht, waaronder de verspreiding van ziektes, was er ook een groot voordeel: er zou zeker geen gebrek aan manschappen ontstaan. Daarnaast waren er voedsel en wapens genoeg. Toch begon Toulouse door de isolatie steeds meer in de problemen te komen, want na vijftien maanden van belegeringen en veroveringen had Simon van Montfort zijn doel grotendeels behaald: Raymond VI had, buiten Toulouse, alleen nog Montauban in handen en was virtueel afgesloten van zijn bondgenoten.²²⁸ Tegen de herfst van 1212 was de grootschalige opstand van de zuiderlingen door Simon van Montfort dus grotendeels de kop in gedrukt en aan het einde van het jaar 1212 bevond Simon van Montfort zich zelfs in de meest gunstige militaire positie die hij tot dan toe gehad had. Raymond VI van Toulouse had daarentegen veel verloren, zowel fysiek als moreel. De strategische omcirkeling van Toulouse was dan wel geen blokkade, maar het hinderde wel de communicatie met Aquitanië en de graven van de Pyreneeën. Het ergste was echter dat de slechte positie van de graaf hem dwong oorlog te voeren tegen de kruisvaarders en hun leider. Het was immers moeilijk voor Raymond om te beweren dat hij de katharen niet beschermde terwijl hij tegen een leger vocht dat het kathaarse geloof wilde vernietigen. De enige manier om nog enigszins stand te kunnen houden was een nieuwe verzoening met de Kerk, maar de pauselijke legaten waren gezien de gebeurtenissen van 1211 en 1212 niet erg geneigd om hem absolutie te schenken.²²⁹

De campagne van 1212 had de kruisvaarders dus veel overwinningen gebracht, maar Simon van Montfort was bijna té succesvol geweest. Paus Innocentius III begon zich namelijk af te vragen of de kruistocht wel verlengd moest worden, want de beschermheren van de katharen waren bestraft en de sterkste van hen, Raymond VI van Toulouse, was bereid om serieuze concessies te doen aan de Kerk. Daarnaast had Innocentius andere problemen, onder andere met de keizer van het Heilige Roomse Rijk, de Engelse koning en de Moren op het Iberisch Schiereiland. Aan de andere kant was de groeiende angst voor Franse overheersing voor de Occitanen een reden om te blijven vechten tegen Simon van Montfort. Als burggraaf van Béziers-Carcassonne kon Simon nog wel getolereerd worden, maar het vooruitzicht dat Simon graaf van Toulouse zou worden met leengebieden van de grenzen van Aquitanië tot en met de bergen van de Provence was iets geheel anders.²³⁰

Het vooruitzicht van een vrijwel allesoverheersende Simon van Montfort was echter niet alleen voor de Occitanen onaanvaardbaar, want ook Peter II van Aragon zag de machtsvergroting van de leider van de kruistocht met argwaan aan. De koning van Aragon had altijd al zijn twijfels gehad bij Simon, maar had gedurende al die jaren van oorlogvoering niets tegen de veroveringslust van zijn vazal kunnen doen. In het jaar 1212 begon Peter II echter steeds meer in te zien dat hij, als hij zijn eigen positie wilde behouden, zich werkelijk zou moeten gaan mengen in de strijd om de Languedoc. De koning van Aragon had zelf een aanzienlijke positie in de Languedoc, maar deze was niet zeer sterk: zijn domeinen lagen verspreid in het gebied en zijn vazallen waren niet be-

²²⁴ Bogaerts, 'De strijd om Toulouse' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Strayer, *The Albigenian Crusades*, 83.

²²⁵ Strayer, *The Albigenian Crusades*, 83-84.

²²⁶ Costen, *The Cathars*, 137-138; Bogaerts, 'De strijd om Toulouse' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be. Zie voor een uitgebreide beschrijving: Doms, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, hfst. XI-XII, vers 112-129, blz. 52-58; Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel II, derde deel, zevende hoofdstuk, vers 286-355, blz. 78-94.

²²⁷ Strayer, *The Albigenian Crusades*, 84.

²²⁸ Bogaerts, 'De strijd om Toulouse' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel II, derde deel, zevende hoofdstuk, vers 356-360, blz. 94-96.

²²⁹ Strayer, *The Albigenian Crusades*, 85.

²³⁰ *Ibidem*, 86.

trouwbaar. Net als alle andere machthebbers in de Languedoc had Peter II dus reden om te vrezen voor de totstandkoming van een machtige staat onder de heerschappij van Simon van Montfort.²³¹

Zowel de twijfels van Innocentius III als de angsten van Peter II groeiden gestaag gedurende het jaar 1212. Raymond VI van Toulouse maakte handig gebruik van de twijfels van de twee personen die hem zouden kunnen helpen zijn macht te behouden en de veroveringen van Simon van Montfort te stoppen: via de koning van Aragon hoopte de graaf Innocentius III te kunnen overtuigen de kruistocht te beëindigen. In eerste instantie was Peter II echter nog niet van plan werkelijk in te grijpen, maar aan het einde van 1212 veranderde de situatie. In november/december riep Simon van Montfort een *Parlement* bijeen in Pamiers waar hij de Statuten van Pamiers liet opstellen. De statuten gaven vergaande privileges aan de geestelijkheid en trachtte de veiligheid van de levens en eigendommen van het gewone volk te garanderen. Belangrijker was echter dat Simon de Franse feodale wet in het Zuiden liet invoeren, waardoor leengebieden niet langer min of meer gelijkmatig verdeeld zouden worden onder erfgenamen, alle vazallen – zowel noorderlingen als zuiderlingen – verplicht werden veel militaire diensten te verlenen en alleen aan Franse ridders leengoederen toegekend mochten worden. Voor de Occitanen waren de Statuten van Pamiers zowel een bedreiging als een provocatie, want ze gaven Simon absolute macht en maakten hem sterker dan enige mogelijke rivaal in de Languedoc en vervingen de lokale gebruiken volledig door buitenlandse wetgevingen op te leggen.²³² Maar de regels van Simon van Montfort waren niet alleen voor de Occitanen zeer bedreigend, want ook vrome katholieken vonden dat de leider van de kruistocht te ver ging en voornamelijk dat hij te sterk werd. Peter II van Aragon was één van hen, want ook zijn macht in de Languedoc werd door de machtstoename van Simon bedreigd. Dus gezien de situatie in de Languedoc, en voornamelijk het resultaat van het *Parlement* in Pamiers, was Peter II eindelijk bereid zich met de gehele affaire te bemoeien en leek de Eerste Albigenzenkruistocht wederom een nieuwe fase in te gaan.²³³

De Statuten van Pamiers zetten de verhoudingen tussen de kruisvaarders enerzijds en de Occitanen en Peter II van Aragon anderzijds dus op scherp. Ze markeerden echter ook het begin van een nieuwe fase in de doelstelling van Simon van Montfort. De regels waren vrijwel alleen gericht op politieke zaken en geven dus duidelijk weer dat Simon de kruistocht tegen de katharen als een politieke aangelegenheid was gaan zien en niet langer zozeer als een religieuze kwestie. Vóór het *Parlement* had Simon, zoals gezien, al duidelijk zeer veel interesse in het gewoonweg veroveren van grondgebied en het afzetten van de Occitaanse heren, maar hier zat nog wel degelijk, zij het zeer miniem, de gedachte achter dat de katharen alleen verslagen konden worden door heren die zich volledig inzetten in de strijd tegen de katharen, ofwel door goede katholieken. En aangezien de Occitaanse heren zich nu juist niet inzetten om de katharen van hun grondgebied te verjagen, was het dus aan Simon om eerst de Occitaanse heren af te zetten en vervolgens de katharen aan te pakken. Na de Statuten van Pamiers begon Simon zich echter steeds meer alleen op het politieke aspect te richten en verdween het doel van de Kerk, en dus het oorspronkelijke doel van de Albigenzenkruistochten, steeds verder naar de achtergrond. Het gevecht tegen de katharen werd nu definitief een persoonlijke veroveringsoorlog van Simon van Montfort en hoewel er nog wel ketters opgepakt en tot de brandstapel veroordeeld werden, nam hun aantal aanzienlijk af. Dat de Kathaarse Kerk vrijwel geheel ondergronds gegaan was en de *parfaits* onder bescherming van plaatselijke heren en de bevolking in het geheim door het land trokken de vernietiging van de katharen moeilijker gemaakt moet hebben, lijkt het er op dat nu de katharen minder in het zicht waren. Simon van Montfort ze niet langer als een bedreiging zag. De godsdienstkwestie werd nu dus definitief naar de achtergrond verbannen. Dat de strijd niet langer om religie speelde, verklaart dan ook de eensgezindheid bij de Occitanen: zowel kathaarse aanhangers – geen *parfaits* want die verwierpen gevechten – als katholieke gelovigen gingen in de verdediging tegen de buitenlandse bezetter. De zuidelijke graven beschermden dan ook niet de katharen, zoals de Katholieke Kerk beweerde, maar al hun onderdanen.²³⁴

Voor de Occitanen waren de Statuten van Pamiers dus zeer pijnlijk, maar de regels van Simon van Montfort gingen niet alleen de Occitanen te ver. Ook vrome katholieken die aan de zijde van de kruisvaarders stonden, vonden dat de leider van de kruistocht te ver gegaan was en voornamelijk dat hij te sterk werd, waaronder Peter II van Aragon die zijn eigen macht bedreigd zag. Zoals gezegd besloot de Aragonese koning na de opstelling van de Statuten van Pamiers op te staan tegen Simon van Montfort en de graaf van Toulouse te helpen. De koning was echter niet direct van plan de wapens op te nemen en liet daarom vredesvoorstellen opstellen waarin Raymond VI onder andere beloofde zich aan de eisen en straffen van Innocentius III te onderwerpen en hij liet weten bereid te zijn zijn titels en bezittingen over te willen dragen aan zijn vijftienjarige zoon. Over de verdere directe gebeurtenissen zijn verschillende versies bekend. Volgens Pierre des Vaux-de-Cernay vroeg Peter II, om rechtstreeks te onderhandelen over een vredesakkoord, een onderhoud aan met Arnaud Amaury, inmiddels de aartsbisschop van Narbonne. Als antwoord riep de aartsbisschop in januari 1213 een concilie bijeen in Lavaur, waar een raad de voorstellen van de koning zou onderzoeken. Naast de regeling voor Raymond VI had Peter II ook aandacht geschonken aan andere graven, waaronder enkele vazallen: de grondgebieden van de graven van Comminges en Foix en de bezittingen van Gaston van Béarn zouden aan hen teruggegeven moeten worden. Het concilie was echter niet geïnteresseerd in de voorstellen van de Aragonese koning, omdat de graaf van Toulouse zich in het verleden nooit aan gemaakte afspraken gehouden had en hij en de anderen schuldig waren aan medeplichtigheid van het beschermen van katharen. Peter II liet het hier echter niet bij zitten en besloot de geëxcommuniceerden in bescherming te nemen door hen onder zijn heerschappij te nemen via een eed van trouw. De prelaten konden nu niets anders meer doen dan de paus te informeren van de inmenging van de Aragonese koning en dus stuurden zij hem een brief waarin zij de graven als ketters afschilderden en de rol van Peter II beklagden. Ondertussen richtte de koning zich echter ook op de paus en kreeg hij Innocentius zelfs zo ver dat deze een bul uitvaardigde waarin Simon van Montfort bevolen werd om de grondgebieden van de graven van Comminges en Foix en Gaston de Béarn weer aan hen af te staan. Het lijkt er dus op dat Peter II van Aragon gedeeltelijk gewonnen had, maar net zo snel als alles in het voordeel van de

²³¹ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 88-89.

²³² Strayer, *The Albigensian Crusades*, 86-87; Costen, *The Cathars*, 138-139.

²³³ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 88-89.

²³⁴ Bogaerts, 'De strijd om Toulouse' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

koning gekomen was, draaide het tij nu. Het concilie van Lavaur stuurde namelijk niet lang na de overeenkomst tussen Peter en Innocentius enkele afgevaardigden en overtuigden de paus van het bedrog van de koning: de katharen waren niet uit de Languedoc verjaagd zoals de Aragonese koning beweerd had en de graven die hij beschermde hadden zich wel degelijk ingelaten met kathaarse gelovigen. De paus besloot daarop de bul ongeldig te verklaren en stuurde een brief naar Peter II waarin hij hem opdroeg zich niet langer met de zaken in de Languedoc te bemoeien.²³⁵ Het verloop van deze gebeurtenissen staat in de *Hystoria Albigenensis* vrij uitgebreid beschreven, maar of het zo allemaal ook werkelijk verlopen is, is enigszins te betwijfelen. Helaas kan geen vergelijking gemaakt worden met het *Canso* of met de *Chronica*, omdat in deze twee bronnen geen of slechts één verwijzing terug te vinden is. Toch word deze episode uit de geschiedenis van de Eerste Albigenzenkruistocht tegenwoordig enigszins anders voorgesteld, waarbij voornamelijk de volgorde van de gebeurtenissen verschilt van de hier weergegeven beschrijving van Pierre des Vaux-de-Cernay. Het zou namelijk begonnen zijn met het feit dat paus Innocentius III het vredesvoorstel van Peter II, waarin Raymond VI beloofde zich over te geven aan de Kerk, accepteerde en hij in januari 1213 het einde van de kruistocht eiste. In een brief aan Simon van Montfort droeg de paus de graaf vervolgens op de onrechtmatig veroverde gebieden aan hun rechtmatige heren terug te geven en herinnerde Innocentius III de leider van de kruistocht aan het feit dat het doel van de Albigenzenkruistocht het verdrijven van de ketters en hun beschermheren was en niet het innemen van hun gebieden terwijl de ketters daar nog verbleven. Deze belangrijke berichten van de paus deden er echter zo lang over dat Simon van Montfort en de pauselijke legaten pas een maand na het besluit van Innocentius op de hoogte waren van de doorgevoerde veranderingen en het in feite al te laat was: de situatie in de Languedoc was al geheel uit de hand gelopen. In Lavaur was in de tussentijd namelijk een concilie bijeengeroepen waar de zaak van Raymond VI voor de zoveelste keer onderzocht was. Het concilie had echter geweigerd in te gaan op de vredesvoorstellen van Raymond en Peter II, die inmiddels in de Languedoc gearriveerd was, niet wetende dat de paus enkele weken eerder al toegestemd had. Peter had, vertrouwend op de belofte van de paus, daarom zelf het initiatief genomen door officieel alle Occitaanse gebieden die ingenomen waren of bedreigd werden onder zijn persoonlijke bescherming te nemen, met als gevolg dat Raymond VI, zijn zoon, zijn vazallen en de consuls van Toulouse een feodale eed afgelegd hadden aan de koning van Aragon en hiermee de situatie weer geheel op scherp hadden gezet. Het vertrouwen van Peter II en Raymond VI in de paus was echter niet terecht: in mei 1213, slechts vier maanden na de overeenkomst, veranderde Innocentius van mening en besloot hij dat Peter zich niet langer met de kruistocht moest bemoeien. Vrijwel alle verzoeken van het concilie van Lavaur werden door de paus ingewilligd, wat betekent dat het vredesvoorstel volledig van de baan geschoven werd en de strijd tussen het Noorden en Zuiden, tussen het kruisleger en de Occitaanse coalitie, voortgezet werd, ditmaal zelfs op nog grotere schaal dan voorheen.²³⁶ Hoewel in beide weergaven de volgorde van de gebeurtenissen dus enigszins verschilt, komen de gebeurtenissen zelf wel grotendeels overeen. Daarnaast komen in beide weergaven de cruciale elementen voor, zoals de paus die eerst instemt met de voorstellen van koning Peter II, maar zich vervolgens bedenkt, en zijn de resultaten hetzelfde.

De overwinning was dus voor Simon van Montfort, maar de aarzelingen van de paus brachten hem wel in de problemen. Door aan de noodzaak van de kruistocht te twijfelen, arriveerden er minder kruisvaarders dan gewoonlijk in het Zuiden en zelfs in de zomer van 1213, normaliter het hoogtepunt, had Simon slechts een klein leger. Daarnaast had de berisping van Peter II en andere bondgenoten van Raymond VI weinig effect. Na de afsluiting van het Concilie van Lavaur trok Peter II zich volgens de wens van de paus dan wel terug uit Toulouse, maar dit betekende niet dat hij zich niet langer met de problemen in de Languedoc zou bemoeien. Vanaf dat moment was het één van zijn doelen om Simon van Montfort zo veel mogelijk dwars te zitten: hij bleef de graaf uitdagen en probeerde hem zo veel mogelijk schade te berokkenen. In eerste instantie lijkt dit nogal vreemd aangezien Simon van Montfort de vazal van Peter II was. Men moet dan ook niet vergeten dat de koning daar in het geheel niet blij mee was en hij Simon in eerste instantie geweigerd had te erkennen als zijn vazal. Toch hield deze relatie beide mannen in toom en gingen ze in hun vete niet veel verder dan enkele bedreigingen. De Aragonese koning had zich in feite dus aangesloten bij de opstand en ook veel andere zuiderlingen, waaronder voormalige vazallen van Raimond-Roger Trencavel, sloten zich bij de graaf van Toulouse aan. De gehele Languedoc kwam nu in opstand tegen Simon van Montfort.²³⁷

Enkele maanden nadat de Occitanen zich verenigd hadden in hun verzet werd de volgende stap gezet in de vijandelijkheden: op 28 augustus 1213 zette de Aragonese koning zijn kamp op in Muret, een stad op ongeveer twintig kilometer ten zuidwesten van Toulouse, klaar om een allesbeslissende strijd te leveren. Het gevolg van deze actie was dat op het omliggende platteland van deze stad een paar weken later één van de grootste en belangrijkste directe gevechten uit de geschiedenis van de Albigenzenkruistochten plaatsvond: het leger van Peter II en de Occitaanse alliantie onder aanvoering van de graven van Toulouse, Foix en Comminges streden hier in een directe slag tegen het kruisleger onder leiding van Simon van Montfort. Hoewel de kruisvaarders duidelijk in de minderheid waren, stonden beide partijen zeer sterk en hadden beide legers een kans op de overwinning. Het tij keerde echter voor het zuidelijke leger toen Peter II in de strijd getroffen werd en overleed. Het gevolg was een totale ontsporing van het Occitaanse offensief. Simon zag zijn kans en greep deze met beide handen aan, waardoor hij opnieuw de overwinning behaalde. De Slag bij Muret was echter geen beslissende veldslag, want Raymond VI en zijn zoon wisten te ontkomen en zouden de strijd vijf jaar later met meer succes weten te hernieuwen. Maar op het moment was Simon van Montfort de overwinnaar: hij had de verenigde krachten van de Occitanen verslagen, de dreiging van een Aragonese bemiddeling voor altijd verwijderd en het voor de Raymonds onmogelijk gemaakt om Toulouse te verdedigen. Het zou echter bijna twee jaar duren voordat Simon de vruchten kon plukken van zijn overwinning, want paus Innocentius III bleef twijfelen over het te volgen beleid. Totdat de paus besloten had, kon Simon Toulouse niet

²³⁵ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigenensis*', deel II, derde deel, achtste hoofdstuk, vers 367-398, blz. 99-107.

²³⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 173-176; Costen, *The Cathars*, 141-142.

²³⁷ Raymond Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Petri Vallium Sarnaii, Hystoria Albigenensis*', deel III,

<http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/Hystoria-3.pdf>, derde deel, negende hoofdstuk, vers 412-416, blz. 111-112; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 92-93.

Pagina waarop het overlijden van Peter II van Aragon in de Slag bij Muret (12 september 1213) beschreven staat (miniatur van Jean Fouquet uit de Grandes Chroniques de France)

innemen. Daarnaast accepteerden de drie grootste steden van de Languedoc – Toulouse, Narbonne en Montpellier – de heerschappij van Simon niet en dus kon hij weinig meer doen dan rondhangen langs de grenzen van de leengebieden van de graaf van Toulouse.²³⁸

Hoewel de Slag bij Muret dus een overwinning betekende, had het gevecht ook een negatief gevolg voor het kruisleger. Er bleven namelijk Catalaans-Aragonese troepen in de Languedoc achter die in het Zuiden rooftochten hielden ter vergelding voor het feit dat Simon van Montfort de zoon van Peter II weigerde vrij te laten. De overleden koning van Aragon had zijn enige zoon, Jacobus I (r. 1213-1276), twee jaar eerder aan Simon van Montfort meegegeven in afwachting van het huwelijk van Jacobus en de dochter van Simon. De vereniging was bedoeld als oplossing voor de vijandigheden tussen twee van de belangrijkste spelers in de kruistocht, ook al was Peter II in werkelijkheid niet bereid de strijdbijl te begraven. Maar de Aragonese koning had nu eenmaal weinig keus gehad. Hij had zich immers tussen twee 'kwaden' bevonden: het vooruitzicht van een Franse uitbreiding naar het zuiden onder aanleiding van Simon van Montfort stond de koning erg tegen, maar een conflict met de Kerk was in de ogen van de koning waarschijnlijk een nog groter kwaad. Om zijn goede relatie met de Kerk te behouden, kon Peter II dus niet anders dan eveneens een (goede) relatie opbouwen met de leider van de kruistocht, die in razend tempo het Zuiden veroverde. Hoewel de koning in feite dus vijandig stond tegenover Simon, kon hij niets tegen hem doen zonder ook de Kerk tegen zich in het harnas te keren, iets wat hij (in eerste instantie) koste wat koste wilde vermijden. Simon had op zijn beurt ook zo zijn eigen ambities: hij was zowel een politicus als een strijder en het volledige heerschap over het Zuiden was een prachtig vooruitzicht en dus zijn voornaamste doel. Het behalen van deze positie zou echter niet gemakkelijk worden en een relatie met een machtige heerser die net over de grens de macht in handen had, was zeer wenselijk. De onderhandelingen tussen Peter II en Simon eindigden daarom in een overeenkomst, waarbij de zoon van de koning zou trouwen met de dochter van de graaf. En dus werd Jacobus I in 1211 op driejarige leeftijd meegegeven aan Simon van Montfort om op deze manier de kruisvaarders gunstig te stemmen.²³⁹ Maar na het overlijden van Peter II in 1213 eisten de Aragonezen en Catalanen Jacobus, nu onder andere de nieuwe koning van Aragon, terug. Simon van Montfort wilde zijn kostbare 'gijzelaar' echter niet zonder slag of stoot laten gaan en probeerde hem te gebruiken als een middel om zijn macht te vergroten, waardoor de Aragonezen en Catalanen overgingen op actieve en gewelddadige maatregelen. Dit betekende overigens niet alleen dat men de domeinen van Simon van Montfort aanviel en plunderde, maar ook het op de hoogte brengen van de paus. De reis naar Rome had succes: Innocentius III gaf zijn legaat in de Languedoc, Peter van Benevento, opdracht om de vrijlating van Jacobus te bewerkstelligen. De kardinaal vertrok daarom onmiddellijk naar Narbonne, waar de jongen op zijn verzoek vanuit Carcassonne naar toe gebracht zou worden. In mei of juni 1214 werd Jacobus I eindelijk overgedragen aan de Aragonezen en kon hij zijn taken als koning, graaf en leenheer op zich nemen.²⁴⁰

3.1.4 De nederlaag van Raymond VI van Toulouse en zijn bondgenoten (april 1214-november 1215)

Na de nederlaag bij Muret gaf Raymond VI de hoop op militaire successen nog niet op en deed hij onder andere een vruchteloze aanval op Moissac. De problemen van Simon van Montfort waren dan ook zeker nog niet over, want veroverde steden kwamen opnieuw tegen hem in opstand, vertrouwelingen liepen over of werden gevangengenomen en de Occitaanse heren bleven zijn macht op grote schaal ondermijnen. Over het algemeen bevond de graaf van Toulouse zich echter in de verdedigende positie, terwijl Simon zijn veroveringen consolideerde. Gedurende het jaar 1214 werd het dan ook steeds duidelijker dat Raymond VI van Toulouse niet de kracht had om een directe aanval van Simon te weerstaan. Alleen diplomatieke interventie van Filips II of Innocentius III zou hem nu nog kunnen redden.²⁴¹

Terwijl beide partijen probeerden zoveel mogelijk macht in handen te houden en te krijgen, moest Simon van Montfort de beslissingen van de paus en de Franse koning over het graafschap Toulouse afwachten. Zowel Innocentius III als Filips II twijfelden of de volledige macht over de bezittingen van Raymond VI wel aan deze ambitieuze heer gegeven moest worden. Innocentius had reden om zich af te vragen of Simon evenveel gaf om de vernietiging van het katharisme als dat hij deed om het verkrijgen van land en Filips II wilde zeker weten dat zijn rechten als suzerein gerespecteerd zouden worden. Daarnaast moet de koning zich afgevraagd hebben of een sterke graaf van Toulouse te verkiezen was boven de zwakke Raymond VI. Gedurende het jaar 1214 hadden beiden het echter te druk om zich bezig te houden met deze gehele kwestie. Paus Innocentius III was het Lateraanse Concilie van 1215 aan het voorbereiden, terwijl de koning van Frankrijk zich aan het voorbereiden was op zijn campagne tegen de Engelse koning Jan zonder Land. Ondertussen werden tijdelijke beslissingen over de Languedoc overgelaten aan een nieuwe pauselijke legaat, Peter van Benevento. Deze legaat wist het evenwicht redelijk te bewaren door iedereen die zich met de Kerk wilde verzoenen absolutie te schenken en alle eerdere veroveringen van Simon van Montfort te bevestigen, maar de leider van de kruistocht de titel van graaf van Toulouse en de stad zelf te weigeren. Het feit dat Peter van Benevento Simon van Montfort op deze manier dwars kon zitten, had alles te maken met zijn zeer sterke positie. In de lente van 1214 hadden de graven van Foix en Comminges, de inwoners van Toulou-

²³⁸ Costen, *The Cathars*, 140; Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigenensis*', deel III, derde deel, tiende hoofdstuk, vers 448-464, blz. 120-125; Raymond Doms, 'Anonieme auteur, *La Chanson de la Croisade Albigeoise*', deel II, <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/LaCanso-2.pdf>, hfst. XIII, vers 135-141, blz. 4-8; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, *Chronica*', hfst. XX-XXI, blz. 20-22; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 95.

²³⁹ Volgens Guillaume de Puylaurens (*Chronica* XVI, blz. 16) vond de verhuizing van Jacobus plaats in 1210. Ik hou vast aan 1211, omdat in alle andere literatuur die ik onder ogen heb gehad naar dat jaartal verwezen wordt: o.a. H.J. Chaytor, *A History of Aragon and Catalonia* (London 1933) 76 en F. Darwin Swift, *The life and times of James the First, the Conqueror, King of Aragon, Valencia, and Majorca, Count of Barcelona and Urgel, Lord of Montpellier* (Oxford 1894) 13-14.

²⁴⁰ Jacobus I van Aragon was koning van Aragon, graaf van Barcelona en heer van Montpellier. Swift, *The life and times of James the First*, 15; Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigenensis*', deel III, derde deel, elfde hoofdstuk, vers 506, blz. 135.

²⁴¹ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigenensis*', deel III, derde deel, elfde hoofdstuk, vers 487-493, blz. 130-131; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 97.

se en zelfs Raymond VI zich namelijk overgegeven aan de genade van de Kerk en hadden zij beloofd alle bevelen van de paus te gehoorzamen. Raymond VI trok zich officieel terug door afstand te doen van zijn bestuursrechten ten behoeve van zijn zoon en bood aan zijn grondgebieden aan de Kerk af te staan.²⁴² Het lijkt er op dat de legaat deze onderwerpingen wilde gebruiken om een kerkelijke staat in de Languedoc te creëren om op deze manier tegenwicht te geven aan de macht van Simon van Montfort. De burcht van Toulouse en de sleutel van de stad werden dus aan bisschop Foulques gegeven en de burcht van Foix werd in bewaring gegeven van de abt van St. Thibéry. Hoewel dit waarschijnlijk tijdelijke maatregelen waren, is het zeer goed mogelijk dat Simon van Montfort hierdoor wel gedwongen werd om de heerschappij van de Kerk te erkennen voordat hij het overige gebied van de graaf van Toulouse kon innemen.²⁴³

Opvallend is dat de overgave van de Occitaanse graven in geen van de drie bronnen – het *Canso*, de *Hystoria Albigensis* en de *Chronica* – staat. Alleen in het *Canso de la Crosada* komt een verwijzing voor naar de overgave van Raymond VI in 1214 wanneer de graaf van Foix aan het woord is tijdens het Concilie van Lateranen.²⁴⁴ De overgave van Raymond VI lijkt mij echter zeer belangrijk, voornamelijk voor de kruisvaarders en iedereen die achter de strijd tegen de katharen en daarmee vele Occitaanse heren stond, omdat dit betekende dat één van de belangrijkste doelen, en in ieder geval hét belangrijkste politieke doel, eindelijk bereikt was: Raymond VI van Toulouse was eindelijk verslagen en zijn gebieden zouden vrij komen voor de Kerk. Waarom deze gebeurtenis door de kroniekschrijvers niet beschreven is, is mij dan ook niet geheel duidelijk. In eerste instantie zou men kunnen wijzen op het feit dat de graaf in maart 1215 pas naar Rome ging om daar zijn overgave te bevestigen, een gebeurtenis die mogelijk als belangrijker en definitiever gezien werd en waar de inhoud van de overeenkomst tussen Innocentius III en de graaf van Toulouse pas werkelijk vast kwam te staan ten gunste van de Kerk en de paus. Maar ook dit onderhoud met de paus wordt in geen van de bronnen vermeld. Opnieuw lijkt mij dit een bijzonderheid. Vooral het feit dat Pierre des Vaux-de-Cernay in zijn *Hystoria Albigensis* deze twee gebeurtenissen overslaat is opmerkelijk, omdat deze auteur aan de zijde van de kruisvaarders stond en de overgave, en dus het verlies, van Raymond VI bejubeld moet hebben. Ook voor Guillaume de Puylaurens, wiens kroniek over het algemeen vrij objectief is, zie ik geen duidelijke reden waarom hij de nederlaag van Raymond VI niet beschreven heeft, hoewel je bij hem eventueel zou kunnen wijzen op zijn bondigheid en weinige uitweidingen. Mogelijk zagen de schrijvers de overgave als een vanzelfsprekendheid, hoewel dit voor de anonieme schrijver van het *Canso* niet kan gelden aangezien hij aan de kant van Raymond VI stond, en vonden zij dat de rest van de geschiedenis, zoals het Concilie van Lateranen in november 1215, het verlies van Raymond VI genoeg aantoonde.

Het plan van Peter van Benevento om een kerkelijke staat op te richten in het Zuiden werd direct dwarsgezet door de nieuwe zuidelijke bisschoppen, die fel tegen de beperkingen van Simons macht waren. Zij zagen wel in dat Simon in de strijd tegen de katharen en hun beschermheren de enige persoon was die vele overwinningen behaald had en die het in zich had om een politiek klimaat te scheppen waarin de Kerk haar vijanden kon vernietigen. Een scheiding van machten was dus zeker niet gewild, ook omdat de kerkelijke heerschappen vaak zwak waren en hun niet-geestelijke vazallen niet altijd even gehoorzaam.²⁴⁵ In januari 1215 werd daarom een concilie bijeengeroepen in Montpellier, zodat beslist kon worden aan wie de nieuw verkregen gebieden toegewezen moesten worden. Tevens zou op dit concilie een vredesovereenkomst getekend moeten worden door de drie Occitaanse graven en moest het een antwoord geven op de voortgaande veroveringstocht van Simon van Montfort, die eind 1214 onder andere zijn macht over de Périgord, Quercy en Rouergue bevestigd had. De nederlagen van de graven van Foix, Comminges en Toulouse waren voornamelijk zeer fragiel, maar het leek er toch op dat de Fransen de algehele overwinning behaald hadden en velen vonden het dan ook onnodig dat Simon zijn strijd voortzette. Met het voortzetten van zijn tocht veroorzaakte Simon immers alleen maar moeilijkheden: zijn onderneming was nu duidelijker dan ooit een veroveringstocht, waarbij hij ook nog eens niet stilstond bij het concept 'onrechtmatig veroverde gebieden' dat de paus in zijn bul van januari 1213 geïntroduceerd had.²⁴⁶ Men moet gedacht hebben dat dit geen problemen zou opleveren, aangezien paus Innocentius III nooit eerder ingegrepen had in deze praktijken. Maar na de Slag bij Muret was de paus gaan inzien dat de aard van de door hem uitgeroepen Albigenzenkruistocht veranderd was. Om het kathaarse geloof de kop in te drukken had de paus seculiere heersers gebruikt, met als gevolg dat de streng katholieke koning Peter II van Aragon overleden was in wat strikt een religieuze strijd had moeten zijn en vele andere katholieke gelovigen verward waren geraakt in de vernietiging. In januari 1214 had de paus daarom opdracht gegeven Toulouse van verdere aanvallen te beschermen en had hij besloten dat hij – in andere woorden zijn legaten – de bemiddelaar moest zijn voor een definitieve regeling, die dus gevonden moest worden op het Concilie van Montpellier.²⁴⁷

Onder de aanwezigen van het concilie bevonden zich de aartsbisschoppen van Narbonne, Aix, Arles, Embrun en Auch, achtentwintig bisschoppen en vele abten, Franse baronnen en Occitaanse leiders die aan de kant van de kruisvaarders stonden. Alle aanwezigen van het concilie wilden Simon van Montfort de rechten over de veroverde gebieden en het graafschap Toulouse aanbieden. Bovendien wilden zij dat de benoeming van 'Dominus et Monarcha' door de pauselijke legaat uitgevoerd werd, zodat Simon een vazal van Rome zou zijn. Uit deze 'eisen' kan men concluderen dat met twee dingen geen rekening gehouden werd: ten eerste werden de rechten van de Occitaanse heren niet erkend doordat al hun gebieden aan Simon zouden komen te vervallen en ten tweede werden de werkelijke leenheren, de koningen van Frankrijk, Engeland en Aragon, volledig buitenspel gezet. Naast het feit dat de leiders van het concilie om deze redenen geen definitieve beslissing durfden te nemen, had Peter van Benevento, die het concilie

²⁴² Het overdragen van de bestuursrechten was in eerste instantie puur voor de schijn, maar vanaf 1216 zou Raymond de Jonge steeds meer regeringstaken op zich gaan nemen. Men noemde hem vanaf 1216 dan ook 'de jonge graaf', maar voor de duidelijkheid zal ik naar hem blijven verwijzen als Raymond de Jonge totdat hij in 1222 de titels van zijn vader erfde en Raymond VII wordt.

²⁴³ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 98-99.

²⁴⁴ Doms, 'Anonieme auteur, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel II, hfst. XV, vers 144, blz. 12.

²⁴⁵ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 99-100.

²⁴⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 186, 188.

²⁴⁷ Costen, *The Cathars*, 142.

voorzat, tevens het recht niet om een beslissing te nemen waarbij de graaf van Toulouse afgezet werd. Het was dus aan de paus om de beste beslissing te maken. Innocentius III wilde dit echter niet overhaasten en besloot zijn definitieve beslissing uit te stellen tot het Concilie van Lateranen, dat enkele maanden later van start zou gaan. Het Concilie van Montpellier werd dus zonder dat een onherroepelijk besluit genomen was beëindigd, waardoor de gebieden van Raymond VI in afwachting van de pauselijke uitspraak onder toezicht van de Kerk bleven staan.²⁴⁸

Voorlopig was er dus nog hoop voor Raymond VI en dus besloot hij naar Rome te vertrekken om zijn overgave aan de Kerk te bekrachtigen en mogelijk een voor hem gunstige uitkomst te forceren. Zoals gezegd staat deze ontmoeting in geen van de drie bronnen beschreven, terwijl deze bijeenkomst heel wat nieuw inzicht geeft. Zo toont dit onderhoud van Raymond VI met Innocentius III aan dat de paus bereid was om de graaf zijn gebieden op het concilie dat hij voor het einde van het jaar voorbereide terug te geven. Daarnaast blijkt ook uit de ontmoeting en de uiteindelijke uitkomst van het concilie nog maar eens hoe wispelturig de paus was en hoe gemakkelijk hij van mening veranderde nadat hij onder druk gezet werd, in dit geval door afgevaardigden van het Concilie van Montpellier. In eerste instantie liep de ontmoeting met de paus zeer goed: Innocentius III stuurde een bevestiging aan Peter van Benevento van het feit dat Raymond VI al zijn gebieden had overgedragen en dat hij daardoor absolutie had gekregen. Daarnaast leek het erop dat de paus van plan was om de graaf van Toulouse zijn gebieden in de nabije toekomst terug te geven. Het 'geluk' leek dus even aan de zijde van Raymond VI te staan, maar dit veranderde al snel: vlak na zijn vertrek uit Rome arriveerde een afvaardiging van het Concilie van Montpellier en werd de graaf opnieuw afgeschilderd als een slechte en hypocriete man. Simon van Montfort daarentegen was het geheel tegenovergestelde: hij was de enige man die het nog steeds florerende ketterse geloof kon verslaan. En in navolging van de gebeurtenis uit begin 1213, toen de paus zich aan de zijde van Raymond VI en Peter II had geschaard om vrijwel direct na een onderhoud met enkele legaten van gedachte te veranderen ten nadele van de Occitanen, liet de paus zich overhalen. De gebieden van Raymond VI zouden, volgens de wil van de legaten en vele zuidelijke prelaten, in tijdelijk leen gegeven worden aan de leider van de Albigenzenkruistocht, Simon van Montfort. Op 2 april 1215 liet paus Innocentius III daarom een bul uitvaardigen waarin Simon officieel aangewezen werd als de tijdelijke heerser van de gebieden van de graaf van Toulouse én alle overige veroverde gebieden in afwachting van het Concilie van Lateranen. Daar zou de paus zijn definitieve besluit bekendmaken over de veroverde gebieden van de Occitaanse heren en het verdere verloop van de Albigenzenkruistocht.²⁴⁹ De uitvaardiging van deze bul, waarmee de hoop van Raymond VI voor de zoveelste keer teniet werd gedaan, wordt overigens wél vermeld in de *Hystoria Albigensis*. De inhoud van de pauselijke bul is zelfs geheel weergegeven, waarschijnlijk omdat het een cruciaal punt was in de strijd tegen de katharen en enkele Occitaanse heren en omdat het gunstig was voor Simon van Montfort, aan wiens kant de kroniekschrijver stond.²⁵⁰

Al die jaren van oorlog voeren had Filips II zich nauwelijks bemoeid met de kruistocht in de Languedoc, maar nu enkele van zijn grootste problemen in het Noorden – hij had keizer Otto IV en enkele rebellerende baronnen bij Bouvines verslagen en zijn zoon had het leger van Jan zonder Land teruggedrongen – voorbij waren en de veranderingen in de Languedoc ook van invloed zouden kunnen zijn op zijn heerschappij, werd zijn belangstelling voor het Zuiden in 1215 enigszins gewekt. De koning van Frankrijk had echter geen grote interesse in het bestrijden van ketterij en hij wist dat er geen hoop was op annexatie van grondgebieden in de Languedoc, maar het was geen slecht idee om Simon van Montfort, de legaat Peter van Benevento en paus Innocentius III te herinneren aan het feit dat Toulouse een leengebied was van de Franse kroon en dat zijn rechten niet zomaar opzij geschoven konden worden, zoals leek te gaan gebeuren. Filips II zond daarom zijn zoon zuidwaarts, waar Lodewijk in april 1215 arriveerde. Eenmaal aangekomen beval Lodewijk de consuls en inwoners van Toulouse om de muren neer te halen, de grachten te dempen en zich voor te bereiden op het graafschap van Simon van Montfort. Raymond VI en zijn zoon zochten daarop hun toevlucht in Engeland en op 15 mei trokken Simon, Lodewijk en Peter van Benevento eindelijk Toulouse binnen. Simon nam zijn intrek in de burch van de graaf en toonde op deze wijze zijn uiteindelijke overwinning op het Zuiden. Vanaf dat moment had Simon van Montfort alle veroverde gebieden werkelijk in handen en was hij dus zowel op papier als in realiteit, zij het nog tijdelijk, de machthebber van vrijwel de gehele Languedoc. Enkele weken later, in juni, werd zijn enorme macht bevestigd toen hij de laatste verzetshaard Montauban innam.²⁵¹

Op 11 november 1215 werd dan eindelijk het Vierde Concilie van Lateranen geopend. Tachtig kerkelijke provincies waren vertegenwoordigd in deze enorme christelijke bijeenkomst, met de aanwezigheid van negentien kardinalen, vierhonderdwaalf aartsbisschoppen en bisschoppen, de vijf patriarchen van de Grieks-orthodoxe Kerk, achthonderd abten en prioren en meer dan duizend lagere geestelijken en leken. Het doel van het Concilie van Lateranen was het oproepen en organiseren van een kruistocht naar het Heilige Land en de hervorming van de Kerk. Naast allerhande geloofskwesties, zoals de transsubstantiatieleer, vormde ketterij een belangrijk onderwerp op het Concilie. Nadat de problemen met het geloof van Joachim van Fiore (1135-1202) waren behandeld, werd een meer algemene veroordeling van ketteren gegeven, waarna op 14 november de debatten over de Languedoc-affaire begonnen.²⁵² Paus Innocentius III wilde de specifieke problemen van de oorlog in de Languedoc zo snel mogelijk oplossen, aangezien deze oorlog zijn plannen voor een kruistocht naar het Oosten in de weg stond. Simon van Montfort zag hierin zijn kans en liet zijn vertegenwoordigers – die in zijn plaats aanwezig waren – zijn zaak voor de paus bepleiten. Simon van Montfort was dus niet zelf aanwe

²⁴⁸ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis*', deel III, derde deel, elfde hoofdstuk, vers 543-547, blz. 144-145; Roux-Perino, *The Cathars*, 192; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 100.

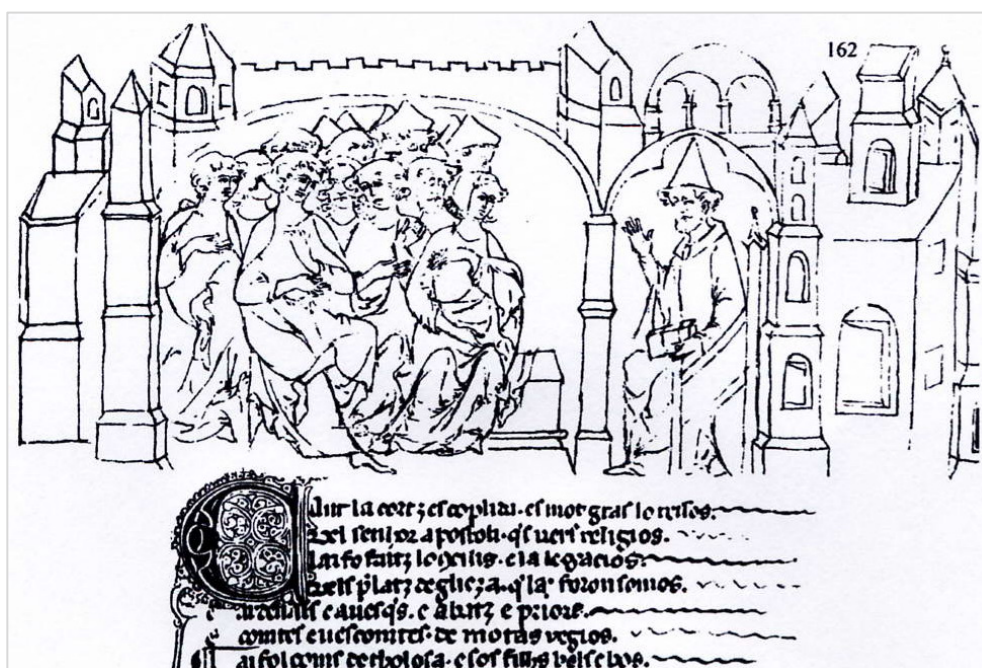
²⁴⁹ Roux-Perino, *The Cathars*, 193; Bogaerts, 'De strijd om Toulouse' (dlw 9 okt. 2010), www.katharen.be; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 100.

²⁵⁰ Zie voor de bul: Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis*', deel III, derde deel, elfde hoofdstuk, vers 554-559, blz. 147-148.

²⁵¹ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 100-102; Bogaerts, 'De strijd om Toulouse' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

²⁵² Roux-Perino, *The Cathars*, 195; Costen, *The Cathars*, 143-144. Joachim van Fiore of Gioacchino da Fiore was een Italiaanse mysticus. Hij geloofde dat de geschiedenis een drie-eenheid was die bestond uit drie fases: de fase van de Vader (het Oude Testament), de Zoon (het Nieuwe Testament) en de Heilige Geest. Dit derde tijdperk, dat zou beginnen in 1260, zou gekenmerkt worden door een geestelijke utopie waarbij men los zou komen van de Kerk en men individueel het Woord van God zou herkennen en zou eindigen in de destructie van de wereld en het Laatste Oordeel.

zig, maar veel belangrijke Occitaanse heren, waaronder Raymond VI van Toulouse en zijn zoon, de graaf Raymond-Roger van Foix en Bernard IV van Comminges, hadden de reis naar Rome wél ondernomen en waren naar het Concilie gekomen om hun landgoederen terug te vragen. Ook de gebieden van Raimond-Roger Trencavel, de voormalige burggraaf van Béziers-Carcassonne, werden door Raymond van Roquefeuil in naam van Raimond II Trencavel teruggevraagd. De pauselijke legaten wilden echter niet ingaan op de verzoeken van de Occitaanse heren, omdat zij van mening waren dat teruggave van de veroverde gebieden de prestaties van de kruistocht in kwestie zouden trekken. Paus Innocentius III zou in eerste instantie echter bereid zijn geweest in te stemmen met enige eisen van de zuiderlingen. Volgens de schrijver van het *Canso*, die de debatten en het vonnis van de paus uitgebreid in zijn *chanson de geste* heeft behandeld, was Innocentius III van mening dat Raymond VI niet gestraft diende te worden en dat zijn eigendommen hem dus niet officieel afgenomen mochten worden. De confiscatie van de landgoederen van de graaf van Toulouse zou volgens de paus niet rechtvaardig zijn, omdat hij, zij het na langdurig vechten, zich uit 'vrije wil' had overgegeven aan de Kerk en twee keer boete gedaan had voor zijn fouten. Daarnaast zou Innocentius III hem nooit als ketter gezien hebben, maar juist als een goede katholiek, zowel in woorden als in daden. En Raymond VI had ook veel bijval van andere geestelijken, die nog altijd achter hem stonden. Zoals verwacht bleven de legaten echter aandringen op een uitkomst ten nadele van Raymond VI en de andere Occitaanse heren, heren die zich in hun ogen tegen het katholicisme en de Kerk hadden gekeerd en zich hadden aangesloten bij het ketterse geloof. De tegenstelling in meningen leidde er toe dat Innocentius III uiteindelijk een concessie deed: Simon van Montfort zou alle gebieden die toebehoord hadden aan bewezen kettters mogen houden, maar niet die van berouwvolle of vrijgesproken medeplichtigen of de landgoederen van de weduwen of wezen van kettters. De graaf van Toulouse en Raimond II Trencavel zouden hierdoor in ieder geval vei-

Het Vierde Concilie van Lateranen (november 1215; miniatuur uit het *Canso de la Crosada*)

lig zijn. Maar ook hier stemden de tegenstanders van de Occitaanse heren niet mee in, omdat dit zou betekenen dat men land moest afnemen van Simon van Montfort waardoor het zou lijken alsof de paus hem strafte voor zijn steun aan de Kerk.²⁵³ Paus Innocentius III zat dus klem en zijn legaten leken het hem niet gemakkelijk te gaan maken zijn eigen voorstellen uit te voeren. De pauselijke legaten en de aanwezige prelaten, overige geestelijken en voorstanders van Simon van Montfort zouden geen genoegen nemen met minder dan een volledige overwinning voor Simon, wat zou betekenen dat hij alle gebieden zou moeten mogen behouden.

De debatten over de Languedoc-affaire draaiden voornamelijk om een aantal hoofdpersonen – de graven van Toulouse, Foix en Comminges en Simon van Montfort – aangezien zij de grootste spelers in de kruistocht waren geweest, maar er werden ook belangrijke discussies gehouden over enkele personen die niet werkelijk hadden deelgenomen aan de strijd, maar wiens situaties hiermee nauw verbonden waren en dus eveneens van groot belang. Deze personen waren door familiebanden bij de kwestie betrokken geraakt en dus werden hun toekomstige titels en landgoederen eveneens bedreigd. Één van de belangrijkste personen die zijn nalatenschap zou kunnen kwijtraken was Raymond de Jonge, maar dankzij de steun van paus Innocentius III stond hij zeer sterk.²⁵⁴ Hoewel de paus Raymond VI duidelijk niet meer kon helpen, bleef hij diens zoon onvoorwaardelijk steunen. De absolutie van Raymond de Jonge werd een zeer belangrijk doel voor Innocentius III met als gevolg dat Raymond kans bleef maken om de gebieden van zijn vader te erven zelfs als deze schuldig bevonden zou worden aan bescherming van katharen en/of aanhangerij van het ketterse geloof. Volgens de anonieme auteur van het tweede gedeelte van het *Canso* moest Raymond de Jonge volgens de paus van alle zonden kwijtescholden worden, omdat 'er nooit een vriendelijker jonge man geboren [was]: hij was rechtzinnig, wijs en welgemanierd,

²⁵³ Doms, 'Anonieme auteur, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel II, hfst. XV-XVI, vers 147, 149, blz. 15, 17; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 102-103.

²⁵⁴ De zoon van Raymond VI werd voor zijn benoeming op 21 september 1222, waar hij de titel Raymond VII kreeg, Raymond de Jonge genoemd.

voortgesproken uit de beste geslachten die er zijn of geweest zijn, deze van Frankrijk, van Engeland en van graaf Alfons'.²⁵⁵ De steun aan de Saint-Gillesdynamie en de volhardendheid die de paus daarin tentoongespreid zou hebben, zijn zeer opvallend en het is dan ook niet verwonderlijk dat de strijd van de paus ten voordele van de graaf van Toulouse en zijn zoon alleen veel aandacht gekregen heeft in het *Canso* – de anonieme auteur van dit *chanson de geste* stond immers aan de zijde van Toulouse – terwijl de twee kroniekschrijvers dit element volledig buiten beeld hebben gehouden. Maar omdat het volledige Vierde Concilie van Lateranen in de *Hystoria Albigensis* en de *Chronica* slechts heel kort behandeld wordt en slechts het uiteindelijke besluit weergegeven is, betekent dit niet dat de schrijver van het *Canso de la Crosada* de gehele kwestie verzonnen of aangedikt heeft.²⁵⁶ Paus Innocentius III heeft de graaf van Toulouse immers gedurende de gehele Albigenzenkruistocht, dus zowel voordat Raymond VI zich tegen de kruistocht keerde als erna, beschouwd als een goed katholiek die zich nooit werkelijk bij de ketters had aangesloten. Het is dus zeer goed mogelijk dat Innocentius III de graaf eerder als een heer zag die zijn onderdanen beschermde tegen de uitvallen van het leger van Simon van Montfort – dat zoals bekend al vroeg in de kruistocht tegen de katharen gedeeltelijk een veroveringsleger was geworden – en niet als een verrader van het katholieke geloof. Als men daarnaast rekening houdt met de algemene gevoelens binnen de aristocratische kringen van Europa betreffende de 'heiligheid' van de erfenis, dan kan de zorg van paus Innocentius III om Raymond de Jonge zonder meer oprecht geweest zijn. Pierre des Vaux-de-Cernay benadrukt in zijn *Hystoria Albigensis* dat de uitkomst van het Concilie gesteund werd door een meerderheid, wat er op wijst dat er geen unaniem besluit genomen was. Het is dus zeer goed mogelijk dat vele geestelijken de tegenzin van de paus om Raymond de Jonge te onterven deelden en dat zij onwillig waren om een rechtmatige heerser af te zetten. Toch verloor Raymond de Jonge vrijwel al zijn toekomstige gebieden, omdat de paus, volgens de auteur van het *Canso*, bevangen was van angst voor de geestelijkheid die hem intimideerde.²⁵⁷

Op 30 november werd het vonnis eindelijk gegeven en behaalden de Fransen, en voornamelijk Simon van Montfort, de overwinning: Simon mocht al het gebied dat de kruisvaarders van ketters ingenomen hadden behouden als vazal van de koning van Frankrijk. En hoewel Raymond VI niet als ketter veroordeeld werd, werd hij wel schuldig bevonden aan de medeplichtigheid van de verspreiding van ketterij, waardoor hij alsnog definitief onteigend werd van zijn titels en gebieden en verbannen werd uit de streek. Zijn graafschap werd niet overgedragen aan zijn zoon Raymond, maar werd volledig in handen gegeven van Simon van Montfort, die nu eindelijk officieel die felbegeerde titel van graaf van Toulouse mocht dragen. Gebieden die de kruisvaarders niet veroverd hadden, zoals gebieden in de Provence, kwamen te vervallen aan de Kerk. De enige troost voor de verslagen graaf en zijn zoon was dan ook het feit dat het graafschap Venaissin, dat beter bekend is als het Comtat (Venaissin) en waar Raymond de Jonge via zijn moeder recht op had, en het markizaat Provence uitgesloten werden van de enorme plundering. Toch werden zij niet geheel buiten beschouwing gelaten, want de Kerk zou het Comtat en markizaat namens Raymond beheren totdat hij volwassen was en hij een goede katholiek gebleken was.²⁵⁸

Wat de Kerk betreft was Simon van Montfort nu officieel graaf van Toulouse, hertog van Narbonne en burggraaf van Béziers-Carcassonne. De graven van Foix en Comminges, en alle andere (burg)graven wiens grondbezittingen en kastelen door de kruisvaarders veroverd waren, raakten dus alles kwijt. Enkele maanden na Simons overwinning op het Vierde Concilie van Lateranen bevestigde Filips II van Frankrijk Simons rechten op alle veroveringen op Raymond VI en erkende de koning al zijn titels. De Albigenzenkruistocht had eindelijk een succesvolle afronding: een trouwe aanhanger van de Kerk had het gehele middelste gedeelte van Occitanië in handen, de graven van de Pyreneeën werden ondanks hun onderwerping nog steeds bedreigd met het verlies van hun grondgebieden en er was niemand meer die Simon van Montfort kon bedreigen of de katharen kon beschermen. Het leek er dus op dat de Languedoc voorgoed zou veranderen en de kenmerkende Occitaanse cultuur verdrongen zou worden door die van de Fransen. Hoewel de besluiten over de Languedoc-affaire natuurlijk slechts een klein onderdeel van het gehele Lateraanse Concilie vormden, waren zij wel zeer belangrijk en voornamelijk zeer ingrijpend. Uiteindelijk waren het natuurlijk de beslissingen die genomen werden over het bestuur van de Kerk en het gedrag van de gelovigen die het meeste effect zouden hebben op het leven van de mensen, maar de politieke besluiten over de Languedoc waren die met het meest directe resultaat.²⁵⁹

3.1.5 De Occitaanse heroveringscampagne (1216-1224)

In 1216 bereikte Simon van Montfort het hoogtepunt van zijn macht: hij was eindelijk erkend als de heer van het kerngebied van de Languedoc, hij wist het merendeel van het graafschap Comminges in te nemen en hij arrangeerde huwelijken voor zijn zonen waardoor meer Occitaans gebied in de familie gebracht zou kunnen worden. De Raymonds hadden ondertussen dan wel weer een sterke positie in het noordelijke gedeelte van het graafschap Toulouse weten te bemachtigen en hadden behoorlijk uitgebreide bezittingen aan de oostzijde van de Rhône in de Provence, maar zij waren niet langer in staat werkelijk op te treden tegen Simon van Montfort. En hoewel de graaf van Foix zijn graafschap had weten te behouden door een pauselijk onderzoek te accepteren en de graaf van Comminges zich geenszins had verzoend met zijn lot, hadden de drie graven maar weinig hoop om zich te kunnen verzetten tegen de nieuwe graaf van Toulouse. Zij hadden hem immers ook niet kunnen verslaan toen hun bezittingen en prestige nog intact waren, dus

²⁵⁵ De grootmoeder van Raymond de Jonge van zijn vaderskant was Constance Capet, zuster van Lodewijk VII (Frankrijk); zijn grootvader van moederskant was Hendrik II (Engeland); graaf Alfons-Jordaan was zijn overgrootvader van vaderskant (hij wordt genoemd omwille van de rijm); Doms, 'Anonieme auteur, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel II, hfst. XV, vers 143, blz. 11.

²⁵⁶ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel III, derde deel, elfde hoofdstuk, vers 570-572, blz. 150; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXIV, blz. 25.

²⁵⁷ Costen, *The Cathars*, 144; Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel III, derde deel, elfde hoofdstuk, vers 572, blz. 150; Doms, 'Anonieme auteur, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel II, hfst. XVI, vers 148-150, blz. 16-19.

²⁵⁸ Doms, 'Anonieme auteur, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel II, hfst. XVI, vers 150, blz. 18; Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel III, derde deel, elfde hoofdstuk, vers 570-572, blz. 150; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXIV, blz. 25.

²⁵⁹ Costen, *The Cathars*, 144-145; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 103-104.

hoe zouden zij weerstand kunnen bieden tegen Simon na de vele nederlagen en een veroordeling van een Oecumenisch Concilie. Het leek er dus op dat Simon zich nu volledig kon gaan richten op het consolideren van zijn positie, zodat hij zijn bezittingen en titels in de toekomst zou kunnen overdragen aan zijn oudste zoon Amaury.²⁶⁰

Simon stond echter niet zo sterk als dat het op het eerste gezicht lijkt, aangezien hij een enorm gebrek had aan degelijke militaire steun. Duizenden Fransmannen hadden deelgenomen aan de kruistocht, maar slechts weinigen hadden zich in het Zuiden gevestigd. Daarnaast waren er in het graafschap Toulouse, afgezien van het handjevol Fransen, geen betrouwbare mannen met militaire ervaring. De meest vurige aanhangers van de katharen waren dan wel gedood of verbannen, maar het overgrote gedeelte van Simons vazallen bestond uit Occitanen die zich na een langdurig verzet hadden overgegeven. Deze mannen stonden in het geheim vijandig tegenover Simon en hoewel zij niet uit zichzelf tegen hem in opstand zouden komen, zouden zij hem ook niet verdedigen in een opstand van buitenaf. De inwoners van de grote steden stonden zelfs nog vijandiger tegenover Simon dan de adel, aangezien zij bang waren hun privileges te verliezen en velen zeer loyaal waren aan het Huis van Toulouse. Simon daarentegen was nooit populair geweest in de Languedoc, maar hoewel dit hem enkele keren in de problemen gebracht had, was het gevaar altijd afgewend door steun van buitenaf. Na 1215 nam deze steun echter sterk af, want waarom zou een Frans leger elke zomer zuidwaarts moeten marcheren om Simon uit de problemen te halen? En ook de steun van de geestelijkheid begon uiteindelijk af te nemen, voornamelijk nadat paus Innocentius III op 16 juli 1216 overleden was. Zijn opvolger paus Honorius III (r. 1216-1227) was er dan wel op gebrand het kathaarse geloof te verpulveren, maar hij was niet van plan dat via een grootschalige hernieuwde oorlog te doen. Honorius gaf duidelijk de voorkeur aan onderhandelen boven het voeren van oorlog. Het kathaarse geloof moest dus duidelijk vernietigd worden, maar dit hield voor de paus niet per definitie een oorlog met de heren van de Languedoc in. Zijn keuze om Simon in zijn positie te bevestigen, wat hij direct na zijn aanstelling deed, was dan ook een religieuze keuze, aangezien het Simon was geweest die gestreden had voor het behoud van het katholieke geloof. In de ogen van de Occitanen koos de paus echter duidelijk de kant van Simon boven de oorspronkelijke graven, zowel religieus als politiek gezien, en dus konden zij zich niet neerleggen bij de feiten. Het overlijden van de paus die opgeroepen had tot de kruistocht tegen de katharen en die van zo groot belang was geweest gedurende de zevenjarige strijd zou de verhoudingen dan ook aanzienlijk veranderen. Innocentius III had voornamelijk een belangrijke rol gespeeld doordat hij telkens opnieuw geprobeerd had overeenkomsten met Occitaanse heren te sluiten en geprobeerd had om de veroveringszucht van Simon van Montfort in te tomen. Hoewel de uitroeiing van het katarisme zeer aan het hart van Innocentius was gegaan en dat boven alles ging, had hij enkele Occitaanse heren en voornamelijk Raymond VI van Toulouse al die tijd wel het hoofd boven water gehouden totdat hiertoe geen mogelijkheden meer waren geweest, zoals op het Vierde Lateraanse Concilie. Hoewel Innocentius uiteindelijk echter niets gedaan heeft om alle gewelddadigheden van de kruisvaarders te beëindigen, heeft het feit dat hij het land en de titels nooit van Raymond VI heeft willen afpakken de graaf zeker geholpen. Het was dan wel Innocentius III geweest die de problemen naar de Languedoc gebracht had door op te roepen tot een kruistocht tegen de katharen, maar het was niet direct zijn bedoeling geweest alle Occitaanse heren van hun rechten te ontdoen en aan te zetten tot een grootschalige veroveringsoorlog. Het lijkt er op dat Innocentius ervan uitgegaan was dat de Occitaanse heren zich wel aan de katholieke zijde zouden scharen en dat het afnemen van hun rechten dus niet nodig zou zijn. Maar zelfs nadat bleek dat de graven de Kerk niet steunden, was Innocentius niet zeer snel geneigd de graven van hun rechten te ontheffen. Paus Honorius had echter geen grote interesse in de graven van de Languedoc en was zeker niet van plan de situatie terug te draaien naar hoe deze was vóór de Eerste Albigenzenkruistocht. Simon van Montfort was nu de rechtmatige heer van vrijwel de gehele Languedoc en in feite kwam dit de paus natuurlijk zeer goed uit, want in zijn ogen was hij de juiste persoon om de strijd tegen de katharen voort te zetten. Honorius wilde dus zelf geen oorlog beginnen tegen de Occitaanse heren, maar door Simons heerschappij te erkennen gaf hij de graven wel reden om het verzet door te zetten.²⁶¹

Naast de inwoners van de Languedoc – zowel de adel als de gewone stedelingen en dorpelingen – en de geestelijkheid was ook de Franse koninklijke familie na 1215 opnieuw zeer ongeïnteresseerd in de problemen in de Languedoc. Opnieuw was dit het gevolg van een oorlog met Engeland, die pas laat in het jaar 1217 beëindigd zou worden. Zowel Filips II als zijn zoon bevonden zich dus niet in een positie waarin zij konden ingrijpen in het Zuiden. Als gevolg van deze oorlog kreeg Simon ook nog eens te maken met een kleinere stroom aan manschappen uit het Noorden, aangezien de oorlog tussen Frankrijk en Engeland veel mannen aantrok die anders mogelijk naar de Languedoc getrokken waren om daar te vechten.²⁶² Toch zou dit alles geen grote problemen hebben veroorzaakt als de Occitanen maar niet opnieuw in opstand waren gekomen. Maar met de aankomst van Raymond VI en zijn zoon in Marseille in april 1216 wakkerde het verzet geleidelijk aan weer aan en dus begonnen voor Simon van Montfort opnieuw de problemen.

Marseille was een onafhankelijke stadstaat die geen verplichtingen had aan de Raymonds, maar Raymond VI en zijn zoon werden er met alle trouw en steun ontvangen. Even enthousiaste beloftes van trouw kwamen uit de rest van de Provence en voornamelijk uit de noordelijke regio's waar de Raymonds hun belangrijkste bezittingen hadden. De edelen en stadsinwoners van de Provence hadden genoeg gezien van Simon om zijn heerschappij te vrezen, maar niet genoeg om zijn macht te vrezen. De Raymonds konden hen beschermen tegen de dreiging van de Franse overheersing zonder in te grijpen in de virtuele onafhankelijkheid van de baronnen en steden. De Provençaalse adel was dus van plan in opstand te komen tegen de Franse overheersing, maar wilde, en moest, daarvoor steunen op het (gebroken) verzet van de Raymonds. Het was tenslotte Raymond VI geweest die het verzet tegen de kruisvaarders jarenlang geleid had en daarnaast had zijn zoon Raymond de Jonge – die vanaf nu het verzet zou gaan leiden – rechten op de Provence. Hoewel Raymond de Jonge deze rechten volgens het Concilie van Lateranen in de toekomst zou kunnen opeisen, besloot hij niet langer af te wachten en het heft in eigen hand te nemen. Op het Lateraanse Concilie was immers besloten dat hij het Comtat

²⁶⁰ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 105-106.

²⁶¹ *Ibidem*, 106-107.

²⁶² *Ibidem*, 107-108.

en markizaat Provence slechts zou krijgen als hij bewezen had dat hij het bezit waardig was. Met andere woorden, Raymond moest eerst bewijzen dat hij een goed gelovig man was, iets wat niet gemakkelijk was in een tijd waarin religie en politiek zo hand in hand gingen en met een vader die als gevolg daarvan al als medeplichtige van ketterse verspreiding bestempeld was. Vanuit Marseille trokken Raymond VI en Raymond de Jonge vervolgens naar Avignon, waar zij eveneens met veel enthousiasme ontvangen werden. De meerderheid, maar zeker niet iedereen, van de plaatselijke adel kwam hen daar al snel trouw zweren en in minder dan een maand had zich in deze stad een groot leger verzameld dat klaar stond om Simon van Montfort dwars te zitten. Nu een nieuwe opstand in de startblokken stond, sloten al snel ook enkele Occitaanse *faidits* uit de voormalige Trencavelgebieden zich (opnieuw) aan bij het verzet, klaar om in opstand te komen tegen Simon van Montfort.²⁶³ De steun van de vele heren uit de Languedoc was echter niet genoeg om het veroveringsleger van Simon definitief neer te slaan. Raymond VI vertrok daarom naar het Iberisch Schiereiland waar hij in Catalonië en Aragon versterkingen zocht, terwijl de hernieuwde opstand vanuit Avignon voortgezet werd door zijn zoon.²⁶⁴

In mei kwam de gelegenheid waarop de Raymonds hadden zitten wachten toen het strategisch gelegen Beaucaire zich onder hen heerschappij schaarde. Beaucaire was op het Concilie van Lateranen officieel aan gravin Eleonora van Aragon en Castilië, de vrouw van Raymond VI, teruggegeven, omdat deze stad haar bezit was geweest en niet van haar echtgenoot. Dat de stad in het bezit was van Eleonora, en dus indirect van Raymond VI, betekende echter niet dat er geen problemen waren. Beaucaire werd namelijk bezet door een garnizoen van het kruisleger en dat weigerde te vertrekken. Nu de inwoners van Beaucaire zich ook werkelijk achter de Raymonds geschaard hadden, was het dus de perfecte stad om als eerste op Simon van Montfort te heroveren. De Raymonds wilden hun bezit dus weer terug hebben, maar er speelde ook een andere reden voor de heroveringspoging een belangrijke rol: de stad was inmiddels uitgegroeid tot het hoofdkwartier van de kruisvaarders voor de oostelijke sector en was dus strategisch gezien een belangrijk doelwit.²⁶⁵

Zodra Raymond de Jonge met zijn leger voor de muren van de stad arriveerde, openden de inwoners direct de poorten zodat het leger zonder problemen Beaucaire kon binnentrekken. Het garnizoen van Simon, dat te klein was om in actie te komen, werd daardoor gedwongen om zich in het kasteel te verschansen. Maar lang hoefden zij niet op steun van buitenaf te wachten: op 5 juni arriveerden versterkingen in de vorm van Simon van Montfort, zijn broer Guy, die door de jaren heen een steeds belangrijkere rol in de kruistocht was gaan spelen, en hun troepen. Nadat het kruisleger gearriveerd was, vonden er slechts enkele heftige schermutselingen plaats; een grootschalige directe strijd was niet haalbaar en voor de opstandelingen ook zeker niet in hun voordeel. Dit alles betekende echter dat Simon gedwongen werd om Beaucaire te belegeren en hoewel belegeringen over het algemeen negatief uitpakten voor de belegerden, doordat er niet genoeg voedsel en water voorhanden was of omdat er ziektes uitbraken, bevond het leger van Raymond de Jonge zich dit keer in de betere positie. De opstandelingen bevonden zich immers binnen de muren van de stad en bevonden zich dus in een goede positie om op hun beurt het kasteel met het garnizoen te belegeren. Tevens hadden zij vanaf hun positie de macht over de Rhône, wat betekende dat zij wapens, voedsel en versterkingen konden ontvangen terwijl de Fransen juist grote moeilijkheden hadden met het verkrijgen van voorraden in vijandig gebied.²⁶⁶

Het feit dat het nieuwe zuidelijke leger verwelkomd werd door de bewoners van Beaucaire maakte de strijd voor de opstandelingen dus enigszins eenvoudiger en gaf hen meer kans op succes. Een ander voordeel dat de zuiderlingen ten opzichte van de Fransen hadden, was hun manier van oorlogvoering: ze vielen het Franse leger buiten de stad keer op keer aan, waarbij ze de vijand achtervolgden om zich vervolgens weer snel in de stad terug te trekken. Tegen deze 'offensieve defensie' stond Simon geheel machteloos, waardoor een patstelling ontstond die de maanden juni en juli in stand bleef. En hoewel Simon bleef proberen om deze situatie op te heffen door de stad onder andere te bestoken met projectielen uit katapulten en andere oorlogswapens had dit allemaal geen succes.²⁶⁷

Beide kanten hadden dus zo hun voordelen: de Occitanen zaten beschermd binnen de muren van de stad en konden gemakkelijk bevoorrad worden, terwijl de kruisvaarders de muren gemakkelijk met oorlogswapens konden kapot schieten om zo uiteindelijk in een voor hun voordelig man-tegen-mangevecht te belanden. Toch lukte het geen van de twee partijen om de overhand te krijgen, waardoor de patstelling gemakkelijk langer dan een paar maanden had kunnen duren, ware het niet dat de voedselvoorraad van de mannen in het kasteel van Beaucaire na twee maanden volledig opgebraakt was. Simon van Montfort kon daarom weinig anders doen dan zich overgeven. Op 24 augustus 1216 werd het beleg opgeheven en trokken de kruisvaarders, zowel degenen die zich in het kasteel als buiten de muren bevonden, zich terug, waarna Beaucaire eindelijk weer in handen van zijn rechtmatige eigenaars was: de Raymonds.²⁶⁸

Het verlies van Beaucaire betekende voor Simon van Montfort in materieel opzicht maar weinig: hij had Beaucaire minder dan twee jaar in handen gehad en het lag ver van zijn werkelijke machtscentra Béziers, Carcassonne en Toulouse. Maar in moreel opzicht was het verlies van Beaucaire een enorme klap. Voor het eerst had een Occitaans leger laten zien dat het gelijk stond met de Fransen qua discipline, eenheid en vastberadenheid. De schijn van Simons onoverwinnelijkheid was eindelijk voorbij. Toch wist Simon van Montfort zijn kracht te halen uit de nederlaag, want voor hem was dit duidelijk een bevestiging van het belang van de

²⁶³ Doms, 'Anonieme auteur, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel II, hfst. XVII, vers 153-155, blz. 22-24; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 108; Bogaerts, 'De occitaanse "reconquista"' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

²⁶⁴ Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel III, derde deel, twaalfde hoofdstuk, vers 583, blz. 153.

²⁶⁵ Bogaerts, 'De occitaanse "reconquista"' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Costen, *The Cathars*, 146.

²⁶⁶ Doms, 'Anonieme auteur, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel II, hfst. XVII-XVIII, vers 156-161, blz. 24-25, 27-31; Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel III, derde deel, twaalfde hoofdstuk, vers 575-582, blz. 151-153; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXVI, blz. 26; Roux-Perino, *The Cathars*, 199-200.

²⁶⁷ Bogaerts, 'De occitaanse "reconquista"' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Roux-Perino, *The Cathars*, 200.

²⁶⁸ Doms, 'Anonieme auteur, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel II, hfst. XXI-XXII, vers 170-171, blz. 42-43; Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel III, derde deel, twaalfde hoofdstuk, vers 584, blz. 153.

kruisvaart. Daarnaast versterkte het juist Simons wil om Raymond VI, die hem al jaren een doorn in het oog was, en Raymond de Jonge, de nieuwe leider van het verzet, te onderwerpen. Maar de opstandelingen voelden zich natuurlijk eveneens gesterkt om het verzet door te zetten en om te blijven vechten voor hun titels, bezittingen en privileges. Dus nu Raymond de Jonge een overwinning behaald had op Simon ging er door de gehele Languedoc een golf van opwindning.²⁶⁹

Gedurende de rest van het jaar 1216 en het begin van 1217 kreeg Simon van Montfort te maken met een reeks van kleine opstanden en daden van verzet. Maar ondanks dat hij zich staande wist te houden, betekende dit wel een vrijwel onophoudelijke campagnevoering. In de lente van 1217 ontving Simon weer nieuwe versterkingen uit het Noorden, waardoor hij niet alleen meer verdedigend te werk kon gaan, maar ook opnieuw belangrijke aanvallen kon doen. In de zomer wist Simon dan ook de rechteroever van de Rhône te heroveren, met uitzondering van enkele plaatsen waaronder Beaucaire. Door deze heroveringen bevond Simon zich halverwege 1217 opnieuw in een betere, en mogelijk dé betere, positie, maar zoals alle inmengingen in de Provence zou ook deze campagne een zeer slechte keuze blijken te zijn.²⁷⁰ Simon trok immers ver weg van zijn kerngebied en dit keer zouden zijn vijanden optimaal weten te profiteren van zijn afwezigheid. De inwoners van Toulouse waren nog steeds kwaad omdat Simon een opstand met zeer harde hand had neergeslagen, maar men realiseerde zich dat alleen een goed voorbereide opstand enige kans van slagen had. Men wilde de stad daarom overgeven aan Raymond VI, maar alleen als hij een toereikend aantal strijdkrachten zou meebrengen om Toulouse te beschermen. Raymond VI verzamelde daarop alle troepen die hij op het Iberisch Schiereiland kon vinden en trok over de Pyreneeën, waar de graven van Foix en Comminges en andere graven uit de bergen zich bij hem aansloten. Het leger marcheerde rechtstreeks naar Toulouse waar het de stad op 13 september binnentrok. Op deze manier werden twee legers, en belangrijker twee fronten gecreëerd en werd Simon van Montfort gedwongen om zijn leger tussen de locaties van Raymond VI en Raymond de Jonge op te splitsen. Dit was dan ook precies de reden waarom Raymond de Jonge de noordwaartse oprukking van het Franse leger in de zomer niet gehinderd had.²⁷¹

Eenmaal aangekomen in Toulouse was het noodzaak om als eerste de ommuring van de stad weer op te bouwen – deze was als straf voor de opstand in 1216 volledig neergehaald. Dit was echter niet alleen noodzakelijk om Simon en zijn leger buiten te kunnen houden, maar was tevens een manifestatie van Occitaans patriotisme en er was dan ook niemand in de stad die niet mee-hielp. Voor dezelfde redenen sloten veel mannen uit alle zuidelijke graafschappen zich aan bij het leger van Raymond. En hoewel velen van hen hoopten hun verloren grondgebieden terug te winnen, ging hun enthousiasme voor de opstand persoonlijke belangen te boven. Voor een korte periode was de Languedoc verenigd zoals het nog nooit geweest was en ook nooit meer zou zijn. Toulouse was het symbool van de Franse overheersing en Raymond VI, ondanks zijn dubieuze verleden, was de gekozen leider in het gevecht van de Occitanen voor hun onafhankelijkheid. Het feit dat het leger van Raymond VI voornamelijk uit zijn vazallen en hun legers bestond, was een enorme doorn in het oog van Simon van Montfort. De verwachting was dat dit leger uit Catalanen en Aragonezen zou bestaan, maar het waren Occitaanse heren met hun legers die opnieuw strenden voor de teruggave en/of het behoud van hun bezittingen. Dit toonde wel aan dat de zuidelijke heren na al die jaren nog steeds niet onderdrukt waren en dus was het verjagen van deze Occitanen uit Toulouse daarom misschien wel twee keer zo belangrijk voor Simon. Maar Simon zelf bevond zich in de Provence waar hij tegen Raymond de Jonge streed en dus moesten zijn broer en zoon de klus in Toulouse klaren. Zij hadden echter te weinig mannen om de opstandelingen enige schade te berokkenen en uit Toulouse te verdrijven.²⁷²

Er zat voor Simon van Montfort dus weinig anders op dan mannen vanuit de Provence naar Toulouse te sturen en dat was precies waarop de Occitanen hoopten. De verovering van Toulouse op zich was natuurlijk al een doel van de zuiderlingen, maar men hoopte dat Simon versterkingen zou sturen vanuit de Provence zodat Raymond de Jonge en zijn leger meer kansen zouden krijgen om in de Provence zo veel mogelijk steden op Simon te veroveren. Maar Simon ging nog verder dan men gehoopt had, want hij stuurde niet alleen een aantal mannen, maar liet alles in de Provence in de steek en keerde samen met het grootste gedeelte van zijn leger terug naar Toulouse. Deze reactie was vele malen beter dan de Raymonds verwacht hadden en zou leiden tot de inname van de ene na de andere plaats.²⁷³

De situatie was alles behalve voordelig voor Simon van Montfort: het was laat in het jaar en de winterregens zouden niet lang op zich laten wachten, Toulouse was te groot om volledig te omsingelen en versterkingen en voorraden konden door de belegerden vrijelijk ingevoerd worden. Simon deed wat hij kon en had geen problemen om Honorius III te overtuigen de oproep voor een kruistocht te hernieuwen, maar de kruisvaarders zouden niet eerder dan de lente van 1218 verwacht kunnen worden. In de eerste fase van het beleg hielden beide kampen zich daarom op de achtergrond en hield men zich slechts bezig met het observeren van de ander. Begin mei 1218 werden er echter steeds meer uitvallen gedaan door de belegerde Occitanen en begonnen voor beide partijen versterkingen te arriveren: voor de kruisvaarders waren dit ongeveer dertig baronnen met hun ridders uit het Noorden en voor de Occitanen was dit onder andere Raymond de Jonge, die op 7 juni met zijn leger de stad binnentrok.²⁷⁴ In deze lange periode van observeren en voorbereiden werden de kruisvaarders van het noordelijke leger steeds gefrustreerder en ongeduldiger en dus was het voor Simon van Montfort van groot belang dat hij de stad zo snel mogelijk zou weten te veroveren. Dit leidde er toe dat hij halverwege de maand juni

²⁶⁹Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel III, derde deel, twaalfde hoofdstuk, vers 583, blz. 153; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 109-110.

²⁷⁰Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel III, derde deel, twaalfde hoofdstuk, vers 589-598, blz. 154-157; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 111.

²⁷¹Strayer, *The Albigensian Crusades*, 111-112.

²⁷²Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel III, derde deel, twaalfde hoofdstuk, vers 600, blz. 157; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 112-113; Bogaerts, 'De occitaanse "reconquista"' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

²⁷³Bogaerts, 'De occitaanse "reconquista"' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis', deel III, derde deel, twaalfde hoofdstuk, vers 601, blz. 157.

²⁷⁴Strayer, *The Albigensian Crusades*, 113; Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 117-118; Roux-Perino, *The Cathars*, 209-210.

met een algemene aanval kwam, wat het startsein van de werkelijke strijd was. Met een regen van stenen konden de Occitanen deze aanval echter snel breken, maar de volgende dag werden de gevechten voortgezet. Dit keer waren het de Occitanen die het initiatief namen en het kruisvaarderskamp aanvielen en zo de strijd beslisten. Op deze tweede dag van de directe strijd werd Simon van Montfort bij een uitval van het Occitaanse leger namelijk door een projectiel getroffen; de gehate onderdrukker was op slag dood. De kruisvaarders bleven na de dood van hun leider totaal ontredderd achter, terwijl de Occitanen vervuld van vreugde waren dat zij de bezetter eindelijk verslagen hadden. Een dag later kreeg Amaury van Montfort (1195-1241), de oudste zoon van Simon, zijn vaders titels en domeinen en nam hij het opperbevel van de kruistocht op zich. De rust keerde voor korte periode terug, maar al snel beval Amaury een nieuwe aanval. Deze laatste wanhoopspoging mislukte volledig, waardoor een gedeelte van de kruisridders, waarvan velen na de dood van Simon al hadden willen terugkeren naar het Noorden, geen vooruitzicht meer zagen in de strijd en de wil om te blijven vechten verloren. Op 25 juli hief Amaury van Montfort het beleg van Toulouse dan ook op. Opnieuw was het het kruisleger niet gelukt om Toulouse te onderwerpen. Nu de Raymonds Toulouse heroverd hadden en de wettelijke graaf van Toulouse dood was, werd in Raymond VI opnieuw de graaf van Toulouse gezien en dus kende Amaury van Montfort als leider van de kruistocht en als nieuwe graaf van Toulouse een zeer slecht begin.²⁷⁵

De dood van Simon van Montfort was duidelijk een harde klap: niet alleen verloor zijn zoon de stad Toulouse aan de zuidlingen, maar het kruisleger was ook zijn charismatische en sterke leider kwijt. Het overlijden van Simon betekende dan ook het einde van de Baronnenkruistocht, waarin baronnen uit het Noorden het leiderschap op zich genomen hadden, want er was nu eenmaal niemand die Simon kon opvolgen. Amaury van Montfort deed de jaren na zijn vaders dood dan wel zijn best om het leiderschap van Simon te evenaren, maar in feite was hij niet erg geschikt voor deze rol, waardoor het kruisvaardersleger niet langer het machtige, angstaanjagende en winnende leger was dat het onder het leiderschap van Simon geweest was.²⁷⁶ Het kruisleger was onder Simon van Montfort zonder twijfel op zijn sterkst, ook al moet niet vergeten worden dat ook hij regelmatig problemen had mensen aan te trekken, voornamelijk in de winter, en vaak met financiële problemen kampte. Samen met dit leger trok Simon gedurende zijn negen jaar durende kruistocht vrijwel het gehele Zuiden door en omdat het lijkt alsof hij overal bij betrokken was – wat hij in feite natuurlijk ook was aangezien hij de leider van de kruistocht was – wordt Simon van Montfort in mijn ogen vaak foutief bestempeld als de beste kruisvaarder van allen. Zijn militaire activiteiten tonen immers dat hij, hoewel hij zonder twijfel de beste leider was, weinig deelnam in de werkelijke strijd: Simon nam voornamelijk deel aan kleine belegeringen en de schermutselingen die daarmee gepaard gingen en was slechts betrokken bij twee veldslagen, waarbij hij slechts bij één werkelijk een grote rol had. Tussen september 1209 en juni 1218 leidde Simon negenendertig belegeringen, waarvan er drieëndertig succesvol waren. Sommige belegeringen duurden niet langer dan een paar uur, terwijl andere maanden lang aanhielden met als hoogtepunt de acht maanden die Simon doorbracht in de vruchteloze aanval op Toulouse waarin hij zijn dood vond. Simons invloed als strijdende kruisvaarder moet dus niet overdreven worden, in tegenstelling tot zijn capaciteiten als leider. Ondanks de enigszins beperkte deelname van Simon aan de gevechten, wist hij gedurende deze eerste negen jaar toch, mede dankzij zijn goede leiderschap, een gebied dat liep van de Razès en de Sault in het zuiden tot aan halverwege de Dordogne in het noorden en van Lourdes in het westen tot de Rhône in het oosten te betrekken in de kruistocht. Dit betekent echter niet dat hij alle steden in dit grote gebied via belegeringen had veroverd, want er waren eveneens veel steden – volgens Pierre des Vaux-de-Cernay achtenveertig plaatsen – die zich vrijwillig hadden overgegeven of die gecapituleerd waren direct nadat het Franse leger in zicht was gekomen.²⁷⁷ Door de verovering van dit grote gebied lijkt het alsof Simon een groot strijder was en de vele steden en burchten samen met zijn leger persoonlijk veroverd heeft, maar dit was dus zeker niet het geval.

De katharen hadden het zwaar te verduren gehad tijdens het leiderschap van Simon van Montfort, maar in feite stonden zij er lang niet zo slecht voor als men na negen jaar kruistocht had mogen verwachten. Dit was voornamelijk te danken aan het feit dat Simon van Montforts interesse in het vernietigen van het katarisme gedurende de jaren steeds verder naar de achtergrond verdwenen was. Toch kan niet ontkend worden dat de katharen, zowel *parfaits* als *croyants*, en in feite de gehele Occitaanse bevolking onder deze eerste kruistocht in de Languedoc enorm geleden hebben. Na het overlijden van Simon en de moeilijke opvolging van Amaury leek de positie van de katharen en de Occitaanse heren dan ook alleen maar te kunnen verbeteren. Na de machtswisseling begon de Occitaanse heroveringstocht dan ook echt voet aan de grond te krijgen en probeerden de zuiderlingen op grote schaal steden aan zich te binden. Amaury van Montfort kon echter nog steeds rekenen op een klein aantal zuidelijke bondgenoten, maar nu de Occitanen hun strijd feller dan ooit voortzetten verloor Amaury al snel terrein. Het kruisleger werd vrijwel direct uit de omgeving van Toulouse verdreven, maar in de verder weg gelegen gebieden zette Amaury het werk van zijn vader voort: in de Albigeois, Quercy en Agenais probeerde hij oude overeenkomsten te hernieuwen en enkele ‘nieuwe’ steden te veroveren. Maar de graven van Comminges, Toulouse en Foix zaten ook niet stil: zij probeerden uit alle macht de domeinen die zij tijdens Simon van Montforts veroveringstocht verloren hadden terug te winnen. Daarnaast probeerde Raymond de Jonge na de overwinning in Toulouse de belangrijkste steden in het Zuiden door onderhandelingen aan hem te binden. In de Agenais werd hij in een aantal steden als held en bevrijder ontvangen en ook de Quercy en Rouergue sloten zich, ondanks de pogingen van Amaury, aan bij de Occitanen.²⁷⁸

De aanvallen van Amaury op de versterkte plaatsen die op hem veroverd waren, zijn de laatste gebeurtenissen die Pierre des Vaux-de-Cernay in zijn kroniek beschreven heeft. Voor latere gebeurtenissen kan dus helaas niet meer gekeken worden naar de *Hystoria Albigensis*, een bron die veel inzicht gegeven heeft in de Eerste Albigenzenkruistocht vanaf het begin van de oorlog tot en met 1218. Voor het verloop van de kruistocht na 1218 kan nu vrijwel alleen gekeken worden naar de twee andere middeleeuwse

²⁷⁵ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 118; Doms, ‘Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis*’, deel III, derde deel, twaalfde hoofdstuk, vers 601-610, 612-614, blz. 157-162.

²⁷⁶ Barber, *The Cathars*, 132; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 115-116.

²⁷⁷ Barber, *The Cathars*, 132.

²⁷⁸ Roux-Perino, *The Cathars*, 212; Bogaerts, ‘De occitaanse “reconquista”’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

bronnen – er zijn wel andere bronnen zoals pauselijke bullen en rapporten, maar die geven slechts inzicht in bepaalde gebeurtenissen – die naar mijn mening nu dus van groter belang worden. Maar omdat er nu minder vergelijkingsmateriaal is, wordt het moeilijker om alle belangrijke gebeurtenissen, die niet altijd door beide auteurs vermeld worden, zo correct mogelijk weer te geven. Daarnaast is de auteur van het *Canso* niet veel verder gegaan dan Pierre des Vaux-de-Cernay. Zijn *chanson de geste* eindigt namelijk al een jaar later met de belegering van Toulouse in de zomer van 1219. De afloop van de Franse belegering van Toulouse wordt in het *Canso* zelfs niet meer weergegeven en voor verdere gebeurtenissen kan dus alleen de *Chronica* nog inzicht geven.

Na een twee jaar durende heroveringstocht vertrok Raymond de Jonge eind 1218 eindelijk weer naar Toulouse, maar lang zou zijn verblijf daar niet duren. Amaury maakte namelijk handig gebruik van dit feit door in dezelfde periode naar de Agenais te reizen om deze streek opnieuw in zijn macht te krijgen. In oktober 1218 begon hij met een beleg op Marmande – ongeveer honderdveertig kilometer ten noordwesten van Toulouse gelegen en bezit van Raymond VI – in de hoop deze stad te veroveren voordat Raymond zou kunnen reageren. De belegering zou zich echter enkele maanden voortslepen en de Occitanen opnieuw in een voordelige positie brengen. Het was dan ook precies waarop Raymond-Roger van Foix gewacht had: terwijl Amaury in het noorden vastzat, ontketende hij een tweede front ten zuidoosten van Toulouse in de Lauragais. Met deze tegenaanval wilde Raymond-Roger overigens voornamelijk de kruisvaarders die zich in Carcassonne bevonden en van daaruit systematische rooftochten in de omgeving uitvoerden dwarszitten. Na de inval in de Lauragais vestigde Raymond-Roger zich in Baziège, dat een kleine dertig kilometer van Toulouse gelegen was, in de hoop de kruisvaarders naar hem toe te lokken. Amaury liet dit inderdaad niet zonder slag of stoot toe en reageerde zoals men gehoopt had. Maar doordat hij zelf niet kon vertrekken uit Marmande moest hij de verdrijving van Raymond-Roger en zijn bondgenoten – enkele ridders, *faidits* en Raymond de Jonge met zijn leger – aan het garnizoen van Carcassonne overlaten. In de lente van 1219 vond uiteindelijk de beslissende slag tussen de Fransen en de Occitanen plaats. Het grootste voordeel van het Occitaanse leger was hun lichtbewapende en snel wendbare ruitery waardoor de Fransen, die niet snel op een aanval konden reageren, binnen korte tijd omsingeld waren. Het verlies voor het Franse leger was enorm, niet alleen omdat vele kruisvaarders de slag niet hadden overleefd, maar ook omdat dit de eerste directe grootschalige veldslag tegen de Occitanen was die ze verloren hadden.²⁷⁹ Daarnaast hadden de Fransen in november 1218 ook al een belangrijk verlies geleden, doordat de stad Nîmes zich bij de Occitanen had aangesloten. Op deze manier hadden de zuiderlingen een groot voordeel verkregen doordat de kruisvaarders nu al hun steunpunten op weg naar de Provence waren kwijtgeraakt. En aangezien zij hun laatste bondgenoot in de Provence zelf ook al verloren hadden – Willem I van Baux, Prins van Oranje, was gevangen genomen en opgehangen door de stedelingen van Avignon nadat hij geprobeerd had deze stad aan zijn zijde te krijgen – betekende dit een enorme tegenvaller voor het Franse leger.²⁸⁰

Het was duidelijk dat Amaury van Montfort al deze verliezen niet kon beëindigen en dat de enige persoon die dat wél kon de koning van Frankrijk was. Direct na het verlies van Toulouse had paus Honorius III zich al op de koning van Frankrijk gericht, maar Filips II was bij zijn standpunt gebleven om zich niet te mengen in de zuidelijke affaire. De nood was nu echter zeer groot en daarom beloofde de paus Filips II financieel te steunen door hem een percentage van de inkomensbelasting van de Franse geestelijkheid toe te kennen. Als gevolg van dit aanbod veranderde de Franse koning uiteindelijk dan toch zijn mening en besloot hij opnieuw zijn zoon Lodewijk zuidwaarts te sturen. Lodewijk stond dit keer echter zeer onwillig tegenover de gehele onderneming, omdat hij nog steeds geïrriteerd was door de enorme tegenstand van de Kerk op zijn veroveringspoging van Engeland (1216-1217) en de financiële boete die hem opgelegd was bij de opheffing van zijn excommunicatie. Maar omdat de Capetingen hun alliantie met de Kerk nodig hadden, was het zeer onverstandig om te weigeren in te grijpen. Lodewijk stemde er daarom mee in om een kruistocht te leiden, maar het weinige dat hij zou doen zou hem zelf meer helpen dan Amaury van Montfort.²⁸¹

Op 2 juni 1219 arriveerde de prins bij de muren van Marmande, waardoor de verdedigers van de stad zich na een beleg van ongeveer zes maanden overgaven aan de kruisvaarders. De levens van de commandant en zijn ridders werden gespaard, maar de overige bevolking – mannen, vrouwen en kinderen – werd volledig afgeslacht. Sinds de slachting van Béziers had men zoiets bruuts niet meer gezien en zelfs kroniekschrijvers die gewend waren aan jaren van geweld werden getroffen door de wreedheid en bloeddorst van de overwinnaars. Hoewel er in Marmande wel enkele ketters aanwezig waren, was het geen belangrijke stad en nam Marmande geen belangrijke strategische positie in. De dood van alle vijftienduizend inwoners had dan ook slechts één doel: het terroriseren van de zuiderlingen zodat de steeds meer betwiste nalatenschap van Amaury van Montfort behouden kon worden.²⁸²

Om de positie van Amaury te versterken was het tevens belangrijk dat de stad Toulouse eens en voor altijd veroverd werd en Raymond VI en zijn zoon volledig uitgeschakeld. Na de winst in Marmande trokken Amaury en prins Lodewijk daarom verder naar Toulouse, waar zij opnieuw beleg legden op de stad. Voor de derde keer in acht jaar tijd werd Toulouse met een belegering geconfronteerd, maar doordat prins Lodewijk het kruisleger dit keer met zijn leger was komen versterken, was de strijdmacht voor het eerst groot genoeg om de gehele stad te kunnen omsingelen. Gelukkig voor de Occitanen was Lodewijk niet bereid langer te blijven dan nodig was: op 1 augustus, toen zijn veertig dagen er op zaten, hief hij zonder meer het beleg op en keerde de Franse prins terug naar Parijs. Dit betekende dat Amaury geen schijn van kans meer had en dat hij Toulouse aan de Raymonds moest overlaten. Het doel van de moordpartij in Marmande werd hierdoor volledig tenietgedaan en ook het verdere geringe succes van Amaury van Montfort bevestigde dat de slachting geen voordelige effecten had.²⁸³

De mislukte inname van de stad Toulouse beëindigde vrijwel alle kansen van Amaury op het behouden van zijn vaders veroveringen. Hij was al door Raymond de Jonge en zijn bondgenoten verslagen in de Slag bij Baziège en nu was het hem niet ge-

²⁷⁹ Roux-Perino, *The Cathars*, 212-213; Bogaerts, 'De occitaanse "reconquista"' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

²⁸⁰ Bogaerts, 'De occitaanse "reconquista"' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

²⁸¹ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 116-117; Costen, *The Cathars*, 150-151.

²⁸² Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXX, blz. 30; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 118.

²⁸³ Roux-Perino, *The Cathars*, 213; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXX, blz. 30.

De inname van Marmande door prins Lodewijk in 1219 (originele miniatuur uit het Canso de la Crosada)

lukt om zijn hoofdstad te heroveren, zelfs niet met behulp van een kruisleger onder aanvoering van de Franse troonopvolger. Als Amaury geen gevechten op het open land kon winnen én geen ommuurde steden kon innemen dan hoefde men Amaury duidelijk niet te vrezen. Zowel vijanden als bondgenoten trokken deze conclusie en dus bleef Amaury met maar weinig achter. De meeste van zijn soldaten trokken huiswaarts, hij had geen financiële middelen om troepen in te huren en maar weinig kruisvaarders kwamen hem helpen. Steeds meer steden en burchten trokken zich los uit Amaury's macht, terwijl de invloed van de Raymonds, en voornamelijk van Raymond de Jonge, in het graafschap Toulouse gestaag bleef groeien. Amaury gaf zich echter nog niet gewonnen en beide partijen probeerden dan ook opnieuw hun posities te versterken, maar de zuiderlingen waren duidelijk in het voordeel. Raymond de Jonge veroverde op zijn campagne dan ook vele belangrijke Franse vestingen: Lavaur, Puylaurens, Montauban en omgeving, Castelnau-dary en Montréal. Ook de graaf van Foix zat niet stil en nam op zijn beurt achtereenvolgens Limoux, Fanjeaux en Prouille in. Tot en met 1222 kende Amaury slechts nederlaag na nederlaag, waarbij zijn bezittingen steeds verder afnamen en de Occitaanse heren vrijwel al hun domeinen systematisch heroverden. In 1222 had Raymond de Jonge zelfs alles wat zijn vader verloren had teruggevoerd, afgezien van Carcassonne, waar de laatste mannen van Amaury zich verzameld hadden, en Narbonne, waar Arnaud Amaury de scepter zwaaide.²⁸⁴

In de hoop om zijn problemen snel te kunnen oplossen, zond Amaury van Montfort in mei 1222 een gezantschap naar Filips II. De exacte inhoud van zijn voorstel is niet bekend, maar in grote lijnen komt het er op neer dat Amaury de veroverde gebieden in het Zuiden wilde afstaan aan de koning van Frankrijk, waarschijnlijk onder voorwaarde dat Filips II hem voor deze domeinen als zijn vazal zou aanstellen. Amaury zou dan dus de wettelijke burggraaf over alle veroverde gebieden worden, terwijl Filips II zijn leenheer zou zijn en hopelijk zou proberen deze domeinen onder controle te krijgen. Op deze manier zou Amaury in ieder geval een kans hebben en zouden beide partijen aan land, rijkdom en macht winnen.²⁸⁵ Maar niet alleen aan de Franse zijde werd steun gezocht bij Filips II: Raymond de Jonge ondernam een maand later, op 16 juni, een soortgelijke stap door in een brief aan de koning zijn onterving van oktober 1221 – een straf van paus Honorius III voor zijn veroveringen van Franse burchten en steden – te verwerpen en Filips II te vragen hem te erkennen als vazal. Filips II belandde hierdoor in een lastige positie: moest hij instemmen met het verzoek van de veroveraar of moest hij de suzerein van de oorspronkelijk legitieme graaf van Toulouse worden. Uiteindelijk reageerde de koning op geen van beide verzoeken, waarna beide partijen op zoek moesten naar een nieuwe oplossing. Maar voordat deze gevonden was, veranderde de situatie in het Zuiden. In augustus 1222 overleed Raymond VI van Toulouse op vijftienjarige leeftijd, waarna Raymond de Jonge zijn vader op 21 september officieel opvolgde. Raymond de Jonge werd nu officieel Raymond VII en hoewel Raymond VI zijn bestuursrechten al in 1214 overgedragen had aan zijn zoon kreeg Raymond VII nu pas werkelijk de titel graaf van Toulouse, een titel die volgens de Fransen onrechtmatig was en dus van hem moest worden afgenomen.²⁸⁶ Hoewel Raymond VII het verzet al vanaf 1216 leidde, betekende het wegvallen van Raymond VI toch een aanzienlijke verandering in de strijd en niet alleen omdat hij het verzet zelf zo lang geleid had en hij de ultieme vijand van de Fransen was – het waren immers voornamelijk zijn bezittingen die de kruisvaarders probeerden te veroveren. Ook het feit dat Raymond VII nu de nieuwe graaf van Toulouse was had aanzienlijke gevolgen voor de kruistocht: Raymond had officieel gezien (nog) geen problemen met de Kerk en was dus ook nog nooit geëxcommuniceerd. Hoewel hij de werkelijke leider van de Occitaanse reconquista was, was hij nog nooit officieel beschuldigd

²⁸⁴ Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXI, blz. 30-31; Roux-Perino, *The Cathars*, 214-215; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 119-120.

²⁸⁵ Roux-Perino, *The Cathars*, 215.

²⁸⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 215-216; Bogaerts, 'De occitaanse "reconquista"' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXII, blz. 31.

van het steunen en beschermen van ketters en werd hij dus gezien als een (goede) katholiek. Voor zo lang als dit gold, kon de strijd tegen Raymond VII niet onder het mom van een kruistocht neergezet worden, maar het hoeft geen verrassing te zijn dat dit de Fransen niet weerhield. Duidelijker konden zij dan ook niet laten zien dat de strijd in de Languedoc allang geen kruistocht meer was, maar dat de oorlog alleen nog maar draaide om het veroveren van het Zuiden.

Het feit dat de kruistocht steeds meer en openlijker een veroveringstocht was geworden, ontging ook de paus niet en dus vond Honorius III het tijd om in te grijpen. Maar nu de kruisvaart niet meer te redden was, was de enige hoop op een nog enigszins positieve uitkomst het sluiten van een vredesverdrag. In de zomer van 1223 werd daarom een concilie bijeengeroepen, maar Filips II, die de Occitaanse kwestie had willen behandelen en had moeten ingrijpen ten behoeve van de Fransen, stierf voordat het concilie begonnen was. Alle hoop die men gehad had in het vinden van een oplossing stierf samen met Filips II, want nu de 'bemiddelaar' dood was leek het er op dat er niemand was die de kloof tussen de Franse kruisvaarders en zuidelijke Occitanen nog kon overbruggen.²⁸⁷ Daarnaast werd in het graafschap Toulouse opnieuw gevochten, dit keer door de jonge Raimond II Trencavel die met zijn kleine leger van *faidits* vanuit de Corbières de oude familiebezittingen binnenviel. Raimond II werd daar door velen verwelkomd als de grote bevrijder, waarschijnlijk omdat zijn vader Raimond-Roger gezien werd als de eerste grote held van de Occitaanse strijd. De terugkeer van Raimond II veranderde de situatie in de Languedoc opnieuw en gaf de bevolking, voornamelijk van de voormalige Trencavelgebieden, nieuwe kracht. Dus nu ook een vredesverdrag met de Fransen niet langer in het verschiet lag en Raimond II begonnen was met zijn heroveringstocht, zetten de Occitanen hun strijd tegen het kruisleger voort. De eerste stad die aangevallen werd was Carcassonne, één van de steden die toebehoord had aan Raimond-Roger Trencavel en vrijwel de enige stad die nog in handen was van Amaury. De bestorming van de citadel stelde echter weinig voor, maar dat betekent niet dat de aanval als een mislukking gezien moet worden. Het doel van de aanval van Raymond VII en Roger-Bernard II van Foix (r. 1223-1241), die zijn vader na diens dood in maart/april 1223 als graaf had opgevolgd, was namelijk niet de inname van de stad en dus is het niet zo vreemd dat de graven Carcassonne niet werkelijk belegerd hebben en al weer vertrokken waren voordat het kruisleger gearriveerd was. De aanval was namelijk onderdeel van een groot opgezet plan: het spelen van een kat-en-muisspelletje met de Fransen om hen te verdelen en verzwakken. De aanval op Carcassonne was dan ook een belangrijke gebeurtenis, omdat het het een en ander in werking gezet heeft. Want terwijl de graven van Toulouse en Foix zich met hun mannen terugtrokken, sloten veel mensen die in de omgeving van Carcassonne woonden zich bij hen aan, waarna steeds meer mensen uit het graafschap Toulouse volgden. Het verzet tegen de Fransen nam in het Zuiden dus weer aanzienlijk toe. Amaury was niet opgewassen tegen het vernieuwde en versterkte verzet en al snel zou zijn onmacht om het verzet te breken, en een teruglopend aantal kruisridders, er dan ook toe leiden dat hij de strijd tegen de Occitanen definitief moest opgeven. Wat begon met een niet erg indrukwekkende aanval op Carcassonne eindigde dus in de overwinning op Amaury van Montfort en zijn kruisleger.²⁸⁸

Amaury onderging vanaf 1219 dus bijna alleen nog maar nederlagen, maar het katharisme, waar het allemaal mee begonnen was, kende juist een sterke opleving. Want niet alleen het kruisleger verloor vele burchten en dus de mogelijkheid om katharen hard aan te pakken, maar ook de katholieke bisschoppen sloegen op de vlucht voor het zuidelijke leger. De katharen konden daardoor met nog meer geestdrift dan voor de kruistocht hun cultus en prediking voortzetten en zelfs nog meer dan voorheen deden zij dit open en bloot. Het belangrijkste doel van de Albigenzenkruistocht was dus na ruim tien jaar oorlogvoering bij lange na niet behaald. In tegenstelling, de katharen voelden zich juist gesterkt door de volharding van hun doden en de gedeelde beproeving bracht meer solidariteit tussen de katharen en andere zuiderlingen. Naast het feit dat het Franse kruisvaardersleger het religieuze doel niet bereikt had, werd ook het politieke streven niet behaald. Het veroveren van het Zuiden was dan wel meerdere malen binnen handbereik geweest, maar ook dit bleek vooralsnog een onhaalbaar streven geweest te zijn.²⁸⁹

Het beeld dat we van de Eerste Albigenzenkruistocht als geheel hebben en van de posities waarin beide partijen zich op bepaalde momenten bevonden, komt voornamelijk uit de drie bronnen die expliciet over de Albigenzenkruistocht gaan: het *Canso de la Crosada* van Guillaume de Tudela en een anonieme auteur, de *Hystoria Albigenensis* van Pierre des Vaux-de-Cernay en de *Chronica* van Guillaume de Puylaurens. Hoewel dit de drie bronnen zijn waarin de kruistocht centraal staat en zij dus het belangrijkste zijn om de kruistocht te kunnen begrijpen, zijn er ook nog verschillende andere bronnen overgeleverd die inzicht geven in de strijd tussen de Fransen en de Occitanen, zoals brieven. Één van de brieven die overgeleverd is, is een brief van aartsbisschop Arnaud Amaury aan de nieuwe Franse koning Lodewijk VIII (r. 1223-1226). De brief werd vlak voor de overgave van Amaury van Montfort, begin januari 1224, naar de koning van Frankrijk gestuurd en geeft een duidelijk beeld van de situatie van de kruisvaarders op dat moment. Zo schreef Arnaud Amaury dat vrijwel alle plaatsen en steden in het Zuiden door de Occitanen heroverd waren en dat vrijwel alle zuiderlingen zich tegen Amaury gekeerd hadden. Daarnaast blijkt uit het bericht dat de financiële toestand van Amaury ronduit slecht was. Het enige wat hij op dat moment nog kon doen, was leningen bijeenschrapen om de citadel van Carcassonne, vrijwel het enige wat hij nog in handen had, zo lang mogelijk te kunnen behouden; zijn soldaten kon hij op dat moment zelfs al niet meer betalen. Amaury was zelfs al een keer teruggekeerd naar de Île-de-France om een nieuw leger op de been te brengen, maar ook dat had niet mogen baten. Het was dan ook slechts een week nadat de aartsbisschop van Narbonne zijn brief aan Lodewijk VIII geschreven had dat de Eerste Albigenzenkruistocht tot een definitief einde kwam: op 14 januari 1224 ondertekende Amaury van Montfort in het kamp van de graven van Toulouse en Foix zijn capitulatie. In de overeenkomst die gesloten werd, werd niet alleen vastgelegd dat Amaury zich overgaf en dat hij afzag van de veroverde gebieden in het Zuiden ten voordele van de koning van Frankrijk, maar stonden ook enkele afspraken betreffende de vrede en de gebieden die nog in handen van de kruisvaarders waren. Zo moest Amaury alles in het werk stellen om een duurzame vrede te creëren tussen de Occitanen en de Kerk en moesten alle kerkelijke bezittingen onaan-

²⁸⁷ Bogaerts, 'De occitaanse "reconquista"' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

²⁸⁸ Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXII, blz. 32; Bogaerts, 'De occitaanse "reconquista"' (dlw 9 okt. 2010), www.katharen.be.

²⁸⁹ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 119.

getast blijven totdat een overeenkomst met de Kerk gemaakt was. Daarnaast moesten de Occitanen de steden en bijbehorende gebieden die nog aan Amaury behoorden – Narbonne, Agde, Penne d’Albigeois, La Roque de Valsérque en Termes – twee maanden lang ongemoeid laten. Penne d’Agenais, Minerve en Carcassonne vielen niet onder deze regel en Narbonne en Agde moesten voor de zuiderlingen wel toegankelijk blijven.²⁹⁰

Een dag nadat de Occitanen en Fransen vrede gesloten hadden, op 15 januari, verliet Amaury van Montfort met de laatste kruisvaarders Carcassonne: in het Zuiden was de rol van de familie Montfort na vijftien jaar definitief uitgespeeld. Na de overwinning op Amaury werd Carcassonne door Roger-Bernard II van Foix en Raymond VII van Toulouse aan zijn rechtmatige heerser ‘teruggegeven’: Raimond II Trencavel. Deze jonge Trencaveltelg, die onder toezicht van de graaf van Foix stond, trok op 16 januari in triomf de hoofdstad van de gebieden van zijn voorvaders binnen, waarna hij burggraaf van Albi, Béziers, Carcassonne en Razès werd.²⁹¹ Het burggraafschap dat als eerste door de kruisvaarders in 1209 ingenomen was, was eindelijk weer vrij van de Franse overheersing en in handen van zijn rechtmatige heer. En niet alleen Trencavel had zijn gebieden heroverd op de Franse kruisvaarders, want na ruim vijftien jaar kruistocht waren alle zuidelijke graafschappen weer terug in handen van de wettige heersers en bleken zowel de kruistocht als de veroveringstocht tevergeefs geweest te zijn: na oorlog, massamoorden, plunderingen, verwoesting van land en kastelen en grote brandstapels was de politieke en religieuze situatie in de Languedoc vrijwel dezelfde als vóór 1209. In feite was de religieuze situatie in de ogen van de paus en de Katholieke Kerk zelfs verslechterd, want de Kathaarse Kerk kwam beter georganiseerd en gestructureerd uit deze lange periode van oorlog.²⁹²

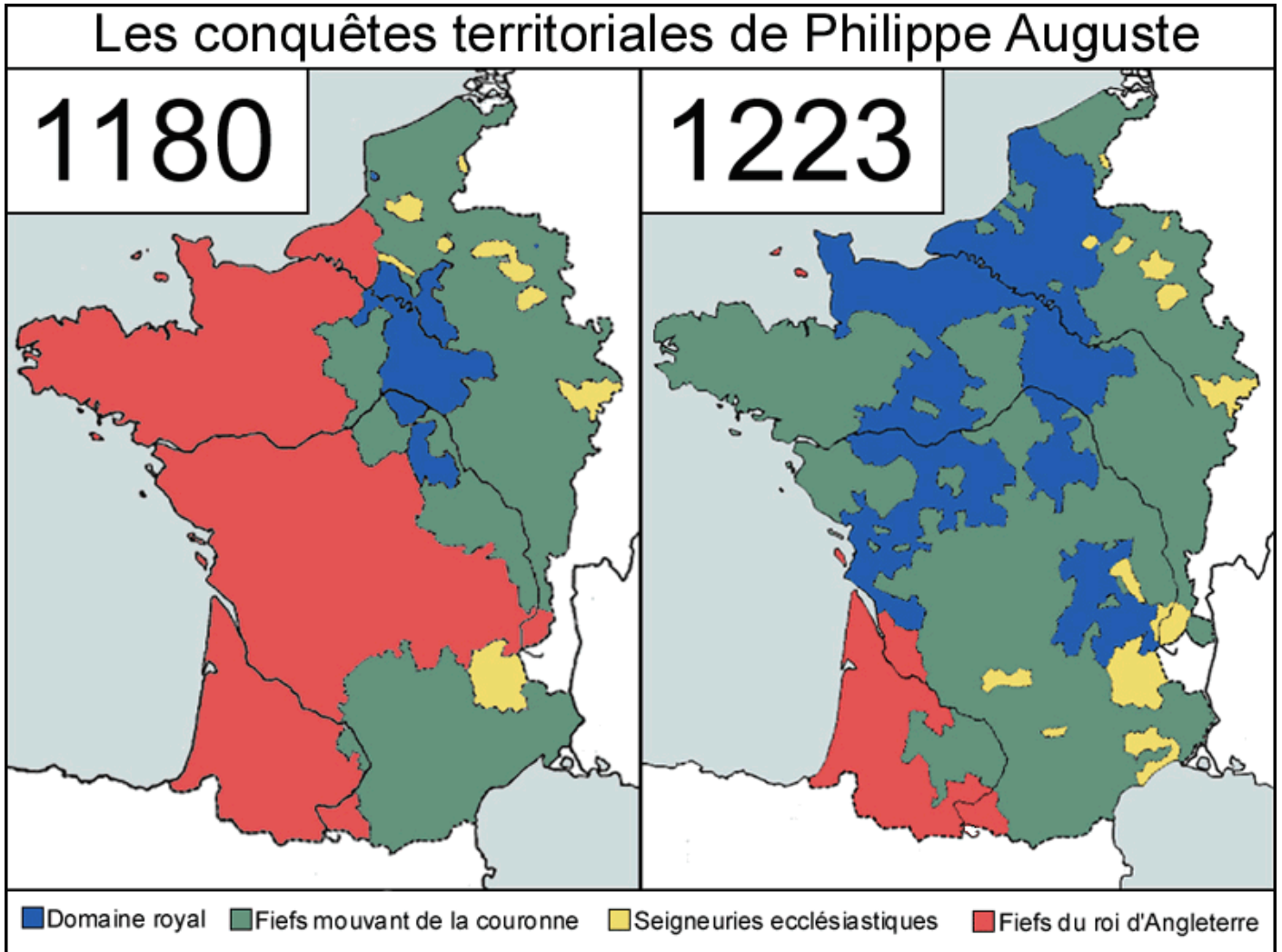
De strijd in het Zuiden leek nu dus voorgoed voorbij te zijn, maar hoewel de Occitaanse heren hun domeinen weer hadden ingenomen, hadden zij daar rechtmatig gezien geen recht op. Amaury van Montfort had zijn rechten op deze gebieden immers nog niet afgestaan en hoewel hij dit wel van plan was, was het niet zijn intentie om zijn rechten aan de Occitaanse heren af te staan, maar aan de koning van Frankrijk. Maar aangezien dit nog niet gebeurd was en er geen goede maatregelen genomen werden, konden de Occitaanse heren na het vertrek van Amaury alles gewoonweg innemen. Daarnaast waren er vele onduidelijkheden rond de leenheer van de vele zuidelijke gebieden. Simon van Montfort had in het verleden trouw gezworen aan de Franse koning Filips II en dus zullen de Fransen van mening geweest zijn dat diens opvolger Lodewijk VIII nu de rechtmatige leenheer van Amaury was. Amaury had echter geen eed van trouw gezworen aan de koning van Frankrijk en dus was zijn vazalschap nooit officieel gemaakt. Hoewel het dus zeer onduidelijk was, lijkt het er op dat Lodewijk hoe dan ook rechten had, of anders zou krijgen, op vele van de graafschappen en burggraafschappen van de Languedoc en dat de Occitaanse heren hun rechten officieel alleen zouden kunnen terugkrijgen door trouw te zweren aan de koning van Frankrijk. Hoewel de oorlog tussen de Fransen en de Occitanen dus voorbij was, waren de problemen en onzekerheden dat nog zeker niet.

---

²⁹⁰ Bogaerts, ‘De occitaanse “reconquista”’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Roux-Perino, *The Cathars*, 216; Doms, ‘Guillaume de Puylaurrens, Chronica’, hfst. XXXII, blz. 33.

²⁹¹ Graham-Leigh, *The Southern French Nobility*, 45, 124; Roux-Perino, *The Cathars*, 219.

²⁹² Bogaerts, ‘De occitaanse “reconquista”’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 119.

De veroveringen van de Franse koning Filips II vanaf zijn kroning in 1180 tot aan zijn overlijden in 1223

*Blauw: Franse kroondomeinen
Groen: Leengebieden van de Franse kroon
Geel: Kerkelijke heerlijkheden
Rood: Leengebieden van de Engelse kroon*

Chronologie 3

1209

- Augustus: Na de val van Carcassonne wordt Simon van Montfort aangesteld als nieuwe burggraaf van Albi, Béziers, Carcassonne en Razès en wordt hij gekozen tot leider van de kruistocht.
- Augustus: Na de val van Carcassonne trekt Raymond VI van Toulouse zich terug uit de kruistocht.
- Peter II weigert Simon van Montfort als vazal te erkennen voor de burggraafschappen Carcassonne en Razès.
- Zomer: Simon van Montfort valt de kastelen van Lastours aan, maar weet ze niet te veroveren.
- Zomer: In Castres overlijden de eerste katharen op de brandstapel.
- 10 november: Raimond-Roger Trencavel sterft in de gevangenis.
- November: Simon verovert Mirepoix, waarna de Occitanen in opstand komen.
- Najaar: Raymond VI van Toulouse wordt geëxcommuniceerd.
- Winter: Raymond VI probeert zijn excommunicatie opgeheven te krijgen op diplomatieke wijze. Hij bezoekt de paus, de keizer en de Franse koning.

1210

- Maart: Simon van Montfort ontvangt versterkingen uit het Noorden.
- Voorjaar: Het kruisleger verovert Bram, waarna de gehele bevolking door de kruisvaarders mishandeld en verminkt wordt.
- 22 juli: Na een belegering van vijf weken verovert Simon van Montfort Minerve, waarna 140 *parfaits* overlijden op de brandstapel (eerste massa-executie).
- Juli/Augustus: Concilie van Saint-Gilles. De pauselijke legaten bevestigen de excommunicatie van Raymond VI uit 1209, maar de paus erkend deze kerkelijke ban niet.
- 23 november: Na een beleg van vier maanden veroveren de kruisvaarders Termes, waarna ook Puivert veroverd wordt.
- 24 november: Agnès, moeder van Raimond II Trencavel, geeft de laatste in handen hebbende gebieden aan Simon van Montfort.

1211

- Januari/februari: Conferenties van Narbonne en Montpellier. Peter II accepteert de eed van trouw van Simon van Montfort voor het burggraafschap Carcassonne en Raymond VI en zijn bondgenoten worden door de legaten geëxcommuniceerd.
- Peter II en Simon van Montfort komen een huwelijk overeen tussen hun kinderen. Jacobus van Aragon wordt overgedragen aan de zorg van Simon.
- De rechten van Simon van Montfort op de gebieden die Agnès in november 1210 overgedragen heeft worden erkend.
- 17 april: Paus Innocentius III bevestigt de kerkelijke ban van de Occitaanse graven uit februari.
- April: De heren van Cabaret geven zich zonder te vechten over.
- 3 mei: Na een belegering van enkele weken veroveren de kruisvaarders Lavaur, waarna het garnizoen geëxecuteerd en de burchvrouw gestenigd wordt en drie- tot vierhonderd *parfaits* op de brandstapel omkomen.
- 16-19 juni: Het (eerste) beleg van Toulouse. Simon van Montfort weet de stad niet te veroveren.
- Juli: De heren van de Quercy zweren trouw aan Simon van Montfort.
- September: Raymond VI van Toulouse heeft na maanden eindelijk een leger verzameld.
- Eind september: Slag bij Castelnaudary. De Occitanen weten het Franse leger niet te verslaan.
- Winter 1211-1212: Simon van Montfort verliest veel grondgebied, maar behoudt de belangrijkste steden en burchten waardoor hij stand kan houden.

1212

- Innocentius III begint zich af te vragen of de kruistocht wel verlengd moet worden.
- Peter II begint in te zien dat hij zich zal moeten mengen in de oorlog in de Languedoc wil hij zijn positie daar behouden.
- Voorjaar: Simon van Montfort ontvangt versterkingen uit het Noorden.
- Najaar: Simon van Montfort heeft het Occitaanse verzet redelijk de kop ingedrukt.
- November/december: Simon van Montfort roept een *Parlement* bijeen in Pamiers.
- 1 december: Op het *Parlement* vaardigt Simon de Statuten van Pamiers uit. Deze markeren een nieuwe fase in de doelstelling van Simon, want i.p.v. het katharisme vernietigen is zijn hoofddoel nu land veroveren.
- Na de uitvaardiging van de Statuten van Pamiers is Peter II bereid in te grijpen. Hij stelt vredesvoorstellen op voor Raymond VI en zijn bondgenoten, waarin zij zich overgeven aan de genade van de Kerk.
- Eind 1212: Paus Innocentius III accepteert de vredesvoorstellen, beveelt het einde van de kruistocht en vaardigt een bul uit waarin hij Simon beveelt alle onrechtmatig veroverde gebieden terug te geven aan de rechtmatige eigenaars.

1213

- Januari: Concilie van Lavaur. Hier worden de voorstellen van Peter II onderzocht. Nadat dit tot niets geleid heeft, neemt Peter II de graven onder zijn bescherming na een eed van trouw van de graven.
- Voorjaar: Het Concilie van Lavaur stuurt een afvaardiging naar Rome, waarna paus Innocentius III de bul uit 1212 ongeldig verklaart. De vredesvoorstellen worden verworpen en de oorlog gaat door.

- 28 augustus: Peter II van Aragon zet zijn kamp op in Muret.
- 12 september: Slag bij Muret. Koning Peter II van Aragon overlijdt op het slagveld, waarna de Occitanen de strijd verliezen. Peter II wordt opgevolgd door zijn zoon Jacobus I.

1214

- Januari: Paus Innocentius III besluit dat Toulouse niet langer aangevallen mag worden en dat zijn legaten op een concilie (Concilie van Montpellier) beslissingen moeten nemen over het te volgen beleid.
- Bernard-Aton VI, burggraaf van Agde en Nîmes en lid van het Huis Trencavel, staat zijn rechten over Agde en Nîmes af aan Simon van Montfort.
- Voorjaar: Paus Innocentius III laat zijn legaat Peter van Benevento de beslissingen nemen in de Languedoc.
- April: De graven van Foix, Comminges en Toulouse en de inwoners van Toulouse herzoenen zich met de Kerk. Toulouse en Foix worden tijdelijk in handen gegeven van geestelijken.
- Raymond VI staat zijn titels af aan zijn zoon Raymond de Jonge. Pas in 1216 neemt Raymond de Jonge ook werkelijk bestuurstaken op zich.
- Mei/juni: De nieuwe koning Jacobus I van Aragon wordt door Simon van Montfort overgedragen aan de Aragonezen na tussenkomst van de paus/pauselijke legaat.
- Najaar: Simon is op veldtocht in de Périgord, Quercy en Rouergue.

1215

- 8 januari: Opening van het Concilie van Montpellier.
- Januari/februari: Raymond VI van Toulouse probeert in Rome zijn bezittingen te redden.
- Februari/maart: Afgevaardigden van het Concilie van Montpellier overtuigen de paus in Rome de kant van Simon van Montfort te kiezen boven die van Raymond VI en zijn zoon.
- 2 april: Paus Innocentius III vaardigt een bul uit waarin hij de gebieden van Raymond VI ter bewaring aan Simon van Montfort geeft.
- April: Prins Lodewijk van Frankrijk wordt door zijn vader Filips II naar de Languedoc gestuurd om zijn belangen te vertegenwoordigen.
- 15 mei: Simon van Montfort, Peter van Benevento en prins Lodewijk trekken Toulouse binnen.
- Juni: Simon van Montfort neemt de laatste verzethaard, Montauban, in.
- 11 november: Opening van het Vierde Concilie van Lateranen.
- 14 november: Op het Vierde Concilie van Lateranen beginnen de besprekingen over de Languedoc.
- 30 november: Vonnis van het Vierde Concilie van Lateranen. Raymond VI van Toulouse verliest al zijn titels en landgoederen aan Simon van Montfort. Raymond de Jonge verliest zijn erfenis.

1216

- 7 maart: Simon van Montfort ontvangt een eed van trouw van de consuls van Toulouse.
- April: Raymond VI en Raymond de Jonge arriveren in Marseille. Begin Occitaanse reconquista.
- April: Simon zwerft trouw aan Filips II voor zijn nieuwe leengebieden.
- Mei: Beaucaire schaart zich achter Raymond VI en zijn zoon.
- Raymond de Jonge leidt vanaf nu het verzet.
- Juni/augustus: Beleg van Beaucaire. Op 24 augustus heft Simon het beleg op en trekken de kruisvaarders zich terug.
- 16 juli: Paus Innocentius III overlijdt, waarna Honorius III hem opvolgt.
- Najaar 1216/voorjaar 1217: Simon van Montfort krijgt te maken met opstand en verzet, maar weet stand te houden.

1217

- 22 mei: De graaf van Peyrepertuse onderwerpt zich aan Simon van Montfort.
- Voorjaar: Simon van Montfort ontvangt Franse versterkingen uit het Noorden.
- Zomer: Simon herovert de rechteroever van de Rhône.
- 13 september: Raymond VI en zijn bondgenoten bevrijden Toulouse, waarna Simon de stad belegert.

1218

- Het (tweede) beleg van Toulouse.
  - Mei: Er arriveren versterkingen voor zowel de Occitanen als de Fransen. Hierdoor kan men serieuze aanvallen doen.
  - 7 juni: Raymond de Jonge arriveert in Toulouse.
  - 24 juni: Simon van Montfort doet een algemene aanval op Toulouse. Hiermee begint de werkelijke strijd om de stad.
  - 25 juni: Simon van Montfort overlijdt, waarna zijn zoon Amaury hem opvolgt als graaf en als leider van de kruistocht.
  - 25 juli: Amaury van Montfort heft het beleg op Toulouse op.
- Oktober: Begin van het beleg van Marmande.
- November: Nîmes sluit zich aan bij de zuidelijke opstand.

1219

- Voorjaar: Slag van Baziège. Deze allesbeslissende strijd wordt door de Fransen verloren.
- 2 juni: Prins Lodewijk arriveert in Marmande, waarna de belegerden zich overgeven. De stad wordt geplunderd en de inwoners gedood.
- 6 juni-1 augustus: Het (derde) beleg van Toulouse. De stad wordt door het kruisleger onder leiding van Amaury en prins Lodewijk met zijn mannen belegerd.
- 1 augustus: Prins Lodewijk vertrekt huiswaarts, waardoor de kruisvaarders het beleg op Toulouse moeten opheffen.

1220

- 20 juli: Guy van Montfort, een zoon van Simon, overlijdt.

1221

- Oktober: Paus Honorius III onterft Raymond de Jonge als straf voor zijn veroveringen van Franse steden en burchten.

1222

- Mei: Amaury van Montfort stuurt een delegatie naar Filips II. Hij wil zijn rechten op de zuidelijke graafschappen afstaan aan de koning. Filips II gaat hier niet op in.
- 16 juni: Raymond de Jonge stuurt een brief naar Filips II in de hoop dat deze zijn onterving wil verwerpen en hem wil erkennen als zijn vazal. Filips II gaat hier niet op in.
- Augustus: Raymond VI van Toulouse overlijdt.
- 21 september: Raymond de Jonge wordt Raymond VII en krijgt (onrechtmatig) de titel graaf van Toulouse.

1223

- Maart/april: Raymond-Roger van Foix overlijdt, waarna zijn zoon Roger-Bernard II hem opvolgt.
- 14 juli: Filips II van Frankrijk overlijdt, waarna Lodewijk VIII hem opvolgt.
- Zomer: Raimond II Trencavel probeert vanuit de Corbières zijn familiebezittingen te heroveren. Het Occitaanse verzet wakkert weer aan.
- Zomer: Raimond II en Roger-Bernard II vallen Carcassonne aan met als doel het Franse leger te verdelen. Veel inwoners van Carcassonne en zijn omgeving en vele inwoners van het graafschap Toulouse sluiten zich bij dit Occitaanse leger aan.

1224

- 14 januari: Amaury van Montfort geeft zich aan de graven van Toulouse en Foix over in Carcassonne.
- 15 januari: Amaury verlaat met zijn leger Carcassonne en de gehele Languedoc.
- 16 januari: Raimond II Trencavel trekt samen met Roger-Bernard II van Foix Carcassonne binnen. Trencavel neemt het burggraafschap over Albi, Béziers, Carcassonne en Razès op zich.

De Franse kroon grijpt in (1226-1229)

4.1 De Koninklijke Kruistocht (1226-1229) zet de spanningen opnieuw op scherp

4.1.1 Een nieuwe kruistocht

Na jaren van oorlogvoering leek de rust eindelijk teruggekeerd te zijn in de Languedoc, maar de politieke en religieuze problemen waren nog niet opgelost en dus leek de fragiele situatie niet lang stand te gaan houden. Voor de politieke problemen leek echter wel een oplossing gevonden te kunnen worden, aangezien de koning van Frankrijk in eerste instantie nog niet de volledige annexatie van de Languedoc eiste, maar voor de problemen op religieus vlak leek de oplossing niet zo gemakkelijk te zijn. Nu de Occitaanse heren hun bezittingen op Amaury van Montfort immers heroverd hadden, keerden ook de katharen terug in de openbaarheid. Naar alle waarschijnlijkheid zou het Zuiden dus terugkeren naar de situatie van vóór de kruistocht: de Occitaanse heren zouden de Franse koning waarschijnlijk als hun heer erkennen, maar zelf redelijk veel macht in handen houden en de katharen zouden opnieuw in alle openbaarheid hun religie kunnen beoefenen. De politieke oplossing die voor de hand lag loste de problemen met het kathaarse geloof dus duidelijk niet op. Voor paus Honorius III was dit onacceptabel en daarom begon hij direct nadat Amaury teruggekeerd was naar het Noorden met het organiseren van een nieuwe kruistocht. Volgens Honorius kon alleen een kruistocht of de dreiging van een kruistocht Raymond VII en zijn bondgenoten dwingen om een serieuze poging te ondernemen het kathaarse geloof uit te roeien. Wilde de religieuze oorlog echter slagen dan was het volgens de paus noodzakelijk dat het leiderschap van de kruistocht dit keer in handen zou zijn van de koning van Frankrijk. Het jaar 1224 was echter een zeer slecht jaar om de Franse koning te overtuigen deze taak op zich te nemen. Het merendeel van het jaar was Lodewijk VIII als relatief nieuwe koning bezig met de problemen rond Poitou. Gedurende de Engels-Franse vijandigheden waren de baronnen van Poitou regelmatig van zijde veranderd, maar over het algemeen hadden zij zich verzet tegen de handhaving van Franse koninklijke autoriteit in het graafschap. Lodewijk moest zich dus bezighouden met het breken van het verzet en omdat de grensgebieden en wingewesten van Poitou ver in Occitanië liepen en deze afgelegen gebieden precies de gebieden waren waar de grenzen onduidelijk waren en waar het gezag van de koning nog steeds onzeker was, was Lodewijk dus pas na de verovering van Poitou vrij om een expeditie naar het Zuiden te ondernemen en deze ook als wenselijk te zien.²⁹³

Paus Honorius was er dus op gebrand een tweede kruistocht naar de Languedoc op te zetten die de katharen dit keer wél volledig moest corrigeren. En hoewel de koning van Frankrijk andere, en voor hem belangrijkere, bezigheden had, waren de kansen van Honorius om zijn doel te behalen door de troonsbestijging van Lodewijk VIII wel gestegen. Lodewijk had in tegenstelling tot zijn vader Filips II namelijk wél interesse in een aanval op de ketters van de Languedoc, want het verjagen van de katharen zou de Franse kroon veel voordelen kunnen brengen.²⁹⁴ Ondanks de slechte timing begonnen de onderhandelingen tussen Lodewijk VIII en Honorius III daarom toch al in 1224, maar zowel de koning als de paus lijken niet erg gretig geweest te zijn om tot een succesvol besluit te komen. Lodewijk stelde bijvoorbeeld stevige eisen aan zijn deelname aan de kruistocht: de Kerk zou de meeste kosten van de kruistocht op zich moeten nemen, hij zou moeten kunnen gaan en staan zoals hij wilde, de Kerk zou voor een vredesverdrag met Engeland moeten zorgen zodat Frankrijk niet aangevallen zou kunnen worden terwijl het leger zich in de Languedoc bevond en elk gebied dat zijn leger zou veroveren zou door hem geannexeerd mogen worden. Daarnaast wilde Lodewijk ter compensatie alle al veroverde gebieden, dus de bezittingen van Amaury van Montfort, direct innemen en toevoegen aan zijn kroondomeinen. Het Zuiden zou dan niet langer bestaan uit vazal(burg)graafschappen, maar zou werkelijk onderdeel worden van het Koninkrijk Frankrijk, dat in enge zin alleen uit de voornamelijk noordelijk gelegen kroondomeinen bestond. Lodewijk wilde feitelijk dus alleen in actie komen als hij Toulouse en Béziers-Carcassonne snel en goedkoop zou weten te bemachtigen, want hij was niet van plan om net als Simon van Montfort zijn leven vechtend door te brengen in de Languedoc. Lodewijk wist dus precies wat hij wilde bereiken met een nieuwe kruistocht naar het Zuiden en had geen problemen om het behalen van zijn doelen bij de paus af te dwingen.²⁹⁵

Het willen annexeren van alle al veroverde gebieden was waarschijnlijk wel de zwaarste voorwaarde van Lodewijk VIII, omdat om aan deze eis te kunnen voldoen alle Occitaanse edelen van hun rechten ontheven moesten worden en Amaury van Montfort bereid zou moeten zijn zijn rechten op de zuidelijke domeinen daadwerkelijk aan de koning over te dragen. Maar hoewel deze koninklijke eis de paus onder druk zette, veroorzaakte ze geen grote problemen, omdat Honorius hier uiteindelijk wel mee zou kunnen instemmen. Veel Occitaanse heren waren immers al door de Kerk van hun bezittingen ontheven, waaronder de twee belangrijkste – Raimond-Roger Trencavel en Raymond VI van Toulouse waren in respectievelijk 1209 en 1215 al onteigend. De koning wilde dan ook eigenlijk slechts een officiële bevestiging hiervan ontvangen, zodat erfgenamen deze grondgebieden niet rechtsgeldig konden opeisen. Daarnaast vormde Amaury geen enkel probleem, waarschijnlijk omdat hij blij was af te zijn van de domeinen die hem alleen maar problemen gegeven hadden. Begin 1224 ontving Lodewijk daarom van Amaury van Montfort de op dat moment nog papieren schenking van het graafschap Toulouse.²⁹⁶ In de praktijk lijken er dus niet echt grote problemen geweest te zijn, maar de paus was zeker niet blij met deze koninklijke voorwaarde, want net als Innocentius III was Honorius niet zeker of hij wel een sterke heerser in de Languedoc wilde hebben en droomde hij er van om een prins in Toulouse of Carcassonne te installeren die een plichtsgetrouwe

²⁹³ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 123-124.

²⁹⁴ Van Buyten & Vanderzeypen, *Katharen in Europa*, 120.

²⁹⁵ Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXII, blz. 33; Costen, *The Cathars*, 152; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 124.

²⁹⁶ Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXII, blz. 33; Costen, *The Cathars*, 152.

vazal van de Heilige Stoel zou zijn. En net als zijn voorganger vroeg Honorius zich af of Raymond VII deze rol niet op zich zou kunnen nemen.²⁹⁷

Deze koninklijke eisen stelden de paus dus duidelijk op de proef, maar het waren de laatste voorwaarden die de werkelijke problemen veroorzaakten en die de samenwerking tussen de paus en Franse koning op scherp zetten. Lodewijk VIII wilde dat de paus hem de macht gaf om de aartsbisschoppen van Bourges, Sens en Reims aan te wijzen als spirituele leiders van de kruistocht en dat de prelaat van Bourges gekozen werd als pauselijk legaat. De koning wilde dus beslissingen nemen die in principe van kerkelijke aard waren, iets wat een grote belediging voor de paus moet zijn geweest. De uitvoering van deze laatste eisen zou de positie van Honorius duidelijk ondermijnen en was dus een reden voor de paus om deze voorwaarden als onaanvaardbaar te zien.²⁹⁸

Hoewel beide partijen voorwaarden stelden, waren de eisen van Lodewijk VIII zo buitensporig dat een samenwerking tussen de paus en de Franse koning verkeken leek te zijn. Het is zeer goed mogelijk dat dit ook enigszins de bedoeling was van Lodewijk. Hij had immers andere belangrijke bezigheden en had dus goede redenen om een kruistocht voorlopig uit te willen stellen of deze zo probleemloos mogelijk te maken, want alleen als hij het Zuiden gemakkelijk in handen zou weten te krijgen was het voor hem gunstig om zich direct te mengen in de problemen van de Languedoc. De Franse koning was in eerste instantie dus niet erg bereid om direct naar de Languedoc te trekken en dit lijkt de voornaamste problemen veroorzaakt te hebben. Hier lag echter niet het enige probleem, want ook het feit dat de paus en koning beiden een ander doel voor ogen hadden lijkt een goede samenwerking in de weg gestaan te hebben. Lodewijk was immers voornamelijk geïnteresseerd in zijn rechten als leenheer en in het vergaren van land, terwijl de paus de ketters eens en voor altijd wilde verdrijven en hoewel dit natuurlijk samen te brengen was in één kruistocht waren zij niet altijd te vereenzelvigen. De doelen vereisten immers niet altijd dezelfde aanpak en om het één te bereiken kon het ander wel eens dwarsgezeten worden.

De voorwaarden van Lodewijk VIII maakten een samenwerking tussen hem en Honorius onmogelijk, want de paus was niet bereid in te stemmen met de in zijn ogen buitensporige koninklijke eisen. Honorius had Lodewijk echter nodig om een tweede kruistocht naar de Languedoc tot een succes te brengen of om de zuidelijke graven zoveel angst in te boezemen dat zij zouden instemmen met zijn eisen en de katharen hard zouden aanpakken en dus bevond Honorius zich in een zeer lastige positie. Om de koning van Frankrijk toch betrokken te houden bij de strijd tegen de katharen stelde Honorius voor dat de koning Raymond VII bang zou maken door te dreigen met een kruistocht zodat de graaf een vrede met de Kerk zou accepteren en een regeling getroffen zou kunnen worden waarbij Amaury van Montfort schadeloos gesteld zou worden en Raymond in het bezit zou blijven van het merendeel van zijn familiebezittingen. Maar het idee om voor de paus als boosdoener op te treden, en dat allemaal ten voordele van Amaury en Raymond, maakte Lodewijk woedend. Hij beëindigde de onderhandelingen met de paus en vertrok naar Poitou. Maar of hij het nu wilde of niet zijn aanwezigheid en die van zijn strijdmacht bij de grenzen van de Languedoc had precies het effect dat de paus verlangd had: Raymond was doodsbang en deed zijn best om de eisen van de Kerk in te willigen. Dit betekende dat de paus nu eindelijk vrij stond om de mogelijkheden van een verzoening met de jonge graaf te onderzoeken.²⁹⁹

Kroning van Lodewijk VIII en Blanca van Castilië in Reims op 6 augustus 1223 (miniatur van Jean Fouquet uit de Grandes Chroniques de France)

²⁹⁷ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 125.

²⁹⁸ Roux-Perino, *The Cathars*, 219.

²⁹⁹ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 125-126.

Halverwege het jaar 1224 begonnen de onderhandelingen tussen paus Honorius III en Raymond VII van Toulouse en hoewel er geen reden is om aan te nemen dat Honorius te kwader trouw handelde, is maar moeilijk te geloven dat de paus werkelijk van mening was dat de onderhandelingen tot een aanvaardbaar resultaat zouden leiden. Als men naar eerdere onderhandelingen met Occitaanse heren kijkt lijkt het immers zeer onaannemelijk dat deze onderhandelingen tot een voor iedereen bevredigend resultaat zouden leiden. En inderdaad verliepen de onderhandelingen met Raymond VII van Toulouse volgens hetzelfde patroon als de vele eerdere onderhandelingen met zijn vader Raymond VI, want ondanks de aanmoedigingen van Honorius III was het voor de graaf onmogelijk om de legaten, concilies en zuidelijke bisschoppen te overtuigen van zijn oprechtheid. Het merendeel van de tweede helft van 1224 bracht Raymond door in onderhandelingen met de aartsbisschop van Narbonne, Arnaud Amaury, en andere prelaten en deed hij verwoedde pogingen om zijn oprechtheid aan te tonen – Raymond beloofde de katharen die binnen de grenzen van zijn grondgebied woonden te straffen en verdrijven, het kwaad dat hij de zuidelijke kerken toegebracht had te herstellen en een grote som geld te betalen aan Amaury van Montfort – maar hij kon niet tot een definitieve overeenkomst komen. Dit moet zowel voor de graaf als voor de paus een enorme teleurstelling betekenen hebben en na vele maanden onderhandelen nam het vertrouwen van Honorius aan het einde van 1224 dan ook aanzienlijk af.³⁰⁰

Ondanks zijn bedenkingen bleef Honorius III de onderhandelingen met Raymond VII voortzetten, maar uit zijn handelingen wordt al snel duidelijk dat het niet langer zijn bedoeling was om werkelijk tot een vrede te komen. De paus kon nu niet langer ontkennen dat de onderhandelingen nergens toe leidden en besloot het advies van personen die bekend waren met de lokale omstandigheden eindelijk op te volgen. De experts – de bisschoppen en abten van de Languedoc – waren vrijwel unaniem tegen Raymond VII en waren overtuigd dat een sterke Franse aanwezigheid nodig was om de rechten van hun kerken te behouden en het kathaarse geloof te vernietigen. De zuidelijke geestelijken overtuigden Honorius er dus van dat onderhandelen geen zin had en dat hij zich opnieuw zou moeten gaan richten op het opzetten van een nieuwe kruistocht.³⁰¹

Terwijl hij de onderhandelingen met Raymond VII voortzette, waarschijnlijk zodat de situatie in het Zuiden niet uit de hand zou lopen voordat een leger op de been gebracht was, probeerde Honorius opnieuw tot een overeenkomst te komen met Lodewijk VIII van Frankrijk. In de lente van 1225 zond Honorius III Romano Bonaventura, kardinaal-deken van Sant'Angelo, als legaat naar Frankrijk. Zijn zelfvertrouwen en bekwaamheid gaven hem al snel een grote mate van invloed over de koning, maar zijn belang moet niet overdreven worden. Honorius had immers al eerder beslist dat Lodewijk een nieuwe kruistocht moest gaan leiden en Lodewijk had op zijn beurt vrijwel zeker al besloten dat hij, vroeg of laat, het pauselijke aanbod zou moeten accepteren. Het werkelijke aandeel van de legaat lag in het regelen van de details van de overeenkomst tussen de paus en de koning en in het voorkomen van wrijving zoals die ontstaan was in 1224. Daarnaast had hij de taak om een raad van Franse prelaten te verzamelen die Raymond VII zou moeten veroordelen zodat de aanval van Lodewijk VIII gerechtvaardigd werd.³⁰² Het is nu dus wel duidelijk dat het inmiddels niet langer Honorius' plan was om tot een overeenkomst te komen met Raymond VII, maar dat hij hem nu volledig wilde uitschakelen.

Na enkele maanden van voorbereidingen kwam op 30 november 1225 een concilie van Franse geestelijken bijeen in Bourges. Amaury van Montfort en Raymond VII presenteerden beiden hun zaak – Amaury wilde zijn eigendommen in het Zuiden houden óf afstaan aan de koning van Frankrijk, terwijl Raymond eiste dat de rechten teruggegeven werden aan de Occitanen – maar omdat de koning expres niet aanwezig was kon de raad alleen beslissingen nemen over strikt religieuze zaken, zoals het verzoek van Raymond VII om verzoend te worden met de Kerk. Gezien de meningen van de aanwezige geestelijken lag de beslissing in feite al vast en geheel naar verwachting, hoewel niet naar die van Raymond zelf, werd de verzoening van Raymond VII door het concilie geweigerd en werden hij en zijn vazallen geëxcommuniceerd. De reden die voor de excommunicatie gegeven werd was dat de graaf zich niet genoeg ingezet had om de eisen van de Kerk in te willigen. Dit was een verbazingwekkende conclusie, want Raymond had juist alles gedaan wat in zijn macht lag, maar deze beslissing was noodzakelijk om de volgende stappen te kunnen wettigen. Op een bijeenkomst met de koning en zijn baronnen in januari 1226 hernieuwde Romano Bonaventura de excommunicatie van Raymond VII en zijn vazallen, de graaf van Foix en de burggraaf van Béziers-Carcassonne, en stond Amaury zijn rechten definitief af aan Lodewijk VIII. De legaat bevestigde tevens de rechten van de koning over al het grondgebied van Raymond VII en vroeg hem opnieuw een nieuwe kruistocht te leiden. De baronnen steunden dit verzoek en eind januari 1226 nam koning Lodewijk VIII van Frankrijk dan eindelijk opnieuw het kruis aan.³⁰³

Het merendeel van Lodewijks eisen uit 1224 werd ingewilligd op de bijeenkomst of door latere handelingen van de legaten. De koning verkreeg dus wat hij wilde zonder dat de paus gedwongen werd publiekelijk concessies te doen. En omdat de koning vijf jaar lang een tiende van de kerkelijke inkomsten van de Franse geestelijkheid zou krijgen – een veel groter bedrag dan Lodewijk in 1224 geëist had – was dit de best gefinancierde kruistocht. Dit betekende dat een zeer groot leger verzameld kon worden. Daarnaast eiste Lodewijk militaire dienst van al zijn vazallen, aangezien de oorlog in zijn ogen niet zozeer een kruistocht, maar eerder een oorlog om koninklijk grondgebied te heroveren was. Zijn oproep vergrootte niet alleen de omvang van het leger, maar ook de oorlogskist aangezien hij geld aannam van degenen die niet konden of wilden vechten. Hoe groot het leger van Lodewijk VIII precies was is onmogelijk vast te stellen, maar het was ongetwijfeld de grootste macht die ooit tegen de zuiderlingen gestuurd was. Lodewijks oproep had echter ook negatieve gevolgen, want volgens de kroniekschrijvers namen veel mannen het hem kwalijk dat zij gedwongen werden tegen Raymond VII te vechten en er waren dan ook zeker enkele momenten waarop het leger enig gebrek aan enthousiasme toonde.³⁰⁴

³⁰⁰ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 126.

³⁰¹ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 126-127; Costen, *The Cathars*, 152-153.

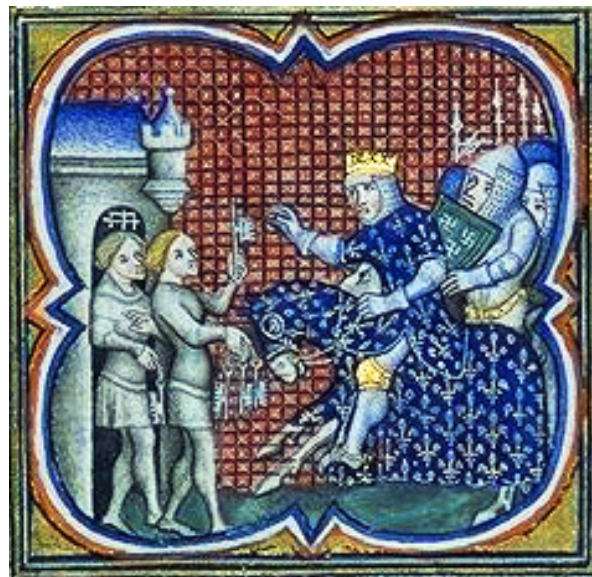
³⁰² Strayer, *The Albigensian Crusades*, 128.

³⁰³ Costen, *The Cathars*, 153; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 128.

³⁰⁴ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 129-130.

Zes maanden na het Concilie van Bourges was het kruisvaardersleger klaar om te vertrekken. De besluiten die genomen waren op het concilie waren al snel bekend in het Zuiden, waar de heren, consuls en bevolking zich geschokt en verslagen voelden. Hoe was het mogelijk dat de Languedoc, dat de voorgaande vijftien jaar van oorlog nog niet te boven gekomen was, opnieuw moest lijden onder een kruisvaart? De komst van een nieuwe kruistocht, die zonder twijfel opnieuw gepaard zou gaan met vele brutheden, vervulde de Occitanen met enorme angst. Het was echter niet alleen de komst van een nieuwe kruistocht, maar voornamelijk de enorme omvang van het leger en het feit dat de koning van Frankrijk de leider van deze kruistocht was dat veel Occitanen deed besluiten zich over te geven nog voor de strijd begonnen was. Sommige Occitaanse heren en steden gaven zich zelfs al over voordat de kruisvaarders zich georganiseerd hadden.³⁰⁵ Raymond VII hoorde hier vanzelfsprekend niet bij. Het was voor hem ook zeker niet gunstig om zich over te geven, aangezien hij zijn grondgebied – dat hij niet legaal in handen had – dan zeker zou verliezen. Strijden was dus de enige optie, maar dit keer bevond Raymond zich in een nog lastigere positie dan voorheen: bondgenoten waren enorm schaars en dus kon hij op weinig steun rekenen. De inwoners van de stad Toulouse bleven nog wel achter hun heer staan en zijn trouwe vazal Roger-Bernard II van het graafschap Foix en enkele uit hun gebied verdreven edelen, de *faidits*, bleven eveneens aan zijn zijde strijden, maar overige voormalige medestanders, waaronder ook enkele grote verzetshelden van de eerste kruistocht zoals de Cabarets, gaven zich achter elkaar over. Raymond VII was dus veel zwakker dan ten tijde van de grote belegering van Toulouse en veel zwakker dan toen hij zich in 1219 verzet had tegen Lodewijk, maar hij stond klaar voor de aanval van een ogenschijnlijk onoverwinnelijk leger.³⁰⁶

De inwoners van Avignon geven zich over aan koning Lodewijk VIII van Frankrijk (9 september 1226; miniatuur van Jean Fouquet uit de Grandes Chroniques de France)

Het toeval wil dat de enige belangrijke militaire onderneming van deze Tweede Albigenzenkruistocht of Koninklijke Kruistocht ver weg van Toulouse plaats vond. Op 17 mei 1226 vertrok de kruistocht vanuit Bourges richting Avignon, waar hun vrije doorgang was beloofd door de inwoners van de stad. Maar Raymond VII was na deze belofte direct in een diplomatieke tegenaanval gegaan met als resultaat dat de inwoners van de stad opnieuw zijn kant gekozen hadden. De inwoners van Avignon hadden namelijk gegronde angst voor een Franse overheersing: Avignon behoorde niet tot het Franse koninkrijk, maar was onderdeel van het Heilige Roomse Rijk en het was in het voordeel van zijn inwoners om dit zo te houden. De keizer had vrijwel geen macht in de Provence en zeker niet in Avignon en Raymond VII had als markies van de Provence slechts een vage claim op respect. De aanwezigheid van een grote Franse krijgsmacht in de nabijheid van een virtueel onafhankelijke republiek kan dan ook alleen maar angst ingeboezemd hebben. Dus toen het koninklijke leger op 7 juni 1226 de stad bereikte, bleven de poorten dicht. Hoewel de inwoners van Avignon voor een andere route gezorgd hadden, was Lodewijk diep beledigd door de weigering hem de stad binnen te laten trekken. Als deze ene stad de koning en zijn troepen buiten de muren kon houden, dan konden anderen dit ook en dan zou de gehele onderneming voor niets zijn. Lodewijk besloot daarom de inwoners van Avignon als ketteren en beschermers van ketteren te bestempelen en de stad te belegeren. Drie maanden lang zou Avignon het beleg kunnen doorstaan, maar eind augustus waren zowel de belegerden als de belegeraars moe gestreden. Het koninklijke leger had te maken gekregen met de verspreiding van ziekten en dus vele doden, waardoor ook de ontevredenheid toegenomen was en vele kruisvaarders na het voldoen van hun *quarantaine* naar het Noorden teruggekeerd waren. Daarnaast was het einde van de zomer in zicht en moest Lodewijk, als hij Raymond VII en Toulouse nog wilde aanvallen, snel vertrekken. Voor de inwoners van Avignon had de belegering fysiek en financieel veel gekost en omdat men er van overtuigd was dat Lodewijk niet zou vertrekken zonder zijn overwinning behaald te hebben, leek het sluiten van een overeenkomst de beste oplossing. Begin september 1226 kon Lodewijk daardoor dan eindelijk met zijn leger door Avignon trekken.³⁰⁷

De val van Avignon was een belangrijke prestatie, want hiermee werd het Franse heerschappij in het Zuiden permanent gevestigd. Als gevolg van deze Franse overheersing hadden namelijk opnieuw enkele Occitaanse heren en steden zich aan Lodewijk

³⁰⁵ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 130; Roux-Perino, *The Cathars*, 221.

³⁰⁶ Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 130-131.

³⁰⁷ Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXIII, blz. 33-34; Costen, *The Cathars*, 153; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 131-134.

overgegeven en dus leek de Occitaanse weerstand nu al definitief gebroken. Maar het waren slechts degenen geweest die al gevreesd hadden voor Lodewijk en zijn leger die zich hadden overgegeven. De vastberadenheid van Raymond VII en de inwoners van Toulouse was zelfs niet tot wankelen gebracht. De overgave van zo vele steden en burchten betekende echter dat Lodewijk garnizoenen moest achterlaten en enig bestuur moest opzetten in de gebieden die zich aan hem hadden overgegeven. Deze ondernemingen kostten tijd en beperkten opnieuw de kracht van zijn leger.³⁰⁸

Vanuit Avignon trok het koninklijk leger onder andere naar Carcassonne, dat door de inwoners van de citadel eveneens overgeleverd was aan Lodewijk VIII. Raimond II Trencavel had daarop in principe twee dingen kunnen doen: in Carcassonne blijven en strijden tegen het koninklijke leger of vluchten en de stad overlaten aan de Franse koning. In werkelijkheid was er echter slechts één optie en dat was wegtrekken uit Carcassonne, want ook Raimond II kon op dat moment gewoonweg niet genoeg bondgenoten en manschappen verzamelen die bereid waren te vechten tegen het leger van Lodewijk VIII. Raimond II en de graaf van Foix besloten zich terug te trekken in Limoux en lieten de stad achter in de handen van de provoost in afwachting van de komst van het koninklijke leger. Raimond II was dus de tweede Trencavel in de Albigenzenkruistochten die de Trencavelburggraafschappen verloor, maar omdat hij bereid geweest was Carcassonne zonder slag of stoot over te dragen aan Lodewijk was de nederlaag niet zo groot als bij zijn vader. Lodewijk was dan wel officieel de nieuwe heer, maar Raimond II heeft zijn rechten opmerkelijk genoeg nooit hoeven afstaan en dus was het verlies van Raimond II aanzienlijk kleiner en minder formeel dan de eerste keer, toen zijn graafschappen na de nederlaag van zijn vader in 1209 ingenomen werden door Simon van Montfort. Nu mocht hij zijn titels behouden en bleef hij functioneren als burggraaf van Carcassonne en zijn andere bezittingen tot en met 1227. Dit blijkt onder andere uit een charter van 17 juni 1227 waarin Raimond II als volgt beschreven wordt: ‘*Trencavellus...Biterrensis vicecomes, dominus Albiensis, Carcassonae et Redensis*’.³⁰⁹ Daarnaast bleef Raimond als vazal van de graaf van Foix regeren over Limoux totdat het Verdrag van Parijs in 1229 gesloten werd.³¹⁰

Vanuit Carcassonne trok het leger vervolgens verder richting Toulouse, de eindbestemming. De tocht ging gedurende de herfst van 1226 dus vanuit Carcassonne verder naar Pamiers en Castelnaudary, waar het leger plotseling afboog naar het noorden. Het oponthoud in Avignon had er namelijk voor gezorgd dat Toulouse niet voor de winter bereikt zou worden en omdat de koning ziek en zwak was en hij de strijd niet tijdens de winter wilde voortzetten, besloot Lodewijk VIII terug te keren naar de *Île-de-France*. Hierbij speelde tevens het aanhoudende verzet van de inwoners van Toulouse een belangrijke rol, omdat de inwoners – die nog steeds loyaal waren aan hun oorspronkelijke graaf – samen met enkele andere steden een belangrijk obstakel vormden voor het leger. En hier was nog meer sprake van nadat de graven van Toulouse en Foix aan het eind van september een nieuw verbond gesloten hadden. De terugtocht van de Franse koning kan men makkelijk reconstrueren aan de hand van akten en charters. Tevens verwijst Guillaume de Puylaurens in zijn *Chronica* kort naar enkele plaatsen waar de koning doorheen trok: na Castelnaudary werden onder andere Puylaurens, Lavaur en Albi aangedaan. In Albi droeg Lodewijk VIII het bevel tijdelijk over aan Humbert V van Beaujeu, die wel zou blijven overwinteren in het Zuiden. In de lente zou de koning dan weer terugkeren om zijn veroveringstocht voort te zetten en voornamelijk om Toulouse in te nemen. Zo ver zou het echter nooit komen, want op zijn weg naar huis stierf Lodewijk VIII in Montpensier op 8 november 1226. Deze gebeurtenis heeft, evenals het overlijden van andere belangrijke spelers in de kruistochten, veel invloed gehad op het verdere verloop van de strijd tussen de zuidelijke Occitanen en noordelijke Fransen: de bereidheid van de Occitanen om mee te werken met het kruisvaardersleger en zich aan de Fransen over te geven verdween als sneeuw voor de zon en opnieuw leek een felle strijd onontkoombaar.³¹¹

Gedurende het leiderschap van koning Lodewijk VIII werd door het leger, dat oorspronkelijk zowel een veroveringsleger als een kruisvaardersleger was, totaal geen aandacht gegeven aan de katharen. Het moge duidelijk zijn dat de tocht naar het Zuiden voor de Franse koning van het begin af aan bedoeld was om zo veel mogelijk land te veroveren en toe te voegen aan zijn kroondomeinen en hij totaal geen interesse had in het vernietigen van de kathaarse religie. Officieel was deze tweede grootschalige inval in het Zuiden echter geen veroveringstocht, maar een kruistocht. Paus Honorius III had met deze Tweede Albigenzenkruistocht de ketterse katharen immers voorgoed uit het Zuiden willen verdrijven en dus moet het zijn bedoeling geweest zijn dat Lodewijk VIII zich naast zijn eigen politieke doelen eveneens zou richten op de religieuze. Hoe de combinatie van veroveringstocht en kruistocht precies had moeten verlopen wordt in de bronnen niet concreet weergegeven, maar duidelijk is dat in de eerste jaren van de Tweede Albigenzenkruistocht feitelijk geen sprake was van een combinatie: Lodewijk VIII leidde zijn persoonlijke veroveringstocht en niet meer dan dat.

³⁰⁸ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 134-135.

³⁰⁹ Graham-Leigh, *The Southern French Nobility*, 167. Vertaling van het Latijn: ‘Trencavel... burggraaf van Béziers, heer van Albi, Carcassonne en Razès’.

³¹⁰ Roux-Perino, *The Cathars*, 222; Graham-Leigh, *The Southern French Nobility*, 45, 167.

³¹¹ Bogaerts, ‘De Franse kroon grijpt in’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Doms, ‘Guillaume de Puylaurens, *Chronica*’, hfst. XXXIV, blz. 34-35; Roux-Perino, *The Cathars*, 222.

Begravenis van de Franse koning Lodewijk VIII
(1226; miniatuur uit de Grandes Chroniques de Saint-Denis)

4.1.2 Vrede tussen de opstandige Occitanen en de Franse koning (1228-1229)

Opnieuw had het Franse kamp met het overlijden van Lodewijk VIII een sterke macht verloren op een cruciaal moment en dus begon het kruisvaardersleger, nu het niet meer door een machtige en een tot de verbeelding sprekende persoon geleid werd, snel uiteen te vallen. Het gevolg was dat het Franse leger snel aan terrein verloor in het Zuiden en het Occitaanse verzet opnieuw enorm toenam.

Het wegvallen van Lodewijk VIII had echter geen grote problemen hoeven te veroorzaken, ware het niet dat zijn opvolger – zijn oudste nog levende zoon Lodewijk IX de Heilige (r.1226-1270) – in 1226 pas twaalf jaar oud was en het land geregeerd zou worden door de regentes Blanca van Castilië. Het was dus niet te verwachten dat de nieuwe Franse koning de strijd tegen de zuidelijke heren direct nieuw leven in zou blazen en dus lag een definitieve onderwerping van de Languedoc niet in het directe verschiep. Blanca deed echter haar best om de situatie in de Languedoc stabiel te houden door Humbert van Beaujeu in zijn positie als bevelhebber van het koninklijke leger in het Zuiden te bevestigen.³¹² De regentes had het zelf te druk met het onder controle brengen van enkele opstandige Franse baronnen om zich ook nog eens op de Languedoc te kunnen, en willen, richten en dus was het in werkelijkheid volledig Humberts taak om de vele problemen van het Zuiden op te lossen en het Occitaanse verzet in toom te houden. Humbert stond hier echter niet alleen

De inwijding van Lodewijk IX (1226)

in: hij kon onder andere op steun rekenen van de seneschalken van Beaucaire en Carcassonne en ervaren personen zoals Guy van Montfort, Guy van Lévis en zelfs Amaury van Montfort. Maar omdat Blanca niet meer kon doen dan slechts een garnizoen in het Zuiden stationeren dat sterk genoeg was om Raymond VII van Toulouse in toom te houden, was het leger van Humbert van Beaujeu in eerste instantie niet groot genoeg om de strijd met de Occitanen werkelijk aan te gaan. Een hernieuwing van de veroveringstocht zat er duidelijk niet in en ook het voortzetten van de kruistocht, waarvoor men niet volledig afhankelijk was van het koninklijke leger maar voornamelijk van kruisvaarders, leek voorlopig niet haalbaar te zijn. Dit betekende dat de situatie die Lodewijk VIII als tijdelijk beschouwd had nu steeds meer permanent leek te worden: Raymond VII had de macht in Toulouse en de gebieden ten noorden van Toulouse en de koning had de oude Trencavelburggraafschappen – Albi, Béziers en Carcassonne – en alles ten oosten van deze gebieden tot aan Beaucaire bij de Rhône in handen. Raymond VII had deze oude bezittingen niet kunnen heroveren, ook niet na de Franse troonswisseling, maar kon zelf ook niet uit zijn gebieden verdreven worden zonder een bloedige strijd. Het leek er dus op dat deze machtscheiding voorlopig niet aangetast zou worden, in ieder geval niet door de Franse koning en zijn leger.³¹³

De Franse kroon was voor het eerst sinds de Eerste Albigenzenkruistocht dus relatief zwak en omdat Lodewijk IX en Blanca geen grote macht bezaten in de Languedoc en dus geen druk konden uitoefenen en angst konden inboezemen, verloren de onderwerpingen die Lodewijk VIII in 1226 behaald had vrijwel direct aan kracht. De Occitanen grepen daarop hun kans en verenigden zich opnieuw in hun verzet, waardoor Humbert de strijd met de Occitanen nu dus wel aan moest gaan.³¹⁴ Het overlijden van Lodewijk VIII en de troonsbestijging van zijn minderjarige zoon hadden dus aanzienlijke gevolgen voor de oorlog in de Languedoc.

De troonswisseling betekende politiek gezien dus een grote verandering en voor de Occitanen zelfs enige verlichting, maar voor Honorius III betekende het een harde klap. Ondanks het feit dat Lodewijk VIII en zijn leger weinig aandacht geschonken hadden aan de uitroeiing van het kathaarse geloof had de aanwezigheid van zijn enorme leger immers toch voor grote problemen gezorgd voor de katharen. Niet alleen verschaft de aanwezigheid van het leger de zuidelijke geestelijken de mogelijkheid om hard op te treden tegen ketteren en beschermers van de katharen, maar ook zorgden de veroveringen van Lodewijk VIII ervoor dat belangrijke beschermheren van de katharen afgezet werden en het beschermende klimaat waarin de katharen gedijden enorm aangetast werd. Door het overlijden van Lodewijk VIII en de gevolgen die dit had voor de kruistocht raakte de Kerk dan ook in een ongemakkelijke positie. Het had immers bloed, zweet, tranen én geld gekost om de Koninklijke Kruistocht op gang te krijgen en nu leek deze al na een paar jaar en zonder spectaculair resultaat ten einde gekomen te zijn. De paus moest de kruistocht dus weer nieuw leven in blazen, maar zonder steun en mankracht was een succesvolle kruisvaart onmogelijk. En nu bleek dat niet gerekend kon worden op Lodewijk IX en Blanca moest de paus op zoek naar een nieuwe medestander. Deze werd al snel gevonden in Humbert van Beaujeu, die zich steeds meer begon te gedragen als een waardige opvolger van Simon van Montfort: het hard aanpakken van iedereen die hem in zijn missie in de weg stond was voor hem geen enkel probleem. Humbert zou zich vanaf het begin van 1227 dan ook niet alleen richten op het neerslaan van het Occitaanse verzet en het veroveren van de zuidelijke (burg)graafschappen, maar ook op de vernietiging van de Kathaarse Kerk. Dit betekende dus dat Humbert de opstandige Occitanen niet langer vrijwel alleen met mannen uit het koninklijke leger aan kon pakken, maar ook met kruisvaarders die in principe als doel het uitroeien van het katarisme hadden.³¹⁵

³¹² Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXIV, blz. 35; Roux-Perino, *The Cathars*, 223.

³¹³ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 135-136; Roux-Perino, *The Cathars*, 223.

³¹⁴ Roux-Perino, *The Cathars*, 223.

³¹⁵ Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

De eerste schermutselingen tussen de Occitanen en het Franse leger onder aanvoering van Humbert braken uit bij Limoux, waar Raimond II Trencavel en Roger-Bernard II van Foix zich nog steeds ophielden. Trencavel en de graaf van Foix hadden de stad echter, mede doordat zij omringd werden door een veertigtal *faidits*, stevig in handen, waardoor zij twee jaar lang stand konden houden. Al snel na de eerste gevechten om Limoux werd een tweede front geopend in de Montagne Noire bij de burchten van de Cabarets. In de burchten van Lastours bevonden zich op dat moment vele katharen die na het vertrek van Amaury van Montfort in 1224 naar de nieuw opengestelde burchten van de Cabarets getrokken waren. Enkele kathaarse bisschoppen, waaronder de bisschop van Carcassonne Pierre Isarn, hadden in Cabaret zelfs hun zetel gevestigd, wat eveneens veel katharen aantrok. Het feit dat de heren van Cabaret zich begin 1226 zonder slag of stoot overgegeven hadden aan Lodewijk VIII was dan ook een harde klap geweest voor de vele katharen die zich in hun burchten hadden teruggetrokken en zich daar 'veilig' gevoeld hadden. Maar omdat het koninklijke leger de burchten van Lastours niet had ingenomen, had de overgave uiteindelijk weinig nadelige gevolgen gehad voor de katharen. Ten tijde van de hernieuwde strijd tussen de zuiderlingen en het noordelijke leger bevonden zich dan ook nog steeds vele katharen in de burchten, wat onder andere blijkt uit de vastberadenheid van beide partijen, want ook deze strijd nam uiteindelijk twee jaar in beslag. Zowel de gevechten tegen Raimond II Trencavel en Roger-Bernard II van Foix om de verovering van Limoux als de strijd tegen de heren van Cabaret om de verovering van de burchten van Lastours duurden dus twee jaar en hebben veel van het kruisleger en Humbert van Beaujeu gevegd. De burcht Cabaret was echter van een dergelijk groot belang dat men weigerde de strijd op te geven. De voornaamste redenen om de burchten van Lastours te willen veroveren waren gelegen in het feit dat de burchten op een strategisch zeer goede positie lagen én in het feit dat de heren van Cabaret zich vanaf het begin van de Eerste Albigenzenkruistocht tegen het (Franse) kruisleger gekeerd hadden. Daarnaast oefende de aanwezigheid van de vele katharen en het feit dat de heren van Cabaret hen met open armen verwelkomden een aanzienlijke aantrekkingskracht uit op het kruisleger – voor het eerst in de Koninklijke Kruistocht was de combinatie van veroveringstocht en kruistocht enigszins aanwezig. Gedurende de kruistochten tegen de ketters annex veroveringstochten hebben de burchten van Lastours het dan ook vaak moeten ontgelden. Maar hoewel zij een zeer gewild doelwit van het Franse kruisleger waren, bleef de volledige verovering van de burchten tot aan 1229 uit. En zelfs de verovering door Humbert van Beaujeu kan in sommige opzichten als een mislukking gezien worden, aangezien hij twee jaar nodig had om de kastelen bij het Franse koninkrijk te voegen en omdat de katharen die zich ten tijde van deze strijd in de burchten hadden bevonden tot grote teleurstelling van de Fransen en de Kerk vóór de overgave in veiligheid gebracht waren. De Cabarets bleven dus volledige trouw aan de kathaarse gemeenschap die zij al die jaren beschermd hadden.³¹⁶

Naast de hierboven al genoemde belangrijke heren begonnen ook veel kleinere (burg)graven en steden de Franse veroveringspoging, die nu toch weer begonnen was, te dwarsbomen. De belangrijkste persoon die zijn strijd hervatte was Raymond VII van Toulouse, die zich ook nu niet liet kennen en geregeld kleine Franse garnizoenen in versterkte steden aanviel. In de loop van de winter van 1226-1227 viel hij bijvoorbeeld Auterive, een kleine stad in de buurt van Toulouse, aan, waarna het Franse garnizoen van de stad zich overgaf.³¹⁷ Maar de strijd ging niet alleen verder in de vorm van gevechten; in het voorjaar van 1227 riep aartsbisschop Pierre Amiel een concilie bijeen in Narbonne waar de excommunicatie van Raymond VII, Roger-Bernard II en Raimond II uit 1225 nog maar eens bevestigd werd. Daarnaast werden antiketterse edicten die tijdens het verblijf van Lodewijk VIII in Pamiers in 1226 opgetekend waren bevestigd en werden onderzoekscommissies gecreëerd die voortaan in elke parochie de jacht op de ketters zouden gaan coördineren. De eerste stap naar de oprichting van de pauselijke Inquisitie was hiermee gedaan.³¹⁸

Humbert deed het als Franse bevelhebber en nieuwe leider van de kruistocht zeer goed, ondanks de succesvolle kleine opstanden van de Occitanen, maar net als Simon van Montfort kreeg hij al snel te maken met een enorme afname van het aantal manschappen, omdat vele kruisvaarders na hun *quarantaine* direct weer huiswaarts keerden. Humbert was echter niet van plan rustig te blijven zitten wachten totdat het leger weer op sterkte en orde was. Hij belegerde daarom in de zomer van 1227 Labécède, waar hij zich waardig toonde als opvolger van Simon. Want terwijl de verdedigers van de stad vluchtten, waarschijnlijk omdat hun strijdmacht niet veel voorstelde in vergelijking met die van Humbert, liet de bevelhebber de gehele bevolking – voornamelijk vrouwen, kinderen en *parfaits* – volledig uitmoorden.³¹⁹ Na deze overwinning zette Humbert zijn veroveringsstrijd onverstoord voort: hij verzamelde een detachement in Albi, belegerde Lagrave en vernietigde de omgeving van Cordes. Humberts tegenstanders, de Occitanen, zaten ondertussen ook niet stil. Tijdens de winter van 1227-1228 riep Sicard van Puylaurens de hulp in van Raymond VII, die zijn troepen vervolgens in Puylaurens en Saint-Paul-Cap-de-Joux plaatste. Door op deze manier samen te werken werd Toulouse uiteindelijk aan de noord-, oost- en zuidkant geheel beschermd door steden en kastelen waar Raymond VII op kon vertrouwen: Auterive, Puylaurens, Saint-Paul-Cap-de-Joux, Rabastens, Gaillac en Castelsarrasin.³²⁰

Sinds het overlijden van Lodewijk VIII van Frankrijk had het Franse leger nog maar weinig overwinningen behaald en zeker geen belangrijke, maar ondanks de vele moeilijkheden had Humbert van Beaujeu aanzienlijk weerstand kunnen bieden tegen het hernieuwde Occitaanse verzet. Voor Blanca van Castilië was dit echter niet genoeg, want aan het begin van 1228 verzocht zij paus Gregorius IX (r. 1227-1241), die Honorius III in maart 1227 opgevolgd was, om de pauselijke kardinaal-legaat Romano Bonaventura een vredesovereenkomst te laten sluiten met de Occitanen. De weerstand van de graaf van Toulouse was groter dan verwacht en doordat de kruistocht langer duurde dan voorzien kostte zij handen vol geld. Voor de regentes was de maat duidelijk vol en na ruim twee jaar onsuccesvol oorlog voeren onder het bevelheberschap van Humbert van Beaujeu was Blanca klaar om vrede te slui-

³¹⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 223-224; Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

³¹⁷ Doms, 'Guillaume de Puylaurens, *Chronica*', hfst. XXXV, blz. 35.

³¹⁸ Roux-Perino, *The Cathars*, 224; Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

³¹⁹ Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Roux-Perino, *The Cathars*, 224; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, *Chronica*', hfst. XXXV, blz. 36.

³²⁰ Roux-Perino, *The Cathars*, 224.

ten met de zuidelijke (burg)graven. En ook de paus zag wel in dat een nieuwe vredesovereenkomst voor iedereen de beste oplossing was, want ondanks het feit dat de Koninklijke Kruistocht in geen enkel opzicht aan de verwachtingen van Honorius III, de paus die opgeroepen had tot de Tweede Albigenzenkruistocht, had voldaan, zag zijn opvolger wel in dat het kathaarse geloof niet door een kruistocht beëindigd zou worden. Na twintig jaar oorlog bleek de aantrekkingskracht van de kathaarse religie zelfs alleen maar toegenomen te zijn en dus moest een andere manier gevonden worden om de katharen te verslaan en het Zuiden van deze ketterse religie te zuiveren. In maart 1228 stemde Gregorius IX daarom in met het verzoek van de Franse regentes en stuurde hij een brief naar Romano Bonaventura om hem aan te moedigen een vrede tussen de Franse kroon en Raymond VII van Toulouse te bewerkstelligen. In zijn brief schreef de paus tevens dat Romano de graaf van Toulouse moest proberen te overtuigen om de vrede te bekrachtigen met een huwelijk van zijn dochter en een Franse prins. Door dit huwelijk zou het graafschap Toulouse uiteindelijk alsnog in de invloedssfeer komen van de Franse kroon en dus was deze regeling voor Blanca en Lodewijk IX van zeer groot belang.³²¹ Opmerkelijk is wel dat dit vredesplan geheel verschilt van ieder ander plan dat in de voorgaande twintig jaar bedacht was én dat de kruistocht ondertussen gewoon gaande gehouden werd door Humbert, die in de lente en zomer zelfs versterkingen ontving uit het Noorden. Dankzij deze nieuwe mankracht kon Humbert eindelijk weer op grootschalige veroveringstochten gaan en kon hij zich dus eindelijk gaan richten op Toulouse, de stad die nog steeds tot ieders verbeelding sprak. In een poging de inwoners van Toulouse uit te hongeren werd in de wijde omgeving van de stad alles door het kruisleger vernietigd – wijngaarden, velden, veestapels – waardoor de economie volledig instortte en Toulouse vrijwel geïsoleerd achterbleef. Hetzelfde stond het graafschap van Foix te wachten, maar voordat het zo ver kon komen waren de onderhandelingen in een dergelijk vergevorderd stadium dat de vijandigheden in de Languedoc voorlopig gestaakt werden.³²²

*Blanca van Castilië en Lodewijk IX van Frankrijk
(gedeelte van een miniatuur uit een Bijbel uit ca. 1235)*

De eerste opzet voor een vredesovereenkomst was dus in de zomer van 1228 tot stand gekomen door de samenwerking van Blanca van Castilië en Romano Bonaventura, maar nu er werkelijk onderhandeld moest worden met Raymond VII gaf de kardinaal-legaat de abt van de cisterciënzerabdij Grandselve, Élie Garin, de opdracht de onderhandelingen te leiden. De eerste ontmoeting tussen alle partijen vond plaats in Baziège, waar Raymond VII door afgevaardigden van het Franse hof op de hoogte gebracht werd van de vredesvoorstellen van Blanca. Het initiatief lag dus nog steeds bij de Franse regentes, maar Raymond VII kon weinig anders doen dan instemmen. Zijn algehele situatie liet het hem niet toe opnieuw vredesvoorstellen te negeren en de strijd voort te zetten, zeker niet nadat Humbert de omgeving van Toulouse vernietigd had. Het was dus voor beide partijen belangrijk dat de onderhandelingen goed zouden verlopen en zouden leiden tot een totale vrede. Raymond VII en zijn belangrijkste bondgenoten, Roger-Bernard II van Foix en Raimond II Trencavel, zouden dus niet alleen vrede moeten sluiten met de koning van Frankrijk, maar ook met de Kerk. Een positieve bijkomstigheid van het sluiten van vrede met de Kerk was natuurlijk dat de paus de kerkelijke ban van de graven zou moeten opheffen.³²³

Een algehele vrede was dus het doel, maar deze zou niet zonder voorwaarden bereikt worden. De belangrijkste politieke eis van Blanca was dat de Occitaanse graven Lodewijk IX als suzerain moesten erkennen. In ruil voor de acceptatie van de koninklijke macht zouden zij hun titels en bezittingen dan mogen behouden. Opmerkelijk is dat zowel deze politieke eis als de religieuze – het aanpakken van de katharen – dezelfde was als die Raymond VII zelf in het verleden al meerdere malen had voorgesteld: in 1222 had hij onder deze voorwaarden geprobeerd vrede te sluiten met Filips II, had hij deze voorwaarden geaccepteerd op het Concilie van

³²¹Roux-Perino, *The Cathars*, 225; Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 okt 2010), www.katharen.be; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 136.

³²²Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXVI-XXXVII, blz. 37-38.

³²³Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Roux-Perino, *The Cathars*, 225; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXVII, blz. 38.

Montpellier in 1224 en had hij gedacht dat dezelfde voorwaarden door de kerkelijke raad in Bourges bekrachtigd zouden worden. Al deze vredes pogingen waren uiteindelijk echter op niets uitgelopen, maar het leek er op dat de vredesonderhandelingen met Blanca eindelijk een goed resultaat zouden gaan behalen. Zoals al gezegd, Raymond had niet veel keus. Naast de vernietiging van de Toulouse en de economische sancties die geleid hadden tot enorme hongersnood onder de inwoners van Toulouse was het gehele Zuiden door twintig jaar oorlogvoering economisch, moreel en op militair gebied volledig verzwakt. Raymond VII was samen met Roger-Bernard II en Raimond II, die toch voornamelijk op hem steunden en niet andersom, de enige die het verzet nog gaande hield, maar gezien de algehele situatie was dit duidelijk niet langer vol te houden. In december 1228 stemde Raymond VII van Toulouse daarom in met het sluiten van een vredesverdrag, die door de abt van Grandselve en een tweede bemiddelaar opgesteld zou worden. Raymond ging zelfs zo ver dat hij al bij voorbaat akkoord ging met het resultaat van de verdere onderhandelingen en dus met de precieze voorwaarden. Hoewel hij hiermee aantoonde dat hij serieus was betreffende de vrede bleek het achteraf gezien een onverstandige keuze geweest te zijn die zeker niet in zijn voordeel was.³²⁴

De onderhandelingen in Meaux, waar de graaf van Champagne in naam van Raymond VII met Franse afgevaardigden onderhandelde, verliepen voorspoedig en al snel na aanvang volgden er resultaten. Één van de belangrijkste kwesties die tijdens de onderhandelingen besproken werd, had betrekking op de bezittingen van Raymond VII: hoeveel land zou hij mogen behouden en welke gebieden zouden dit dan moeten zijn? Uiteindelijk werd vastgelegd dat zijn bezit zou gaan bestaan uit het (katholieke) bisdom Toulouse (met uitzondering van de heerlijkheid Mirepoix dat door Simon van Montfort aan Guy van Lévis was toegewezen), de bisdommen Rodez, Agen en Cahors (met uitzondering van de stad Cahors zelf) en de rechteroever van de Tarn in het bisdom Albi. Het overige grondgebied dat aan Raymond toebehoorde – een dertigtal locaties – moest hij afstaan aan de Franse koning, met uitzondering van het markizaat Provence dat aan de paus zou komen te vervallen. In ruil hiervoor werden alle schenkingen aan Franse baronnen van de Franse kroon en de graven van Montfort van bezit dat gelegen was binnen het grondgebied van Raymond geannuleerd – de schenkingen van grondgebied en/of burchten die gelegen waren in het burggraafschap Carcassonne bleven echter gehandhaafd, omdat de Franse koning daar de daadwerkelijke heer was via zijn seneschalk – en kwam er een amnestieclausule waarin vastgelegd werd dat Occitaanse *faidits* hun gebieden opnieuw mochten innemen nadat zij een eed van trouw gezworen hadden aan de koning en de paus, behalve als zij bewezen ketteren waren. Een tweede kwestie die voor Blanca zeer belangrijk was en waar veelvuldige regels over opgesteld werden, was het huwelijk van Johanna van Toulouse en de gevolgen daarvan. Uiteindelijk kwamen de regels betreffende het huwelijk allemaal op hetzelfde neer: Johanna zou het graafschap na het overlijden van haar vader erven, behalve als zij voor haar vaders dood kinderloos zou sterven of als Raymond VII bij zijn overlijden een zoon zou nalaten. Ten slotte werden er nog financiële eisen aan Raymond VII gesteld: hij moest onder andere de oprichting van een nieuwe universiteit in Toulouse financieren en de salarissen van de professoren betalen en hij werd verplicht zware schadevergoedingen aan een aantal abdijen te betalen. Al deze beslissingen die in Meaux overeengekomen werden, waren echter slechts van voorlopige aard en dus nog niet definitief. Zij vormden slechts de basis voor het definitieve en officiële Verdrag van Parijs dat op 12 april 1229 door beide partijen ondertekend zou worden.³²⁵

Het Verdrag van Parijs was dus volledig gebaseerd op het Verdrag van Meaux, maar dit betekent niet dat er geen veranderingen doorgevoerd waren. Over het algemeen was het officiële verdrag namelijk aanzienlijk ongunstiger voor Raymond VII van Toulouse. Dit blijkt zelfs al uit de openingszin van de verdragen, want waar in het Verdrag van Meaux Raymond aangesproken werd met ‘Raymond, bij gratie Gods hertog van Narbonne, graaf van Toulouse en markies van Provence’³²⁶ was hij in het Verdrag van Parijs slechts ‘graaf van Toulouse bij de gratie Gods’.³²⁷ Het hele verdrag straalt dan ook de overwinning van de Franse kroon uit en het verlies van de Occitaanse heren: van de tweëndertig artikelen hadden er eenendertig betrekking op afspraken die Raymond VII zou moeten nakomen. En ondanks dat dit een verdrag was tussen de koning van Frankrijk en de zuidelijke graven en dus politiek georiënteerd, werden er ook religieuze afspraken vastgelegd. Zo moest Raymond om met de Kerk verzoend te kunnen worden tegen de ketterij in het Zuiden strijden, moest hij de *routiers* van zijn land gooien om aan te tonen dat hij werkelijk achter de vrede stond, werd het hem verboden om belangrijke openbare posities aan ketteren of joden te geven en werd hij verplicht alle rechten en bezittingen van de Kerk terug te geven. Als boetedoening werd vervolgens van Raymond verwacht dat hij vóór augustus 1230 het kruis zou aannemen en naar het Heilige Land zou vertrekken, waar hij vijf jaar zou moeten verblijven. Daarnaast werd hij gedwongen tienduizend mark aan de Kerk te betalen en vierduizend aan de abdijen van Cîteaux, Clairvaux, Grandselve, Beleperche en Candeil en moest hij de salarissen van de professoren van de universiteit van Toulouse, die op 24 mei 1229 ingewijd zou worden, betalen.³²⁸ Omdat deze bepalingen gebaseerd zijn op de afspraken die een maand eerder in Meaux gemaakt waren, komen zij sterk overeen en ook de voorschriften betreffende het land dat Raymond mocht blijven bezitten en de gevolgen van het huwelijk tussen Johanna en een koninklijke prins waren al in Meaux overeengekomen. In het Verdrag van Parijs werden dan voornamelijk ook details toegevoegd aan de vredesvoorwaarden, waardoor het Parijse Verdrag, ondanks dat het in grote lijnen dus vrijwel een kopie is van het Verdrag van Meaux, vanuit het oogpunt van de graaf van Toulouse gezien aanzienlijk nadeliger uitgevallen is.

Enkele historici hebben zich afgevraagd waarom Raymond VII heeft ingestemd met een vredesverdrag dat leidde tot de ondergang van het Huis van Toulouse. Maar in 1229 had niemand kunnen weten dat Raymond geen kinderen meer zou krijgen en dat het huwelijk van Johanna en Alfons van Poitiers kinderloos zou blijven. Raymond moet gedacht hebben dat hij nog wel een zoon zou

³²⁴ Bogaerts, ‘De Franse kroon grijpt in’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Roux-Perino, *The Cathars*, 225; Doms, ‘Guillaume de Puylaurens, Chronica’, hfst. XXXVII, blz. 38.

³²⁵ Doms, ‘Guillaume de Puylaurens, Chronica’, hfst. XXXVII, blz. 38; Costen, *The Cathars*, 154-155.

³²⁶ Vertaling van Raymond Doms: Bogaerts, ‘De Franse kroon grijpt in’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

³²⁷ Vertaling van Raymond Doms: Bogaerts, ‘Verdrag van Parijs’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

³²⁸ Roux-Perino, *The Cathars*, 225-226; Bogaerts, ‘Verdrag van Parijs’ (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

krijgen, die dan zeker enkele familiebezittingen zou krijgen en in de toekomst misschien wel al het bezit zou weten op te eisen. Uit Raymonds eigen zaak blijkt immers wel dat men zeer sterk tegen het negeren van de rechten van een legitieme erfgenaam was en dus was er nog hoop. Daarnaast moet Raymond ervan uitgegaan zijn dat Johanna kinderen zou krijgen. Dit zou betekenen dat een nieuwe dynastie begonnen werd die in twee of drie generaties de verplichtingen aan de verre neven in Parijs misschien wel zou vergeten en die de onafhankelijke tradities van de Raymonds misschien wel zou hernieuwen. Daarnaast wist Raymond VII uit ervaring dat verdragen niet rotsvast waren en dat er mogelijkerwijs herzieningen doorgevoerd zouden worden die in zijn voordeel zouden zijn. Het is dus duidelijk dat Raymond de situatie niet als al te bedreigend gezien moet hebben en inderdaad waren er nog verschillende opties die tot een positievere uitkomst konden zorgen. Dus de ondertekening van het Verdrag van Parijs is gezien de algehele situatie niet zo vreemd: Raymond leed geen grote territoriale verliezen door het verdrag van 1229 en hij kon nog hopen dat door goed geluk en veranderingen in het politieke klimaat enkele van de ongunstige clausules niet doorgevoerd zouden worden.³²⁹

In de Albigenzenkruistochten zijn er een aantal data die zeer belangrijk geweest zijn, maar 12 april 1229 is waarschijnlijk wel de belangrijkste van allemaal. Op deze datum werd namelijk niet alleen het verdrag tussen Lodewijk IX – het verdrag werd officieel door Lodewijk IX getekend ook al was het volledig het werk van Blanca – en zijn zuidelijke vijand bekrachtigd, maar sloot Raymond VII ook vrede met de Kerk: het vredesverdrag zou tenslotte alleen stand kunnen houden als er een algehele vrede was, dus zowel met de kroon als met de Kerk. Daarnaast vond op dezelfde dag ook nog een ondertekening van een appendix van het verdrag plaats, waarmee afgesproken werd dat twintig inwoners van Toulouse als gijzelaar in Parijs zouden achterblijven totdat vijfhonderd *toises* muur van Toulouse neergehaald waren en een zelfde oppervlakte aan gracht gedempt was.³³⁰ Of Lodewijk IX en Blanca nu dachten dat een papieren vrede niet voldoende zekerheid bracht of dat zij van mening waren dat de winst voor de Franse kroon met een papieren vrede niet (openlijk) genoeg getoond werd, is niet te zeggen, maar ze wilden duidelijk garanties dat het verdrag effectief uitgevoerd zou worden, voornamelijk wat betreft de afbraak van de muren van Toulouse en het toevertrouwen van Johanna aan het Franse hof in afwachting van haar huwelijk. Raymond hield zich echter niet volledig aan de overeenkomst, want in plaats van twintig was er slechts sprake van tien gijzelaars. Deze gevangenen waren echter geen gewone Tolozanen en de belangrijkste onder hen was niemand minder dan de graaf van Toulouse zelf.³³¹

Met het Verdrag van Parijs werd de politieke en militaire nederlaag van Raymond VII van Toulouse zeer nadrukkelijk onderstreept, maar dit was niet het enige doel van het vredesakkoord. Het verdrag diende tevens het probleem van het katharisme op te lossen, want door de politieke en maatschappelijke infrastructuur te ondermijnen – die maakten het de Kathaarse Kerk immers mogelijk om te functioneren – hadden de katholieke machten een kans om het kathaarse geloof te vernietigen. De oorlog had dit overduidelijk niet bereikt, aangezien er onomstotelijk bewijs was van een heropleving van de kathaarse religie. In 1226 was er bijvoorbeeld een nieuw bisdom gecreëerd, het ten zuiden van Carcassonne gelegen bisdom Razès. Om dit opbloeiende katharisme definitief de kop in te drukken liet men dus katholieken – zowel geestelijken als leken – over de ingenomen bezittingen van Raymond VII heersen, want als de katharen van hun gebruikelijke schuilplaatsen werden beroofd zouden zij extra kwetsbaar zijn voor een actief beleid, of met andere woorden een grootschalige jacht op de katharen. En nu de belangrijkste persoon uit het Zuiden eindelijk vrede gesloten had met de Franse koning én met de Kerk werd zijn voorbeeld door veel zuidelijke graven opgevolgd – het merendeel van deze graven had hun verzet al enkele jaren geleden opgegeven, maar had nog niet officieel vrede gesloten – en omdat ook van deze graven verwacht werd dat zij harde maatregelen zouden ondernemen tegen de katharen – en zo niet dan werden zij vervangen door trouwe katholieke volgelingen van Lodewijk IX of paus Gregorius IX – leek het er op dat de ketters geen schijn van kans hadden.³³²

Vanaf 1229 zou het oorspronkelijke doel van de kruistochten – het uitroeien van de Kathaarse Kerk – dan eindelijk een kans van slagen hebben, aangezien men voor het eerst op grote schaal politieke en maatschappelijke veranderingen doorvoerde, zoals van het begin af aan eigenlijk al de bedoeling geweest was. Na het sluiten van het Parijse verdrag diende echter nog één graaf aangepakt te worden voordat men zich werkelijk volledig op dit doel kon richten. Graaf Roger-Bernard II van Foix weigerde namelijk vrede te sluiten met de Franse koning en zette de opstand voort. Als gevolg daarvan verloor de graaf zijn bezittingen aan Raymond VII, die deze ten gunste van de vrede toegewezen kreeg. De voortgezette strijd van Roger-Bernard duurde vanzelfsprekend niet lang, aangezien hij er helemaal alleen voorstond. In mei 1229 sloot de graaf dan ook al vrede en kreeg hij zijn voormalige gebieden in leen van de koning terug.³³³ Eindelijk had Lodewijk zijn doel, en voornamelijk dat van zijn vader en in mindere mate van zijn grootvader, bereikt: de voormalige Trencavelgebieden waren door Amaury van Montfort in februari 1226 officieel aan hem overgemaakt en de graafschappen van Toulouse en Foix (en uiteindelijk alle andere (burg)graafschappen) waren na de ondertekening van het Verdrag van Parijs en de Overeenkomst van Saint-Jean-de-Verges, het verdrag waarin Roger-Bernard II zich overgaf, eindelijk in zijn machtssfeer gekomen.³³⁴

De vredesverdragen met de Occitaanse heren betekenden dus een enorme versterking van de koninklijke positie in het Zuiden. De koning was nu de onbetwiste machthebber over een gebied dat liep van Gascogne tot de Provence, een gebied dat door zijn mannen bezet werd en geregeerd werd door zijn ambtenaren. Steden en heren waren niet langer in staat zich werkelijk te verzetten tegen de koninklijke macht; de weinige opstanden die plaatsvonden werden gemakkelijk neergeslagen. En zelfs de Kerk verloor aan

³²⁹ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 137-138.

³³⁰ De *toise* is een oude Franse lengtemaat die voor de Franse Revolutie gelijkstond aan ongeveer 1,80 meter.

³³¹ Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXVII-XXXVIII, blz. 38-39; Roux-Perino, *The Cathars*, 226, 229; Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be.

³³² Barber, *The Cathars*, 141-143.

³³³ Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XXXVIII, blz. 39.

³³⁴ Roux-Perino, *The Cathars*, 229.

autonomie. Lodewijk IX kon immers geen vazal zijn, wat betekende dat gebieden die door bisschoppen en abten als leen gegeven waren aan de Montforts nu volledig opgenomen werden in het koninklijke bezit. De prelaten kregen voor dit verlies wel compensatie, maar de gebieden die zij terugkregen waren strategisch gezien vaak minder belangrijk en lagen vaak te verspreid om de kern van een machtig heerschap te vormen. Uiteindelijk besloten vele zuidelijke prelaten hun bestuursrechten te delen met de koning, waardoor het machtsgebied van Lodewijk IX alleen nog maar groeide. Het koninklijke bestuur had nu eindelijk de directe macht in een gebied waar het lang helemaal geen invloed gehad had en kon hierdoor zowel uit het zuiden als uit het noorden druk uitoefenen op Raymond VII van Toulouse. Dus zelfs als Raymond nog een zoon zou krijgen en deze de bezittingen van zijn vader zou erven, dan nog zou de nieuwe graaf van Toulouse nooit dezelfde mate van onafhankelijkheid bereiken als zijn twaalfde-eeuwse voorgangers.³³⁵

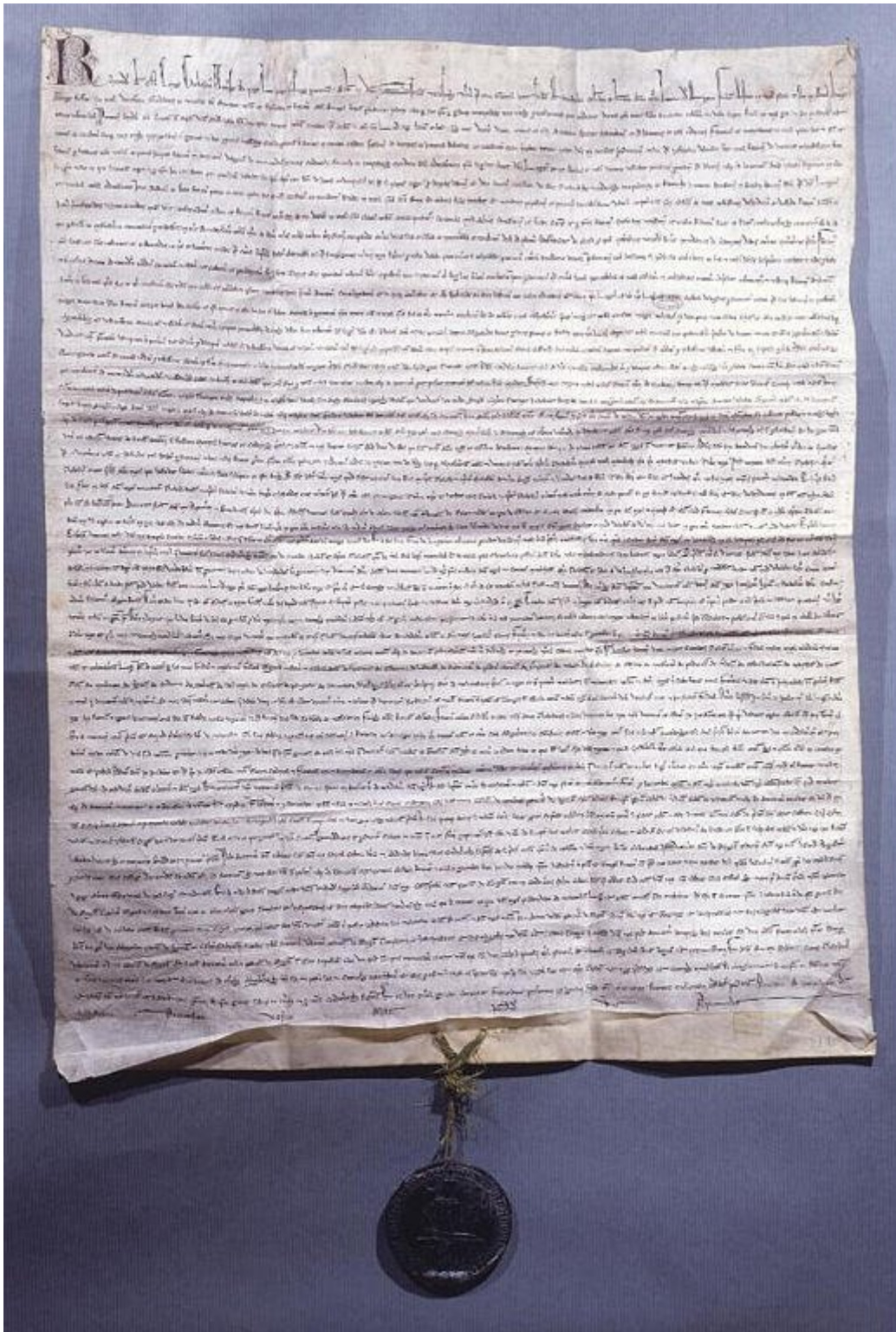
Met het onderwerpen van Raymond VII van Toulouse en vele andere belangrijke Occitaanse heren leek de oorlog in de Languedoc na twintig jaar eindelijk voorbij, maar de Occitaanse weerstand was opmerkelijk genoeg nog niet helemaal gebroken. En gezien de geschiedenis is het niet opmerkelijk dat Raymond zich zelfs nu niet bij de situatie neerlegde. Uit zijn verdere handelingen, tussen 1229-1233, blijkt dan ook al snel dat hij helemaal niet van plan was zich aan alle clausules van het verdrag te houden. Ten eerste was er een probleem met de afspraak die gemaakt was over het militair optreden tegen de ketters, een afspraak die volledig inging tegen de principes van Raymond VII. Het grootste probleem was echter het feit dat een belangrijk deel van Raymonds hoge officieren overtuigd katharsen was. Naast het feit dat het verjagen van ketters totaal niet in de aard van de graaf lag en hij absoluut geen interesse had in een jacht op de katharsen, lag dit dus ook niet in zijn voordeel en in feite ook niet in zijn mogelijkheden; zijn officieren waren immers van groot belang, zeker als hij de Franse overheersing wilde blijven uitdagen. Raymond VII was dus niet van plan zich aan de afspraak betreffende de katharsen te houden. Op zich was dit natuurlijk al een probleem, omdat dit een schending van het verdrag was, maar het had ook een ander probleem tot gevolg. Raymond had als consequentie van het Verdrag van Parijs het markizaat Provence verloren aan het pausdom, maar zou dit in de toekomst terug kunnen krijgen. Dit was echter alleen mogelijk indien de graaf zich als een goede katholiek zou gaan gedragen en een trouwe volgeling van de paus zou worden. Maar hoe kon Raymond als een goede katholiek beschouwd worden als hij de ketters toestond op zijn land te blijven en hoe was het proberen terug te krijgen van het markizaat te vereenzelvigen met het in de gunst komen bij de paus? Het markizaat was namelijk een leen van de keizer van het Heilige Roomse Rijk en deze was een aartsvijand van de paus. In de gunst proberen te komen bij de één betekende over het algemeen in ongenade vallen bij de ander en Raymond VII had beiden nodig om het markizaat weer in zijn bezit te krijgen. Ten slotte was er nog een probleem met de opvolging, een probleem dat hem waarschijnlijk het meest aan het hart lag. Het was voor Raymond VII van zeer groot belang dat hij een wettige mannelijke nakomeling zou krijgen, zodat zijn zoon zijn rechten op het graafschap Toulouse zou kunnen opeisen. Maar indien dit niet zou lukken met zijn huidige vrouw Sancha van Aragon dan zou er niets anders op zitten dan het huwelijk met haar te laten ontbinden en te hertrouwen. Voor een dergelijke ontbinding was echter toestemming nodig van de paus, die dit zeker niet zonder enkele voorwaarden zou geven. Daarnaast lijkt het zeer onwaarschijnlijk dat de Franse koning dit plan om te hertrouwen, mocht het tot een uitvoering van dat plan komen, niet zou doorzien en er geen stokje voor zou steken.³³⁶

Zelfs nadat de vrede gesloten was, kreeg Raymond VII dus te maken met vele problemen. De laatste twintig jaar van zijn leven bleven dan ook, net als de voorgaande jaren, gekenmerkt door moeilijkheden met de Franse koning, paus en zuidelijke geestelijkheid. Al snel na het overeenkomen van de vrede kreeg Raymond bijvoorbeeld te maken met de repressieve maatregelen van de katholieke bisschop van Toulouse die uiteindelijk bijna een grootschalige strijd in de stad tot gevolg hadden. De bisschop werd in zijn aanvallen op de katharsen namelijk gesteund door de professoren van de nieuw opgerichte universiteit, waardoor de studenten, die het hier niet mee eens waren, tegen hen in opstand kwamen. Raymond VII besloot deze studenten vervolgens te steunen, waardoor hij opnieuw inging tegen een afspraak die hij met Lodewijk IX gemaakt had, want zolang de professoren de onderdrukking en vernietiging van de katharsen steunden, weigerde Raymond hun salarissen te betalen. En dus toonde de graaf met zijn handelingen opnieuw aan dat hij aan de kant van de katharsen stond en dat hij de overeenkomsten van het vredesverdrag die betrekking hadden op de katharsen niet zou gaan opvolgen. De Kerk liet het daar echter niet bij zitten en dwong de graaf ketters aan te pakken, waardoor hij onder andere in 1232 samen met de bisschop van Toulouse negentien ketters gevangen nam. Eens in de zoveel tijd werd Raymond dus gedwongen om actie te ondernemen, soms als gevolg van handelingen en soms omdat hij zich juist volledig afzijdig hield en geen interesse toonde in de uitvoering van het vredesverdrag, maar over het algemeen hield de graaf zich zo veel mogelijk afzijdig.³³⁷

³³⁵ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 138-139.

³³⁶ Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XL, blz. 43.

³³⁷ Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 9 oktober 2010), www.katharen.be; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XL, blz. 43.

Het originele Verdrag van Parijs (april 1229)

4.2 De laatste belangrijke opstanden tegen de Franse koning Lodewijk IX

4.2.1 De oprichting van de pauselijke Inquisitie (1230-1233)

Na het sluiten van de vrede keerde de rust grotendeels terug in de Languedoc. Natuurlijk loste de vrede niet direct alle problemen op, maar politiek gezien leek het ergste eindelijk voorbij te zijn. Op religieus gebied hadden de twee Albigenzenkruistochten echter niet het beoogde resultaat bereikt, maar voor paus Gregorius IX betekende dit geenszins een definitieve nederlaag. Wel was het hem duidelijk geworden dat kruistochten niet de oplossing waren voor de problemen met de ketters in het Zuiden en dus besloot de paus de uitroeiing van de katharen op een geheel andere manier aan te pakken. Voor Gregorius was de vernietiging van de Kathaarse Kerk, net als voor zijn twee voorgangers, één van zijn belangrijkste religieuze doelen, maar ondanks dit feit had hij zich vanaf zijn benoeming tot paus in maart 1227 niet volledig ingezet om dit doel te behalen. Van 1227 tot aan 1230 was paus Gregorius IX namelijk enorm in beslag genomen door zijn strijd met keizer Frederik II van het Heilige Roomse Rijk en had hij dus niet de kans om tot een goede oplossing voor het kathaarse probleem te komen. In 1230 vond er echter een tijdelijke verzoening plaats, waardoor de paus zich weer volledig kon gaan richten op de campagne tegen de ketters. Om de strijd tegen de katharen nu wél tot een succes te brengen, besloot Gregorius dat deze vanaf nu op een doordachte en gestructureerde manier zou moeten gaan gebeuren, wat betekende dat de taak niet langer kon liggen bij individuele bisschoppen die via een eigen strategie de katharen probeerden te bekeren. De dominicanen leken hem zeer geschikt om zijn plannen voor de Languedoc uit te voeren, aangezien zij in de eerste plaats opgericht waren om tegen ketterijen te strijden, ze goed opgeleid waren in theologie en recht en omdat ze, in sommige plaatsen, het initiatief al genomen hadden. Vanaf 1233 zou de strijd tegen de katharen daarom door een permanente rechtbank, die geleid zou worden door speciaal daarvoor gekozen dominicanen, voortgezet worden. De Inquisitie die nu de vervolging van de ketters in de Languedoc op zich nam, was echter geen geheel nieuw instituut, want tot op zekere hoogte regulariseerde paus Gregorius IX slechts de al bestaande situatie: de Inquisitie was al vele jaren eerder tot stand gekomen, zij het in een andere vorm als deze nieuwe Inquisitie.³³⁸

Één van de eerste oproepen voor vervolging van ketters werd al in oktober 1157 gedaan op het Concilie van Reims, waarna de acties tegen de ketterijen geleid werden door de gezagsdragers van de Kerk in de gebieden waar deze afvalligen voorkwamen, dat wil zeggen door de lokale bisschoppen. Bijna dertig jaar later, in oktober 1184, vond vervolgens het Concilie van Verona plaats waar opgeroepen werd tot een streng optreden tegen de ketters en tot een keizerlijke kruistocht. Volgend op dit concilie vaardigde paus Lucius III (r. 1181-1185) de bul *Ad Abolendam* (vertaling: met het doel af te schaffen) uit met als doel de complete uitbanning van ketterij, waaronder het katarisme. Met deze bul werd niet alleen de aanval geopend op de ketters zelf, maar ook op degenen die deze ketterijen tolereerden. Bij verdenking volgde excommunicatie en berechting door de kerkelijke autoriteiten. Daarnaast werden speciale instructies gegeven aan kerkelijke gezagsdragers om toe te zien op de naleving van de bul en om zelf controles uit te voeren in hun gezagsgebied. Paus Lucius III stelde in deze bul dus verschillende regels vast die voornamelijk betrekking hadden op de actieve zoektocht naar ketters.³³⁹ Het opmerkelijke is dat Lucius III inquisities oftewel strafprocessen (het Latijnse *inquisitio* betekent onderzoek) begon te gebruiken om ketterijen te vernietigen. Oorspronkelijk hadden inquisities namelijk niets te maken met de berechting van ketters, maar waren zij gericht op het berechten van mensen die publieke misdaden begaan hadden.³⁴⁰ Paus Lucius III verbond de strafprocessen dus voor het eerst met de berechting van ketters en zette dus de eerste stap, zij het slechts een heel kleine, richting de Inquisitie die onder paus Gregorius IX zou functioneren. De strafprocessen uit het einde van de twaalfde eeuw waren echter nog niet alleen bedoeld voor het vervolgen van ketters, want ook criminelen werden via deze processen berecht en pas onder Gregorius IX kwamen er speciale rechtbanken die zich alleen bezighielden met de vervolging van ketters. Een ander belangrijk verschil is dat de inquisities van Lucius III slechts van bisschoppelijke aard waren, die ondanks de strikte regels ook nog eens weinig georganiseerd verliepen, terwijl de Inquisitie van Gregorius IX een pauselijke rechtbank was. Het belang van Lucius' bul voor de vervolging van ketters was dus aanzienlijk en niet alleen omdat hiermee de eerste stap gezet werd naar de georganiseerde vervolging van ketters, maar ook omdat de bul in 1215 opgenomen werd in de besluiten van het Vierde Concilie van Lateranen en men hier dus duidelijk op voortgebouwd heeft.³⁴¹

Opnieuw vele jaren later, in 1211, werd de volgende stap gezet in de vervolging van ketters in het Zuiden. In dat jaar riep Simon van Montfort een concilie bijeen in Pamiers waar de Statuten van Pamiers opgesteld werden. Met enkele van deze regels werd het onderzoek naar ketters voor het eerst geïnstitutionaliseerd, zij het nog steeds slechts op bisschoppelijk niveau, en werd de samenwerking met de Kerk vastgelegd. Achteraf blijkt echter dat veel bisschoppen te onverschillig waren bij het uitvoeren van hun taak en dat de institutionalisering weinig voorstelde en weinig resultaat opleverde. Toch werden ook de Statuten van Pamiers, net als de pauselijke bul uit 1184, op het Vierde Lateraanse Concilie behandeld en aangescherpt. Deze inquisitie was in feite dus wel beter georganiseerd dan voorheen, maar ook hier was nog geen sprake van een aparte rechtbank die zich alleen op de berechting van de katharen richtte.³⁴²

In november 1229, enkele maanden nadat het Verdrag van Parijs was gesloten, werden in de Languedoc vervolgens opnieuw regels vastgelegd die moesten resulteren in de vernietiging van het kathaarse geloof. Op het Concilie van Toulouse werd de autoriteiten zeer expliciete macht gegeven over de zoektocht en arrestatie van ketters: de lokale prelaten moesten in elke parochie een

³³⁸ Barber, *The Cathars*, 147; Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XLI, blz. 44.

³³⁹ Costen, *The Cathars*, 164; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 147.

³⁴⁰ Henry Ansgar Kelly, 'Inquisition', *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*, Robert E. Bork ed. (2010), <http://www.oxford-middleagesdictionary.com.proxy.library.uu.nl/entry?entry=t303.e3033&srn=1&ssid=862166421#> (21 juni 2012).

³⁴¹ Costen, *The Cathars*, 164.

³⁴² Costen, *The Cathars*, 139; Bogaerts, 'De Inquisitie' (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be (het stuk over de Inquisitie komt volledig uit: Bram Moerland, *Katharen en de val van Montségur* (Den Haag 1992) hoofdstuk 4.6).

commissie inzweren van een priester en twee leken die actief op zoek moesten naar ketters in hun gebied. Zowel deze commissie als lokale heren werd bevolen om de schuilplaatsen van de ketters te vinden en te vernietigen: vanaf 1229 konden huizen systematisch ondersteboven gehaald worden en konden alle mogelijke schuilplaatsen onderzocht en vernield worden. Daarnaast werd onder andere het bezit van mensen die ketters toestonden op hun gebied te verblijven afgenomen, werd het leken verboden om de Bijbel te bezitten en moesten alle volwassenen een eed afleggen aan het hof van de bisschop. Deze en andere regels geven duidelijk aan dat de Kerk inzag dat de maatregelen uit het verleden, waaronder dus de twee Albigenzenkruistochten zelf, tot niets geleid hadden. De nieuwe maatregelen waren dan ook bedacht om de verborgen structuur van het kathaarse geloof bloot te leggen en geven aan dat het voorbij was met de zeldzame bisschoppelijke onderzoeken.³⁴³

In 1229 was het dus onmiskenbaar dat de eerste twee Albigenzenkruistochten het kathaarse geloof niet uitgeroeid hadden, maar het was net zo duidelijk dat de Languedoc van na deze kruistochten niet langer de gastvrije omgeving was waarvan de katharen eens genoten hadden. De maatregelen van 1229 creëerden een wereld die steeds oncomfortabeler en gevaarlijker werd voor de katharen, maar ondanks alles zouden zij toch weten vol te houden. De besluiten leidden dan ook niet tot de beëindiging van het conflict tussen de Katholieke Kerk en Kathaarse Kerk, en daarmee de Occitaanse heren. Integendeel, de strategie van de Kerk zoals die in 1229 opgesteld werd, veroorzaakte een nieuwe golf van weerstand en met de uitvaardiging van twee pauselijke bullen in april 1233, waarmee de eerste inquisiteurs in Toulouse, Albi en Carcassonne aangesteld werden, ontstond opnieuw grote onrust in veel zuidelijke gebieden. In Toulouse, Albi, Carcassonne en Narbonne leidde deze onrust onder de bevolking vervolgens tot de start van een hernieuwde strijd tegen de katholieke geestelijkheid en voornamelijk de inquisiteurs.³⁴⁴

Het jaar 1233 wordt algemeen gezien als het jaar waarin paus Gregorius IX de Inquisitie oprichtte, maar zoals gebleken is, is dit niet helemaal juist. Het is beter om te zeggen dat de paus in 1233 de Inquisitie formeel bevestigde en dat hij voortbouwde op de eerder ontstane strafprocessen. Wel is er een groot onderscheid aan te wijzen tussen de Inquisitie die vanaf 1233 in de Languedoc aan het werk was en de eerdere inquisities: de door Gregorius aangestelde inquisiteurs – de speciaal aangewezen dominicanen – stonden volledig onder pauselijk gezag (de pauselijke Inquisitie), terwijl de vervolging van de ketters in het verleden slechts uitgevoerd werd door bisschoppen die op eigen inzicht te werk gingen (de bisschoppelijke inquisitie). Daarnaast was de Inquisitie van Gregorius IX zoals gezegd volledig gericht op de vernietiging van ketterij – voluit is het dan ook de *Inquisitio haereticae pravitatis* (vertaling: onderzoek naar de verdorvenheid van ketterij) – terwijl dit in het verleden slechts een onderdeel van de bezigheden van de rechtbanken geweest was.³⁴⁵ Het was dan ook de pauselijke Inquisitie die dankzij de goede organisatie en wijdverbreide autoriteit werkelijk grote successen behaalde – veel katharen werden opgespoord, vervolgd en tot de dood veroordeeld – en die uiteindelijk geleid heeft tot de ondergang van de kathaarse religie in de Languedoc.

Aan de katholieke zijde werden dus harde maatregelen genomen, maar de Kerk was niet de enige die zich voorbereide op een nieuwe strijd. Want nu de situatie voor de katharen opnieuw zeer hachelijk werd, was het voor hen eveneens noodzakelijk dat er veranderingen doorgevoerd werden. Één van de grootste en belangrijkste veranderingen voor de katharen had echter al een jaar voordat de paus zijn Inquisitie in de Languedoc ingeroepen had plaatsgevonden. In 1232 was het *castrum* van Montségur, dat hoog op een berg gelegen was nabij de stad Foix, benoemd tot hoofdzetel van de kathaarse religie, waarmee niet alleen het katharisme beschermd en voorlopig behouden werd, maar ook de katharen op een vrijwel onneembare locatie verenigd werden. En nog belangrijker dan het feit dat katharen zich hier konden terugtrekken, was het feit dat Montségur een belangrijk kathaars religieus centrum werd waarvan het religieuze verzet geregeld werd. De benoeming van Montségur was dus in eerste instantie een positieve ontwikkeling, maar ze had ook een keerzijde. Het creëren van een algemene schuilplaats voor katharen betekende natuurlijk dat Montségur een enorm doelwit werd, zeker gezien het feit dat veel kathaarse dignitarissen en *parfaits* er een tijdelijke of vaste verblijfplaats vonden. Het belang van een kathaars centrum was echter veel groter dan de angst voor de represailles van de Franse koning.³⁴⁶

Vanaf 1232 was Montségur dus het zenuwcentrum van het kathaarse geloof en van het religieuze verzet, maar ook van het politieke en militaire verzet tegen de Franse en pauselijke overheersing. Het was echter vrijwel voor het eerst dat Montségur in al die jaren van oorlog tegen de paus en later ook de Franse koning een grote rol speelde. In de jaren voor de benoeming, tussen 1220 en 1230, was het namelijk vrij rustig geweest in de burcht. Na de Occitaanse herovering was het gevaar immers grotendeels geweken en hadden de *parfaits* hun leven van rondtrekken en prediken weer kunnen hervatten. Maar nadat de Franse koning zijn koninklijke kruistocht (1226-1229) begonnen was en de Inquisitie tot stand gekomen was (1233), was de situatie voor het Zuiden en dus ook voor Montségur een stuk onheilspellender geworden. Na 1232 was het dus slechts wachten op een Franse aanval en dus is het zeer opmerkelijk dat Montségur ook tussen 1232 en 1243 weinig problemen gekend heeft met de Franse koning en/of de Kerk. Waarschijnlijk had dat te maken met de complexe feodale situatie waarin Montségur zich bevond. Niemand leek precies te weten of de burcht onder de invloed van de graaf van Foix, de graaf van Toulouse of de burggraaf van Carcassonne stond. Daarnaast lag de burcht op een enorme berg, waardoor het een bijna onmogelijke taak was Montségur aan te vallen en in te nemen. De eerste echte aanval op Montségur vond dan ook pas in 1243 plaats, waardoor de schijn opgewekt wordt dat de Fransen geen grote interesse in de burcht hadden. En hoewel in de eerste twee kruistochten dus inderdaad weinig aandacht gegeven is aan Montségur en de burcht zelfs na de benoeming van 1232 onaangetaast bleef, werd Montségur vanaf 1232 voor zowel Lodewijk IX als Gregorius IX wel een steeds

³⁴³ Barber, *The Cathars*, 144-145; Costen, *The Cathars*, 165.

³⁴⁴ Barber, *The Cathars*, 146-147; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XLI, blz. 44; Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be.

³⁴⁵ Kelly, 'Inquisition', *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*, Robert E. Bork ed. (2010), <http://www.oxford-middleagesdictionary.com.proxy.library.uu.nl/entry?entry=t303.e3033&srn=1&ssid=862166421#> (21 juni 2012).

³⁴⁶ Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be; Roux-Perino, *The Cathars*, 259.

grotere bron van ergernis.³⁴⁷ Maar omdat Montségur vrijwel geheel met rust gelaten werd, konden de katharen in de burcht zich redelijk veilig voelen en kon het kathaarse geloof zelfs na twee kruistochten toch weer opbloeien. De maatregel van de paus – het installeren van speciaal aangestelde inquisiteurs – zou deze bloei weer te niet moeten doen, maar het zou tien jaar duren voordat dit doel bereikt werd.

Beide partijen namen dus hun eigen maatregelen die tegen die van de ander ingingen. De creatie van de Inquisitie had zoals gezegd veel onrust tot gevolg en laaide de angst, maar voornamelijk de strijd lust, van vele Occitanen weer op. Het was dus noodzakelijk dat de inquisiteurs zo snel mogelijk aan hun taak begonnen en hard optraden in een poging de hernieuwde strijd lust van de Occitanen te temperen en tegelijkertijd zoveel mogelijk katharen te verjagen of beter gezegd te bekeren. De eerste inquisiteurs waren aan het begin van 1234 al bezig met hun nieuwe taak en zij namen hun verantwoordelijkheden zeer serieus: zowel de doden als de levenden werden hard aangepakt. Personen die van ketterij verdacht werden maar al begraven waren, werden zelfs opgegraven en verbrand, aangezien het kettters niet toegestaan was een (christelijke) begrafenis te krijgen. Maar voornamelijk de levende zuiderlingen hadden het zwaar te verduren: sommige katharen konden aan de inquisiteurs ontsnappen, maar velen stierven op de brandstapel, want slechts een kleine groep zwoer hun geloof af. De onderdrukking van de inquisiteurs en de voortdurende ondervragingen en het gevoel van onveiligheid drukte zwaar op de bevolking. Al snel kregen de inquisiteurs dan ook problemen, voornamelijk in Toulouse waar zij te maken kregen met tegenwerking van de consuls, inwoners en uiteindelijk zelfs van Raymond VII. De graaf had de Inquisitie in eerste instantie toegelaten, een andere keuze had hij tenslotte niet, maar in 1235 deed zich een kans voor om terug te slaan. In ruil voor zijn inmenging in de aangelegenheden van de Languedoc kreeg Raymond de paus zo ver dat hij instemde de inquisiteurs enigszins in toom te houden. Maar zodra de inwoners van Toulouse beseften dat de inquisiteurs milder werden, begonnen ze steeds meer verzet te tonen: de katharen en sympathisanten werden verborgen gehouden of de stad uitgesmokkeld. De situatie escaleerde uiteindelijk zelfs zodanig dat de inquisiteurs uit Toulouse verdreven werden. De paus kon weinig anders doen dan een boze brief sturen naar Raymond, aangezien hij hem nodig had als bondgenoot. Nieuwe inquisiteurs werden gestuurd en samen met de lokale geestelijkheid kregen zij de opdracht de procedures naar de kettters in de stad voort te zetten. Helaas voor hen had dit geen effect en wachtte hen hetzelfde lot. Gregorius IX liet het hier niet voor de tweede keer bij zitten en excommuniceerde Raymond VII en de elf consuls van Toulouse (juli 1237). Deze beschermingspoging bracht de graaf dus opnieuw in problemen met de paus, die hem al verweet dat hij nog geen van zijn afspraken van 1229 was nagekomen. Raymond VII werd daarom door de paus gedwongen de terugkeer van de inquisiteurs naar Toulouse te regelen, maar hoewel hij dit accepteerde bleef hij zich verzetten tegen hun missie en probeerde hij eveneens de voorwaarden van het Verdrag van Parijs waaraan hij moest voldoen te verlichten. Uiteindelijk kreeg de graaf Gregorius zo ver dat er geen einddatum vastgesteld werd betreffende zijn vertrek naar het Heilige Land en dat de lengte van zijn verbanning teruggebracht werd van vijf naar drie jaar. Daarnaast werd zijn excommunicatie opgeheven.³⁴⁸

Tot en met 1239 bleef de graaf van Toulouse zijn ondermijnende werk voortzetten om zijn titels en domeinen te heroveren en het voortbestaan van zijn dynastie te waarborgen. Het is dan ook niet vreemd dat Raymond in 1239 opnieuw geëxcommuniceerd werd, ditmaal omdat hij in opdracht van keizer Frederik II van het Heilige Roomse Rijk de graaf van de Provence Raymond-Berengarius IV had aangevallen. Op het Concilie van Viviers werd hij daarom samen met zijn bondgenoten – de graven van Comminges, Rodez en Auvergne en Olivier van Termes – geëxcommuniceerd.³⁴⁹

4.2.2 Raimond II Trencavel komt in opstand en belegert Carcassonne (1240)

Terwijl Raymond VII samen met enkele bondgenoten de Inquisitie, paus en Franse koning op vrij milde wijze ondermijnde, besloot Raimond II Trencavel dit te doen op een zeer agressieve manier. In 1240 keerde de voormalige burggraaf van Béziers-Carcassonne terug uit zijn ballingschap en probeerde hij, samen met vele van zijn vaders voormalige vazallen of hun zonen en *faidits*, zijn volledige erfgebied te heroveren. De opstand van Raimond II verliep in eerste instantie zeer succesvol: de burchten op zijn weg naar Carcassonne, het einddoel, vielen één voor één en Trencavel bevrijdde zo binnen de kortste keren de Corbières en Razès.³⁵⁰ De betrekkelijk gemakkelijk verlopende veldtocht betekende dat Trencavel zich al vrij snel kon richten op de herovering van Carcassonne, een stad die inmiddels al eenendertig jaar (waarvan veertien jaar als onderdeel van de Franse kroondomeinen) in Franse handen was.

Van de belegering van Carcassonne zijn twee weergaven overgeleverd die geschreven zijn door twee ooggetuigen: Guillaume de Puylaurens, auteur van de *Chronica*, en Guillaume van Ormes, op het moment van de aanval de seneschalk van Carcassonne.³⁵¹ Beiden stonden aan de kant van de Franse koning en de Kerk, wat blijkt uit hun weergaven, al geldt dat meer voor Guillaume van Ormes dan voor Guillaume de Puylaurens die een enigszins objectievere weergave gegeven heeft. Naast dit verschil is er ook een verschil in vorm: de weergave van Guillaume de Puylaurens is onderdeel van zijn kroniek *Chronica*, waarin de periode 1145-1275 beschreven wordt, terwijl de belegering van Carcassonne door Guillaume van Ormes in een rapport aan Blanca van Castilië beschreven staat. In de kroniek is de heroveringspoging dus slechts een klein onderdeel van een veel groter geheel, terwijl het in het verslag geheel om de aanval van Raimond II Trencavel draait. Het verschil in vorm betekent hier tevens dat beide schrijvers een ander doel hadden: de een wilde slechts de geschiedenis op een feitelijke manier weergeven, terwijl de ander een verslag gaf van de gebeurtenissen om de voormalige Franse regentes – in 1235 was Lodewijk IX volwassen geworden – op de hoogte te brengen van de ontwikkelingen. Hoewel beide schrijvers dus een ander doel hadden en beide weergaven via twee verschillende genres overgebracht zijn, lijken de twee weergaven zeer veel op elkaar, mede omdat de kroniek van Guillaume de Puylaurens zeer feitelijk is en hij de ge-

³⁴⁷ Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be; Roux-Perino, *The Cathars*, 259-260.

³⁴⁸ Roux-Perino, *The Cathars*, 242, 244, 247-248; Costen, *The Cathars*, 169.

³⁴⁹ Roux-Perino, *The Cathars*, 251.

³⁵⁰ *Ibidem*, 251.

³⁵¹ Viollet-le-Duc, *La Cité de Carcassonne*, 12.

schiedenis met weinig emotie weergegeven heeft. Zijn kroniek is in veel opzichten dan ook een verslag zoals dat van Guillaume van Ormes, al blijven de doelen van elkaar verschillen.

Beide weergaven zijn zeer waardevol, ten eerste omdat zij de enige twee bronnen zijn waarin de gebeurtenissen van 1240 redelijk volledig beschreven staan en ten tweede omdat zij geschreven zijn door ooggetuigen.³⁵² Maar er is nog een derde reden waarom zij beide belangrijk zijn. Ze geven namelijk niet alleen informatie over de bezigheden van de troepen van Trencavel, maar ook over die van de verdedigers van Carcassonne. Hierdoor is bekend dat het garnizoen van Carcassonne direct nadat bericht was ontvangen van Trencavels mars naar de *Cité* begonnen was met voorbereidingen: vee en vervroegde oogsten van graan en wijn werden de citadel binnengebracht en de stad zelf werd gevechtssklaar gemaakt. Dit betekende onder andere dat de omwallingen met houten torenomlopen bekroond werden en dat oorlogstuigen gebouwd werden. Daarnaast kan men uit de weergaven een reconstructie maken van de omvang en conditie van de muren en torens van Carcassonne ten tijde van de aanval van Trencavel. Gedurende de strijd werden de vestingmuren bijvoorbeeld versterkt, waaruit blijkt dat zij in de loop der jaren enigszins vervallen waren geraakt waardoor zij op sommige plaatsen dus niet meer sterk genoeg waren voor een aanval.³⁵³

Zoals aangegeven had Guillaume van Ormes als seneschalk van Carcassonne dankzij Trencavels lange heroveringstocht een aantal voorbereidingen kunnen treffen in de citadel. Guillaume had echter niet alleen voorbereidingen in de stad zelf getroffen, maar hij had ook berichten gestuurd naar Lodewijk IX, waarin hij de koning om steun en voornamelijk mankracht vroeg. Carcassonne was immers volledig onderdeel van de Franse kroon, wat betekende dat de gemeenschap grotendeels uit Fransen, dat wil zeggen mensen uit het Noorden, en/of aanhangers van de koning bestond. Als de burcht zou vallen zou dus niet alleen een zeer belangrijke plaats – Carcassonne vormde de verdediging tegen het oprukkende koninkrijk Aragon – in handen van de Occitanen komen, maar zouden ook veel voorstanders van de koning slachtoffer kunnen worden. Daarnaast was de betrouwbaarheid van de inwoners van Carcassonne nogal onzeker. De mensen die binnen de citadel woonden, dus de aanhangers van de koning, zouden waarschijnlijk wel loyaal blijven ten tijde van een aanval. Hetzelfde kon echter niet gezegd worden van de mensen die rond de citadel woonden. Na de vernietiging van de buitenwijken van Carcassonne in 1209 waren velen weer teruggekeerd en waren de huizen langs de muren van Carcassonne herbouwd.³⁵⁴ De inwoners van de buitenwijken waren dus vooral mensen die daar al gewoond hadden ten tijde van het burggraafschap van Raimond-Roger Trencavel of waren kinderen van deze mensen. Het was dus zeker niet onmogelijk dat zij een verbondenheid voelden met de zoon van deze burggraaf en hem zouden helpen in zijn strijd tegen de Franse ‘bezetter’. Daarnaast was Raimond II zelf ook twee jaar lang, van 1224 tot en met 1226, burggraaf geweest van Carcassonne, wat nog eens tot extra solidariteit zou kunnen leiden, en dus zou een grote Franse legermacht weleens nodig kunnen zijn. En inderdaad, toen Raimond II op 8 september met zijn leger voor de muren van Carcassonne stond, werd hij door enkele inwoners de voorstad Saint-Vincent, gelegen ten noordwesten van de *Cité*, binnengelaten, wat hem een goede positie gaf om de stadsmuur aan te vallen.³⁵⁵

Ruim een week lang deden de opstandelingen geen uitvallen. In plaats daarvan groeven zij met behulp van de bevolking mijngangen die de verbindingswallen van de citadel moesten verzwakken. Pas op 17 september begon de strijd tussen de opstandelingen en de Fransen werkelijk, hoewel er geen sprake was van rechtstreekse gevechten. Op de zeventiende omsingelde Raimond II Trencavel de citadel en vergrootte hij zijn machtsgebied door direct Graveillant te bemachtigen, een buitenwijk die in de woorden van Guillaume van Ormes ‘ante portam Tholose’³⁵⁶ gelegen was, wat wil zeggen dat zij zich tussen de rivier de Aude en de citadel bevond. De overwinning was echter van zeer korte duur, want nog op dezelfde dag werd deze buitenwijk door de Fransen heroverd en moest Trencavel zich terugtrekken tot voorbij de rivier.³⁵⁷ Aan een zijarm van de Aude nam Trencavel vervolgens een versterkte molen in die hij als legerbasis gebruikte. Het verlies van Graveillant betekende dat Trencavel en zijn mannen noodgedwongen in de lager gelegen gebieden van de buitensteden moesten verblijven. Afgezien van het grote nadeel dat dit met zich meebracht – de goede positie was men kwijt en de *Cité* was buiten bereik – had het ook zo zijn voordelen. Ten eerste betekende het feit dat Trencavel zich aan de rivier bevond dat hij de macht over de Aude had, iets wat vooral tijdens een lange belegering in zijn voordeel en in het nadeel van de Fransen zou zijn. Daarnaast zouden de Franse versterkingen vanuit het noordwesten komen en zouden zij de rivier moeten oversteken om bij de citadel van Carcassonne te komen. De brug die over de Aude lag was echter in handen van Trencavel, die op deze manier de Franse steun aan de mannen binnen de muren van Carcassonne, als ook de communicatie, sterk kon verhinderen. Hoewel de macht over de oevers dus het enige was dat Trencavel op dat moment in handen had, bezat hij naar mijn idee toch een belangrijke positie, omdat hij de Fransen met zijn locatie aanzienlijk hinderde. Het leger van Trencavel kon zich echter al snel beetje bij beetje weer richting de citadel begeven, waarna enkele Occitaanse heren met hun mannen hun kamp opzetten tussen de Aude en de noordzijde van de citadel.³⁵⁸

Na deze eerste poging van Trencavel om gebied te veroveren bleef het een kleine maand vrij rustig, omdat er geen rechtstreekse gevechten plaatsvonden en beide partijen dus nooit direct met elkaar in contact kwamen. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat er niet hard gewerkt werd: het leger van Trencavel probeerde met man en macht het vestingwerk binnen te dringen, terwijl de Fransen hen op alle mogelijke manieren probeerden buiten te houden. Het Occitaanse leger, dat opgesplitst was om de burcht te kunnen

³⁵² Ik spreek hier over slechts twee bronnen, omdat ik bronnen waarin slechts een vermelding van de gebeurtenissen van 1240 staan buiten beschouwing laat.

³⁵³ Doms, ‘Guillaume de Puylaurens, Chronica’, hfst. XLI, blz. 45; Viollet-le-Duc, *La Cité de Carcassonne*, 12.

³⁵⁴ Panouillé, *Carcassonne*, 29.

³⁵⁵ Doms, ‘Guillaume de Puylaurens, Chronica’, hfst. XLI, blz. 46.

³⁵⁶ Columbia Center for New Media Teaching and Learning (Columbia CNMTL) en Joan Ferrante, ‘Epistolae: Medieval Women’s Latin Letters’ (dlw onbekend), <http://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/724.html> (18 maart 2011). Het gaat hier om een rapport van Guillaume van Ormes aan Blanca van Castilië uit 1240. Van de brief worden het Latijnse origineel en een Engelse vertaling gegeven.

³⁵⁷ Columbia CNMTL, ‘Epistolae’ (dlw onbekend), <http://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/724.html> (18 maart 2011).

³⁵⁸ Viollet-le-Duc, *La Cité de Carcassonne*, 13.

omsingelen, was dan ook druk bezig met het ondermijnen van de verbindingswallen.³⁵⁹ Over het algemeen vonden de belangrijkste aanvallen aan de noordzijde en de noordoostzijde van de stad plaats bij de daar gelegen barbacanen, die het grootste doelwit van de belegeraars waren. In 1240 had de *Cité de Carcassonne* hoogstwaarschijnlijk vijf van deze (half)ronde versterkte buitenposten, die dienden ter verdediging van de belangrijkste toegangen tot de stad. Dankzij Guillaume's verwijzingen naar enkele barbacanen – de noordelijk gelegen barbacane voor de *Porte de Rodez*, de noordoostelijk gelegen barbacane voor de *Porte Narbonnaise* en de noordwestelijk gelegen barbacane die via een lange ommuurde weg verbonden was met de ommuring en het kasteel – in zijn brief aan Blanca is bekend dat de citadel van Carcassonne in 1240 minstens drie versterkte buitenposten had. Tegenwoordig is er nog een barbacane die buiten de ommuring van de citadel gelegen is (ten zuiden van de Saint Nazaire en de daar gelegen bron) en dus lijkt het mij aannemelijk dat ook deze buitenpost al aanwezig was ten tijde van Trencavels aanval op Carcassonne. De vijfde barbacane lag in tegenstelling tot de andere vier niet buiten de stad, maar midden in het centrum van de citadel. Dit bolwerk lag ten oosten van het kasteel, waardoor dit vrijwel volledig beschermd was: vanuit het westen door de muur en de daarbuiten gelegen barbacane en vanuit het oosten door de barbacane in de citadel, die het kasteel en zijn bewoners moest beschermen tegen aanvallers die via één van de poorten binnengedrongen waren of voor inwoners uit de stad. Hoewel deze versterking gedurende de aanval van Trencavel geen belangrijke rol gespeeld heeft – Trencavel is de stad immers nooit binnengedrongen – en dus ook niet genoemd wordt in Guillaume's brief, was deze barbacane al wel in de citadel aanwezig aangezien deze dateert uit de twaalfde eeuw.³⁶⁰

In 1240 lijken de barbacanen en ommuring echter niet langer de enige struikelblokken voor aanvallers van Carcassonne geweest te zijn. Raimond II Trencavel lijkt als eerste belegeraar van de citadel namelijk tevens te maken gehad te hebben met een nieuw gebouwde stuk muur. Guillaume van Ormes verwijst in zijn brief aan Blanca namelijk naar de *liceis*: 'Item [ince]perunt minare in quamdam alteram tornellam de liceis, et nos contraminavimus, ita quod foramen quod fecerant eis abstulimus.'³⁶¹ Met de term *liceis* lijkt in dit geval verwezen te worden naar een ruimte tussen twee verdedigingsmuren, een dwingel, en dus is het zeer aannemelijk dat ten tijde van Trencavels aanval in 1240 er niet één muur maar twee stonden. Helaas is een exacte datering van deze buitenste muur onbekend. Maar hoewel er in de literatuur veel verschillende dateringen gegeven worden, lijken alle auteurs het er wel over eens te zijn dat met de bouw van een tweede muur begonnen werd in 1240.³⁶² Hoewel het dus aannemelijk is dat er ten tijde van de aanval van Trencavel inderdaad sprake was van een tweede ommuring – Trencavel arriveerde immers in september – is het tevens zeer goed mogelijk dat pas na deze heroveringspoging begonnen werd met de aanleg van de muur en dat de belegering van Raimond II juist de aanleiding was voor de bouw. De onduidelijkheid over de begindatum van de bouw maakt het lastig om een juiste weergave te geven van de belegering van Raimond II Trencavel, aangezien deze anders verlopen moet hebben als gewoonlijk bij de aanwezigheid van een tweede muur. Maar als men ervan uitgaat dat Guillaume van Ormes met het begrip *liceis* verwijst naar een dwingel, en gezien de context lijkt dit mij zeer waarschijnlijk, dan moet er al sprake geweest zijn van een tweede ommuring en gezien zijn positie en nauwe betrokkenheid met de stad moeten de woorden van Guillaume op dit punt in mijn opzicht als zeer betrouwbaar gezien worden.

Het is echter niet alleen de onduidelijkheid over de begindatum van de bouw die twijfel veroorzaakt heeft over de aanwezigheid van een dwingel aan het einde van 1240. Ook het feit dat Guillaume de eerste persoon is die het woord *liceis* gebruikt heeft bij een beschrijving van de citadel van Carcassonne maakt het moeilijk in te schatten of deze beschrijving wel overeenkwam met de werkelijkheid. Zonder vergelijkingsmateriaal is het moeilijk vast te stellen of er ten tijde van de belegering van Trencavel inderdaad al een tweede ommuring gebouwd was, maar één persoon moet nu eenmaal de eerste zijn die een verandering weergeeft en dus kan niet zomaar voorbij gegaan worden aan de bewoordingen van de seneschalk van Carcassonne. En omdat bekend is dat de bouw van de buitenste ommuring in 1240 begon en als gevolg daarvan een dwingel werd aangelegd, lijkt het zeer aannemelijk dat er ten tijde van de belegering van Raimond II Trencavel inderdaad sprake was van een tweede ommuring. Wanneer de gehele situatie van de citadel en zijn omgeving echter bekeken wordt, kan niet anders geconcludeerd worden dat slechts een gedeelte van Carcassonne beschermd werd door twee muren. De reden hiervoor ligt onder andere in het feit dat vaststaat dat Raimond hulp kreeg van de bevolking uit de omliggende marktplaatsen en voorsteden en hun huizen ter bescherming gebruikte bij het graven van tunnels. Dit kan echter alleen indien er sprake was van één muur. De huizen van deze mensen waren namelijk veelal tegen de oude Gallo-Romeinse muur aangebouwd en zouden voor de bouw van een tweede ommuring dus vernietigd zijn. Indien deze berichten correct zijn, kan dus niet anders geconcludeerd worden dat op deze locaties slechts sprake was van één muur en dat de bouw van de tweede ommuring daar (nog) niet was begonnen. Dit alles zou er dus op kunnen wijzen dat de Fransen vóór de aanval van Raimond II aan de westzijde en/of oostzijde van de citadel al begonnen waren met de bouw van een tweede ommuring, maar dat deze ten tijde van de belegering slechts een kleine fractie van de gehele citadel beschermde en dus niet aanwezig was ten noorden en zuiden van de stad. De rest van de ommuring lijkt dan ook pas gebouwd te zijn nadat Lodewijk IX besloten had de buitenwijken, die na de heroveringspoging vrijwel geheel in puin lagen, met de grond gelijk te maken en de bevolking als straf voor de medewerking aan Trencavel te verbannen. Op deze wijze creëerde hij aan de noord- en zuidzijde van de citadel dus eveneens ruimte voor de aanleg van een dwingel en een tweede stadsmuur, zodat de citadel volledig ommuurd kon worden door twee verdedigingsmuren.

Dat Raimond II over het algemeen slechts te maken had met één ommuring wil nog niet zeggen dat zijn taak gemakkelijk was. Eeuwenlang had deze muur vijanden buiten weten te houden en ook Trencavel had grote moeite de Gallo-Romeinse ommuring te verzwakken. En terwijl de belegeraars hard werkten om een bres te slaan in de verbindingswallen van Carcassonne en een weg

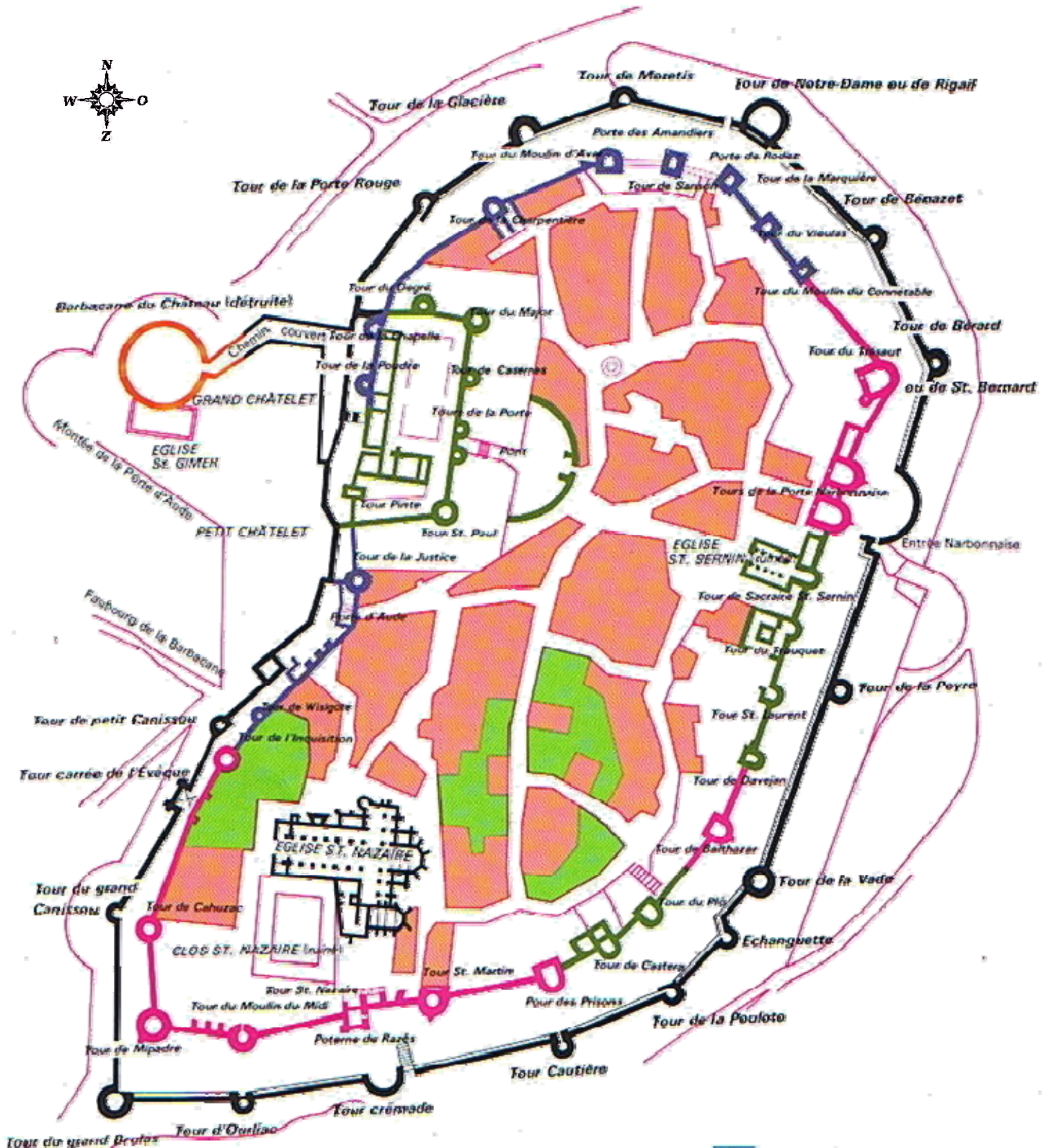
³⁵⁹ Columbia CNMTL, 'Epistolae' (dlw onbekend), <http://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/724.html> (18 maart 2011).

³⁶⁰ Viollet-le-Duc, *La Cité de Carcassonne*, 13-14.

³⁶¹ Eigen vertaling: Ook begonnen ze een tunnel onder een bepaalde andere toren van de dwingel te graven en wij ondermijnden deze zodat we de schacht die ze gemaakt hadden vernielden. Columbia CNMTL, 'Epistolae', <http://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/724.html> (18 maart 2011).

³⁶² Zie onder andere Viollet-le-Duc, *La Cité de Carcassonne*, 13-14 en Panouillé, *Carcassonne*, 28-29.

De citadel van Carcassonne

Blauw: vierde-eeuws

Groen: twaalfde-eeuws

Zwart: dertiende-eeuws (Lodewijk IX)

Roze: dertiende-eeuws (Filips III)

naar binnen probeerden te vinden, waren de verdedigers van de stad net zo hard aan het werk om hen buiten te houden: de Occitanen groeven gangenstelsels om de muren te verzwakken en te laten instorten door het in brand steken van de houten stutten van de mijnen en de Fransen groeven om de aanvallers tegen te houden door het bouwen van muren in de ondergrondse gangen. Hoewel veel van het werk en in feite dus ook van de aanval van Trencavel dus ondergronds plaatsvond, werd door beide partijen ook gebruik gemaakt van werptuigen zoals blijdes en van kruisbogen, een relatief nieuw wapen, waarmee aan beide zijden veel slachtoffers gemaakt werden.³⁶³

Het mijnwerk was echter het belangrijkste onderdeel van de aanval van Raimond II, omdat vrijwel alleen op deze manier toegang tot de stad verkregen kon worden. Tot het einde van de maand werd het mijnwerk dan ook op ten minste vijf verschillende plaatsen voortgezet. In de zuidpunt van de citadel leidde dit bijna tot een algehele doorbraak, omdat het de belegeraars gelukt was een grote bres in de muur te slaan. Aan de zuid(oost)kant van Carcassonne lag de grond buiten de muur vrijwel op dezelfde hoogte als de grond achter de muur, iets wat verder alleen op kleine schaal aan de noordoostzijde voorkwam. Deze locatie was dus een zeer zwakke plek en Trencavel maakte daar dan ook optimaal gebruik van. De tunnels die daar gegraven werden tastten de fundaties van de ommuring vrijwel direct aan en nadat men de stutten in brand gestoken had, begaven veel van de verbindingswallen het. Trencavel kon de *Cité* echter niet binnendringen doordat de belegerden opnieuw een versperring gebouwd hadden, ditmaal door de bressen met een palissade af te schermen. Hoewel het graven van tunnels dus wel geleid heeft tot bressen in de ommuring van de citadel, heeft het niet geleid tot een definitieve breuk in de verdediging van de Fransen. De voornaamste reden hiervoor is dat de verdedigers de tijd hadden om geïmproviseerde obstakels op te richten op zwakke plekken in de muur.³⁶⁴

Veel van Trencavels aanvallen op de muur vonden tegelijkertijd plaats, zodat de belegerden geen kans kregen hun offensief voort te zetten. Zijn eerste grote algehele aanval van 30 september was echter een mislukking en ook een tweede, en tevens laatste, totale aanval op 6 oktober bracht geen overwinning met zich mee. In plaats daarvan werden de Occitanen hard teruggedrongen en leden zij grote verliezen, waardoor Raimond II Trencavel het beleg op Carcassonne op 11 oktober 1240 ophief. De belangrijkste reden voor zijn terugtrekking was het nieuws dat een Frans bevrijdingsleger onder leiding van Jean van Beaumont gevaarlijk dichtbij zou zijn. Er zat voor Trencavel en zijn leger daarom niets anders op dan de strijd te staken en zich terug te trekken. Veel inwoners van de buitenwijken staken hun huizen in brand en vluchtten met het kleine opstandelingenleger mee, bang als ze waren voor repercussies voor hun daden.³⁶⁵ De belegering van Carcassonne door Raimond II Trencavel had in totaal zesentwintig dagen geduurd, maar was in feite een totale mislukking.

Trencavel, zijn familie en vele bondgenoten trokken zich vanuit Carcassonne vervolgens terug in Montréal waar zij zich verschansten. Het Franse leger liet de Occitanen echter niet zomaar vrijuit gaan en belegerde op zijn beurt de stad Montréal. De Occitanen verzetten zich echter zo hevig dat het Franse leger grote moeite had succes te boeken en besloot te onderhandelen. Dankzij de diplomatieke interventie van de graven van Toulouse en Foix mochten de Occitanen Montréal, dat overigens met de grond gelijk gemaakt werd, zonder problemen verlaten. Dit betekende echter niet dat de bondgenoten van Trencavel en steden die zich achter hem geschaard hadden geen repercussies stonden te wachten. Alle plaatsen die steun gegeven hadden aan de opstand werden met de grond gelijk gemaakt en alle Occitaanse heren die samen met Trencavel gevochten hadden, werden na de strijd achtervolgt, aangevallen en hun burchten belegerd. Velen moesten zich daardoor alsnog volledig overgeven aan de Franse koning. Raimond II zelf trok zich weer terug aan één van de Spaanse hoven.³⁶⁶

Zoals blijkt is de heroveringspoging van Raimond II Trencavel niet erg spectaculair geweest, aangezien het nooit tot groot-schalige directe gevechten gekomen is en Trencavel na een kleine maand al had moeten opgeven. Toch blijkt duidelijk uit deze belegering dat de Occitanen hun strijd tegen de Franse overheerser nog niet opgegeven hadden en dat Lodewijk IX nog geen volledige overwinning behaald had. Daarnaast wordt door deze opstand voor het eerst duidelijk dat vanuit Montségur niet alleen het religieuze verzet geleid werd, maar dat de burcht ook een belangrijke plaats innam wat betreft het politieke en militaire verzet. Veel van Trencavels mannen kwamen namelijk uit Montségur, wat er op wijst dat er in Montségur niet alleen katharen en voornamelijk *parfaits* woonden, maar dat er ook veel krijgs mannen aanwezig waren. De burcht was dus duidelijk een belangrijk militair bolwerk. Daarnaast blijkt uit de samenwerking dat er contact en overleg geweest moet zijn ten tijde van de voorbereidingen tussen Raimond, die zich op dat moment nog op het Iberisch Schiereiland bevonden had, en de mannen uit Montségur. En aangezien dit niet gemakkelijk geweest kan zijn, moeten de mannen uit Montségur wel belangrijk geweest zijn in het militaire verzet, want anders zou Raimond zijn mannen waarschijnlijk wel uit dichterbij gelegen gebieden gehaald hebben.³⁶⁷

4.2.3 De laatste opstand van Raymond VII van Toulouse (1241-1242)

Raymond VII had in de jaren na de vredesovereenkomst zoals gezegd op vrij milde wijze geprobeerd Lodewijk IX en paus Gregorius IX dwars te zitten, maar na zijn excommunicatie van 1239 was hij zich opnieuw steeds feller gaan verzetten. De graaf van Toulouse bevond zich in 1241 echter in een lastige positie: hij had zijn suzerain, de koning van Frankrijk, in 1240 geen militaire steun verleend toen hij gevraagd was in te grijpen tegen de opstand van Trencavel, iets wat hij door zijn feodale eed verplicht was en wat niet ongestraft zou blijven. Daarnaast had hij in 1239 de kant van de keizer van het Heilige Roomse Rijk gekozen boven die van de paus. Het

³⁶³ Panouillé, *Carcassonne*, 29; Columbia CNMML, 'Epistolae' (dlw onbekend), <http://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/724.html> (18 maart 2011).

³⁶⁴ Columbia CNMML, 'Epistolae' (dlw onbekend), <http://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/724.html> (18 maart 2011); Panouillé, *Carcassonne*, 29; Viollet-le-Duc, *La Cité de Carcassonne*, 14, 17.

³⁶⁵ Panouillé, *Carcassonne*, 32; Columbia CNMML, 'Epistolae' (dlw onbekend), <http://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/724.html> (18 maart 2011); Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XLI, blz. 47.

³⁶⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 251; Costen, *The Cathars*, 156.

³⁶⁷ Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XLI, blz. 47; Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be.

probleem was dat hij Gregorius IX nodig had om zijn huwelijk met Sancha te ontbinden, zodat hij kon hertrouwen en de mogelijkheid had een zoon te verwekken die zijn landgoederen zou kunnen erven.³⁶⁸ Raymond leek dus opnieuw te moeten kiezen aan welke kant hij stond: bleef hij trouw aan zichzelf en de Occitanen en verzette hij zich tegen de Franse bezetter of moest hij opnieuw instemmen met alle eisen van de paus en Franse koning in de hoop dat Gregorius IX hem toestemming zou geven voor een huwelijksontbinding en Lodewijk IX hem niet zou straffen voor zijn gebrek aan trouw? De keuze was echter niet al te moeilijk, want het belangrijkste voor Raymond VII was een mannelijke erfgenaam en dus besloot hij in 1241 opnieuw trouw te zweren aan de paus en beloofde hij hem te steunen in zijn strijd tegen de keizer, waarna de paus het huwelijk tussen Raymond VII en Sancha ontbond. Daarnaast hernieuwde hij zijn belofte van 1229 aan de Franse koning, maar Lodewijk IX had hier een nieuwe voorwaarde aan laten toevoegen, die van groot belang is voor het verdere verloop van de geschiedenis: Raymond werd verplicht het *castrum* van Montségur in te nemen en te vernietigen. Alle middelen die hij tot zijn beschikking had, moesten daarvoor aangewend worden. Waarschijnlijk was de rol van Montségur bij de opstand van 1240 de koning niet ontgaan en door de taak van de vernietiging van de burch bij Raymond VII te leggen kon hij twee vliegen in één klap vangen.³⁶⁹ Maar de graaf van Toulouse liet zich niet voor het karretje van de koning spannen. Zijn plannen zouden zelfs opnieuw zowel Lodewijk IX als Gregorius IX in grote mate benadelen, want in plaats van zijn belofte na te komen, nam de graaf opnieuw de wapens op. Raymond VII had om zijn plannen te kunnen uitvoeren echter steun van buitenaf nodig en in het diepste geheim werd er daarom onderhandeld. Het resultaat was een verbond met Hugo X, heer van Lusignan en graaf van La Marche en Angoulême, halverwege oktober 1241. Hugo had op zijn beurt goede betrekkingen met de koning van Engeland, Hendrik III, voor wie het zeer aantrekkelijk was om de Franse koning dwars te zitten. De coalitie die Raymond VII vormde bestond daarnaast uit de koningen van Aragon (Jacobus I), Castilië (Ferdinand III) en Navarra (Theobald I), Raimond II Trencavel en zijn belangrijkste bondgenoten – de graven van Foix, Comminges, Rodez en de burggraaf van Narbonne. Hun doel was niet alleen het terugveroveren van landgoederen en burchten op de Fransen, maar ook het verzwakken van de Inquisitie.³⁷⁰

Het eerste dat de coalitie probeerde te bereiken was het uitschakelen van de inquisiteurs: op 1 mei 1242 stuurde Raymond VII een brief aan alle bisschoppen in zijn gebieden, waarin hij hen opnieuw de verantwoordelijkheid gaf voor de bekering van de katharen. De Inquisitie werd op deze manier buitenspel gezet, evenals de Kerk. Het ‘aanvallen’ van de Inquisitie was echter niet alleen een doel op zich, maar was ook een middel om de bevolking van het Zuiden achter de alliantie te krijgen en de steun van zoveel mogelijk steden en burchten, iets wat zeer belangrijk was voor het behalen van hun voornaamste doelwit: de bevrijding van de Languedoc van de Franse bezetter. Al snel werd Raymonds leven echter bemoeilijkt door de moord op de inquisiteurs van Avignonet, een *castrum* tussen Castelnaudary en Toulouse in het hart van de Lauragais. En hoewel de moord zelf door ketters uit Montségur gepleegd werd, had de hinderlaag onder leiding van Pierre-Roger van Mirepoix gestaan en had de aanslag plaatsgevonden op grondgebied van Raymond en dus werd hij als hoofdverantwoordelijke beschouwd.³⁷¹

Het bericht van de aanslag verspreidde zich razendsnel door de streek en hoewel veel katholieke christenen ontsteld waren, heerste bij het overgrote deel van het volk vreugde. En nu gebleken was dat de Inquisitie niet zo onaantastbaar was als zij leek, begon de bevolking zich te roeren. Hoewel de Inquisitie bij het overgrote gedeelte van de Occitaanse bevolking zeer ongeliefd was, zelfs bij meerdere geestelijken, en het succes van Raymonds handelen daar dus door te verklaren valt, was dit succes tevens het gevolg van de problemen waarmee de Heilige Stoel te kampen had. Na het overlijden van paus Gregorius IX op 22 augustus 1241 was op 25 oktober 1241 een nieuwe paus benoemd. Dit pontificaat van Celestinus IV duurde echter slechts zeventien dagen, want op 10 november 1241 overleed Celestinus met grote gevolgen. Pas ruim anderhalf jaar later, op 25 juni 1243, werd namelijk een nieuwe paus gekozen die tot zijn overlijden op 7 december 1254 als Innocentius IV zou regeren. In de periode tussen de pontificaten van Celestinus IV en Innocentius IV – de sedisvacatie – was de pauselijke troon dus leeg en werden de honneurs waargenomen door het College van Kardinalen. Dit college bezat echter niet de pauselijke macht en mocht alleen lopende en zeer dringende zaken in behandeling nemen. Zonder paus waren de inquisiteurs dus aan hun eigen lot overgelaten en dus kon Raymond VII in eerste instantie zonder veel problemen zijn gang gaan. De onrust die volgde op de moordaanslag was precies waar Raymond op gehoopt had en wat hem de mogelijkheid gaf opnieuw in opstand te komen. Tien dagen na de aanval op de inquisiteurs trok hij daarom ten strijde tegen de seneschalk van Carcassonne. Dankzij de volksopstand ging de verdere bevrijding/herovering zeer snel: samen met Raimond II bevrijdde Raymond VII de Razès, Corbières en Minervois, waarna de graven en hun Occitaanse bondgenoten maar weer geëxcommuniceerd werden. De keuze hiervoor moet voor het College van Kardinalen niet al te moeilijk geweest zijn, zeker omdat de graven in het verleden al eens eerder door paus Gregorius IX geëxcommuniceerd waren. Dit weerhield de (burg)graven echter niet van het uitvoeren van hun plannen.³⁷²

De herovering had echter niet overal evenveel succes en al snel begon de coalitie barsten te vertonen. Markgraaf Hugo van Lusignan raakte bijvoorbeeld in conflict met de Franse koning, die het leger op hem afstuurde. Het gevolg hiervan was dat toen de Engelse koning Hendrik III op 20 mei arriveerde in Royan het Franse leger al in de streek was en het verrassingseffect totaal verdwenen was. Daarnaast was het leger van de Engelse koning aanzienlijk kleiner dan dat van Lodewijk IX. Dus toen de twee legers elkaar op 21 juli in Taillebourg ontmoetten, kon Hendrik III weinig anders doen dan zich terugtrekken. De Engelse koning was dus vrijwel direct na aankomst ‘verslagen’ en kon nog maar weinig doen voor de alliantie. De breuk binnen de coalitie werd echter alleen nog maar groter, want Hugo van Lusignan en de nieuwe graaf van Foix Roger IV (r. 1241-1265) kozen uiteindelijk de Franse zijde boven

³⁶⁸ Costen, *The Cathars*, 156; Roux-Perino, *The Cathars*, 252.

³⁶⁹ Roux-Perino, *The Cathars*, 252; Bogaerts, ‘De Franse kroon grijpt in’ (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be.

³⁷⁰ Doms, ‘Guillaume de Puylaurens, Chronica’, hfst. XLIII, blz. 49; Bogaerts, ‘De Franse kroon grijpt in’ (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be.

³⁷¹ Doms, ‘Guillaume de Puylaurens, Chronica’, hfst. XLIII, blz. 49; Bogaerts, ‘De Franse kroon grijpt in’ (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be; Roux-Perino, *The Cathars*, 252, 254; Strayer, *The Albigensian Crusades*, 140.

³⁷² Bogaerts, ‘De Franse kroon grijpt in’ (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be; Roux-Perino, *The Cathars*, 252.

die van de Occitanen. De graaf van Foix was zowel vazal van de graaf van Toulouse als van de koning van Frankrijk en al snel bleek zijn loyaliteit voor de koning groter te zijn dan voor Raymond VII. Roger ging echter zo ver dat hij de coalitie niet alleen verliet, maar ook de oorlog verklaarde aan Raymond. Raymond en zijn bondgenoten konden nu weinig anders doen dan onderhandelen, want hun leger was nu te klein om het Franse leger te kunnen verslaan. Op 30 oktober sloot Raymond daarom opnieuw vrede met Lodewijk IX, waarna in januari 1243 het Verdrag van Lorris ondertekend werd, waarin de graaf opnieuw beloofde zich aan de vredesovereenkomsten van 1229 te houden. Na deze hernieuwing van het Verdrag van Parijs mocht Raymond VII zijn positie als graaf behouden, maar in ruil hiervoor had hij wel opnieuw moeten instemmen actief deel te nemen aan de jacht op de katharen. Zoals gebruikelijk moest er na dit verdrag met de koning uiteraard ook één komen met de Kerk. Drie maanden later, in april, werd daarom een concilie gehouden in Béziers waar Raymond VII zich opnieuw aan de Kerk onderwierp.³⁷³

4.2.4 De val van Montségur (maart 1244)

Op het Concilie van Béziers van april 1243 werd naast de onderwerping van Raymond VII van Toulouse waarschijnlijk ook voor het eerst uitgebreid ingegaan op de kwestie Montségur. In 1241 had koning Lodewijk IX voor het eerst opgeroepen tot de vernietiging van dit kathaarse bolwerk, maar door deze taak bij Raymond VII te leggen had hij zichzelf alleen maar problemen bezorgt. Had de koning naar het verleden gekeken, dan was hij mogelijk tot een andere keuze gekomen, want uit het verleden was al meerdere keren gebleken dat vertrouwen in lokale wereldlijke machten, en voornamelijk in de graven van Toulouse, vaak misplaatst was. Lodewijk IX had dan ook kunnen weten dat Raymond VII een Occitaanse burcht nooit werkelijk zou aanvallen en vernietigen – in juni 1241 had Raymond als blijk van goede wil wel een schijnaanval laten doen op Montségur, waarbij de burcht belegerd werd zonder dat men moeite deed deze werkelijk in te nemen – maar uit zijn keuze blijkt dat hij geloofde dat hij Raymond eindelijk volledig onderworpen had. Uit de opstand van 1242 blijkt echter wel dat de Franse koning het volledig mis had. Toch legde hij de taak van de vernietiging van Montségur na de ondertekening van het Verdrag van Lorris opnieuw bij graaf Raymond VII. Deze weigerde echter de belegering te leiden of zelfs maar deel te nemen aan een aanval op Montségur en dus besloot Lodewijk IX zelf maar in actie te komen: de nieuwe seneschalk van Carcassonne, Hugo van Arcis, kreeg de opdracht het *castrum* koste wat kost te vernietigen. Vrijwel een jaar lang zouden er allerlei pogingen gedaan worden om de burcht in te nemen en om de katharen die zich daar ophielden te bekeren. Deze periode, van mei 1243 tot en met maart 1244, staat ook wel bekend als de periode van de Derde Albigenzenkruistocht.³⁷⁴

Na al die jaren waarin de burcht met rust gelaten was, waarschijnlijk omdat een aanval de moeite van alle (financiële) maatregelen niet waard geweest was, kreeg Montségur in 1243 dus voor het eerst te maken met een grootschalige aanval. De reden dat de burcht nu plotseling wel serieus aangevallen werd, had alles te maken met de moord op de inquisiteurs van Avignonet. Dit was namelijk de aanleiding voor een nieuwe en zeer serieuze campagne van de Kerk tegen de katharen en omdat Montségur een enorme provocatie was voor de Kerk en de Franse koning – de burcht was immers de kathaarse zetel en beschermde de moordenaars van de inquisiteurs – leidde de moord tot de directe aanval op de burcht van het koninklijke leger.³⁷⁵ Veel historici, van Henry Charles Lea aan het einde van de negentiende eeuw tot Jean Duvernoy en Élie Griffe in de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw, vonden dat deze campagne tegen Montségur het karakter had van een kruistocht.³⁷⁶ En hoewel de periode van de aanval op de burcht inderdaad bekend staat als de Derde Albigenzenkruistocht, moet dit wel in perspectief gezien worden. Niet alle historici accepteren dan ook dat de aanval op Montségur door tijdgenoten gezien werd als een kruistocht en sommigen vragen zich zelfs openlijk af of de executies na de val van de burcht wel werkelijk plaatsgevonden hebben, waarbij ze suggereren dat dit teveel doet denken aan de Béziersmentaliteit waardoor het, gezien de omstandigheden van 1244, zeer onwaarschijnlijk is dat de *parfaits* werkelijk op de brandstapel beland zijn.³⁷⁷ Daarnaast is er in de kronieken over het Frankrijk onder de Capetingen en over de heerschappij van Lodewijk IX geen aandacht besteed aan de strijd om Montségur. Voor de noorderlingen was de gebeurtenis van het jaar dan ook niet de val van Montségur, maar de kruistocht van Lodewijk IX naar het Oosten.³⁷⁸ Toch zou de Franse aanval op Montségur naar mijn mening als een kruistocht bestempeld kunnen worden, aangezien het doel van het Franse leger eerder de vernietiging van de katharen en hun beschermheren was dan de militaire verovering van Montségur zelf. En ook als men een vergelijking maakt met de Eerste Albigenzenkruistocht en de Koninklijke Kruistocht lijkt het mij toepasselijk om de strijd om Montségur als een kruistocht te omschrijven. De Eerste Albigenzenkruistocht was door paus Innocentius III volledig opgericht om het kathaarse geloof in de Languedoc te vernietigen, maar al na enkele jaren was alles gaan draaien om de verovering van het Zuiden door noorderlingen en voornamelijk door Simon van Montfort. De belegeringen die in naam van deze kruistocht uitgevoerd werden, hadden na de eerste jaren waarin wel vele katharen gedood waren over het algemeen weinig te maken met geloofskwesties en dus was deze Eerste Albigenzenkruistocht, zoals bekend, eerder een veroveringsoorlog. Hetzelfde kan, zij het in mindere mate, gezegd worden van de Koninklijke Kruistocht, want ook hier speelde de vernietiging van de katharen, voornamelijk in de eerste jaren, een zeer kleine rol. Toch is in beide gevallen sprake van een kruistocht, voornamelijk omdat de oproep van de paus kwam en de aanleiding voor de kruistochten gezocht moet worden in religieuze ideologische verschillen. In de Middeleeuwen waren dit kenmerken van een kruistocht en in dat opzicht zou de veroveringspoging van Montségur niet als een kruistocht bestempeld moeten worden. Zij werd immers niet door de paus opgeroepen, aan-

³⁷³ Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be; Roux-Perino, *The Cathars*, 254, 256; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XLIII, blz. 50.

³⁷⁴ Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be.

³⁷⁵ Costen, *The Cathars*, 158; Barber, *The Cathars*, 158.

³⁷⁶ Henry Charles Lea, *A History of the Inquisition of the Middle Ages II* (New York 1889) 42; De Puylaurens, *Guillaume de Puylaurens, Chronique 1145-1275*, Jean Duvernoy ed., 173; Élie Griffe, *Le Languedoc cathare et l'Inquisition: 1229-1329* (Parijs 1980) 80.

³⁷⁷ Zie Walter Wakefield, *Heresy, Crusade and Inquisition in Southern France, 1100-1250* (Londen 1974) 173 en *Le Dossier de Montségur: Interrogatoires d'Inquisition 1242-1247*, Jean Duvernoy ed. (Toulouse 1998) 13-17.

³⁷⁸ Barber, *The Cathars*, 158.

gezien er in mei 1243 nog geen nieuwe paus benoemd was. Het is echter zeer waarschijnlijk dat als er een paus geweest was deze opgeroepen had tot de aanval op Montségur. Daarnaast vond de definitieve oproep tot de aanval plaats op het Concilie van Béziers en hoewel het dus geen pauselijke oproep was, lijkt het wel een kerkelijke oproep geweest te zijn of een gezamenlijke beslissing van het College van Kardinalen en Lodewijk IX. Daarnaast is de aanval op de burch van Montségur er één die, samen met de eerste belegeringen van de Albigenzenkruistochten – denk aan Minerve en Lavaur – het meeste thuishoort in een kruistocht, aangezien het hier, zoals gezegd, eerder om de vernietiging van de katharen en hun beschermheren ging dan om de burch zelf. Dit blijkt ook uit de vele kathaarse doden die het gevolg waren van de Franse inname van het *castrum*.

Ongeveer een maand nadat de definitieve beslissing genomen was, was de belegering van de tot dan toe onneembare burch Montségur al een feit en braken er sporadische gevechten uit tussen de belegerden en het Franse leger. De moeilijke bereikbaarheid van de burch en de omvang van de bergtop – het *castrum* van Montségur lag op een rotsachtige bergtop op een hoogte van 1200 meter – maakten het onmogelijk om het kasteel volledig te omsingelen, zodat het uithongeren van de bevolking tot overgave geen optie was. Het enige alternatief was een directe aanval, maar doordat machines van enig soort onbruikbaar waren en het onmogelijk was om projectielen zover te werpen dat zij het kasteel zouden treffen, behaalden de Fransen lang geen resultaat. Gedurende de herfst van 1243 kwam hier echter verandering in: de aanvallers wisten een steile rotswand aan de zuidoostzijde te beklimmen en bereikten zo een plateau. Vanuit deze gunstige positie waren machines wel bruikbaar en dus begon het tij voor de Franse aanvallers te keren. Halverwege februari 1244 wisten ze uiteindelijk de barbacane die de toegang tot de burch verdedigde te bereiken, waarna Pierre-Roger van Mirepoix, neef van de heer van Montségur en militair leider van de verdedigers, besloot dat onderhandelen de enige optie was. Op 2 maart 1244, na bijna een jaar, werd een tweeweekse wapenstilstand afgesproken en begonnen de onderhandelingen. Uiteindelijk werd overeengekomen dat de inwoners en soldaten Montségur mochten verlaten nadat zij ondervraagd waren door een inquisiteur – achttien verklaringen van deze ondervraagden zijn overgeleverd, net als enkele Inquisitieregisters uit het einde van de dertiende eeuw en het begin van de veertiende eeuw – en dat degenen die deelgenomen hadden aan de moordaanslag in Avignonet amnestie verkregen.³⁷⁹ Op 16 maart nam Hugo van Arcis het kasteel in naam van de koning in en werden de *parfaits* verzameld. Deze ingewijde katharen zouden alleen gespaard worden als zij het kathaarse geloof zouden afzweren, maar alle *parfaits*, meer dan tweehonderd mensen,³⁸⁰ weigerden dit te doen en stierven op de brandstapel.³⁸¹

Na de overname van Montségur werd de stad overgedragen aan Guy van Lévis, de zoon van Simon van Montforts vroegere luitenant, die het in eerste instantie al na het Verdrag van Parijs had behoren te krijgen. De hoogtijdagen van het kathaarse geloof waren na de verovering van Montségur zo goed als voorbij en niet alleen omdat de belangrijkste zetel van de Kathaarse Kerk ingenomen was. Halverwege de dertiende eeuw begon de Inquisitie namelijk steeds meer in kracht en macht toe te nemen en werden de vervolgingen van katharen steeds frequenter en georganiseerder.³⁸² Toch hebben veel historici veel waarde gehecht aan de Franse aanval op Montségur, want als, wat zeer waarschijnlijk lijkt, de uiteindelijke ondergang van het katarisme in de Languedoc gedeeltelijk verklaard kan worden door de vernietiging van de ondersteunende infrastructuur, dan moet de val van de burch van Montségur wel een zeer grote rol gespeeld hebben in deze ondergang. Montségur was immers het laatste grootschalige toevluchtsoord van de kathaarse gemeenschap en de zetel van de Kathaarse Kerk in de Languedoc.³⁸³ Maar met de val van de burch Montségur was niet, zoals vaak gedacht wordt, het laatste kathaarse bolwerk ingenomen en waren de katharen, die uiteindelijk echter wel ondergronds gingen, nog niet geheel uitgeroeid. Zelfs ondanks de groeiende vervolging bleven de katharen na 1244 in het centrale gebied tussen Foix en Toulouse een aanzienlijke en veerkrachtige minderheid. Zeven dekens waren daar aan het einde van de jaren veertig van de dertiende eeuw nog steeds aan het werk en er wordt wel gesuggereerd dat er gedurende de periode 1241-1254 misschien wel 1500 *parfaits* aan het werk waren in de Languedoc. In de periode 1255-1300, die begon met de val van de laatste kathaarse burchten – na de val van Montségur zochten veel katharen hun toevlucht in kleinere burchten zoals die van Quéribus en Niort-de-Sault – veranderde de kathaarse positie echter drastisch, zodat er in 1300 waarschijnlijk nog maar vijftien of zestien ingewijde katharen actief waren. Het was echter pas ruim zestig jaar na de val van de laatste kathaarse burchten, in 1321, dat de laatst bekende *parfait*, Guillaume Bélibaste, op de brandstapel in Villerouge-Termenès ter dood gebracht werd. Het kathaarse geloof had de drie kruistochten tegen ketterij in de Languedoc dus overleefd, maar de klap van 1244 kwam het nooit meer volledig te boven.³⁸⁴

4.2.5 De inlijving van de Languedoc (1271)

Nadat Raymond VII van Toulouse in 1243 vrede gesloten had met de koning van Frankrijk en de Kerk was hij naar Rome vertrokken in de hoop nog enkele problemen te kunnen oplossen. Dit betekent dat hij niet in de Languedoc aanwezig was toen het koninklijke leger de aanval op Montségur opende. De verdedigers van Montségur lijken echter verwacht te hebben dat de graaf hen te hulp zou schieten nadat hij zijn eigen problemen opgelost had. Dit lijkt een enigszins naïeve gedachte, maar wanneer men bedenkt dat Raymond VII degene was die het verzet tegen de Franse overheersing keer op keer nieuw leven ingeblazen had, dan valt dit wel te be-

³⁷⁹ Twee voorbeelden van overgeleverde Inquisitieregisters zijn: *Het Inquisitieregister van Jacques Fournier. Béatrice de Planissoles* en *Het Inquisitieregister van Pons de Parnac*. Beide zijn in Nederlandse vertaling van Raymond Doms (gedeeltelijk) terug te vinden via: Bogaerts, 'Teksten en documenten' (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be.

³⁸⁰ Michel Roquebert heeft uitgerekend dat de totale populatie van Montségur aan het begin van de belegering bestond uit 361 mensen, waarvan 211 *parfaits* waren: Michel Roquebert, *L'épopée cathare IV, Mourir à Montségur* (Toulouse 1989) 358-367. Jean Duvernoy komt echter op het totale aantal van 415 mensen, waaronder 210 *parfaits*: De Puylaurens, *Guillaume de Puylaurens, Chronique 1145-1275*, Jean Duvernoy ed., 174.

³⁸¹ Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XLIV, blz. 51; Costen, *The Cathars*, 159.

³⁸² Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XLIV, blz. 51; Costen, *The Cathars*, 159.

³⁸³ Barber, *The Cathars*, 156.

³⁸⁴ Jean Duvernoy, *Le catharisme II, L'histoire des cathares* (Toulouse 1979) 300; Jean Duvernoy, 'Le catharisme en Languedoc au début du XIVe siècle', *Effacement du Catharisme (XIIIe-XIVe s.)*. Cahiers de Fanjeaux 20 (Toulouse 1985) 27-56, aldaar 31-32; Roux-Perino, *The Cathars*, 279, 308.

grijpen. Daarnaast ontvingen de verdedigers van Montségur berichten dat Raymond VII inderdaad van plan was snel terug te keren naar zijn grondgebieden, waaruit men weer hoop putte dat de graaf de burcht te hulp zou schieten. Dat de verdedigers van Montségur inderdaad op de graaf van Toulouse gewacht hebben, zou in ieder geval een verklaring geven voor de hardnekkige weerstand die zij boden tegen een leger waar zij onmogelijk van konden winnen, zelfs niet gezien hun positie.³⁸⁵ Maar Raymond VII verscheen niet in Montségur, want hij had het te druk met zijn eigen moeilijkheden. In Rome probeerde hij zijn kerkelijke ban opnieuw opgeheven te krijgen, een doel dat hij op 14 maart behaalde, en probeerde hij zijn titel van *Marquis de Provence* opnieuw te verwerven, iets waarvoor hij een diplomatiek spelletje moest spelen met de keizer van het Heilige Roomse Rijk én de paus. Het verblijf in Rome bracht Raymond VII uiteindelijk veel goeds op: hij kreeg bijna al zijn grondgebied en titels officieel terug en werd opnieuw in de Kerk opgenomen. Er bleven echter nog genoeg doelen die hij (nog) niet behaald had. Zo wilde Raymond dat de taak van de Inquisitie van de dominicanen overgedragen zou worden aan de prelaten. Daarnaast wilde hij zijn vaders lichaam eindelijk op een christelijke wijze kunnen begraven – Raymond VI was gestorven terwijl hij geëxcommuniceerd was – en verlangde hij nog steeds naar een mannelijke opvolger, zodat zijn zoon en niet zijn dochter zijn titels en grondgebieden na zijn dood zou erven en zijn dynastie zou blijven voortbestaan. Na een mislukte huwelijksponing in 1242 – er was geen paus die de vrijstelling voor dit huwelijk kon geven – trouwde Raymond VII in 1243 met Margaretha van Lusignan, een dochter van Hugo X van Lusignan. Uit dit huwelijk kwamen echter geen kinderen voort en nadat paus Innocentius IV in 1245 vastgesteld had dat dit huwelijk niet rechtsgeldig was – er was geen pauselijke vrijstelling gevraagd terwijl Raymond en Margaretha in de derde en vierde graad familie waren – werd de echtvereniging in augustus 1245 ontbonden.³⁸⁶ De hoop op een mannelijke opvolger was nu dus vrijwel geheel vervlogen.

De problemen van Raymond met de Franse koning en paus waren nu dus opnieuw voorbij en dit keer was het definitief. Dit betekende echter niet dat Raymond nu met rust gelaten werd en gezien het feit dat de graaf zich nog nooit eerder aan de gesloten vredesovereenkomsten gehouden had, is dit ook niet erg opmerkelijk. Aan het begin van 1247 riep Lodewijk IX Raymond bijvoorbeeld naar zijn hof, waar hij de graaf voorstelde met hem mee te gaan op een nieuwe kruistocht naar het Heilige Land. Met deze koninklijke uitnodiging toonde Lodewijk IX zijn religieuze overtuiging en het vertrouwen dat hij had in zijn geloof, maar meer nog was het een politieke strategie: met Raymond VII aan zijn zijde hoopte Lodewijk IX dat de Occitanen zich rustig zouden houden gedurende zijn afwezigheid. Voor Raymond was dit aanbod echter niet zeer aantrekkelijk en dus liet hij de Franse koning weten niet genoeg middelen meer te hebben om een dergelijke expeditie op te zetten. Als antwoord gaf Blanca van Castilië de graaf vijftigduizend *livres* en, als een bonus, kreeg hij zijn titel hertog van Narbonne terug. Raymond kon nu niet langer weigeren en dus ging hij akkoord met de plannen van de Franse koning. In februari 1248 kreeg Raymond VII als dank voor zijn belofte vervolgens ook nog eens de kastelen van Penne d'Albigeois, Puycelci, Najac en Laurac terug van de Franse kroon. In juni vertrok Lodewijk IX vervolgens samen met enkele van zijn broers, maar ook Raimond II Trencavel en Olivier van Termes, naar het Heilige Land.³⁸⁷ Raimond II Trencavel had zich na zijn mislukte opstand van 1240 teruggetrokken op het Iberisch Schiereiland, maar hoewel het Trencavel duidelijk was dat hij de grondgebieden van zijn voorvaderen nooit zou terugkrijgen, wist hij ook dat de omstandigheden waaronder de bezittingen waren verloren wettelijk gezien betwist konden worden. Aan het einde van 1246 besloot hij daarom dat hij wilde onderhandelen over het afstaan van zijn rechten. In januari 1247 stelde Lodewijk IX daarom voor dat hij zijn aanspraak op de voormalige Trencavelgebieden zou opgeven en met hem mee zou gaan naar het Heilige Land. In ruil daarvoor zou hij een jaarlijks bedrag krijgen en zouden zijn bondgenoten van 1240 hun landgoederen terugkrijgen. De overeenkomst tussen Lodewijk IX en Raimond II werd op 7 april 1247 in Béziers getekend, waardoor Raimond in de toekomst nooit meer aanspraak zou kunnen maken op de grondgebieden die zijn vader verloren had. Lodewijk IX hield echter geen rekening met de aanspraak van een andere man en zou in de toekomst dus nog steeds problemen kunnen verwachten. De vader van Raimond II, Raimond-Roger, was een vazal van Peter II, de vader van Jacobus I, geweest en toen Simon van Montfort de burggraafschappen Carcassonne en Razès – de twee burggraafschappen van de Trencavels die een leen van de graaf van Barcelona en dus koning van Aragon waren – in 1209 veroverd had, werd hij eveneens een vazal van Peter. En als koning van Aragon was Jacobus nu dus de leenheer over deze gebieden. Wat deze hele situatie extra bedreigend maakte, was dat Jacobus I al veel invloed in het zuiden van het huidige Frankrijk had, onder andere in de Roussillon, Cerdagne, Vallespir, Conflent en het heerschap Montpellier, en dat hij dus de mogelijkheden en het belang had om zijn invloed uit te breiden.³⁸⁸

De koning van Frankrijk vertrok zonder Raymond VII naar het Oosten, want de graaf van Toulouse zou zelf vanuit Marseille naar het Heilige Land trekken. Maar hoewel de graaf wel naar de haven trok om daar op zijn schip te wachten, stelde hij zijn vertrek uit tot het volgende jaar. In 1249 bleef de graaf van Toulouse dus in de Languedoc, waar vele vazallen hem opnieuw trouw zwoeren en hij zijn bezigheden als graaf hervatte. Interessant is dat Raymond VII in deze laatste periode van zijn leven een andere houding aangenomen lijkt te hebben ten opzichte van de katharen. In 1249 liet hij bijvoorbeeld tachtig ketters op de brandstapel gooien, mogelijk in een poging om aan te tonen dat de Inquisitie onnodig was,³⁸⁹ en in 1248 had hij al grondgebied dat van een kathaar in beslag genomen was zonder pardon overgedragen aan een ander. In augustus 1249 trok hij vervolgens naar Aigues-Mortes – de nieuw aangelegde uitvalsbasis voor de kruistochten naar het Oosten van de Franse koning, zodat de koning onafhankelijk kon zijn van de keizer van het Heilige Roomse Rijk en de graaf van de Provence – om zijn dochter te ontmoeten die op de zesentwintigste

³⁸⁵ Roux-Perino, *The Cathars*, 261-262; Bogaerts, 'De Franse kroon grijpt in' (dlw 21 maart 2011), www.katharen.be.

³⁸⁶ Roux-Perino, *The Cathars*, 269; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, *Chronica*', hfst. XLIV, blz. 51.

³⁸⁷ De kruistocht betekende amnestie voor de graven die hun bezittingen waren kwijtgeraakt in de Albigenzenkruistochten. Roux-Perino, *The Cathars*, 271-272.

³⁸⁸ Roux-Perino, *The Cathars*, 276.

³⁸⁹ Het ging hier om teruggevallen bekeerde katharen.

samen met haar echtgenoot Alfons van Poitiers Lodewijk IX achterna zou reizen naar het Heilige Land. Op zijn terugreis naar Toulouse raakte Raymond VII echter ernstig ziek, waarna hij op tweeënvijftigjarige leeftijd op 27 september overleed.³⁹⁰

Met het overlijden van Raymond VII van Toulouse ging het graafschap Toulouse en in feite de gehele Languedoc een nieuwe periode tegemoet. Raymond had immers geen zoon meer gekregen en dit betekende dat Alfons van Poitiers de nieuwe rechtmatige graaf van Toulouse was. Omdat Alfons en Johanna op weg waren naar het Heilige Land zond Blanca van Castilië, die toezicht hield op het Franse koninkrijk zolang Lodewijk IX afwezig was, drie mannen naar het Zuiden om in naam van Alfons bezit te nemen van de grondgebieden van de overleden graaf. Pas enkele jaren later, op 22 mei 1251, zouden Alfons en Johanna zelf de stad Toulouse binnentrekken. Het graafschap Toulouse was vanaf het einde van het jaar 1249 dus voor het eerst werkelijk in Franse handen, zij het nog wel als echt graafschap en niet als volledig onderdeel van het Franse koninkrijk. Alfons kon in principe immers vrij onafhankelijk over het graafschap regeren, al was hij als vazal van zijn broer Lodewijk IX natuurlijk wel verplicht hem enkele diensten te verlenen. Het overlijden van Raymond VII betekende dus een belangrijke verandering voor de Languedoc. Niet alleen hadden de Occitanen de oorlog tussen het Zuiden en Noorden, die nu definitief voorbij was, werkelijk verloren, maar ook nam de Franse invloed in de Languedoc steeds grotere proporties aan.³⁹¹ Toch leek nog niet alles verloren te zijn, want het graafschap Toulouse leek naar alle waarschijnlijkheid buiten de directe bezittingen van de Franse koning te blijven. Het was immers de verwachting dat Johanna en Alfons kinderen (en kleinkinderen) zouden krijgen en mogelijk zouden deze zich, zoals Raymond VII gehoopt had, als graven van Toulouse in de toekomst weten los te trekken van het Franse koninkrijk. Maar helaas voor de Occitanen liep alles geheel anders. Johanna en Alfons bleven kinderloos en dus werd het graafschap Toulouse in 1271, toen beiden stierven, volledig geannexeerd bij het Koninkrijk Frankrijk, zoals vastgelegd was in het Verdrag van Parijs uit 1229. Hierdoor zou het oorspronkelijke graafschap Toulouse vanaf 1271, samen met enkele andere veroverde gebieden die geen onderdeel van het grondgebied van de graaf van Toulouse geweest waren, de provincie Languedoc vormen onder het koningschap van Filips III de Stoute.³⁹² Koning Lodewijk IX heeft de volledige annexatie van de Languedoc dus niet meer meegemaakt, want hij stierf op 25 augustus 1270.³⁹³

De inlijving van de Languedoc bij de kroondomeinen van de Franse koning markeerde duidelijk een nieuwe fase voor het Zuiden. Het gehele gebied tussen Aquitanië en de Provence werd nu, indirect of direct, geregeerd door de Franse kroon en dus vonden er aanzienlijke veranderingen plaats, zowel op bestuurlijk niveau als cultureel gezien. Het bestuur over de nieuwe Franse grondgebieden werd voornamelijk overgedragen aan noorderlingen, al werden in de Toulousain in verhouding veel ambtenaren die onder de graven van Toulouse gewerkt hadden aangehouden. En hoewel de koning wel gebruik maakte van het bestaande systeem van lokale vertegenwoordigers en baljuws, die geleid werden door de seneschalken van Beaucaire, Carcassonne en Toulouse, vulde hij deze posities tevens met Fransen. De lokale edellieden die in het verleden als vrijwel onafhankelijke heersers gehandeld hadden, werden dus vervangen door mannen die 'in dienst waren' van de Franse koning en verloren dus hun zo gekoesterde autonomie.³⁹⁴

Met het verlies van hun autonomie, verloor de adel van de Languedoc ook geleidelijk aan hun cultuur. Het leven van de zwerfende troubadours – dichters, componisten en muzikanten uit Occitanië – werd vrijwel onmogelijk doordat de kastelen die hen in het verleden onderdak geboden hadden nu in Franse handen waren of omdat de families die hen begunstigd hadden zich in verslechterde omstandigheden bevonden. De adellijke cultuur van de Languedoc had zich gebaseerd op de pracht en onafhankelijkheid van de afzonderlijke adellijke hoven met als belangrijkste het hof van de graven van Toulouse. Maar nu van dit hof vrijwel geen sprake meer was, aangezien Alfons van Poitiers en zijn vrouw in Parijs woonden en de Toulousain vrijwel nooit bezochten, en ook de meeste vazal(burg)graafschappen in handen van Franse bestuurders waren gekomen, was er geen behoefte meer aan de troubadours. Zij zongen immers in de taal van Occitanië, de *langue d'oc*, terwijl de Fransen slechts interesse hadden in verzen in de *langue d'oïl*. Patronage op het hoogste niveau was dus verdwenen en de aansluiting met het al even briljante hof van Barcelona was bemoeilijkt door de verbreking van de verbindingen tussen de Languedoc en Aragon in 1258.³⁹⁵

Ondanks de gevolgen van de Albigenzenkruistochten – de doden, verwoestingen en inlijving – en de psychische en economische schok als gevolg van de Inquisitie, bleef de Languedoc als Franse provincie welvarend en behield het in eerste instantie tot op zekere hoogte zijn algemene culturele identiteit.³⁹⁶ De Albigenzenkruistochten hebben de Languedoc dus niet, zoals veel historici in het verleden beweerd hebben, verarmd, hebben zijn cultuur niet volledig vernietigd. De gevolgen van de kruistochten waren enorm, maar moeten niet te ver doorgetrokken worden, want afgezien van de verschrikkingen van de Inquisitie beleefde de Languedoc in de tweede helft van de dertiende eeuw geen zeer slechte periode. De werkelijke schade van de kruistochten moet dan ook gezocht worden in de nauwelijks meetbare gebieden van zelfrespect en culturele trots. Door een provincie van het Franse koninkrijk te worden, werd de Languedoc provinciaal. Het Occitaans werd langzamerhand een dialect in plaats van een nationale taal en hoewel de zuiderlingen niet gedwongen werden Frans te leren, werden zij als achterlijke boeren gezien als zij deze taal niet machtig waren. Hetzelfde geldt voor de poëzie: dichters mochten hun verzen gewoon in het Occitaans schrijven, maar gedichten in het Occitaans waren veel minder waard dan gedichten die in de Franse taal geschreven waren. Wilde men erkenning dan was het gebruik van Frans de enige optie. De Languedoc was nu onderdeel van een staat waarin de culturele traditie van het gebied rond Parijs het belangrijkste was en

³⁹⁰ Roux-Perino, *The Cathars*, 271-272; Doms, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', hfst. XLVI, blz. 54-55.

³⁹¹ Er vonden nog wel enkele kleinere laatste gevechten plaats, onder andere door de graaf van Foix.

³⁹² De grenzen van de provincies van het Koninkrijk Frankrijk waren niet formeel vastgelegd. Een provincie was slechts een gebied met gemeenschappelijke tradities en gebruiken, maar vormde geen politieke eenheid. De provincie Languedoc bestond ongeveer uit het kerngebied van het graafschap Toulouse.

³⁹³ Roux-Perino, *The Cathars*, 275.

³⁹⁴ Costen, *The Cathars*, 181.

³⁹⁵ In 1258 werd het Verdrag van Corbeil gesloten tussen Jacobus I van Aragon en Lodewijk IX van Frankrijk. Jacobus zag af van zijn rechten op graafschappen die boven de Pyreneeën lagen, terwijl Lodewijk afzag van zijn rechten op graafschappen ten zuiden van dit gebergte.

³⁹⁶ Strayer, *The Cathars*, 166.

men had dus de keuze om zich aan te passen en de eigen identiteit te verliezen of om zich te verzetten en een buitenstaander binnen het koninkrijk te worden. De inwoners van de Languedoc deden uiteindelijk een beetje van beide – het Frans werd geleerd maar slechts minimaal, terwijl de eigen cultuur deels behouden werd maar aan vitaliteit verloor en uiteindelijk alleen nog maar kunstmatig was – waardoor ze niet volledig Frans werden, maar ook niet meer echt bij Occitanië thuishoorden. Het duurde dan ook honderden jaren voordat de Languedoc volledig onderdeel was van de Franse politieke en culturele gemeenschap en dus werd de herkenbare Occitaanse identiteit en cultuur niet direct door de Albigenzenkruistochten vernietigd. De Albigenzenkruistochten waren slechts het begin van het lange proces dat ertoe leidde dat de Languedoc zowel religieus als politiek gezien deel ging uitmaken van de Franse staat en het was dit gehele proces waardoor de Occitaanse cultuur uiteindelijk zo goed als verdween.³⁹⁷

De drie belangrijkste gevolgen, indirect of direct, van de Albigenzenkruistochten – de inlijving, vernietiging van het katharisme en vernietiging van de Occitaanse cultuur – hadden logischerwijs allemaal betrekking op de Languedoc of zijn inwoners en het Koninkrijk Frankrijk als geheel. De Franse overwinning en uiteindelijke inlijving hebben echter ook invloed gehad op de rest van West-Europa, want dankzij de ligging van de Languedoc werd Frankrijk in 1271 een Mediterrane macht. Zonder dat het de bedoeling van de paus en de kruisvaarders geweest was om de macht van de Franse koning te vergroten, was de uitbreiding van het Koninkrijk Frankrijk één van de meest permanente resultaten van de kruistochten. Deze machtsuitbreiding maakte het vervolgens mogelijk om invloed uit te oefenen buiten de grenzen van het koninkrijk, dus toen de pausen de macht wilden hebben in Sicilië en Napels deden zij een beroep op de Fransen om de antipauselijke Hohenstaufens die hier regeerden te verdrijven. Een kruistocht werd uitgeroepen en Karel van Anjou, broer van koning Lodewijk IX, werd gekroond tot koning van zuidelijk Italië. Deze troonsbestijging had tot gevolg dat de Fransen zich steeds vaker gingen bemoeien met Italiaanse en andere buitenlandse aangelegenheden, wat niet altijd goed uitpakte. Met de verovering van de Languedoc hadden de koningen van Frankrijk hun macht dus vergroot, maar ook de verleidingen om deze macht te misbruiken waren gestegen. Daarnaast was het pausdom door zijn vijanden – de katharen van de Languedoc – via kruistochten te hebben willen bekeren enorm afhankelijk geworden van de koningen van Frankrijk. Dus toen de Franse koning Filips IV de Schone (r. 1285-1314) aan het einde van de dertiende eeuw de macht van de Katholieke Kerk wilde breken, was paus Bonifatius VIII (r. 1294-1303) hulpeloos. Zelfs toen hij door de Franse koning gevangengenomen werd als reactie op zijn pogingen om het gezag van de koning te ondermijnen, kwam niemand hem te hulp. In de dertiende en veertiende eeuw had het pausdom het katharisme vernietigd en de politieke vijanden verslagen, maar zelf bleef het totaal verzwakt achter. De bemoeienissen van de Franse Staat en Katholieke Kerk hadden tot gevolg dat de bevolking van West-Europa het geloof verloor in zowel religieuze als politieke instituten. Dit leidde er ten slotte weer toe dat men tijdens de crisis van de tweede helft van de dertiende eeuw en de veertiende eeuw – als gevolg van economische depressie, politiek wanbestuur en de plaag – niets deed om het Koninkrijk Frankrijk en de Katholieke Kerk het hoofd boven water te houden. Het waren immers de bemoeienissen van deze twee instituten die mede verantwoordelijk waren voor de crisis en omdat de nauwe samenwerking tussen de Franse koning en paus een direct gevolg was van de Albigenzenkruistochten van de eerste helft van de dertiende eeuw hebben de kruistochten op een bepaalde wijze – men zou kunnen zeggen dat zij het startschot gegeven hebben – bijgedragen aan de hervorming van de West-Europese maatschappij van de Late Middeleeuwen (c. 1270-1500).³⁹⁸

---

³⁹⁷ Strayer, *The Cathars*, 168-169, 172-173.

³⁹⁸ *Ibidem*, preface, 173-174.

Chronologie 4

1224

- Januari: Paus Honorius III roept op tot een nieuwe kruistocht. De paus onderhandelt met Lodewijk VIII, die het leiderschap van de kruistocht op zich zou moeten nemen.
- Februari: Lodewijk VIII ontvangt de papieren schenking van het graafschap Toulouse van Amaury van Montfort.
- Begin 1224: Raymond VII en paus Honorius III beginnen hun onderhandelingen over de aanpak van de katharen.
- 3 juni: Raymond VII van Toulouse, Roger-Bernard II van Foix en Raimond II Trencavel stemmen in met de eisen van de Kerk.
- Augustus: Concilie in Montpellier, de overeenkomst tussen de Kerk en de Occitaanse graven wordt bevestigd.

1125

- Voorjaar: De paus stuurt zijn legaat Romano Bonaventura naar Lodewijk VIII.
- 30 november: Opening van het Concilie van Bourges.

1226

- 28 januari: Einde van het Concilie van Bourges. De kerkelijke raad besluit Raymond VII, Roger-Bernard II en Raimond II te excommuniceren en een nieuwe kruistocht te lanceren.
- Januari/februari: Bijeenkomst van Lodewijk VIII en zijn baronnen. De excommunicatie van de Occitaanse graven wordt hernieuwd en Amaury van Montfort staat zijn rechten officieel af aan Lodewijk VIII.
- 30 januari: Lodewijk VIII neemt het kruis aan, wat het begin betekent van de Koninklijke Kruistocht. Uit angst geven vele Occitaanse steden en graven zich direct over.
- Het kathaarse bisdom Razès wordt gecreëerd.
- 17 mei: Het kruisleger vertrekt vanuit Bourges richting Avignon.
- 7 juni-12 september: Beleg van Avignon. Na de Franse overwinning geven opnieuw veel Occitaanse steden en graven zich over.
- September: Lodewijk VIII benoemt een seneschalk in Beaucaire en Nîmes. Onderwerping van Carcassonne, ook hier komt een seneschalk.
- Lodewijk VIII geeft het bevel over het leger tijdelijk over aan Humbert V van Beaujeu.
- 8 november: Lodewijk VIII van Frankrijk overlijdt in Montpensier, waarna Lodewijk IX hem opvolgt. Blanca van Castilië wordt de regentes van Frankrijk en bevestigt direct het bevelhebberschap van Humbert.
- Winter: De oorlogen om de macht in Limoux (Raimond II en Roger-Bernard II) en Cabaret beginnen (tot 1229).
- Winter 1226-1227: Raymond VII valt kleine Franse garnizoenen aan en veroverd daarbij Auterive.

1227

- 18 maart: Paus Honorius III overlijdt, waarna Gregorius IX hem opvolgt.
- April: Concilie van Narbonne. De excommunicatie van Raymond VII, Raimond II en Roger-Bernard II wordt bevestigd, anti-ketterse edicten worden bevestigd en onderzoekscommissies die de jacht op de ketteren gaan coördineren worden gecreëerd.
- Zomer: Humbert van Beaujeu belegert Labécède en veroorzaakt een bloedbad.
- Winter 1227-1228: Sicard van Puylaurens vraagt hulp aan Raymond VII, waardoor Toulouse omsingeld wordt door graven en steden waarop Raymond VII kan steunen.

1228

- 31 januari: Guy van Montfort, Simons broer, overlijdt.
- Blanca van Castilië verzoekt de paus om Romano Bonaventura in te zetten voor vredesonderhandelingen.
- 21 maart: Paus Gregorius IX stemt in met het verzoek van Blanca.
- Zomer: Humbert van Beaujeu verwoest de omgeving van Toulouse.
- Zomer: Blanca en Romano maken een eerste opzet van de vredesplannen, waarna de eerste ontmoeting tussen Raymond VII en Blanca in Baziège plaatsvindt. Onofficieel betekent dit het einde van de Tweede Albigenzenkruistocht.
- December: Raymond VII gaat akkoord met de vredesplannen.

1229

- Maart: Concilie van Meaux, waar de eerste vredesovereenkomsten tussen Raymond VII en de Franse kroon getekend worden (Verdrag van Meaux).
- 12 april: Raymond VII en Lodewijk IX ondertekenen het Verdrag van Parijs en een appendix. Daarnaast verzoenen Raymond VII en Raimond II Trencavel zich met de Kerk. Dit betekent het einde van de Koninklijke Kruistocht.
- April/mei: Roger-Bernard II van Foix zet het verzet tegen de Franse koning en de Kerk voort, waardoor hij zijn bezittingen verliest aan Raymond VII van Toulouse.
- 24 mei: Inauguratie van de Universiteit van Toulouse.
- 16 juni: De graaf van Foix geeft zich over in Saint-Jean-de-Verges.

- Zomer: Raymond VII raakt in de problemen als hij de salarissen van de professoren van de universiteit van Toulouse weigert te betalen nadat deze zich fel tegen de katharen gekeerd hebben. Als straf wordt de graaf gedwongen de ketters harder aan te pakken.
- November: Concilie van Toulouse. Men stelt regels op die moeten resulteren in het einde van het kathaarse geloof.

1230

- Tijdelijke verzoening van paus Gregorius IX en keizer Frederik II, waardoor de paus de tijd krijgt om een oplossing te zoeken voor het probleem van de katharen.

1232

- Montségur wordt de hoofdzetel van de Kathaarse Kerk.
- Raymond VII van Toulouse neemt (onder dwang) met de bisschop van Toulouse 19 katharen gevangen.

1233

- Onder druk van de Kerk en koning vaardigt Raymond VII een antiketters edict uit.
- Paus Gregorius IX richt de pauselijke Inquisitie op en geeft de dominicanen hier de verantwoordelijkheid over.
- April: Gregorius IX vaardigt twee bullen uit waarmee hij de eerste inquisiteurs in Toulouse, Albi en Carcassonne aanstelt.
- De aanstelling van de inquisiteurs leidt tot onrust in Toulouse, Albi, Carcassonne en Narbonne. Men begint zich hier (opnieuw) te verzetten tegen de geestelijkheid en de komst van de inquisiteurs.

1234

- Begin 1234: De eerste inquisiteurs zijn aan het werk.

1235

- Raymond VII vraagt de paus om de inquisiteurs van Toulouse in toom te houden. Het 'terugtrekken' van de inquisiteurs leidt vervolgens tot een opstand en de verdrijving van de inquisiteurs.

1237

- 24 juli: Paus Gregorius IX excommuniceert Raymond VII en de consuls van Toulouse nadat de nieuw aangestelde inquisiteurs eveneens uit de stad verdreven zijn.
- 1237/1238: Raymond VII weet de duur van zijn verbanning naar het Heilige Land te verkorten en zijn excommunicatie op te heffen.

1239

- Op het Concilie van Viviers worden Raymond VII en enkele bondgenoten (opnieuw) geëxcommuniceerd nadat zij in opdracht van keizer Frederik II de graaf van de Provence hebben aangevallen.

1240

- Met de steun van vele *faidits* en andere bondgenoten probeert Raimond II Trencavel zijn voormalige burggraafschappen te heroveren. Veel gebieden/steden/burchten op weg naar Carcassonne geven zich aan hem over en sluiten zich bij de opstand aan.
- De heroveringspoging van Carcassonne
  - 8 september: De inwoners van de voorstad Saint-Vincent geven zich over aan Raimond II.
  - 17 september: Raimond II omsingelt de *Cité* en bemachtigt voor korte tijd de buitenwijk Graveillant. De Fransen doen een uitval op Graveillant en dwingen Trencavel zich terug te trekken.
  - 18 september: Raimond II neemt de macht over de oevers van de Aude.
  - 30 september: Trencavel doet een mislukte poging de citadel rechtstreeks aan te vallen.
  - 6 oktober: Een tweede aanval van Trencavel op Carcassonne wordt afgeslagen.
  - 11 oktober: Raimond II geeft het beleg op a.g.v. het dichterbij komen van Franse hulptroepen. De inwoners van de buitenwijken steken hun huizen in brand en vluchten met Trencavel naar Montréal.
  - 11-12 oktober: Montréal wordt door de Fransen belegerd, waarna Raimond II Trencavel zich overgeeft.

1241

- 14 maart: Raymond VII zweert opnieuw trouw aan Lodewijk IX en Gregorius IX, die zijn huwelijk met Sancha ontbindt. De koning dwingt de graaf Montségur aan te vallen.
- Raymond VII probeert een coalitie te vormen. In oktober sluiten vele bondgenoten en enkele buitenlandse koningen zich aan bij de graaf.
- 26 mei: Roger-Bernard II van Foix overlijdt, waarna Roger IV hem opvolgt.
- Juni: Raymond VII laat een schijnaanval doen op de burch van Montségur.
- 22 augustus: Paus Gregorius IX overlijdt, waarna Celestinus IV hem op 25 oktober opvolgt.
- 10 november: Paus Celestinus IV overlijdt, waarna er een kleine twee jaar geen paus is.

1242

- 1 mei: Raymond VII legt de verantwoordelijkheid van de bekering van de katharen weer bij zijn bisschoppen.
- 28 mei: De inquisiteurs van Avignonet worden vermoord.
- 21 juli: Het leger van Lodewijk IX verslaat koning Hendrik III en Hugo X van Lusignan bij Taillebourg.
- 30 oktober: Na het uiteenvallen van de coalitie geeft Raymond VII zich over aan Lodewijk IX.

1243

- Januari: De Vrede van Lorris wordt ondertekend. Raymond VII onderwerpt zich aan Lodewijk IX.
- April: Concilie van Béziers. Raymond VII sluit vrede met de Kerk en het lot van Montségur wordt bepaald.
- Mei: Begin van de belegering van Montségur door het Franse leger en dus aanvang van de Derde Albigenzenkruistocht.
- Najaar: Het Franse leger bereikt een betere positie in de belegering van Montségur door een steile rotswand te beklimmen.
- 25 juni: Paus Innocentius IV begint zijn pontificaat.
- Raymond VII trouwt met Margaretha van Lusignan. In augustus 1245 wordt het huwelijk door de paus echter weer ontbonden.

1244

- Februari: Het Franse leger weet de barbacane van Montségur te bereiken en in te nemen.
- 2 maart: De verdedigers van Montségur en het Franse leger sluiten een tweeweekse wapenstilstand.
- 14 maart: Paus Innocentius IV heft de excommunicatie van Raymond VII op.
- 16 maart: Hugo van Arcis neemt de burcht van Montségur in, waarna meer dan 200 *parfaits* op de brandstapel sterven.

1247

- 7 april: Raimond II Trencavel onderwerpt zich definitief in Béziers door zijn rechten af te staan aan de koning.
- Raymond VII wordt opgeroepen aan het hof van Lodewijk IX te verschijnen, waarna de koning hem opdracht geeft met hem naar het Heilige Land te vertrekken.

1248

- Februari: In ruil voor zijn komende kruistocht naar het Oosten krijgt Raymond VII enkele kastelen terug van Lodewijk IX.
- Juni: Koning Lodewijk IX vertrekt met enkele vazallen, waaronder Raimond II Trencavel, naar het Heilige Land.

1249

- Raymond VII laat 80 kettens op de brandstapel zetten.
- 27 september: Raymond VII van Toulouse overlijdt, waarna Alfons van Poitiers hem opvolgt als graaf van Toulouse.

1251

- 22 mei: Alfons en Johanna trekken voor het eerst Toulouse binnen als graaf en gravin van het graafschap.

1255

- Mei: Het laatste kathaarse bolwerk (het kasteel Quéribus) wordt ingenomen door de Franse Kroon.

1270

- 25 augustus: Lodewijk IX van Frankrijk overlijdt, waarna Filips III hem opvolgt.

1271

- De kinderloze Alfons en Johanna overlijden, waarna het graafschap Toulouse bij het Franse koninkrijk geannexeerd wordt.

1321

- Guillaume Bélibaste (de laatst bekende *parfait*) wordt op de brandstapel gegooid in Villerouge-Termenès.

Afsluiting

De kruistochten: religieus of politiek van aard?

Sinds de verspreiding van het kathaarse geloof naar het Westen en de werkelijke vesting van de katharen in de Languedoc in de twaalfde eeuw bood het katharisme de Kerk, meer dan andere religieuze afsplitsingen van de Katholieke Kerk – men kan immers pas van ketterijen spreken als de Kerk een religie tot ketterij bestempeld heeft – een enorme uitdaging. Het heeft dan ook een lange periode geduurd voordat de orthodoxe theologen dit nieuwe geloof hadden afgebakend en het heeft misschien nog wel langer geduurd om de bedreiging ervan in te zien. Het kathaarse geloof was immers een relatief volgroeid en samenhangend geheel van overtuigingen, die zeer overeenkwamen met het orthodox-christelijke wereldbeeld. Het feit dat het kathaarse geloof veel overeenkomsten vertoonde met het katholicisme maakte de overgang van het katholieke geloof naar het kathaarse geloof voor veel mensen dan ook relatief gemakkelijk: het vereiste wel een aanpassing van de overtuigingen, maar alles wat men kende en liefhad hoefde niet volledig aan de kant gezet te worden. Daarnaast was het katharisme een simpel geloof waarin geen zware eisen gesteld werden aan de gelovigen, afgezien van de *parfaits* die een strikt ascetisch leven leidden, en gaf het een verklaring voor de ongelijke maatschappelijke en economische posities van de Occitanen: men leefde in een wereld die gecreëerd was door Satan en dus was het gebrek aan rechtvaardigheid goed te begrijpen. Het kathaarse geloof was dus aantrekkelijk voor de Occitanen en kende dan ook al redelijk snel veel aanhangers of sympathisanten. De reden hiervoor moet echter niet, zoals vaak is aangenomen, gezocht worden in de corruptie van de Katholieke Kerk. De Kerk was even krachtig, of misschien wel even zwak, als elders in Europa en zowel de kloosterhervormingen en opleving van de tiende eeuw als de nieuwe orden van de twaalfde eeuw hadden ook hier hun stempel gedrukt. Het kathaarse geloof moet dan ook niet gezien worden als een geloofsovertuiging die zich verspreidde als reactie op de gebreken van de Kerk in de Languedoc. Het zou eerder beschouwd moeten worden als een positieve keuze gemaakt door mensen die een zeer ongebruikelijke kans gekregen hadden om een nieuwe theologie aan te horen en om voor zichzelf te kiezen als gevolg van de loskoppeling van de bevoegdheden van de Kerk en wereldlijke autoriteit. De mensen in de zuidelijke samenleving die bezorgd waren om spirituele zaken hadden een ongekende vrijheid om te luisteren naar een verscheidenheid van meningen over theologische kwesties die hun in de tweede helft van de twaalfde eeuw voorgelegd werden. Maar zodra de aard van de bedreiging begrepen werd, en het katharisme dus bestempeld werd als ketterij, begon de Kerk zich te richten op de onderdrukking van het geloof. Vanuit een katholiek oogpunt was de Kerk terecht gealarmeerd door de ontwikkelingen in de Languedoc. Toen Innocentius III in 1198 tot paus gekozen werd, was de geestelijke macht over het gebied volledig verloren. De ervaringen van predikers die te maken hadden gekregen met openbare disputen met groepen zelfverzekerde ketteren getuigden van het feit dat de Katholieke Kerk haar monopolie in de Languedoc verloren had en dat zij met de Kathaarse Kerk moest concurreren om de religieuze gunsten van de Occitaanse leken. Het was onmogelijk voor de Katholieke Kerk, die beweerde een uitgebreid en compleet model van het geheel van de natuurlijke wereld te geven en van de plaats van de menselijke gemeenschap in die wereld om de uitdaging waarmee het in zijn eigen grondgebied werd uitgedaagd te negeren. Het was dus noodzakelijk om maatregelen te nemen. In eerste instantie waren de handelswijzen van de Katholieke Kerk vredelievend van aard, maar het zendingswerk, de katholieke preken en kerkelijke sancties hadden weinig effect op de katharen. Het zenden van een kruistocht was volgens paus Innocentius III dan ook de enige oplossing en hoewel hij pas in 1208 opriep tot een heilige oorlog tegen de katharen van de Languedoc, had hij al enkele jaren eerder besloten dat deze ketteren via een religieuze oorlog aangepakt moesten worden. Uit het feit dat Innocentius Filips II van Frankrijk al in 1204 en 1205 gevraagd had de katharen te helpen onderdrukken en hij er in 1207 zelfs al op gestaan had dat Filips zich aan het hoofd van een volwaardige kruistocht zou plaatsen, blijkt wel hoe zeer Innocentius geneigd was een militaire oplossing te vinden voor het kathaarse probleem.

De moord op Pierre van Castelnau in januari 1208 wordt over het algemeen gezien als de aanleiding voor de Eerste Albigenzekruistocht, maar wanneer men de oproepen van Innocentius aan de Franse koning in gedachten houdt, is duidelijk dat dit niet de gehele geschiedenis weergeeft. Zonder deze moord zou de kruistocht hoogstwaarschijnlijk ook plaatsgevonden hebben en de moord op Pierre van Castelnau moet dan ook eerder als een excuus gezien worden om de kruistocht al in de zomer van 1209 te laten plaatsvinden. De moord was dus zeker niet de reden voor de eerste kruistocht tegen de katharen en ook het feit dat de katharen zoveel mensen wisten te bekeren tot hun geloof was niet de directe aanleiding. De werkelijke reden voor de pauselijke oproep lag gewoon in het feit dat de katharen een ander geloof aanhingen dan het katholicisme. Afwijkingen van het geloof dat de Kerk onderwees betwistte de autoriteit van het pausdom – en dus de autoriteit van Christus – en viel het fundament van de christelijke gemeenschap aan. Dertiende-eeuwse autoriteiten geloofden dat de vervolging van ketteren essentieel was om de christelijke gemeenschap te beschermen.³⁹⁹ Hoewel het dus lijkt alsof de kruistochten voortkwamen uit de angst voor de verspreiding en enorme bloei van het kathaarse geloof, was slechts het feit dat dit ketterse geloof bestond de werkelijke aanleiding. Maar dit stond zeker niet op zichzelf, want al eeuwenlang waren er ketterse geloven geweest – de Kerk bestempelde immers elke afsplitsing die te ver van het ware katholieke geloof lag als ketteren – die niet via kruistochten de kop ingedrukt waren. Het was dus een samenkomst van omstandigheden: het kathaarse geloof moest vernietigd worden en de nieuwe paus Innocentius zag kruistochten als de ultieme manier om belangrijke geloofskwesties op te lossen. Daarbij kwam natuurlijk ook de situatie van de Languedoc, waar de seculiere autoriteiten niet wilden meewerken aan de bekering en uiteindelijk vervolging van de katharen. Zonder deze steun was vrijwel alles wat de Kerk deed ineffectief. Het was immers onmogelijk om ketterse predikers te veroordelen en om ontzag in te boezemen bij hun aanhangers als zij openlijk steun kregen van mensen die achter de Kerk hadden moeten staan. Als belangrijkste graaf van de Languedoc werd voor

---

³⁹⁹ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 175-176 (Carol Lansing).

steun in eerste instantie voornamelijk gekeken naar Raymond VI van Toulouse, maar zijn gebrek aan autoriteit – als gevolg van het machtsverlies aan andere graven en kleinere machthebbers in de voorgaande eeuwen – en afkeer van de kerkelijke hiërarchie stonden medewerking aan het plan van het pausdom in de weg. Raymond VI zat vast tussen zijn eigen gebrek aan autoriteit en de vastberadenheid van de paus om de verspreiding van ketterij te stoppen. Maar omdat het aanpakken van de katharen op vredelievende manier zonder de wereldlijke steun geen kans van slagen had, moest Innocentius het wel over een andere boeg gooien. In zijn ogen betekende dat het bijeenroepen van een kruistocht en de moord op Pierre van Castelnau gaf hem het ideale excuus. Zonder de moord zou de kruistocht waarschijnlijk wel plaatsgevonden hebben, maar pas enkele jaren later en mogelijk zouden de reacties op de kruistocht, die nu toch mede voortkwamen uit de beschuldiging van Raymond VI van Toulouse, dan anders geweest zijn en zou de kruistocht anders verlopen zijn.

In de zomer van 1209 had paus Innocentius III zijn kruisleger verzameld, maar er was nog steeds een probleem: zonder steun van de Occitaanse graven kon ook de Albigenzenkruistocht nooit tot een succes gebracht worden. Maar ook nu sloten de graven zich niet in grote getale aan bij de kruisvaart en omdat er in het verleden geen goede relatie opgebouwd was tussen de graven en de Kerk – voornamelijk het gevolg van de zwakke graven die maar weinig macht bezaten en dus geen belangrijke allianties konden sluiten met de zuidelijke geestelijken – was het voor de paus moeilijk om de Occitaanse heren aan zijn zijde te krijgen. De katharen konden echter alleen aangepakt worden als zij hun beschermheren zouden verliezen en dus moest het politieke klimaat veranderen. De eerste taak van de kruisvaarders was daarom het overtuigen van de graven van het belang van de kruistocht. In feite hadden de graven twee keuzen: zij konden de Kerk steunen en hun bezittingen behouden of ze konden weigeren mee te werken aan de vervolging van de katharen en de strijd aangaan met het kruisleger. Hoe dan ook, in het plan van Innocentius III verloren de katharen hun beschermheren. Het was dus de bedoeling om via een politieke aanpak het religieuze doel te behalen en dus zouden politiek en religie hand in hand moeten gaan. Dit is natuurlijk een bijzondere aanpak en door de heren van de Languedoc in feite de oorlog te verklaren, ontstond uiteindelijk juist een situatie die het de Kerk moeilijk maakte om de katharen te gronde te richten.

De meeste katharen van de Languedoc bevonden zich in het graafschap Toulouse in nauwe zin en in enkele burggraafschappen van Raimond-Roger Trencavel en het was dan ook het doel van het kruisleger om de macht te krijgen over deze gebieden. Raymond VI van Toulouse besloot uit angst voor geweld en machtsverlies voor de veilige optie te gaan en zich aan te sluiten bij de kruistocht, waardoor de katharen die zich op zijn grondgebied bevonden beschermd werden en de theorie van Innocentius in feite dus bevestigd werd, maar voor Raimond-Roger Trencavel zat er niets anders op dan te strijden voor zijn bezittingen. In overeenstemming met de achterliggende gedachte van de paus focusten de kruisvaarders zich in de zomer van 1209 volledig op de op dat moment voor hen belangrijkste heer van de Languedoc. Uit de aanvallen op Béziers en Carcassonne, en voornamelijk uit de verschillen tussen deze twee belegeringen, blijkt heel duidelijk dat het de kruisvaarders om Raimond-Roger Trencavel ging en niet om zijn bezittingen. De inname van Béziers ging gepaard met één van de meest meedogenloze slachtpartijen van de Middeleeuwen. Niemand werd gespaard en de gehele stad werd op ongeorganiseerde manier volledig geplunderd. Carcassonne daarentegen werd een bloedbad bespaard. Zelfs alle katharen werd toegestaan de stad na de overgave ongedeerd te verlaten en de plunderingen die in de citadel plaatsvonden verliepen systematisch en ordelijk. Wanneer we kijken naar de belegeringen van Béziers en Carcassonne, die beiden behoorden tot het bezit van Raimond-Roger Trencavel, dan is het contrast aanzienlijk, terwijl zij binnen een maand van elkaar plaatsvonden. Natuurlijk was er voor de kruisvaarders meer winst te behalen bij een grondige en goed georganiseerde inbeslagname van de goederen van de inwoners van Carcassonne dan zij uit de wilde, onsystematische plunderingen van Béziers verkregen hadden, en natuurlijk moeten enkele leiders hebben ingezien dat geruïneerde steden zonder inwoners geen goede basis waren waarop zij hun nieuwe heerschappij konden bouwen, en uiteraard toont de behandeling van Carcassonne aan dat het kruisleger wel gedisciplineerd kon zijn en dat het bloedbad van Béziers waarschijnlijk een opzettelijke daad van terreur was, maar het belangrijkste verschil was dat Raimond-Roger niet aanwezig was bij de belegering van Béziers, maar wel bij die van Carcassonne. Hij was de heer van de regio die de kruisvaarders probeerden te veroveren, hij was de archetype van de Occitaanse heer die technisch gezien een katholiek was, maar die in werkelijkheid de ketterij beschermde en aanwakkerde. Nadat Raimond-Roger zich zou hebben overgegeven, zou hij tot een voorbeeld gemaakt kunnen worden voor de andere heren van de Languedoc, in de hoop dat zij zich dan eindelijk achter de Kerk zouden scharen zodat de strijd tegen de katharen een aanzienlijke kans van slagen zou hebben. Dat de Kerk werkelijk overtuigd was dat op deze manier een einde gemaakt kon worden aan het kathaarse geloof blijkt wel uit het feit dat er direct na de val van Carcassonne gezocht werd naar een betrouwbare katholieke burggraaf die Raimond-Roger kon vervangen.⁴⁰⁰

Door Raimond-Roger Trencavel af te zetten en te vervangen door een nieuwe katholieke graaf die de katharen maar wat graag wilde aanpakken, werd dus al in de beginfase van de Eerste Albigenzenkruistocht ingegrepen in de politieke structuur van de Languedoc. Op het eerste gezicht lijkt het hierdoor alsof de Eerste Albigenzenkruistocht geen religieus, maar voornamelijk politiek doel had. En zeker nadat Simon van Montfort, een niet-geestelijke heer uit het Noorden, na de val van Carcassonne in augustus 1209 Arnaud Amaury, een pauselijke legaat, verving als leider van de kruistocht, kan gedacht worden dat het doel van politieke aard was. Dit idee wordt nog eens versterkt door het feit dat onder het leiderschap van Simon enorme veroveringen plaatsvonden. Toch was het doel van de kruisvaarders én van Simon van Montfort tot en met 1212 van religieuze aard. De reactie op de oproep tot de kruistocht en de oproepen tot nieuwe kruisvaarders geeft al aan hoe diep het religieuze gevoel bij de Franse adel zat. En ook uit het feit dat de kruisvaarders de aflat die de kruistocht met zich meebracht belangrijker vonden dan het verre vooruitzicht van buit en misschien zelfs wel nieuwe bezittingen – in 1209-1210 waren de kruisvaarders immers huiswaarts gekeerd omdat zij hun aflat verdiend hadden – geeft duidelijk aan dat het religieuze aspect het belangrijkste was. Uit het korte verblijf van de meeste kruisvaarders blijkt echter ook dat de wilskracht om de katharen werkelijk te gronde te richten bij degenen die in de Languedoc streken niet erg groot

⁴⁰⁰ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 62-67.

was. Het lijkt er meer op dat de Franse baronnen slechts geïnteresseerd waren in de aflat en omdat de Languedoc zo dichtbij was dat men in de zomer campagne kon voeren en in de winter weer thuis kon zijn, was de Albigenzenkruistocht een populaire en gemakkelijke manier om deze aflat te verkrijgen. Toch doet dit niets af aan het feit dat de kruistocht zelf volledig draaide om het omverwerpen van de Kathaarse Kerk, ondanks dat de kruisvaarders misschien ook eigen motieven hadden om naar het Zuiden af te reizen. Tot en met 1212 diende de politieke strijd van de Albigenzenkruistocht dus om religieuze winst te behalen. In deze periode van de kruistocht vonden dan ook de meeste executies van *parfaits* plaats en hadden de katharen het zwaar te verduren.

In 1212 vond uiteindelijk de ommezwaai plaats. De Statuten van Pamiers van december 1212 markeerden het begin van een nieuwe fase in de doelstelling van Simon van Montfort. Het is duidelijk dat Simon de smaak te pakken gekregen had in de drie jaar die hij als leider van de kruistocht doorgebracht had met het aanpakken van de katharen en het veroveren van (burg)graafschappen als gevolg van de strijd lust van enkele Occitaanse graven, die zich weigerden over te geven aan het kruisvaardersleger en dus gezien werden als vijanden van de Kerk en beschermheren van de katharen. Het bezit van zoveel grondgebied was duidelijk zeer aantrekkelijk voor Simon en aangezien hij veel (burg)graafschappen in dienst van de kruistocht veroverd had, was het voor hem gemakkelijk om uit winstbejag voor zichzelf andere zuidelijke domeinen onder het mom van de kruistocht te veroveren. Na het *Parlement* van 1212 werd een meer permanente verovering van grondgebied voor de leiders van de kruistocht dus een serieus doel. De kruisvaarders werden gesteund bij deze verandering door de geestelijken van de Languedoc die inzagen dat militaire successen van het kruisleger hun zaak ten goede kwamen. Dit betekent natuurlijk niet dat de gehele kwestie rond de katharen volledig vergeten werd. Soms werden er een aantal honderd ketters gevangengenomen en op de brandstapel gezet na een zegevierende belegering en natuurlijk waren sommige soldaten die in de gevechten gedood werden en die aan de zijde van de Occitaanse heren vochten *croyants* of verdedigers van de ketters, maar het is zeer waarschijnlijk dat er voornamelijk vanaf 1212 meer katholieken dan katharen gedood werden in de kruistocht. En doordat de *parfaits* een volledig pacifistisch leven leidden en dus niet betrokken waren bij de gevechten, bleef deze belangrijke kerngroep van de Kathaarse Kerk na de grotendeels veranderde bestemming van de kruistocht redelijk onaangestast.

De veranderende aard van de Eerste Albigenzenkruistocht in 1212 heeft er opmerkelijk genoeg niet direct toe geleid dat de Occitanen zich in grotere aantallen begonnen te verzetten tegen de veroveringen van het kruisleger, want de publieke opinie van de Occitanen veranderde pas enkele jaren later. Na het Vierde Concilie van Lateranen in november 1215 keerde het sentiment tegen de noorderlingen en tegen de kruistocht: de aanhoudende oorlog, de landonteigening van veel leden van de adel, de financiële druk op de steden en voornamelijk de politieke regeling van het Vierde Lateraanse Concilie brachten de Occitanen samen in hun verzet. De steun voor Raymond VI van Toulouse was aan het einde van 1215 dan ook enorm, zowel van de lokale adel als van de stadsbesturen. De zuiderlingen begonnen de kruistocht nu werkelijk als een oorlog van noorderlingen tegen zuiderlingen te zien en niet langer als een kruistocht die religieuze doelen nastreefde. Dit betekende dan ook dat de Occitanen zich fel gingen verzetten tegen het kruisleger om hun macht te behouden en hun onderdanen te beschermen van de invallende vijanden en bezetter. Tussen 1212 en 1224 was de militaire onderneming dus een politieke strijd om macht, waarbij de oorspronkelijk religieuze reden niet langer werkelijk aanwezig was, behalve misschien ver op de achtergrond.

Al in de Eerste Albigenzenkruistocht verschoof het hoofddoel van de kruisvaarders en voornamelijk van Simon van Montfort dus van het vernietigen van de kathaarse religie naar het willen veroveren van de zuidelijke graafschappen. Dat Simon veel overwinningen behaald heeft op de Occitaanse graven staat wel vast en ook over zijn vastberadenheid bestaat geen twijfel, maar de vraag blijft welke invloed Simon en zijn kruisvaarders werkelijk gehad hebben op het kathaarse geloof. In zijn brief van maart 1208 had paus Innocentius III de dood van Pierre van Castelnau als een noodzakelijk offer gezien om de ‘ketterse pest en oorlogsdolheid’⁴⁰¹ te overwinnen. Toch is de relatie tussen de onophoudelijke militaire activiteiten van Simon en de werkelijke uitroeiing van de katharen veel complexer dan de woorden van de paus suggereren. De vier auteurs die de kruistocht beschreven hebben, hebben bij slechts drie van de zevenendertig plaatsen waarvan bekend is dat Simon van Montfort ze belegerd heeft een expliciete aantekening gemaakt van de aanwezigheid van *parfaits*: er waren executies van honderdveertig *parfaits* in Minerve in juli 1210, van tussen de driehonderd en vierhonderd in Lavaur in mei 1211 en niet veel later van tussen de vijftig en honderd in Les Cassès.⁴⁰² Nergens anders worden de ketters specifiek genoemd, hoewel de kruisvaarders het waarschijnlijk vanzelfsprekend vonden dat de verdedigers van de plaatsen die weerstand boden per definitie minstens sympathie voelden voor de ketters en hun leer. Het lijkt er inderdaad op dat Pierre des Vaux-de-Cernay Les Cassès als een symbool gebruikte voor alle plaatsen waar katharen aanwezig waren. De gebeurtenissen van Les Cassès toonden volgens hem duidelijk aan hoeveel de graaf van Toulouse genegenheid voelde voor de katharen, aangezien in deze onbelangrijke burcht meer dan vijftig *parfaits* gevonden werden.⁴⁰³ Dat de auteurs van de *Hystoria Albigensis*, het *Canso de la Crosada* en de *Chronica* dus slechts drie plaatsen noemen in verband met brandstapels, betekent niet direct dat dit ook de enige plaatsen waren waar de kruisvaarders de katharen hard hebben aangepakt. Een andere manier om het succes van Simon van Montfort te meten kan misschien meer uitsluitel geven. Door de lijst van plaatsen die Simon belegerd heeft en de plaatsen die zich vrijwillig hebben overgegeven te vergelijken met het overzicht van Michel Roquebert van de ketterse aanwezigheid in steden vlak voor het begin van de kruistocht, kan misschien een beter beeld geschapen worden. Roquebert heeft zesentachtig plaatsen – exclusief Béziers en Carcassonne, aangezien deze onder Arnaud Amaury veroverd waren – geteld, waarvan Simon er in totaal op een of ander

⁴⁰¹ Vertaling van Raymond Doms: Doms, ‘Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis’, deel I, derde deel, eerste hoofdstuk, vers 64, blz. 19.

⁴⁰² Doms, ‘Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis’, deel I, derde deel, derde hoofdstuk, vers 154-156, blz. 42 en vierde hoofdstuk, vers 227, blz. 62 en deel II, derde deel, vijfde hoofdstuk, vers 233, blz. 63; Doms, ‘Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise’, deel I, hfst. V, VI, XI, verzen 49, 68 en 112, blz. 27, 35 en 52; Doms, ‘Guillaume de Puylaurens, Chronica’, hfst. XVI-XVII, blz. 18.

⁴⁰³ Doms, ‘Pierre des Vaux-de-Cernay, Hystoria Albigensis’, deel II, derde deel, vijfde hoofdstuk, vers 233, blz. 63.

moment drieëntwintig in handen gehad heeft.⁴⁰⁴ Deze cijfers suggereren dus dat, voor al zijn dynamische activiteit, Simon van Montfort geen poging gedaan heeft de macht te krijgen in tweeënzestig plaatsen – Simon heeft naast de drieëntwintig plaatsen die hij veroverd heeft ook een poging gedaan om Saint-Marcel te veroveren, maar was hierin gefaald – waarvan nu bekend is dat er vóór 1209 of in 1209 ketters aanwezig waren. Het is echter zeer goed mogelijk dat Simon niet op de hoogte was van de aanwezigheid van ketters in deze steden en burchten, aangezien sommige bewijzen uit dossiers van de Inquisitie komen. Het is natuurlijk ook mogelijk dat deze plaatsen wegens geldgebrek buiten het bereik van Simon lagen, want hij was voornamelijk afhankelijk van privébankiers en verovert buit. Toch lukte het hem om nog drieënzestig plaatsen te veroveren waarvan geen bewijs is dat er gedurende zijn negenjarige kruisvaart ketters aanwezig waren. Met betrekking tot deze kwestie werd Simon in januari 1213 zelfs door Innocentius III persoonlijk beschuldigt: ‘...gij hebt niet alleen de plaatsen waar de ketters wonen bezet, maar gij hebt gretige handen uitgestoken naar deze gronden die op het gebied van ketterij in geen opzicht gekend stonden.’⁴⁰⁵ Dit geeft dus een duidelijk inzicht in de motivatie van Simon, maar het suggereert tevens dat er duidelijke grenzen waren aan de militaire oplossing voor het ketterse probleem. Simon was immers de beste seculiere krijgsman die er te vinden was: zijn inzet en militaire vaardigheden waren niet te evenaren. Zuidelijke heren die geen problemen hadden met het kathaarse geloof konden dan wel niet gemakkelijk aan Simon ontkomen als hij zijn aandacht eenmaal op hen gevestigd had, maar de kans op een aanval was over het algemeen slechts klein. Individuele *parfaits* hadden daarom genoeg plaatsen waar zij zich konden verbergen, wat misschien verklaard waarom er na mei 1211 geen massaverbrandingen van ketters meer waren.⁴⁰⁶

Er is echter nog een andere manier om de impact van Simons campagne op het kathaarse geloof te beoordelen. Hoewel hij slechts iets meer dan een kwart van de plaatsen in handen gehad heeft die door Roquebert als ketters bestempeld zijn, blijkt na een blik op de kaart dat zij allemaal binnen de Trencavelgebieden lagen en rond de stad Toulouse. Simon bracht een deel van zijn tijd door in de Provence, de Agenais en de Dordogne waar relatief weinig katharen waren en waar het dus allemaal om veroveringen draaide, maar door vele *castra* in de Lauragais, Toulousain, Carcassès en Albigeois te onderwerpen, waar de katharen stevig waren gevestigd, vernietigde hij een deel van de infrastructuur waarvan de *parfaits* afhankelijk waren. Of dit nu het doel was of slechts een gevolg van zijn veroveringsdrang maakt in dit opzicht niet veel uit. Het resultaat was immers hetzelfde: het leven van de katharen werd in gevaar gebracht. De gaten in de kathaarse hiërarchie gedurende het leiderschap van Simon van Montfort lijken een indicatie te zijn van Simons (gedeeltelijke) succes. Er zijn bijvoorbeeld geen kathaarse bisschoppen van Albi, Carcassonne en Agen bekend in de periode dat Simon de kruistocht leidde en slechts één deken (in het diocees van Carcassonne). In Toulouse was de situatie enigszins beter doordat hier de continuïteit voortgezet werd door de bisschoppen Gaucelm (r. 1204- c.1220) en Guilhabert van Castres (r. c. 1220-1241), maar zij overleefden de aanvallen van het kruisleger alleen doordat zij – samen met enkele dekens en *parfaits* – gevlucht waren naar Montségur.⁴⁰⁷

Het plaatsen van betrouwbare katholieke heren in de veroverde zuidelijke gebieden was vanaf het begin van de Eerste Albigenzenkruistocht een belangrijk onderdeel van het pauselijke plan, maar ook voor Simon van Montfort zelf was het belangrijk dat hij betrouwbare mannen om zich heen verzamelde. In de strijd tegen de Occitanen was het immers belangrijk dat hij de veroverde steden en burchten veilig stelde door daar mannen te plaatsen die volledig trouw zouden zijn aan hem. Door heren uit het Noorden neer te zetten op strategische posities kon Simon niet alleen zijn macht handhaven, maar probeerde hij de Languedoc ook naar de maatstaven van het Noorden op te trekken. Dat Simon dit serieus nam, blijkt wel uit de opstelling van de Statuten van Pamiers, maar de problemen met de Occitaanse graven, financiering, mankracht en katharen verdwenen niet. Van de weinige noorderlingen die bereid waren in de Languedoc te blijven, waren er slechts enkelen die langdurige dynastieën stichtten en dus bleven de problemen met de zuidelijke graven van kracht en keerden de kathaarse dekens uiteindelijk weer terug. Of Simon bij het vervangen van enkele zuidelijke heren ook dacht aan de invloed die dit had op de katharen is te betwijfelen, al kan men nooit weten of dat niet eveneens een achterliggende gedachte was, maar hoe dan ook toont de terugkeer in de eerste jaren van 1220 van de kathaarse dekens in enkele *castra* aan hoe beperkt deze ‘oplossing’ was. De opleving van de katharen werd dan ook niet door een blijvende nalatenschap van Simons activiteiten ingeperkt, maar door de koninklijke verovering van het Zuiden die tussen 1226 en 1229 plaatsvond.⁴⁰⁸

Het succes van de Eerste Albigenzenkruistocht moet echter niet alleen gemeten worden aan de hand van Simons activiteiten. Zijn positie werd immers beïnvloed door het lobbyen van verschillende partijen van de Romeinse Curie en door de twijfels van een paus die zijn beleid regelmatig bepaalde op basis van de inzichten van de meest recente lobbyist die hij gesproken had. Dit betekende dat paus Innocentius III regelmatig van mening veranderde en het ene moment aan de zijde van de zuiderlingen stond en het volgende moment de kruistocht weer niet leven inblies. Dus niet alleen Simons persoonlijke politieke ideeën maakten het moeilijk om de katharen op een enigszins snelle en definitieve manier aan te pakken, maar ook de keuzen van de pausen hebben een zeer grote invloed gehad op de strijd tegen de katharen en beiden hebben uiteindelijk geleid tot de nederlaag van de Kerk en kruisvaarders.⁴⁰⁹ De kruistocht elimineerde de ketterij dus niet – zoals gezien waren er zelfs veel bekende kathaarse centra die onaangestast bleven – maar als gevolg van de vervolgingen werd de eens zo expansionistische en zelfverzekerde Kathaarse Kerk wel verdedigend en wankeelbaar en kwamen de levens van de katharen aanzienlijk onder druk te staan. Maar de Eerste Albigenzenkruistocht veranderde

⁴⁰⁴ Roquebert, *L'épopée cathare* I, 525-537.

⁴⁰⁵ Vertaling van Raymond Doms: Doms, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, *Hystoria Albigensis*', deel III, derde deel, negende hoofdstuk, noot 65, blz. 108. Zie voor de oorspronkelijke Latijnse weergave: *Innocentii III Romani Pontificis Regestorum Sive Epistolarum* in *Patrologia Latina*, vol. 216, cols 0741A-0743A.

⁴⁰⁶ Barber, *The Cathars*, 133-134.

⁴⁰⁷ *Ibidem*, 134-135.

⁴⁰⁸ *Ibidem*, 135-136.

⁴⁰⁹ *Ibidem*, 136.

duidelijk niet alleen de katharen, want het gehele Zuiden had te leiden gehad onder Simons veroveringen en moest zich aanpassen aan de nieuwe situatie.

Dat de Eerste Albigenzenkruistocht geleidelijk aan van aard was gaan veranderen – van kruistocht naar veroveringstocht – blijkt ook duidelijk uit de samenstelling van de Tweede Albigenzenkruistocht. Dit was immers een koninklijke kruistocht onder direct leiderschap van koning Lodewijk VIII die voor een groot gedeelte bestond uit zijn koninklijke leger. Hoewel het feit dat kruistochten in de Middeleeuwen zeer belangrijk waren op het eerste gezicht een verklaring zou kunnen zijn voor het leiderschap van Lodewijk VIII en het gebruik van zijn koninklijke leger, is dit toch geen bevredigende verklaring gezien het feit dat deze kruistocht nog meer dan de eerste gericht was op het verkrijgen van macht en land. Tijdens deze kruistocht lijken de katharen zelfs redelijk ongemoeid gelaten te zijn en lijkt alles gedraaid te hebben om de afzetting van de Occitaanse heren. Toch kan niet voorbij gegaan worden aan het feit dat zowel de Franse koning als de paus ingestemd hadden met deze nieuwe kruistocht – het was in naam dan ook nog echt een kruistocht – en dus lijkt het er op dat de paus nog steeds overtuigd was dat koning Lodewijk VIII zich niet alleen zou richten op het vergaren van grondgebied, maar ook op het vernietigen van de ketterij. Dit lijkt echter niet het geval geweest te zijn en misschien was dit ook wel een enigszins naïeve gedachte van paus Honorius III. Beide partijen hadden immers duidelijk een ander doel voor ogen. De paus wilde met deze kruistocht het katarisme nu eens en voor altijd te gronde richten, terwijl de koning eigenlijk alleen maar geïnteresseerd was in het veroveren van land dat hij bij zijn kroondomeinen kon voegen. Waarschijnlijk liet Lodewijk VIII de katharen als de mogelijkheid zich aandiende en het voor hem interessant was niet ongemoeid, maar hij was zeker niet naar hen op zoek. Zijn desinteresse blijkt wel uit het feit dat hij niets deed tegen de katharen die zich teruggetrokken hadden in de kastelen van Lastours toen de heren van Cabaret deze kastelen in het najaar van 1226 aan het koninklijke leger overgaven. Het veroveren van de Languedoc was belangrijker, maar het is aannemelijk dat de koning nadat hij zijn doel bereikt had de katharen uiteindelijk alsnog uit zijn domeinen zou verjagen en de paus op deze manier zijn doel zou behalen. Maar zolang de kruistocht onder het leiderschap van Lodewijk VIII stond, was het religieuze aspect dat gewoonlijk verbonden is met kruistochten vrijwel volledig naar de achtergrond verdwenen. Lodewijk VIII leidde de Tweede Albigenzenkruistocht dus duidelijk om eigen politiek gewin.

In 1226 stierf koning Lodewijk VIII en met een twaalfjarige opvolger leek de Koninklijke Kruistocht al binnen een jaar voorbij te zijn. Toch werd iemand gevonden die de kruistocht in het Zuiden zou kunnen voortzetten en onder het leiderschap van Humbert van Beaujeu lijkt de kruistocht op het eerste gezicht zelfs weer enigszins een echte kruistocht geweest te zijn. Het is echter zeer te betwijfelen of het ook werkelijk de voornaamste intentie van Humbert was om de katharen uit te roeien. Het lijkt er eerder op dat het verjagen van katharen een mooie bijkomstigheid was van het veroveren van kastelen en steden. Zo werden bijvoorbeeld Limoux en de kastelen van Lastours aangevallen, waar veel katharen woonden, maar de belangrijkste redenen om deze burchten aan te vallen was dat zij verdedigd werden door Occitaanse heren die zich sterk tegen het kruisleger verzetten en dat zij, en voornamelijk de kastelen van Lastours, strategisch zeer belangrijk waren. De aanwezigheid van de vele katharen was dus een bonus en extra aantrekkingskracht, maar niet meer dan dat. Wat onder het leiderschap van Humbert precies met de katharen van veroverde steden en kastelen gebeurde is niet bekend, maar duidelijk is dat paus Gregorius IX hem als zijn voornaamste medestander zag. Volgens de paus was Humbert er volledig op gebrand om het katarisme te vernietigen en gezien de harde aanpak in Labécède is het ook zeer waarschijnlijk dat de nieuwe leider van de kruistocht de katharen inderdaad hard aanpakte. De stad Labécède werd in 1227 door Humbert veroverd, waarna hij niet alleen *parfaits* op de brandstapel zette, maar de gehele bevolking liet afslachten. Humbert was duidelijk een man die net als Simon van Montfort geen problemen had met het uitroeien van steden en burchten en onder zijn leiderschap had de Koninklijke Kruistocht, in samenwerking met de zuidelijke geestelijkheid, wel eens tot een religieus succes gebracht kunnen worden. Humbert kreeg echter de kans niet om zich te bewijzen, want ruim een jaar later was de Koninklijke Kruistocht al weer voorbij en werd een algehele vrede gesloten met de heren van de Languedoc en in het bijzonder met Raymond VII van Toulouse. De Tweede Albigenzenkruistocht draaide dus ook onder het leiderschap van Humbert van Beaujeu in eerste instantie om politiek gewin, zij het niet zozeer van hemzelf als wel van Lodewijk IX, maar onder zijn leiding werden de katharen wel degelijk aangepakt. Politiek en religie gingen dus weer enigszins hand in hand, al had het politieke doel duidelijk de boventoon.

De vrede die in 1229 tussen het Zuiden en Noorden tot stand kwam, betekende het einde van de pauselijke pogingen om de kathaarse religie via militaire ondernemingen te vernietigen. De inhoud van het Verdrag van Parijs (april 1229) was dan ook zeer belangrijk, want dit moest niet alleen een enorme politieke en militaire nederlaag voor het Zuiden betekenen, maar moest ook dienen om het probleem van het katarisme op te lossen. De kruistochten hadden dit probleem immers niet opgelost en hadden het in werkelijkheid alleen maar moeilijker gemaakt om het katarisme de kop in te drukken. Gedurende de kruistochten had de Kerk weinig kans gekregen om zich werkelijk bezig te houden met een systematische onderdrukking van de katharen. Daarnaast was de uitroeiing van de katharen al vele jaren slechts een bijzaak van de veroverings- en heroveringsoorlogen en dus werd het tijd om veranderingen door te voeren. Een politieke nederlaag voor de Occitaanse heren was dus precies wat nodig was, aangezien de paus nog steeds van mening was dat alleen door de heren van de Languedoc af te zetten het kathaarse geloof uitgeroeid kon worden. En natuurlijk hadden Gregorius IX en de pausen voor hem hierin een punt, want alleen doordat de Occitaanse heren zich bleven verzetten tegen de bemoeienissen van de Kerk en de veroveringszucht van de Franse koningen konden de katharen al die oorlogsjaren overleven, maar als paus Innocentius III niet al direct vanaf het begin besloten had dat de katharen bekeerd moesten worden via de uitschakeling van hun beschermheren was dit zeer waarschijnlijk heel anders geweest. Als het pausdom zich alleen op het vernietigen van het kathaarse geloof gericht had, dan hadden de Occitaanse graven zich misschien niet zo hard verzet tegen de kruistochten, maar inmiddels was de situatie al zo politiek geladen dat de enige hoop op de overwinning op de katharen het ondermijnen van de politieke en maatschappelijke infrastructuur was, wat met het Verdrag van Parijs eindelijk bereikt werd. Het vredesverdrag betekende echter niet het einde van het Occitaanse verzet en dus konden de katharen standhouden tegen de aanvallen van katholieke geestelijken en zelfs de pauselijke Inquisitie.

De eerste twee Albigenzenkruistochten die naar de Languedoc gestuurd waren, hebben het probleem met de katharen dus duidelijk niet opgelost. Toch hebben zij wel degelijk de aanzet gegeven voor de overwinning van de Kerk op het kathaarse geloof, want het waren de kruistochten die een politiek klimaat schiepen waarin de ketterij wél onderdrukt kon worden. Dus hoewel er in verhouding maar weinig *parfaits* gedood werden, werden de kathaarse beschermheren wel geruïneerd en dit maakte de katharen uiteindelijk zo kwetsbaar dat ze vernietigd konden worden. De veroveringen van de bezittingen van de Occitaanse heren in de kruistochten werden hierdoor dan ook gerechtvaardigd, want toen de katharen hun steun eenmaal kwijt waren, kon de Kerk dan eindelijk zijn overwinning behalen. Het feit dat de eerste twee kruistochten het religieuze doel niet behaald hebben, blijkt nog eens extra duidelijk uit het feit dat de katharen in 1229 in delen van de Languedoc waar al minstens twintig jaar volledig katholieke heersers aan de macht waren talrijker waren dan ooit. Er waren duidelijke voordelen aan het wonen in een rustige stad onder de bescherming van een machtige wereldlijke katholieke heer of prelaat, zolang men maar niet gevangen werd. En hier lag nu precies het probleem van de paus, want het vinden en oppakken van katharen was een zeer moeilijke klus die niemand erg goed afging en die in de twee kruistochten zelfs aanzienlijk naar de achtergrond verdwenen was.⁴¹⁰

Na twee kruistochten begon paus Gregorius IX dan ook eindelijk in te zien dat de kathaarse gemeenschap nog niet vernietigd was of zelfs maar aanzienlijk gereduceerd en nu de kruistochten voorbij leken te zijn, moest een ander en beter plan bedacht worden. De oprichting van de pauselijke Inquisitie zou het probleem dan ook werkelijk moeten oplossen. In eerste instantie was de Inquisitie een kleinschalig project, want in de beginjaren werden de dominicanen slechts naar plaatsen gestuurd waar de bisschoppen, die de verantwoordelijkheid voor het ontdekken en onderzoeken van gevallen van ketterij hadden, het te druk hadden of waar zij te onzorgvuldig waren in de uitvoering van hun taak. Op kleine schaal en op eigen inzicht probeerden de dominicanen dus zoveel mogelijk katharen op te sporen en hen te overtuigen van het katholieke geloof. Wilden zij zich niet bekeren dan wendden de dominicanen zich tot de laatste overgebleven optie: de brandstapel. Een paar jaar later, in 1233, besloot de paus de taken van de dominicanen uit te breiden – de taak van het uitroeien van het ketterse katarisme kwam volledig bij de dominicanen te liggen – zodat er eindelijk een kans van slagen zou zijn. Het creëren van een losstaand en duidelijk afgebakend instituut zou jaren gaan duren – zelfs in 1250 was men hier nog steeds mee bezig – maar dit betekent niet dat de pauselijke Inquisitie niet vanaf het begin al succes boekte. Al rond 1240 had de Inquisitie de katharen ernstige schade toegebracht: de Kathaarse Kerk was niet langer de georganiseerde dissidente Kerk en veel *parfaits* waren ondergedoken of hadden zich teruggetrokken in versterkte toevluchtsoorden zoals het kasteel van Montségur in de Pyreneeën. Dit betekende dat de gelovigen afgesneden werden van hun leiders en dus religieus gezien verzwakt werden: na ruim zeventien jaar van kruistochten waren de katharen eindelijk werkelijk kwetsbaar.

De pauselijke inquisiteurs streefden twee verwante doelen na: de vernietiging van het kathaarse geloof als onderdeel van de maatschappelijke structuur en als een geloofssysteem en het herwinnen van de autoriteit over degenen die het religieuze gezag van de Kerk niet meer erkenden. Het eerste doel werd bereikt door het grootschalige netwerk dat het de inquisiteurs mogelijk maakte om zoveel mogelijk mensen te ondervragen. De methoden die gebruikt werden stimuleerden vroege bekentenissen en aanklachten tegen andere ketteren en dit verspreidde angst en ontwrichting in de kathaarse gemeenschap. Het tweede doel werd vervolgens bereikt door boetvaardigen een boetedoening op te leggen. Dit gold natuurlijk alleen voor katharen die zich bekeerden of verdedigers van de katharen die zich berouwvol toonden voor hun dwalingen. De *parfaits* weigerden zich over het algemeen immers te bekeren en waren dus zeker niet berouwvol. Deze ingewijde mannen en vrouwen eindigden dan ook vrijwel altijd op de brandstapel, wat in de ogen van de Inquisitie gezien werd als een nederlaag. De Inquisitie was er immers op gebrand zoveel mogelijk ketteren te bekeren, omdat dit de gelovigen de macht van de Kerk zou tonen en de ketteren tot twifelen moest brengen. Het bekennen na langdurige druk en na getuigenverklaringen werd dan ook sterk ontmoedigd door de katharen die zich op deze manier aan de Kerk overgaven onder zulke slechte omstandigheden gevangen te houden dat veel *croyants* hun geloof uit angst zeer snel verwierpen. Veel katharen die zich wél direct met de Kerk verzoenden, werden op pelgrimstochten gestuurd die nu niet langer slechts als boetedoening golden, maar tevens als straf dienden aangezien bedevaarten vaak gevaarlijke en zware ondernemingen waren.⁴¹¹

Zoals gezegd begon de kathaarse gemeenschap al rond 1240 op grote schaal werkelijk te lijden onder de onderzoeken en vervolgingen van de inquisiteurs. De periode 1240-1250 was echter het werkelijke omslagpunt voor de katharen (en tevens heren) van de Languedoc, want in deze tien jaar veranderde werkelijk alles. De twee opstanden die aan het begin van deze periode respectievelijk door Raimond II Trencavel (1240) en Raymond VII van Toulouse (1241-1242) geleid werden, waren beide enorme mislukkingen en zetten de toon voor de rest van de periode. Hoewel deze opstanden tot niets positiefs voor de Occitanen en dus katharen leidden, hadden zij wel enorme negatieve gevolgen, want het betekende het einde van het Occitaanse verzet tegen de Inquisitie. Het verzet tegen de Inquisitie was vanaf de oprichting van de onderzoeksrechtbanken aanzienlijk geweest, maar na jaren van oorlog, Franse overwinningen en onderdrukking moesten de Occitanen dit toch vrij snel laten varen. Na de mislukking van de opstand van Raymond VII van Toulouse in 1242 werd de weerstand tegen de Inquisitie dan ook al gebroken. Vanaf dat moment was er niets meer dat de graaf kon of wilde doen om de vervolging van de katharen door de Inquisitie te bemoeilijken. Naast de groei van de inquisitoriale macht leidde de opstanden van Raimond II en Raymond VII eveneens tot de Franse belegering van het kasteel van Montségur, waar veel *croyants* en voornamelijk *parfaits* zich sinds de oprichting van de Inquisitie teruggetrokken hadden. Opvallend is dat deze Franse aanval eerder een religieuze reden lijkt te hebben dan een politieke. De moord op de inquisiteurs van Avignonet in 1242 had tot een nieuwe campagne van de Kerk geleid en omdat er in Montségur vele katharen waren én omdat de moordenaars in de burcht beschermd werden, was het tijd om de burcht aan te vallen. Het veroveren van de burcht was dus niet het hoofddoel van het Franse leger, maar het uitroeien van de katharen uit de burcht. Het neerslaan van de graven en opstandelingen was daarnaast een zeer wel-

⁴¹⁰ Strayer, *The Albigensian Crusades*, 143-144.

⁴¹¹ Costen, *The Cathars*, 172-173.

kome bijkomstigheid. Na een belegering van een klein jaar viel Montségur en werden de vele *parfaits* op de brandstapel gezet. De val van Montségur in maart 1244 betekende uiteindelijk het definitieve einde van de oorlog tussen de heren van de Languedoc enerzijds en de Franse koning en paus anderzijds. Dit betekende dat de katharen er nu volledig alleen voor stonden en nu zij zich niet langer gedeeltelijk achter de Occitaanse heren konden verschuilen en de Inquisitie steeds beter begon te functioneren zag de toekomst voor de katharen er zeer slecht uit.

In het voorjaar van 1244 kwam dus een einde aan drie kruistochten, die alle drie in het leven geroepen waren om de katharen te verslaan. Het overgrote gedeelte van deze kruistochten, die gezamenlijk ongeveer achttien jaar geduurd hebben, was een strijd om de macht in de Languedoc en dus politiek van aard. Het willen bekeren van de katharen kwam slechts in vlagen en het is dan ook niet vreemd dat de kruistochten politiek gezien een succes waren – de Occitaanse graven werden immers vrijwel allemaal afgezet of moesten zich schikken naar de wensen van Lodewijk IX en Filips III – maar religieus gezien gefaald hebben. En omdat de kruisvaarders en de paus overtuigd waren van het feit dat de katharen pas uitgeroeid konden worden nadat de heren van de Languedoc onderworpen of afgezet waren, is het ook niet zo vreemd dat de ondergang van het kathaarse geloof zo lang geduurd heeft en zelfs niet het gevolg was van de Albigenzenkruistochten. De Occitanen wisten hun verzet immers steeds nieuw leven in te blazen en konden op deze manier de katharen beschermen, of dit nu hun intentie was of niet. Vanuit dit opzicht is het dus ook niet vreemd dat de Albigenzenkruistochten zich steeds meer begonnen te focussen op het omverwerpen van de Occitaanse heren en dat het religieuze doel uiteindelijk plaats moest maken voor een volledig politiek doel.

De katharen overleefden de jarenlange aanslagen op hun levens en geloof, en zelfs de val van Montségur, één van de belangrijkste burchten voor de katharen, betekende niet direct het einde. Toch was de val van deze burcht in het voorjaar van 1244 wel het begin van het einde. Aan het begin van 1240 hadden de katharen nog hoop gehad dat ze het als een georganiseerde groep zouden overleven en dat ze misschien zelfs weer een deel van hun kracht – die als gevolg van de kruistochten en voornamelijk door de oprichting van de Inquisitie aanzienlijk verloren gegaan was – konden terugwinnen, maar in 1250 waren ze volledig ontmoedigd. Na het verlies van Montségur was de kathaarse gemeenschap beetje bij beetje uiteen beginnen te vallen en in 1250 was het leven zoals de katharen dat vóór de kruistochten, en gedeeltelijk ook tijdens de kruistochten, gekend hadden voorgoed voorbij: de *parfaits* en *croyants* leefden in een staat van constante onzekerheid en angst, waren gevangengenomen of gevlucht naar Lombardije en konden steeds minder rekenen op de lokale adel of de kathaarse hiërarchie. Het wegtrekken uit de Languedoc was, naast het bekeren tot het katholieke geloof, één van de reacties van de katharen op de steeds hardere vervolging van de Inquisitie. Sommige gelovigen en ingewijde geestelijken waren al nadat het Verdrag van Parijs in 1229 tot stand gekomen was naar Lombardije vertrokken en nadat de vervolgingen intensiever geworden waren, was dit een gebruikelijke manier om gevangenschap te voorkomen. In Cremona, Piacenza, Pavia en Verona werden koloniën van Occitaanse vluchtelingen gevormd, waar kleine groepen gelovigen zich rond *parfaits* verzamelden. Tot aan het begin van de veertiende eeuw bleven katharen uit de Languedoc hun toevlucht zoeken in Lombardije. De vele *parfaits* die echter in de Languedoc bleven leefden als voortvluchtigen: zij verschuilden zich in bossen en grotten of in de huizen van sympathisanten.⁴¹² Het gevolg van deze gehele situatie was dat de *parfaits* zich niet langer in een positie bevonden waarin zij hun religieuze boeken konden bestuderen of hun kennis konden overbrengen op anderen en dus verarmde het kathaarse geloof. De Inquisitie begon dus eindelijk zicht te krijgen op het einddoel. Ondanks alle successen die de inquisiteurs behaalden, kan de onderzoeksrechtbank de eerste vijftig jaar echter niet gezien worden als een onverdeeld succes. Gewelddadige aanvallen op inquisiteurs aan de ene kant en regelmatige schorsingen van de activiteiten aan de andere kant benadrukken de problemen, maar ondanks dat functioneerde de Inquisitie goed genoeg en vaak genoeg om succesvolle weerstand steeds moeilijker te maken en om de kathaarse gemeenschap steeds verder uit te dunnen.⁴¹³

De vernietiging van de kathaarse religie was dus een lang en traag proces. Ongetwijfeld hielpen het verzet van Raymond VI en Raymond VII van Toulouse en hun bondgenoten tegen de missies van de Kerk en de Inquisitie de katharen te beschermen. De komst van koninklijke macht – eerst in het diocees Carcassonne (1226), later in het graafschap Toulouse (1271) en uiteindelijk in het graafschap Foix (1308) – gaf de Kerk vrij spel om zijn vijanden te vervolgen, ondanks de weerstand van de Occitanen. In de laatste kwart van de dertiende eeuw nam de adel uiteindelijk afstand van het katarisme en het lijkt aannemelijk dat dit gebrek aan adellijke steun het geloof beschadigd heeft doordat de katharen de toegang verloren tot fondsen en materiële en maatschappelijk steun. In de steden, voornamelijk in Toulouse, was de kathaarse religie aan het eind van de eeuw dan ook vrijwel geheel uitgestorven. Het katarisme was in de stad sterk geweest toen Toulouse zich op zijn hoogtepunt van onafhankelijkheid had bevonden, maar de heerschappij van Alfons van Poitiers en vanaf 1271 van koning Filips III legde deze onafhankelijkheid aan banden en stond de Kerk toe zich volledig te mengen in de stedelijke samenleving. Aan het begin van de veertiende eeuw waren de katharen van de Languedoc uiteindelijk zo geïsoleerd en arm dat hun ondergang nabij was.⁴¹⁴ Ondanks het feit dat het kathaarse geloof niet tegelijkertijd met de Franse overwinning op de Occitanen uitgeroeid werd, betekende de val van de Languedoc toch ook de val van de Kathaarse Kerk. De drie Albigenzenkruistochten hebben dus niet direct geleid tot de ondergang van de katharen, maar zij hebben hier wel aanzienlijk aan bijgedragen. Toch kan het niemand ontgaan dat het kathaarse geloof in deze periode nooit uit de Languedoc verdwenen zou zijn als paus Gregorius IX niet besloten had de pauselijke Inquisitie in het leven te roepen. De definitieve vernietiging werd uiteindelijk dan ook veroorzaakt door de methodische vervolging van de Kerk die de Inquisitie als wapen tegen de katharen inzette. De onderzoeksrechtbanken konden echter alleen functioneren doordat het seculiere bestuur, dat inmiddels in Franse handen was, het wilde zien slagen en dus werd de Kathaarse Kerk ten slotte toch vernietigd door de samenwerking van Kerk en Staat, precies zoals Innocentius III het in 1209 voorzien had.

⁴¹² Costen, *The Cathars*, 174, 176-177.

⁴¹³ Barber, *The Cathars*, 173.

⁴¹⁴ Costen, *The Cathars*, 179.

...eā ex uolōtate uiri. & ex deo
 ...ati. Et uerbum caro factum est.
 Et habitauit in nobis. Quod uisus
 ...lā eius. glā q̄m unigenitū ap
 ...re. Plenū gracie ueritatis.
 ...his testimoniū p̄bet de ip̄o. Et
 ...clamabat dicem. Hic est q̄m
 ...uiri. q̄ ip̄os me uenturus est. a
 ...me factus est. q̄ ip̄os me par
 ...rat. Et de plenitudine eius n
 ...s om̄s acceperunt gratiam p̄ gratia. q̄
 ...ex per moysen data est. grā e
 ...utal p̄ ip̄m facta est.

...Si enim
 uenerunt
 dominant
 du. ed
 nar u
 os. ede
 nar la
 ordina
 mit de

...ā gl̄ia p̄cebat. Functi. ex deo. e
 ...enedētia. dicitur in n̄r̄ peccat u
 ...lauem fuit uidis. in p̄sentia. in
 ...brat. Si n̄r̄e natiuitatē ēt si na

...ora. egrum m̄ia adu. lauos au
 ...nos p̄guet. p̄nos loquere. S.
 ...d̄ m̄ia q̄nos p̄do.

Adorem deum emanifeste tu
 ...lume peccat. clas n̄r̄as mo
 ...utal greus offensios. Dixi gar
 ...danit si pure edisū. edl ouora
 ...s. et p̄it. edis onorat. iambis au
 ...āgelis. edis onorat. S. ap̄itoli
 ...p̄ la oio. exlate. exla saluato. d
 ...tuit h̄diters gl̄iosier creatal. e
 ...dis uouaurat. durm̄is āccior
 ...deli fieri enauro estar. ednat
 ...uor. S. ienb̄o q̄nos p̄dmet. tot p̄
 ...eā nos p̄q̄m. b̄ndicite p̄ar̄os d̄

Quar mouet soles n̄r̄es pe
 ...cat. eis q̄m nos ofēde am̄
 ...cadia. p̄uuit exerdia. ep̄au
 ...la. reobna esegō os̄iner. abuo
 ...lotat esenes uolōtat. Exl' p̄
 ...la n̄r̄a uolōtat. laq̄l d̄nat noi
 ...ap̄ertā lei maligni et p̄it. en
 ...las c̄ars que uentem. b̄ndici
 ...te p̄ar̄ite nobis. H I I

Mai ai cūla sc̄a p̄amila
 ...d̄du nos eēnba en. S. a

Lijst van illustraties

Afbeeldingen

Initiaal B met een afbeelding van Bernard van Clairvaux uit een dertiende-eeuws manuscript, voorblad:
[http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Bernhard_von_Clairvaux_\(Initiale-B\).jpg](http://fr.wikipedia.org/wiki/Fichier:Bernhard_von_Clairvaux_(Initiale-B).jpg).

Een ketter op de brandstapel, voorblad:
Julie Roux-Perino, *The Cathars* (Vic-en-Bigorre 2006) 219.

Buste van Lodewijk IX van Frankrijk uit de veertiende eeuw (Eure, Frankrijk), voorblad:
http://historymedren.about.com/od/picturegalleries/ig/Louis-IX-Picture-Gallery/louis9_profilebust.htm.

Zegel van Raymond VII van Toulouse, voorblad:
http://www.midi-france.info/191600_seals.htm#raymondvii.

Toegang tot het kasteel van Carcassonne, bladzijde 1 (zonder paginering):
Eigen foto uit 2010.

Kathaars kruis, bladzijde 6:
<http://thalie.centerblog.net/rub-Pays-cathare-.html>.

Herdenkingsbeeld voor de katharen in Minerve, bladzijde 13:
<http://photos.linternaute.com/photo/963521/9626733661/575/colombe-des-cathares/>.

Evangeliarium van Susteren, bladzijde 22:
<http://www.nieuwsbronnen.com/veronakapel/miniaturennederland.html>.

Evangeliarium van abt Wedricus, bladzijde 22:
<http://www.belpaese.nl/B3ICULRMS.HTML>.

Op de ommuring van de citadel van Carcassonne, bladzijde 31:
Eigen foto uit 2010.

Dertiende-eeuws fresco van Innocentius III, bladzijde 37.
<http://kids.britannica.com/comptons/art-170226/Pope-Innocent-III-fresco-in-the-Abbey-of-San-Benedetto>.

Zegel van Raymond VI van Toulouse, bladzijde 40:
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fc/Raimond6Toulouse.jpg>.

Zegel van Raimond-Roger Trencavel, bladzijde 40:
http://www.cathar.info/120513_trencavel.htm.

Fragment uit de *Dialogus miraculorum* van Caesarius van Heisterbach, bladzijde 42:
<http://gahom.ehess.fr/relex/dialogusmiraculorum1/CdH-Dialog.mir.-Vol1/>.

Schets van het gebruik van de weergangen, bladzijde 43:
E. Viollet-le-Duc, *La Cité de Carcassonne (Aude)* (Herdruk van Le Cercle Artistique et Littéraire Occitan; Carcassonne 1970) 67.

Werpmachine, bladzijde 44:
http://www.chateau-termes.com/les_machines_de_guerre_du_siege_du_chateau_de_term.html.

Nagebouwde weergangen van de citadel van Carcassonne, bladzijde 45:
Eigen foto's uit 2010.

Pagina over de belegering van Carcassonne uit 1209, bladzijde 48:
Doms, Raymond, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I,
<http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/LaCanso-1.pdf>, bladzijde 15.

Schilderij van Alphonse-Marie-Adolphe de Neuville uit 1883: Simon van Montfort overlijdt bij de belegering van Toulouse in 1218, bladzijde 50:
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/44/DeathMontfort.jpg>.

Een ketter op de brandstapel, bladzijde 52:

http://www.quercy.net/qmedieval/histoire/parchemins/ima00189_bis.jpg.

Pagina over de Slag bij Muret van 1213, bladzijde 59:

http://neep.free.fr/Dates_Clefs_histoire_Toulouse.html.

Het vierde Concilie van Lateranen, bladzijde 63:

Doms, Raymond, 'Anonieme auteur, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel II,

<http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/LaCanso-2.pdf>, bladzijde 10.

De inname van Marmande in 1219: originele miniatuur uit een manuscript van het *Canso de la Crosada* van Guillaume de Tudela, bladzijde 70:

<http://gallicadossiers.bnf.fr/Anthologie/notices/00217.htm>.

Een ketter op de brandstapel, bladzijde 77:

<http://sauldreetsologne.hautefort.com/files/bucher.jpg>.

Miniatuur van Jean Fouquet uit de *Grandes Chroniques de France*: Kroning van Lodewijk VIII en Blanca van Castilië in 1223, bladzijde 79:

http://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Coronation_of_Louis_VIII_and_Blanche_of_Castile_1223.jpg.

Miniatuur van Jean Fouquet uit de *Grandes Chroniques de France*: De inwoners van Avignon geven zich over aan Lodewijk VIII van Frankrijk, bladzijde 81:

http://www.horizon-provence.com/histoire-provence/12_croisade-albigeois.htm.

Miniatuur uit de *Grandes Chroniques de Saint-Denis*: Begrafenis van Lodewijk VIII van Frankrijk, bladzijde 83:

http://numerique.bibliotheque.toulouse.fr/ark:/74899/B315556101_MS0512_267R.

De inwijding van Lodewijk IX van Frankrijk in 1226, bladzijde 84:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/Louis_ix_sacre.jpg.

Gedeelte van een miniatuur uit een Bijbel (ca. 1235): Blanca van Castilië en Lodewijk IX van Frankrijk, bladzijde 86:

<http://www.corpusetampoais.com/che-17-fleureau-c18.html>.

Het originele Verdrag van Parijs (1229), bladzijde 90:

<http://www.quercy.net/qmedieval/histoire/parchemins/parch46.html>.

Katholiek kruis in de Languedoc, bladzijde 107:

http://jhabiteavincennes.blogspot.nl/2011_07_01_archive.html.

Pagina met een in het Occitaanse beschreven kathaars ritueel, bladzijde 115:

Julie Roux-Perino, *The Cathars* (Vic-en-Bigorre 2006) 52.

Kaarten

De 'katharse' burchten van de Languedoc, bladzijde 12:

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Routes_des_ch%C3%A2teaux_cathares.svg.

De Languedoc in 1209, bladzijde 16:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fa/Cartes_Occitanie.png.

Frankrijk in 1180, bladzijde 27:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a6/Map_France_1180-fr.svg.

Carcassonne met de twee voorsteden, bladzijde 46:

<http://warandgame.files.wordpress.com/2009/03/ddfedfseswafweas.jpg>.

De veroveringen van Filips II van Frankrijk, bladzijde 73:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f5/Conquetes_Philippe_Auguste.gif.

De citadel van Carcassonne, bladzijde 96:

Lily Deveze, *Carcassonne en de kastelen van de katharen. Het Gouden Boek* (Florence 2010), achterblad.

Literatuurlijst
Literatuur

- Barber, Malcolm, *The Cathars: Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages. The medieval world* 8 (Harlow etc. 2000).
- Buyten, Yves van & Willy Vanderzeypen, *Katharen in Europa (1209-2009). Kruistochten en inquisitie* (Castelnaudary 2009).
- Cheyette, Frederic L., *Ermengard of Narbonne and the World of the Troubadours* (Ithaca 2001).
- Cheyette, Frederic L., 'The "Sale" of Carcassonne to the Counts of Barcelona (1067-1070) and the Rise of the Trencavels', *Speculum* 63 (Cambridge 1988) 826-864.
- Costen, Michael, *The Cathars and the Albigensian Crusade* (Manchester/New York 1997).
- Deveze, Lily, *Carcassonne en de kastelen van de katharen. Het Gouden Boek* (Florence 2010).
- Dossat, Yves, 'À propos du chroniqueur Guillaume de Puylaurens' in: *Actes du XXIIe Congrès de la Fédération des Sociétés académiques et savantes Languedoc-Pyrénées-Gascogne* (Toulouse 1967) 47-52.
- Dossat, Yves, 'Le chroniqueur Guillaume de Puylaurens était-il chapelain de Raymond VII ou notaire de l'Inquisition toulousaine?', *Annales du Midi* 65 (zp 1953) 345-357.
- Duvernoy, Jean, *Le catharisme I, La religion des cathares* (Toulouse 1976).
- Duvernoy, Jean, *Le catharisme II, L'histoire des cathares* (Toulouse 1979).
- Duvernoy, Jean, 'Le catharisme en Languedoc au début du XIVe siècle', *Effacement du Catharisme (XIIIe-XIVe s.)*. *Cahiers de Fanjeaux* 20 (Toulouse 1985) 27-56.
- Fouracre, Paul, *The Age of Charles Martel* (Londen 2000).
- Girou, Jean, *Carcassonne, sa cité – sa couronne* (Grenoble 1930).
- Goff, Jacques Le, *De cultuur van middeleeuws Europa* (Amsterdam 1987).
- Graham-Leigh, Elaine, *The Southern French Nobility and the Albigensian Crusade* (Woodbridge 2005).
- Graham-Leigh, Elaine, Recensie van W.A. Sibly and M.D. Sibly, 'The Chronicle of William of Puylaurens. The Albigensian Crusade and its Aftermath', *H-France Review* 4, nummer 105 (zp oktober 2004) 373-375.
- Griffe, Élie, *Le Languedoc cathare et l'Inquisition: 1229-1329* (Parijs 1980).
- James, Edward, *The Origins of France. From Clovis to the Capetians, 500-1000. New Studies in Medieval History* (Londen 1992).
- Kinder, Hermann en Werner Hilgemann, *Atlas bij de wereldgeschiedenis. Deel 1: van prehistorie tot Franse Revolutie. Sesam Serie* (38ste druk; Baarn 2005).
- Lea, Henry Charles, *A History of the Inquisition of the Middle Ages II* (New York 1889).
- Meadows, Ian, 'The Arabs in Occitania', *Aramco World* 44 (maart/april 1993) 24-29.
- Panouillé, Jean-Pierre, *Carcassonne. History and Architecture* (Luçon 1999).
- Roquebert, Michel, *L'épopée cathare I, 1198-1212: L'invasion* (Toulouse 1972).
- Roquebert, Michel, *L'épopée cathare IV, Mourir a Montségur* (Toulouse 1989).
- Roux-Perino, Julie, *The Cathars* (Vic-en-Bigorre 2006).

Strayer, Joseph F., *The Albigensian Crusades* (Michigan 1995).

Swift, F. Darwin, *The life and times of James the First, the Conqueror, King of Aragon, Valencia, and Majorca, Count of Barcelona and Urgel, Lord of Montpellier* (Oxford 1894).

Viollet-le-Duc, E., *La Cité de Carcassonne (Aude)* (Herdruk van Le Cercle Artistique et Littéraire Occitan; Carcassonne 1970).

Bronnenuitgaven

Anonieme auteur, *La chanson de la croisade albigeoise. Le poème de l'auteur anonyme. Les classiques de l'histoire de France au Moyen Âge* 24, Eugène Martin-Chabot ed. (deel II, Parijs 1957).

Columbia Center for New Media Teaching and Learning (Columbia CNMTL) en Joan Ferrante, 'Epistolae: Medieval Women's Latin Letters', <http://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/724.html>. (Weergave van de Latijnse brief van Guillaume van Ormes aan Blanca van Castilië uit 1240 met Engelse vertaling).

Doms, Raymond, 'Guillaume de Puylaurens, Chronica', <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/GdPuylaurens.pdf>.

Doms, Raymond, 'Guillaume de Tudela, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel I, <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/LaCanso-1.pdf>.

Doms, Raymond, 'Anonieme auteur, La Chanson de la Croisade Albigeoise', deel II, <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/LaCanso-2.pdf>.

Doms, Raymond, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Petri Vallium Sarnaii, Hystoria Albigensis', deel I, <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/Hystoria-1.pdf>.

Doms, Raymond, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Petri Vallium Sarnaii, Hystoria Albigensis', deel II, <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/Hystoria-2.pdf>.

Doms, Raymond, 'Pierre des Vaux-de-Cernay, Petri Vallium Sarnaii, Hystoria Albigensis', deel III, <http://home.scarlet.be/~mirepoix/teksten/Hystoria-3.pdf>.

Gui, Bernard, *The Inquisitor's Guide. A Medieval Manual on Heretics*, Janet Shirley ed. (Welwyn Garden City 2006).

Puylaurens, Guillaume de, *Guillaume de Puylaurens, Chronique 1145-1275: Chronica Magistri Guillelmi de Podio Laurentii*, Jean Duvernoy ed. (Parijs 1976).

Puylaurens, Guillaume de, *The Chronicle of William Puylaurens: The Albigensian Crusade and its Aftermath*, W.A. Sibly en M.D. Sibly ed. (Woodbridge 2003).

Tudela, Guillaume de, *La chanson de la croisade albigeoise. La chanson de Guillaume de Tudèle. Les classiques de l'histoire de France au Moyen Âge* 13, Eugène Martin-Chabot ed. (deel I, 2de druk; Parijs 1960).

Tudela, Guillaume de en een anonieme auteur, *The Song of the Cathar Wars. A History of the Albigensian Crusade*, Janet Shirley ed. (Aldershot 1996).

Vaux-de-Cernay, Pierre des, *Petri Vallium Sarnaii Monachi Hystoria Albigensis. La Société de l'Histoire de France* 442, Pascal Guébin en Ernest Lyon ed. (deel III; Parijs 1939).

Internetbronnen

Bogaerts, Marc, 'Als Cathars. De katharen: de geschiedenis, de mythe, de streek', www.katharen.be.

Columbia Center for New Media Teaching and Learning en Joan Ferrante, 'Epistolae: Medieval Women's Latin Letters' (dlw onbekend), <http://epistolae.ccnmtl.columbia.edu/letter/724.html> (18 maart 2011).

Kelly, Henry Ansgar, 'Inquisition', *The Oxford Dictionary of the Middle Ages*, Robert E. Bork ed. (2010), <http://www.oxford-middleagesdictionary.com.proxy.library.uu.nl/entry?entry=t303.e3033&srn=1&ssid=862166421#> (21 juni 2012).